

İGÜ Sosyal Bilimler Dergisi

IGU Journal of Social Sciences

İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

*ISTANBUL GELISIM UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES*

Cilt/Volume: 4

Sayı/Issue: 2

Ekim/October 2017

© İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları
© *Istanbul Gelisim University Press*
Sertifika No / *Certificate Number*: 23696
Her hakkı saklıdır. *All rights reserved.*

Baskı ve cilt:
Printing and binding:

Servet İşler
Sertifika No. 29956
Tel: +90 212 5939467
E-posta: islercopy@hotmail.com

“İGÜ Sosyal Bilimler Dergisi” Özetlenme, Harmanlanma ve İndekslenme Bilgileri:

“IGU Journal of Social Sciences” is Abstracted, Harvested and Indexed in:

Sosyal Bilimler Atf Dizini

İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ (İGÜSD)
Uluslararası Hakemli Dergi
Cilt 4 • Sayı 2 • ISSN: 2148-4287 & e-ISSN: 2148-7189

İstanbul Gelişim Üniversitesi Adına Sahibi
Prof. Dr. Burhan AYKAÇ

EDİTÖR

Doç. Dr. Ragıp Kutay KARACA

EDİTÖR YARDIMCISI

Yrd. Doç. Dr. Sercan DEMİRALAY

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Esra HATİPOĞLU
Prof. Dr. Fevzi Rifat ORTAÇ
Prof. Dr. Barış ÖZDAL
Prof. Dr. Ahmet Ertan TEZCAN
Prof. Dr. Nimet Hülya TIRMANDIOĞLU TALU

YAZI KURULU

Uzman Ahmet Şenol ARMAĞAN
Ar. Gör. Akın Emre PİLGİR
Ar. Gör. Elif ŞAHİN

Tasarım

Tarık Kaan YAĞAN
Servet İŞLER

YAZIŞMA VE HABERLEŞME ADRESİ

İstanbul Gelişim Üniversitesi - Cihangir Mah.
Şehit Jandarma Komando Er Hakan Öner Sok. No: 1 34310

Avcılar / İstanbul / TÜRKİYE

Tel: +90 212 4227000 Dahili: 377, 341, 350

Belgeç: +90 212 4227401

E-posta: igusbd@gelisim.edu.tr

Ağ sayfası: <http://dergi.gelisim.edu.tr>

Twitter: [@IGUSBD](https://twitter.com/IGUSBD)

İstanbul Gelişim Üniversitesi yayını olan Sosyal Bilimler Dergisi, yılda iki kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Makalelerdeki düşünce, görüş, varsayım, sav veya tezler eser sahiplerine aittir; İstanbul Gelişim Üniversitesi sorumlu tutulamaz.

İSTANBUL GELİSİM UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES (IGUJSS)
International Peer-Reviewed Journal
Volume 4 • Issue 2 • ISSN: 2148-4287 & e-ISSN: 2148-7189

Owner on Behalf of Istanbul Gelisim University
Prof. Dr. Burhan AYKAC

EDITOR
Assoc. Prof. Dr. Ragıp Kutay KARACA

ASSISTANT EDITOR
Asst. Prof. Dr. Sercan DEMİRALAY

EDITORIAL BOARD
Prof. Dr. Esra HATİPOĞLU
Prof. Dr. Fevzi Rifat ORTAC
Prof. Dr. Barış ÖZDAL
Prof. Dr. Ahmet Ertan TEZCAN
Prof. Dr. Nimet Hülya TİRMANDIOĞLU TALU

PUBLICATION BOARD
Specialist Ahmet Senol ARMAGAN
Res. Asst. Akin Emre PILGİR
Res. Asst. Elif SAHİN

Design
Tarık Kaan YAGAN
Servet ISLER

CORRESPONDENCE AND COMMUNICATION
Istanbul Gelisim University - Cihangir Mah.
Sehit Jandarma Komando Er Hakan Oner Sok. No: 1 34310
Avcilar / Istanbul / TURKEY
Phone: +90 212 4227000 Ext. 377, 341, 350
Fax: +90 212 4227401
E-mail: igusbd@gelisim.edu.tr
Web site: <http://dergi.gelisim.edu.tr>
Twitter: [@IGUSBD](https://twitter.com/IGUSBD)

The Journal of Social Sciences is an international peer-reviewed journal and published biannually. The opinions, thoughts, postulations or proposals within the articles are but reflections of the authors and do not, in any way, represent those of the Istanbul Gelisim University.

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Gülay AKGÜN YILMAZ (Marmara Üni.-Türkiye)
Prof. Dr. Ahmet AKSOY (Gazi Üni.-Türkiye)
Doç. Dr. Mehmet ALTINÖZ (Hacettepe Üni.-Türkiye)
Prof. Dr. Nuray ALTUĞ (Marmara Üni.-Türkiye)
Prof. Dr. Umut AVCI (Muğla Üni.-Türkiye)
Prof. Dr. Muhammed Ali AZERCHAB (Tahran Üni.- İran)
Prof. Dr. Nedim BAHÇEKAPILI (Avrupa İslam Üni.-Hollanda)
Doç. Dr. Mahabat BAIMYRZAEVA (Middlebury Ulus. Çalş. Ens.-ABD)
Doç. Dr. Thomas BRYER (University of Central Florida-ABD)
Prof. Dr. Mesut Hakkı CAŞIN (Özyeğin Üni.-Türkiye)
Prof. Dr. Hamza ÇEŞTEPE (Bülent Ecevit Üni.-Türkiye)
Prof. Dr. Şenol DURGUN (İstanbul Gelişim Üni.-Türkiye)
Prof. Dr. Ertan EĞRİBEL (İstanbul Üni.-Türkiye)
Dr. Giovanni ERCOLANI (Muncia Uni.-İspanya)
Prof. Dr. Tevfik ERDEM (Gazi Üni.-Türkiye)
Prof. Dr. Seyfettin ERDOĞAN (İstanbul Medeniyet Üni.-Türkiye)
Prof. Dr. Neşe Hatice ERİM (Medeniyet Üni.-Türkiye)
Prof. Dr. Fawaz GERGES (London School of Economics-İngiltere)
Prof. Dr. Sabahattin GÜLLÜLÜ (Maltepe Üni.-Türkiye)
Dr. Syed HASANAT (Jilin University-Çin Halk Cumhuriyeti)
Doç. Dr. Kyu-Nahm JUN (Wayne State Üni.-ABD)
Prof. Dr. Kurtuluş KARAMUSTAFA (Erciyes Üni.-Türkiye)
Prof. Dr. Neşe KARS TAYANÇ (İstanbul Üni.-Türkiye)
Prof. Dr. Hikmet KAVRUK (Gazi Üni.-Türkiye)
Prof. Dr. Ronald C. KEITH (Griffith Üni.-Avustralya)
Prof. Dr. Ulvi KESER (Girne Amerikan Üni.-K.K.T.C.)
Prof. Dr. İsmail KIZILIRMAK (İstanbul Üni.-Türkiye)
Prof. Dr. Derman KÜÇÜKALTAN (İstanbul Arel Üni.-Türkiye)
Prof. Dr. Wang LI (Jilin Üni.-Çin Halk Cumhuriyeti)
Prof. Dr. Nurcan METİN (Trakya Üni.-Türkiye)
Prof. Dr. Robert C. MYRTLE (Uni. of Southern California-ABD)
Prof. Dr. Masanori NAITO (Doshisha Uni.-Japonya)
Prof. Dr. Tlemcani Ben OUCEF (Cezayir Üni.-Cezayir)
Prof. Dr. Nail ÖZTAŞ (İstanbul Gelişim Üni.-Türkiye)
Prof. Dr. Yüksel ÖZTÜRK (Gazi Üni.-Türkiye)
Doç. Dr. Elbeyi PELİT (Afyon Kocatepe Üni.-Türkiye)
Dr. Ash Narain ROY (Yeni Delhi Sosyal Bilimler Enst.-Hindistan)
Prof. Dr. Torsten J. SELCK (Oldenburg Uni.-Almanya)
Prof. Dr. Udo STEINBACH (HUMBOLDT-VIADRINA G.P.-Almanya)
Prof. Dr. Sadi UZUNOĞLU (Trakya Üni.-Türkiye)
Prof. Dr. Hayri ÜLGEN (İstanbul Üni.-Türkiye)
Prof. Dr. Kurban ÜNLÜÖREN (Gazi Üni.-Türkiye)
Prof. Dr. Hasan VERGİL (İstanbul Üni.-Türkiye.)
Prof. Brantly WOMACK (Virginia Üni.-ABD)
Prof. Dr. Binnur YEŞİLYAPRAK (Ankara Üni.-Türkiye)
Prof. Dr. Ahmet YILMAZ (Marmara Üni.-Türkiye)

BU SAYININ HAKEMLERİ

Prof. Dr. Aykut BERBER
Prof. Dr. Salih GÜNEY
Prof. Dr. Orhan İŞCAN
Prof. Dr. Wang LI
Prof. Dr. Muharrem ÖZDEMİR
Prof. Dr. Fırat PURTAŞ
Prof. Dr. Sefer ŞENER
Doç. Dr. Aslı BEYHAN ACAR
Doç. Dr. Recep Baki DENİZ
Doç. Dr. Mahmut DEMİRBAŞ
Doç. Dr. Mert GÖKIRMAK
Doç. Dr. Uğur ÖZGÖKER
Doç. Dr. Hasip SAYGILI
Doç. Dr. Mustafa Zahit SERARSLAN
Yrd. Doç. Dr. Emine AKÇADAĞ ALAGÖZ
Yrd. Doç. Dr. Murat AKKAYA
Yrd. Doç. Dr. Erkut ALTINDAĞ
Yrd. Doç. Dr. Yakup ARI
Yrd. Doç. Dr. Çiğdem AYDIN KOYUNCU
Yrd. Doç. Dr. Erdem BAĞCI
Yrd. Doç. Dr. Emre ERGÜVEN
Yrd. Doç. Dr. Ebru KARPUZOĞLU ÖZELMAS
Yrd. Doç. Dr. Atahan Birol KARTAL
Yrd. Doç. Dr. İ. Gökçe KAYA
Yrd. Doç. Dr. Süleyman Sezgin MERCAN
Yrd. Doç. Dr. Funda ÖZER
Yrd. Doç. Dr. Kader ÖZLEM
Yrd. Doç. Dr. Levent POLAT
Yrd. Doç. Dr. Selma ŞEKERCİOĞLU
Yrd. Doç. Dr. Erdal ŞEN
Yrd. Doç. Dr. Metin UYAR
Yrd. Doç. Dr. Elif UZGÖREN
Yrd. Doç. Dr. Zeynep Ece ÜNSAL
Yrd. Doç. Dr. Gülsüm VEZİR OĞUZ
Yrd. Doç. Dr. Hava YAŞBAY KOBAL
Yrd. Doç. Dr. Hakan YILDIRIM
Dr. Selçuk BAYRACI

ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Gulay AKGUN YILMAZ (Marmara Uni.-Turkey)
Prof. Dr. Ahmet AKSOY (Gazi Uni.-Turkey)
Assoc. Prof. Dr. Mehmet ALTINOZ (Hacettepe Uni.-Türkiye)
Prof. Dr. Nuray ALTUG (Marmara Uni.-Turkey)
Prof. Dr. Umut AVCI (Mugla Uni.-Turkey)
Prof. Dr. Muhammed Ali AZERCHAB (Tehran Uni.-Iran)
Prof. Dr. Nedim BAHCEKAPILI (Islamic Uni. of Europe-Netherlands)
Prof. Dr. Mesut Hakkı CASIN (Özyegin Uni.-Turkey)
Prof. Dr. Hamza CESTEPE (Bülent Ecevit Uni.-Turkey)
Prof. Dr. Şenol DURGUN (Istanbul Gelisim Uni.-Turkey)
Prof. Dr. Ertan EGRIBEL (Istanbul Uni.-Turkey)
Dr. Giovanni ERCOLANI (Muncia Uni.-Spain)
Prof. Dr. Tevfik ERDEM (Gazi Uni.-Turkey)
Prof. Dr. Seyfettin ERDOGAN (Istanbul Medeniyet Uni.-Turkey)
Prof. Dr. Neşe Hatice ERIM (Medeniyet Uni.-Turkey)
Prof. Dr. Fawaz GERGES (London School of Economics-UK)
Prof. Dr. Sabahattin GULLULU (Maltepe Üni)
Dr. Syed HASANAT (Jilin University-China)
Assoc. Prof. Dr. Kyu-Nahm JUN (Wayne State Uni.-USA)
Prof. Dr. Kurtuluş KARAMUSTAFA (Erciyes Uni.-Turkey)
Prof. Dr. Neşe KARS TAYANC (Istanbul Uni.-Turkey)
Prof. Dr. Hikmet KAVRUK (Gazi Uni.-Turkey)
Prof. Dr. Ronald C. KEITH (Griffith Uni.-Australia)
Prof. Dr. Ulvi KESER (Girne American Uni.-T.R.N.C.)
Prof. Dr. Ismail KIZILIRMAK (Istanbul Uni.-Turkey)
Prof. Dr. Derman KUCUKALTAN (Istanbul Arel Uni.-Turkey)
Prof. Dr. Wang LI (Jilin Uni.-China)
Prof. Dr. Nurcan METIN (Trakya Uni.-Turkey)
Prof. Dr. Robert C. MYRTLE (Uni. of Southern California-USA)
Prof. Dr. Masanori NAITO (Doshisha Uni.-Japan)
Prof. Dr. Tlemcani Ben OUCEF (University of Algiers-Algeria)
Prof. Dr. Nail OZTAS (Istanbul Gelisim Uni.-Turkey)
Prof. Dr. Yüksel OZTURK (Gazi Uni.-Turkey)
Assoc. Prof. Dr. Elbeyi PELIT (Afyon Kocatepe Uni.-Turkey)
Dr. Ash Narain ROY (Social Science Institute of New Delhi.-India)
Prof. Dr. Torsten J. SELCK (Oldenburg Uni.-Germany)
Prof. Dr. Udo STEINBACH (HUMBOLDT-VIADRINA G.P.-Germany)
Prof. Dr. Sadi UZUNOGLU (Trakya Uni.-Turkey)
Prof. Dr. Hayri ULGEN (Istanbul Uni.-Turkey)
Prof. Dr. Kurban UNLUOREN (Gazi Uni.-Turkey)
Prof. Dr. Hasan VERGIL (Istanbul Uni.-Turkey)
Prof. Brantly WOMACK (Virginia Uni.-USA)
Prof. Dr. Binnur YESILYAPRAK (Ankara Uni.-Turkey)
Prof. Dr. Ahmet YILMAZ (Marmara Uni.-Turkey)

REFEREES FOR THIS ISSUE

Prof. Dr. Aykut BERBER
Prof. Dr. Salih GÜNEY
Prof. Dr. Orhan İŞCAN
Prof. Dr. Wang LI
Prof. Dr. Muharrem ÖZDEMİR
Prof. Dr. Fırat PURTAŞ
Prof. Dr. Sefer ŞENER
Assoc. Prof. Dr. Ash BEYHAN ACAR
Assoc. Prof. Dr. Recep Baki DENİZ
Assoc. Prof. Dr. Mahmut DEMİRBAŞ
Assoc. Prof. Dr. Mert GÖKIRMAK
Assoc. Prof. Dr. Uğur ÖZGÖKER
Assoc. Prof. Dr. Hasip SAYGILI
Assoc. Prof. Dr. Mustafa Zahit SERARSLAN
Asst. Prof. Dr. Emine AKÇADAĞ ALAGÖZ
Asst. Prof. Dr. Murat AKKAYA
Asst. Prof. Dr. Erkut ALTINDAĞ
Asst. Prof. Dr. Yakup ARI
Asst. Prof. Dr. Çiğdem AYDIN KOYUNCU
Asst. Prof. Dr. Erdem BAĞCI
Asst. Prof. Dr. Emre ERGÜVEN
Asst. Prof. Dr. Ebru KARPUZOĞLU ÖZELMAS
Asst. Prof. Dr. Atahan Birol KARTAL
Asst. Prof. Dr. I. Gökçe KAYA
Asst. Prof. Dr. Süleyman Sezgin MERCAN
Asst. Prof. Dr. Funda ÖZER
Asst. Prof. Dr. Kader ÖZLEM
Asst. Prof. Dr. Levent POLAT
Asst. Prof. Dr. Selma ŞEKERCİOĞLU
Asst. Prof. Dr. Erdal ŞEN
Asst. Prof. Dr. Metin UYAR
Asst. Prof. Dr. Elif UZGÖREN
Asst. Prof. Dr. Zeynep Ece ÜNSAL
Asst. Prof. Dr. Gülsüm VEZİR OĞUZ
Asst. Prof. Dr. Hava YAŞBAY KOBAL
Asst. Prof. Dr. Hakan YILDIRIM
Dr. Selçuk BAYRACI

Editörden

Dergimizin değerli okuyucuları,

İGÜ Sosyal Bilimler Dergisi'nin sekizinci sayısında sizlerle birlikte olmanın heyecanını ve akademik dergicilikte kısa sürede büyük yol almanın haklı mutluluğunu yaşıyoruz. Yayın hayatımızın dördüncü yılına başlarken belirlediğimiz bilimsel yaklaşım ve duruşu hiç bozmadık. Bilimsel ölçütleri ve akademik dergiciliğin değişmez kurallarını sıkı bir şekilde uyguladık ve bunun karşılığını saygın akademik veri tabanları tarafından taranarak aldık.

Bu sayıdan sonra bu değerli görevi çok değerli bilim insanlarına devrediyoruz. Yayınlanmaya başladığından beri kalite çizgisini sürekli artıran dergimizin aynı düşüncede devam edeceğine yönelik inancımız tamdır. Kurulduğundan beri yardım ve desteklerini hiç esirgemeyen editör yardımcılara, yazı kuruluna, yayın ve danışma kurullarına teşekkür ediyorum. Bu sayıdan sonra da dergiye katkımızı hiç esirgemeyeceğiz. Derginin okuyucuları içerisinde yer alacağız.

Değerli "Sosyal Bilimler Dergisi" okuyucuları,

Bu sayımızda ilgiyle okuyacağınız sekiz makale ve iki kitap incelemesi bulunmaktadır. Dergimize makale ve kitap incelemesi gönderen değerli akademisyenlere, araştırmacılara, kıymetli vakitlerini makaleleri incelemeye ayıran hakem heyetine, dergi yayın ve danışma kurulu üyelerine, yazı kuruluna ve emeği geçen herkese teşekkür eder, bundan sonraki süreçte bizden görevi devralan bilim insanlarına başarılar dilerim.

Saygılarımla.

Doç. Dr. Ragıp Kutay KARACA

Editor's Note

Dear Readers,

We are excited to be with you again with our eighth issue; and share our contentment to have come this far in academic publishing within a short period of time. We continue to stand firm in our scientific approach and position whilst moving towards to our fourth year in publishing. Our journal gets the attention of various prestigious academic databases as a result of applying the scientific criteria and standard of academic publishing.

Following the publication of this issue, we hand over this valuable duty to esteemed scholars. We believe that our journal which continuously increased its quality from the very first day of its publication, will continue to be published in the same manner. I would like to thank to my assistant editors, editorial board and advisory board for their help and support. Even after the publication of this issue, we will be offering our support and we will join in our group of readers.

Dear "Journal of Social Sciences" readers,

This issue is consisted of eight articles and two book reviews that we hope you will read with interest. I extend my sincere gratitude to scholars and researchers who contributed to this issue by submitting an article or book review, esteemed reviewers who devoted their valuable time for the evaluation process, to our respected members of the editorial board of journal and all contributors. I hereby congratulate on and wish success to the scholars who take over the editorial board of our journal.

Kind regards.

Assoc. Prof. Dr. Ragıp Kutay KARACA

İÇİNDEKİLER

Fatma Zeynep ÖZKURT Bölgesel Düzeyde Koşulluluk Üzerinden Avrupa Birliği'nin Demokrasi Tesisi	1-21
Kenan ÖZDEN, Duygu ERDOĞDU, Sait GÜL Kriz Yönetiminde Üretim Yönetimi Stratejileri ve Politikalarının Kullanılmasıyla İlgili Bir Alan Araştırması	23-50
Gülsüm VEZİR OĞUZ, İlknur BİLGİN Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkisi: İstanbul İlinde Bir Araştırma	51-72
Sema OĞLAK Yaşlı Bakımında Görünmeyen İşgücü: Aile Bakımı ve Ekonomik Değeri	73-87
Mustafa YURTTADUR, Hayati DEMİRBAŞ Türkiye de Bulunan Katılım Bankaları ve Özel Sermayeli Mevduat Bankalarının Finansal Performanslarının Karşılaştırılması	89-117
Halil ÖZCAN TBMM Hükûmeti ile Arnavutluk Hükûmeti Arasında İmzalanan Gizli Anlaşmanın Sebep ve Sonuçları	119-157
Sinan ALÇIN, T. Sabri ÖNCÜ Şirket Temerrütleri ve Diğer Türden Şirket Çıkışlarının Tahmini İçin Bir Sıralı Nitel Tepki Modelleme Yaklaşımı	159-183
Murat SEYFİ, Merve ÇERÇİ Üniversite Öğrencilerinde Dinin Etkisi ile Tüketici Karar Verme Tarzları Arasındaki İlişki	185-200
<i>Kitap İncelemeleri</i>	
Hayrullah KAHYA Codex Cumanicus	201-203
Kahraman SÜVARİ Nükleer Yalanlar, Aldatmacalar ve Riyakârlıklar	205-210
Yayın İlkeleri ve Yazım Kuralları	211-219

CONTENTS

Fatma Zeynep ÖZKURT European Union Democracy Promotion via Conditionality in Regional Context	1-21
Kenan ÖZDEN, Duygu ERDOĞDU, Sait GÜL A Field Survey Regarding the Use of Production Management Strategies and Policies in Crisis Management	23-50
Gülsüm VEZİR OĞUZ, İlknur BİLGİN The Influence of Corporate Social Responsibility on Purchase Intention: A Research in Istanbul	51-72
Sema OĞLAK The Value of Informal Caregiving on Elderly Care: As A Shadow Workforce	73-87
Mustafa YURTTADUR, Hayati DEMİRBAŞ Comparison of Financial Performance of Participation Banks and Private Capital Conventional Banks in Turkey	89-117
Halil ÖZCAN A Confidential Agreement Signed Between The Government of the Turkish Grand National Assembly (TGNA) and Albania and Results of This Agreement	119-157
Sinan ALÇIN, T. Sabri ÖNCÜ An Ordered Qualitative Response Modeling Approach for the Estimation of Corporate Defaults and Other Forms of Exit	159-183
Murat SEYFİ, Merve ÇERÇİ The Relationship Between the Influence of Religion and Decision Making Styles of Consumers Among University Students	185-200
<i>Book Reviews</i>	
Hayrullah KAHYA Codex Cumanicus	201-203
Kahraman SÜVARI Nuclear Lies, Deceptions and Hypocrisies	205-210
Publication Principles and Guidelines	221-228

İGÜSD, Cilt 4, Sayı 2, Ekim 2017 Makale İstatistikleri / IGUJSS, Vol. 4, Issue 2, October 2017 Article Statistics				
Bu Sayının Makaleleri	Düzeltilme Alan Makaleler	Reddedilen Makaleler	Kabul Edilen Makaleler	Süreci Devam Eden Makaleler
<i>/ Articles of This Issue</i>	<i>/ Corrected Articles</i>	<i>/ Rejected Articles</i>	<i>/ Accepted Articles</i>	<i>/ Articles in Process</i>
11	5	3	8	29

Dergimize gönderilen makalelerin tümü iThenticate intihal tespit aracıyla incelenmektedir.

All articles submitted to our journal are analyzed by iThenticate plagiarism detection tool.

European Union Democracy Promotion via Conditionality in Regional Context*

Fatma Zeynep ÖZKURT**

Abstract

International organisations are among the key external actors promoting democratisation process of nation states. The tools international organisations utilise to externally impact on political transformations at the domestic level are centred on their democratic norms, rules and values. In that respect, the European Union (EU) has been acknowledged as primary democracy promoter within its region, attributable to its effective influence mechanisms based on democratic conditionality. This paper aims to analyse the formation of the characteristics of the EU as a democracy promoter and intends to unveil its contributions to the spread of democracy within its regional sphere, and democratisation processes particularly in Southern, Central and Eastern Europe.

Keywords: International Organisations, European Union, Democracy Promotion, Conditionality, Democratisation

Bölgesel Düzeyde Koşulluluk Üzerinden Avrupa Birliği'nin Demokrasi Tesisi

Öz

Uluslararası örgütler, devletlerin demokratikleşme süreçlerine etki eden aktörlerin başında yer almaktadır. Uluslararası örgütlerin ulusal düzeyde oluşan siyasi dönüşüm süreçlerine dışarıdan etki etmelerine olanak sağlayan araçları ise bu örgütlerin demokratik norm, kural ve değerleri ile bağlantılıdır. Bu bağlamda Avrupa Birliği (AB), demokratik koşulluluk ilkesine bağlı ve etkin olarak nitelendirilebilecek etki mekanizmaları sebebiyle, kendi bölgesindeki başlıca demokrasi destekçisi olarak tanınmaktadır. Bu çalışma temel olarak AB'nin demokrasi destekçisi olarak tanımlanmasına imkân sağlayan niteliklerinin oluşum sürecini analiz etmeyi

Özgün Araştırma Makalesi [Original Research Article]

Geliş Tarihi: 03.07.2017 Kabul Tarihi: 06.09.2017

DOI: <http://dx.doi.org/10.17336/igusbd.324178>

* This article is based on the re-evaluation of the findings of the author's PhD thesis from the University of Nottingham, Faculty of Social Sciences, School of Politics and International Relations, United Kingdom.

** Asst. Prof. Dr., Nisantasi University, Istanbul, Turkey, E-mail:

zeynep.ozkurt@nisantasi.edu.tr, zeynepozkurt@gmail.com

ORCID ID <http://orcid.org/0000-0003-1284-0210>

amaçlamaktadır. Bu bağlamda ayrıca, AB'nin kendi bölgesinde demokrasi yayılımına ve özellikle Güney, Merkez ve Doğu Avrupa'da görülen demokratikleşme süreçlerine olan katkısı da incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Örgütler, Avrupa Birliği, Demokrasi Tesisi, Koşulluluk, Demokratikleşme

Sayfa/Page | 2

İGÜ Sos. Bil. Derg.,
4 (2), 2017,
ss. 1-21.

Introduction

The aftermath of the Cold War has marked a turning point for the international organisations (IOs) role in world politics since they had been accredited as the main actors diffusing democratic norms and values in leading to political changes and expansion of democracy in the European continent.¹ It is in this context that democratisation and political transformation of states have become debatable subjects since analyses became highly indefensible unless the international dimension of democracy promotion triggered by IOs is taken into account.² In this context, IOs are considered as the key players of international democracy promotion since they provide the necessary tools and legitimate action plans for those states under democratisation process. In fact, IOs mainly provide external support for the establishment and promotion of democratic peace and development of economic and social welfare³ as well as technical and financial support for the establishment of democratic institutions at the national level.

It comes as no surprise that the European Union (EU) is accepted as one of the leading IOs in democracy promotion attributable to its prevailing foreign policy and objectives materialised specifically through its enlargement and neighbourhood policies. This paper aims to present an overview of the role of the EU in democracy promotion and its impact on political transformation as part of democratisation of non-EU states in a regional context. The discussion therefore sheds light on the characteristics of the EU as a democracy promoter and aims to unveil its contributions to the spread of democracy within its regional sphere, particularly in Southern, Central and Eastern Europe. Based on this, it is intended to present a general democratic template of the EU in order to assess to what extent the EU can play an active and effective role as an external actor in democratisation processes of non-EU states.

¹ Paul J. Kubicek, "International Norms, the European Union, and Democratization: Tentative Theory and Evidence", Paul J. Kubicek (ed.) *The European Union and Democratization*, London, Routledge, 2003, p. 1.

² Peter Burnell, "Democracy Assistance: The State of the Discourse", P. Burnell (ed.) *Democracy Assistance: International Co-operation for Democratization*, London and Portland, Frank Cass Publishers, 2000, p. 8.

³ Peter Burnell, "From Evaluating Democracy Assistance to Appraising Democracy Promotion", *Political Studies*, Vol. 56, 2008, pp. 414-415.

This paper firstly touches upon the formation of democratic principles of the EU. The EU's stance on establishing effective democratic institutions protecting civil liberties, fundamental freedoms and the rule of law at the supranational level without a doubt enhances social consciousness, institutional transformation, and reorganisation of structures of authorities at the national level. Hence it is important to clarify the roots of the epitome of liberal democracy within the EU, before delving into its role as 'democracy promoter' within its region. Recent literature on democratisation gives reference to the external impact of IOs as the key facilitators of domestic change in relation to democratisation and democratic consolidation at the national level. In that respect, the EU's role as a democracy promoter, and hence external actor is analysed within an actor-oriented approach in order to assess its functionality as the donor in democratisation processes of non-EU states as recipients.

Democratic Principles of the EU

The EU is consisted of states supporting democracy; thus, it is based on principles such as liberty, freedoms and the rule of law. The institutional transformation and policy formation of the EU as a supranational actor has been a lengthy process. Starting from 1950s, the EU has successfully diffused democratic principles adapting from other prominent IOs such as the United Nations (UN) into its legal framework. This helped the EU to create a union of states that formally adopt and implement essential and necessary conditions of democratic regimes. Among the EU's other principles embedded in its legal framework are the equality before law, protection against discrimination and fundamental freedoms such as freedom of thought, opinion and expression, assembly and association.⁴

The EU has not only requested the implementation of those principles with the idea of 'justice and peace' by its member states; but also has drawn on them whilst promoting democracy at the regional level. As a matter of fact, in the framework of its enlargement policy, the EU has made formal membership conditional upon the establishment of effective democratic political systems at the national level in 1962. Subsequently, the explicit link between democracy and accession to the EU (then European Economic Community – EEC) transpired as a vital element in democracy promotion in the European region.⁵ Provided that the EU, through the legalisation and internalisation of its democratic principles into its political, institutional and legal framework, had successfully postulated legitimacy concerning its actor-

⁴ United Nations, *The Universal Declaration of Human Rights*, 1948; Council of Europe, *Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*, 1950.

⁵ Lauren M. McLaren, *Constructing Democracy in Southern Europe – A comparative analysis of Italy, Spain and Turkey*, Abingdon, Oxon, Routledge, 2008, p. 237.

ness as democracy promoter demanding compliance of national actors on pre-conditions for EU membership.⁶

Nonetheless, in parallel with the international and regional developments after the Cold War, the EU became obliged to review and revise the existing Community legal framework. In fact, the ongoing enlargement policy and increase in demand of nation-states within the region for formal membership had compelled the EU to adopt and implement essential policy instruments that would broaden and make the political component of integration at the supranational level more definitive for the target states. It was in this context that the EU outlined four political constituents including human rights, democracy, good governance and decreased military expenditure and exploited them as tools for democracy promotion within its region.⁷ Following the legitimisation of the EU's actor-ness as democracy promoter through the institutionalisation and legalisation of democratic norms and principles, the EU further interposed legitimacy in its policy actions and conditionality as its one of the most effective influence mechanisms.

Whilst these internal changes had taken place at the supranational level at that period, the collapse of the Soviet Union and communism in Eastern Europe as well as the reunification of Germany had been among the international developments that forced the Union to reassess its position at the international level. Rather than revising its existing credentials on democracy, the EU instead focused on the mechanisms through which it can pursue its goal on democracy promotion within its region. For instance, the EU had the opportunity to monitor and assess the performances of the member and candidate states based on the measures for the respect for human rights and democracy taken by the Union itself through two fundamental policy instruments of coercive diplomacy and the EU's influence mechanism of conditionality, known as 'carrot' and 'stick'. These instruments essentially put in force subsequent to the adoption of the Maastricht Treaty on European Union (TEU) in 1992, creating a strong motivation among the existing member states and candidate states whilst pursuing progression towards their inclusion and integration to the EU at the same time as continuing their democratisation process.⁸

⁶ McLaren, 2008, op. cit., p. 237; Ergun Özbudun and Ömer F. Gençkaya, *Democratization and the Politics of Constitution-Making in Turkey*, Budapest, Central European University Press, 2009, p. 43; Jose I. Torreblanca, "The Enlargement acquis and external strategy: a prelude to deliberative foreign policy?", *CPA Estudios/Working Papers*, 4/2003, 2003, pp. 10-11. Available at: http://www.uned.es/dcpa/estudios_workingpapers/CPAestudios4_2003.pdf

⁷ Gordon Crawford, "European Union Development Co-operation and the Promotion of Democracy", P. Burnell (ed.) *Democracy Assistance – International Co-operation for Democratisation*, London and Portland, Frank Cass Publishers, 2000, pp. 92-93.

⁸ European Union, *Treaty on European Union*, C191, 1992.

Despite the implementation of conditionality effectively, the verity of increasing number of candidate states in post-Cold War period compelled the EU to revise its benchmarks on democracy. As a result, the initial requirements that had appeared to be precise by that time became equivocal later on. This in turn set the scene for searching alternative ways of evaluating and measuring the level of compliance of the concerning states. It is after this occurrence that the membership conditions which had been set previously, were explicitly proclaimed as the 'Copenhagen criteria' at the European Council of Copenhagen in 1993.⁹

The comparative analysis of the EU's enlargement rounds shows that the EU was neither concerned about the democratisation process of states included in the first enlargement round nor found itself under the heavy burden of assisting their harmonisation and integration processes at the supranational level. This outcome is mainly explained by the fact that the concerning nation-states that applied for EU membership in the first enlargement round were consolidated democracies; thus, the non-inclusion of any precondition on democracy during the accession negotiation process in that particular enlargement round.

However, in 1970s, the EU for the first-time compelled compliance on democratic conditions of Greece, Spain and Portugal. These states had troubled history concerning their political systems, and struggled with transition to/consolidation of democracies at the national level. The EU henceforth had to step in as an external actor providing necessary incentives and influence mechanisms that would trigger the institutional transformation and democratisation processes of these states at the national level. As a result, the inclusion of this conditionality-compliance nexus into the exhibited a gradual change in the EU's general requirement framework for full membership, marked a radical turning point for the future enlargement rounds.

Furthermore, starting from the 1980s, the EU developed its conditions and transformed them from being 'formal criteria' into conditions on 'substantive democracy'.¹⁰ This ideally proved the EU's role as a democracy promoter within its region. Through the rigorous set of conditions for accession, particularly in the cases of CEEs¹¹, the EU found itself deeply entangled with the national political transformation process of candidate states. Nonetheless, the lack of formal mechanisms to regulate or monitor the

⁹ European Council, *Presidency Conclusions*, Copenhagen European Council, 21-22 June, 1993.

¹⁰ Geoffrey Pridham, "The European Union, Democratic Conditionality and Transnational Party Linkages – The case of Eastern Europe", J. Grugel (ed.) *Democracy Without Borders*, London, Routledge, 1999, p. 65.

¹¹ Geoffrey Pridham, *Designing Democracy: EU Enlargement and Regime Change in Post-Communist Europe*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2005.

compliance of old member states and the troubled candidate states of 1970s, significantly diminished the EU's commitment to its enlargement policy¹² and hence created hesitance concerning the inclusion of further enlargement rounds into its political agenda.

Nonetheless, until the largest single expansion of the EU in 2004, and despite its reluctance of continuing its enlargement policy, the EU came up with a new strategy on the promotion of human rights and democratisation. The aim of this strategy evolved around developing human rights policy at the EU level, legally and politically binding all the EU member states as well as enforcing compliance of candidate states throughout their accession negotiation process. The EU consequently intended to make this policy a central aspect of its external policy and legal base for the attainment of sustainable development¹³ harmonised at the EU level. Ultimately for the EU, this strategy broadened its scope on human rights by extending and linking the field to the wider context of interdependence with the EU's other primary goals and activities, such as the promotion of democracy. This initiative also established closer and stronger links with UN standards; hence, provided a new source of reference for the European stance on democratic principles.

It can be argued that the abovementioned developments in the democratic principles of the EU are crucial steps in the progress of creating a coherent EU policy on human rights and democracy. Since that kind of a policy offers a valid ground for the adoption of structural democratic objectives, the EU's leverage on candidate states in terms of promoting change and expediting reform processes within those countries was reinforced considerably. Furthermore, with these initiatives, the EU has radically advanced itself in terms of operating in consensus, displaying visible procedures and projects on democratic reforms and human rights issues at the supranational level. The increased consensus among the member states of the EU facilitated the Union's development and enhancement of its role in democracy promotion, ultimately proving that the assertion that the level of political integration at the supranational level is more likely to be achieved if democratic conditions are harmonised at the national level.

Central to the EU's approach, initiatives for the promotion of democracy and protection of human rights were successfully integrated into the entire range of Union policies and programmes. This in turn, allowed the EU to provide financial support for related projects; thus, enhanced the reforms on legislation, administration and the judiciary, fundamental to the progression

¹² David Phinnemore, "Beyond 25-The Changing Face of EU Enlargement: Commitment, Conditionality and the Constitutional Treaty", *Journal of Southern Europe and the Balkans*, Vol. 8, No.1, 2006, pp. 7-26.

¹³ European Union, *European Union Observations on an Evolving EU Human Rights Policy*, 2001.

of human rights practices, fundamental freedoms and strengthening democracy, in addition to good governance among nation-states. Among those, the European Initiative for Human Rights and Democracy (EIDHR) stands out as the EU-led programme aiming to develop and consolidate democracy, the rule of law, respect for human rights and fundamental freedoms.

Specifically, the EU utilised EIDHR to spread its influence on states wherein fundamental freedoms and human rights practices are most at risk. The scope of EIDHR legitimised the EU's external action on those states that fail or lag behind in enhancing and promoting those rights and freedoms by providing EU Guidelines reaching out to the role of civil societies, conciliation of group interests, issues concerning political representation and participation, electoral processes, reliability and transparency of governmental institutions.¹⁴

These particular objectives illustrate that the EU with EIDHR puts great emphasis on the importance of fundamental rights such as the right to freedom of thought, opinion, religion, expression as well as the right to freedom of peaceful assembly and association. By doing this, it aims to help civil society to be more open and pluralistic in order to improve democratic legislation and political representation which in turn will stimulate dialogue between citizens and governments. It also reinforces official dialogues on human rights issues, promotes particular instruments for sustaining the process of consolidation of democracy and contributes to the transparency of elections. All these credentials reaffirm the EU's commitment to strengthening the promotion and consolidation of democracy within an international framework and to build a democratic political culture amongst countries.

EU as a Democracy Promoter

The dominant the actor-oriented approach within literature on democratic transitions to a great extent gives emphasis to the conventional role of political actors in explaining any regime change at the national level.¹⁵ This approach indicates that democratisation is determined by decisions of major political actors wherein old political elites are considered to be biggest potential threats to this process¹⁶ as these actors are responsible for showing

¹⁴ European Commission, *Commission Decision on the Annual Action Programme 2009 for the European Instrument for the Promotion of Democracy and the Human Rights*, C (2009) 7082, 2009.

¹⁵ Dankwart A. Rustow, "Transitions to Democracy; Toward a Dynamic Model", *Comparative Politics*, Vol. 2, No. 3, 1970, pp. 337-363.

¹⁶ Guillermo A. O'Donnell... [et al.] "Tentative Conclusions about Uncertain Democracies", G. O'Donnell and P. C. Schmitter (eds.) *Transitions from Authoritarian Rule: Prospects for Democracy*, Baltimore, MD, The John Hopkins University Press, 1986; Giuseppe Di Palma, *To Craft Democracies. An Essay on Democratic Transitions*, Berkeley, CA, University of California Press, 1990; Terry L. Karl, "Dilemmas of

sufficient political will to change the political landscape at the national level. However, as previously noted, with the increasing role of IOs in democracy promotion around the world, an 'international' dimension has been brought into the analysis of democratisation. Hence, democratisation processes can no longer be analysed by focusing exclusively on domestic politics.

Democracy promotion by IOs primarily develops at the regional level since promotion of democratic values and norms become less demanding and more straightforward due to the political interactions between structurally interconnected states and IOs in the same region. In light of this context, the EU is seen as the most 'articulated' and 'intensive' form of those interconnected structures wherein its 'conditionality' strategy comprises the 'essence' of those political interactions where the EU as an external actor impacts upon domestic change and democratisation at the national level.¹⁷ In that respect, the adoption and implementation of conditionality by regional actors, such as the EU, signify the importance given to the promotion and dispersion of democracy in their peripheries.

It is argued that analytical studies on cases of actual and/or potential democratisation in different regional contexts can be advanced by generating hypotheses concerning the impact of international influences. The inclusion of the external dimension into the interaction between IOs and democratisation processes reflects upon the importance of 'regional hegemons' by referring to their contribution to democratic transitions by means of their 'geopolitical and economic power', where their powers are specified by the adoption and promotion of coherent policy options with respect to a wide array of 'incentives' and 'disincentives'.¹⁸

In this context, regional hegemon is seen as an external actor implementing neutral or moderate pro-hegemon foreign policy within target countries to stimulate transition to democracy or democratisation at the national level.¹⁹ Regional hegemons as external actors of democracy promotion follow the primary condition of political communication with national actors having pro-democracy tendencies. Once this transmission is intact, they start to provide material and social incentives facilitating the adoption of democratic reforms (e.g. adoption and implementation of

Democratization in Latin America", D. A. Rustow and K. P. Erickson (eds.) *Comparative Political Dynamics: Global Research Perspectives*, New York, Harper Collins, 1990, pp. 163-191.

¹⁷ Geoffrey Pridham, 1999, op. cit., pp. 59-60.

¹⁸ Juan J. Linz and Alfred Stepan, *Problems of Democratic Transition and Consolidation – Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*, Baltimore and London, The Johns Hopkins University Press, 1996, pp. 73-74.

¹⁹ Renske Doorenspleet and Cas Mudde, "Upping the Odds: Deviant Democracies and Theories of Democratization", *Democratization*, Vol.15, No. 4, 2008, pp. 815-832.

legislative changes); and finalise this phase by monitoring and assessing these reforms.

Regional hegemons utilise conditionality as one of the vital instruments with a high impact factor in compelling political transformation and democratic reform process at the national level. Due to providing essential sources of capacity-building, human rights promotion, legislative amendments as part of democratisation process, conditionality is seen as an act of 'linking by a state or international organisation of benefits desired by another state to the fulfilment of certain conditions'.²⁰ Specifically in this context, democratic conditionality is regarded as an assessment tool for the effectiveness of the EU in democracy promotion. As Pridham argues 'the EU possesses an institutionalised regional framework which readily transmits the kind of influences and pressures that may affect the course of democratisation, deliberately or otherwise'.²¹

In that respect, it is highly contended that the EU as a democracy promoter and one of the most influential external actor of democratisation, exerts its influence on countries with the help of its strategy of democratic conditionality. In fact, the EU through the preconditions it sets for formal membership, forces non-EU states to adopt a democratic political system and further implement liberal democratic norms and procedures associated with the EU. In a similar vein, Schmitter recaps the lasting influence of the EU as a democracy promoter as follows:²²

First, EU membership is expected to be permanent in nature and to provide access to an expanding variety of economic and social opportunities far into the future. Second, it is backed by a 'complex interdependence', an evolving system of private transnational exchanges at many levels and involving many different types of collective action (parties, interest associations, social movements, sub-national governments etc.). And, finally, it engages in lengthy, public, multilateral deliberation and is decided unanimously in the Council of Ministers and by an absolute majority in the European Parliament. This requirement enhances the 'reputation' or 'certification' effect beyond the level attainable via unilateral recognition or bilateral exchanges where other criteria (i.e. security calculations) may override the democratic ones. More than any

²⁰ Karen E. Smith, "The Evolution and Application of EU Membership Conditionality", M. Cremona (ed.) *The Enlargement of the European Union*, Oxford, Oxford University Press, 2003, p. 108.

²¹ Pridham, 1999, op. cit., p. 60.

²² Phillippe C. Schmitter, "The International Context of Contemporary Democratization", G. Pridham (ed.) *Transitions to Democracy: Comparative Perspectives from Southern Europe, Latin America and Eastern Europe*, Dartmouth, Aldershot, 1995, p. 524.

other international commitment, full EU membership has served to stabilise both political and economic expectations. It does not directly guarantee the consolidation of democracy; it indirectly makes it easier for national actors to agree within a narrower range of rules and practices.

Sayfa/Page | 10

İGÜ Sos. Bil. Derg.,
4 (2), 2017,
ss. 1-21.

In this context, democracy promotion equilibrium points at two forms of strategy followed by regional hegemons. On one end of the equilibrium, regional hegemons impose sanctions (financial or political) as a negative side of external impact. For instance, requirement schemes established by the EU during accession negotiations where non-EU states are compelled to meet conditions ranging from democratic and human rights conditions to various liberal democratic principles constitute the 'demand' side of democracy promotion by the EU. Moreover, 'conditionality' clause posits the EU's utmost share of demands (hence the negative side of its external impact) throughout its democracy promotion practices.²³

On the opposite end of the equilibrium, the positive form of democracy promotion entails support, incentive, inducement and reward. In fact, the EU by offering various rewards and support (technical or financial), aims to expedite the process of democratisation of non-EU states at the national level. In contrast to the negative side of external impact, these 'democracy aids' offered by IOs – mainly by the EU – is regarded as the 'most common and often most significant tool for promoting democracy'.²⁴ As a result of the EU's influence mechanisms, it is predicted that regime change and institutional adaptation at the supranational level also becomes inevitable. In that respect, the EU should not only be seen as a new 'level' of governance, but also as an innovator of new 'approaches' of governance.²⁵

Moreover, it is observed that despite the material costs of accession to the EU, the citizens of candidate states show a high level of support for the accession itself since EU accession in particular significantly contribute to democratic consolidation, as well as to the adoption and promotion of liberal

²³ Further on conditionality see: Jeffrey T. Checkel, "Compliance and Conditionality", *Arena Working Paper 00/18*, ARENA/Universitetet i Oslo, 2000; Heather Grabbe, "European Union Conditionality and the Acquis Communautaire", *International Political Science Review*, Vol. 23, No.3, 2002, pp.249-268; Tim Haughton, "When Does the EU Make a Difference? Conditionality and the Accession Process in Central and Eastern Europe", *Political Studies Review*, Vol. 5, 2007, pp. 233-246; Arista Maria Cirtautas and Frank Schimmelfennig, "Europeanisation Before and After Accession: Conditionality, Legacies and Compliance", *Europe-Asia Studies*, Vol. 62, No.3, 2010, pp. 421-441.

²⁴ Thomas Carothers, *Aiding Democracy Abroad: The Learning Curve*, Washington, DC, Endowment for International Peace, 1999, p. 6.

²⁵ Brigid Laffan, "The European Union: a distinctive model of Internationalization", *Journal of European Public Policy*, Vol. 5, No. 2, 1998, p. 242.

democratic rules and institutions at the national level.²⁶ Besides, there is a common tendency among candidate states' leaders and citizens to believe that the EU accession process and further attainment of membership strongly favours a robust democratisation process at the national level..

The main reason for this conviction is that the EU aims to provide necessary tools to endorse democratic political systems in candidate states. It therefore comes to a point where in the absence of these tools provided by the EU, the internal change and democratisation efforts would be either extremely difficult or non-existent. Therefore, it can be argued that EU accession improves the quality of democratic principles and practices within the candidate states since the EU model of democracy embodies benchmarks such as consolidation of democracy, the rule of law and the protection of human rights, which are crucial for the promotion of democracy in the target candidate states.

A Historical Assessment of the EU's Democracy Promotion

In the 1970s, Southern European states witnessed regime changes where processes of transformation and democratisation have generated improved political, economic and social outcomes. The EU (then European Community-EC) for the first time in its history was actively involved in the transformation processes of these states. For instance, within the scope of accession negotiations, Spain, Portugal and Greece came across with inevitability of democratisation; and had been assisted by the EU's political and economic incentives which helped advancing their political transformation and democratic consolidation at the national level.²⁷ Eventually, through Europeanisation²⁸, the EC have turned itself into a visionary actor setting Europe as a 'symbol of democracy' and 'membership' as an 'anchor of democracy'.²⁹ Likewise, the EEC utilised conditionality

²⁶ Wojciech Sadurski, "Accession's Democracy Dividend: The Impact of the EU Enlargement upon Democracy in the New Member States of Central and Eastern Europe", *European Law Journal*, Vol. 10, No. 4, 2004, p. 374.

²⁷ Kubicek, 2003, op. cit., p. 8.

²⁸ Further on Europeanisation see: Heather Grabbe, "How Does Europeanization Affect CEE Governance? Conditionality, Diffusion and Diversity", *Journal of European Public Policy*, Vol. 8, No. 6, 2001, pp. 1013-1031; Tanja A. Börzel and Thomas Risse, "Conceptualising the Domestic Impact of Europe", K. Featherstone and C. Radaelli (eds.) *The Politics of Europeanisation*, Oxford: Oxford University Press, 2003, pp. 57-83; Kevin Featherstone, "Introduction: In The Name of 'Europe'", K. Featherstone and C. Radaelli (eds.) *The Politics of Europeanisation*, Oxford: Oxford University Press, 2003, pp. 3-26; Tanja A. Börzel, "The Transformative Power of Europe Reloaded – The Limits of External Europeanization", *KFG Working Papers No.11*, Free University Berlin, 2010.

²⁹ Carlos Closa and Paul M. Heywood, *Spain and the European Union*, London, Palgrave Macmillan, 2004, p. 15.

strategy in case of Spain in order to turn the country into a ‘fully functioning democracy’ and produce permanent regime change.³⁰

Although transition to democracy and democratic consolidation processes were previously explained by domestic (i.e. national) (f)actors, after the ‘liberalisation’ and/or democratisation of Southern Europe, international actors such as ‘extra regional powers’ became principle actors; and hence the preconditions they set for political transformation became central means of external impact.³¹ This inclination towards international context in democratisation processes is evident in case of the EU’s involvement by means of providing necessary financial or political assistance and incentives to assure that the democratic transition in those countries was not interrupted by any problem that might occur at domestic or international level.³²

Nonetheless, a few scholars argue that democratisation process in Southern Europe initially started at the domestic level³³; and only after the involvement of the EU in the later stages of democratisation of Southern Europe did the international dynamics start to play role in overall domestic change in the region. In support of this argument, it is claimed that the EU became a ‘symbolic reference point’ in 1970s for flourishing democratisation and it was seen as a moral supporter of democratic values that had an undeniable impact on the countries that wished to become a part of it.³⁴ In fact, for Spain, the EC membership was seen as a way to break away from ‘traditional isolationism’ that caused Spain to lag behind other Southern European countries and stay marginal to any developments and changes occurred at the international level.³⁵

Based on the assertion that democratisation primarily starts at the domestic level, it is crucial that certain ‘essential’ and ‘favourable’ conditions necessary for democratic institutions must be met prior to any external impact asserted on this process by any IOs. The institutions forming the minimum requirements for large-scale democracies include:³⁶

³⁰ Lauren M. McLaren, 2008, op. cit., p. 249.

³¹ Philippe C. Schmitter, “An Introduction to Southern European Transitions from Authoritarian Rule: Italy, Greece, Portugal, Spain and Turkey”, G. O’Donnell, P. C. Schmitter, L. Whitehead (eds.) *Transition from Authoritarian Rule*, Maryland and London, The John Hopkins University Press, 1986, pp. 4-5.

³² Laurence Whitehead, *The International Dimensions of Democratisation: Europe and the Americas*, Oxford, Oxford University Press, 1996, p. 271.

³³ Linz and Stepan, 1996, op. cit.

³⁴ Pridham 1999, op. cit., p. 62.

³⁵ Paul Heywood, “Spain and the European Dimension: The Integrated Market, Convergence and Beyond”, *Strathclyde Papers on Government and Politics*, Vol. 94, 1993, p. 6.

³⁶ Robert A. Dahl, *On Democracy*, New Heaven and London, Yale University Press, 1998, pp. 84-86.

- i) elected officials (elected by citizens) who have the constitutional right to rule, and control government decisions on policies;
- ii) free, fair, and frequent elections under limited or no government coercion;
- iii) freedom of expression;
- iv) right to access legally to independent and non-governmental sources of information (including sources that oppose government);
- v) freedom of association (right to form independent associations, organisations, interest groups, and political parties).

In case of Southern European countries efficient political transition could be attained since all the aforementioned political forces within those countries in combination with strong social support for democracy could successfully reinforce new democratic ideas. This in turn, altered the EU's position to a guardian taking action if necessary instead of the being the main facilitator of the democratisation processes in these countries. In contrast to the case of Southern European countries, it is evident that the EU has been significantly involved in the transformation of ex-communist countries. Initially, the EU's principle was to disperse the ideals of prosperity and security, as well as democracy, among those countries. Most of the time the EU's involvement was characterised by being an arbitrator in the democratisation process due to its efforts at delineating common liberal democratic norms and values for domestic and international political actors, as well as developing entrenched institutional structures surrounding these norms and values.

Moreover, it can be argued that the EU, through the use of its enlargement policy, committed itself to the stabilisation of the emerging democracies and endorsement of economic growth. The EU's enlargement requirements incorporate necessary conditions (such as implementation of political and economic reforms) to be fulfilled by those countries in due course. On the other hand, it is also important to stress the willingness of ex-communist countries to become a part of Europe, as this became the main drive for those countries to comply with the EU's rules and conditions by means of implementing various political and economic reforms. Currently, compliance with the EU rules is the main condition of becoming a member of the EU.

The mutual eagerness and efforts of the EU and ex-communist countries on the improvement of democracy resulted in compliance with the EU's democratic criteria;³⁷ and the success stories belonged to countries such as Poland, the Czech Republic, Hungary and Slovenia. As suggested before, the acceleration of political and economic reform processes in those countries was

³⁷ Kubicek, 2003, op. cit., p. 2.

dependent on potential EU membership as this prospect compelled those countries to comply with its requirements. The democratisation process of the Central and Eastern European Countries (CEECs) evidently set the scene for the EU's heavy involvement as an external actor by means of political dialogue and assistance in institution building at the national level.

Furthermore, the Europe Agreements which were seen as approval of the association status of CEECs (also the further status of potential membership) provided the necessary ground for initiating democratisation processes within those countries. In actual fact, the negotiations on a Europe Agreement denote 'the EC's initial response to the CEE countries' desire for closer relations and ultimately membership'.³⁸ Besides, these agreements explicitly indicated the conditional character of membership offers by emphasising the prerequisite of compliance with its rules regarding the rule of law, respect for human rights, the establishment of multi-party political system, free and fair electoral system, as well as economic liberalisation.³⁹

Nonetheless, one must admit that the promotion of democracy cannot be explained only by the EU's efforts. This assumption can be proven by pointing out the countries which have not yet complied fully with the EU conditions. These countries are acknowledged as 'reluctant democratisers' simply because they fall behind or fail to keep up with 'political liberalisation' regardless of the EU's assistance.⁴⁰ The commonly-known examples within this category included Slovakia under Mečiar, Croatia under Tudjman and Ukraine in the course of independence. On the other hand, Turkey is also argued to be one of these reluctant countries towards democratisation process, in spite of external pressure asserted by the EU. In fact, it is argued that it would be misleading if one investigates the role of the EU in promotion of democratisation only within the success stories; and therefore the analysis of the relations between reluctant democratisers and the EU as democracy promoter should be taken into consideration since it creates a common ground on which the effectiveness of the impact of external actors on the diffusion of democratic norms and values, and the response of problematic countries, can be analysed from a comparative perspective.

In light of this context, as in the case of the CEECs, Turkey has also become subject to the EU's formal accession criteria involving its democratic principles since 1999, when it gained candidacy status. Since then the issues of democratisation and human rights have been as major features of Turkey-EU relations. The increasing importance of democratisation and human rights is argued to be a major shift in the focus of Turkey-EU relations which were

³⁸ David Phinnemore, "Romania and Euro-Atlantic Integration", D. Phinnemore (ed.), *The EU and Romania: Great Expectations*, London, The Federal Trust, 2006, pp.39.

³⁹ Pridham 1999, op. cit., p. 65.

⁴⁰ Kubicek, 2003, op. cit., p. 3.

predominantly concentrated around economic matters in the 1960s and 1970s.⁴¹ After Turkey gained candidacy status, the issues of human rights and democratisation became the focal point of the political affairs between the two actors. It is plausible to argue that the EU's intensive involvement in democracy promotion and intention to spread its democratic principles in non-member or candidate countries, including Turkey, has opened the space for radical initiatives and political reforms in target countries. As a result of this, and in conjunction with Turkey's ever-lasting Europeanisation and/or democratisation efforts and determination to become a member of the EU, a dynamic domestic transformation process is observed at the domestic level.

Conclusion

In recent years, the EU has made significant efforts to transform into an important international actor in the political domain. Among changes in the EU's political transformation an emphasis has been given to democratisation, human rights and the rule of law greater than before. As part of its enlargement policy, the EU incrementally introduced new democratic political conditions into its policy towards candidate countries. After the introduction of these conditions, candidate countries became formally subject to an assessment on democracy and democratisation in connection with the EU's democratic principles; the failure of which would result in their exemption from EU membership.

In the meantime, EU conditionality – an indispensable aspect of domestic change in candidate countries under the influence of the EU – has undergone substantial advancement over time, comprising extensive democratic requirements. Particularly in the case of CEECs, EU conditionality became a central and proactive component of enlargement process; and hence, a *sine qua non* factor in the study of the EU enlargement and EU democracy promotion, which in turn evoked a growing interest in academic world and political circles in the last decade.

This paper aimed to open up the debate on the role of IOs in democracy promotion in general and the role of the EU in particular. This debate is remarkably important to understanding the democratic template of the EU and to comprehend the ways in which the EU, as a major international actor, intends to spread its democratic norms and values, not only in its member states, but also in candidate or non-member states.

The findings point out that any study on democratisation that do not take the international dimension into account would fail to adequately address the dynamics of domestic change in countries which are directly exposed to external impact. Furthermore, the synopsis of the EU's early

⁴¹ İhsan Dağı, "Human rights and democratization: Turkish politics in the European context", *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 1, No. 3, 2001, pp. 51-68.

engagements with democracy promotion in Southern Europe and Central and Eastern Europe also provided invaluable insights on the legal mechanisms the Union developed for the dispersion of its democratic principles.

In fact, in the case of democratisation and liberalisation of Southern Europe in 1970s and Central and Eastern Europe in 1990s, it is observed that international actors such as extra-regional powers had been highly supportive of this transformation; and in this context the EU has become a symbol for flourishing democratisation and moral supporter of democratic values. More specifically, the initiation of the conditionality strategy as part of the EU's enlargement policy showed how the EU has transformed – and more likely to transform in the future – conditionality into being a major influence mechanism on domestic transformation at the national contexts within its region.

REFERENCES

BOOKS

BÖRZEL, Tanja A., Thomas RISSE, “Conceptualising the Domestic Impact of Europe”, K. Featherstone, C. Radaelli (eds.) **The Politics of Europeanisation**, Oxford, Oxford University Press, 2003, pp. 57-83.

BURNELL, Peter, “Democracy Assistance: The State of the Discourse”, P. Burnell (ed.) **Democracy Assistance: International Co-operation for Democratization**, London and Portland, Frank Cass Publishers, 2000, pp. 3-33.

CAROTHERS, Thomas, **Aiding Democracy Abroad: The Learning Curve**, Washington, DC: Endowment for International Peace, 1999.

CLOSA, Carlos, Paul M. HEYWOOD, **Spain and the European Union**, London, Palgrave Macmillan, 2004.

CRAWFORD, Gordon, “European Union Development Co-operation and the Promotion of Democracy”, P. Burnell (ed.) **Democracy Assistance International Co operation for Democratisation**, London and Portland: Frank Cass Publishers, 2000, pp. 90-127.

DAHL, Robert A., **On Democracy**, New Heaven and London, Yale University Press, 1998.

DI PALMA, Giuseppe, **To Craft Democracies. An Essay on Democratic Transitions**, Berkeley, CA, University of California Press, 1990.

FEATHERSTONE, Kevin, "Introduction: In The Name of 'Europe'", K. Featherstone, C. Radaelli (eds.) **The Politics of Europeanisation**, Oxford, Oxford University Press, 2003, pp. 3-26.

KARL, Terry L., "Dilemmas of Democratization in Latin America", D. A. Rustow, K. P. Erickson (eds.) **Comparative Political Dynamics: Global Research Perspectives**, New York, Harper Collins, 1990, pp. 163-191.

KUBICEK, Paul J., "International Norms, the European Union, and Democratization: Tentative Theory and Evidence", Paul J. Kubicek (ed.) **The European Union and Democratization**, London, Routledge, 2003, pp. 1-29.

LINZ, Juan J., Alfred, STEPAN, **Problems of Democratic Transition and Consolidation – Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe**, Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 1996.

PHINNEMORE, David, "Romania and Euro-Atlantic Integration" D. Phinnemore (ed.) **The EU and Romania: Great Expectations**, London, The Federal Trust, 2006, pp. 38-48.

PRIDHAM, Geoffrey, "The European Union, Democratic Conditionality and Transnational Party Linkages – The case of Eastern Europe", J. Grugel (ed.) *Democracy Without Borders*, London, Routledge, 1999, pp. 59-75.

PRIDHAM, Geoffrey, **Designing Democracy: EU Enlargement and Regime Change in Post-Communist Europe**, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2005.

SCHMITTER, Philippe C., "An Introduction to Southern European Transitions from Authoritarian Rule: Italy, Greece, Portugal, Spain and Turkey", G. O'Donnell, P. C. Schmitter, L. Whitehead (eds.) **Transition from Authoritarian Rule**, Maryland and London, The John Hopkins University Press, 1986, pp. 3-10.

SCHMITTER, Phillippe C., "The International Context of Contemporary Democratization" G. Pridham (ed.) **Transitions to Democracy: Comparative Perspectives from Southern Europe, Latin America and Eastern Europe**, Dartmouth, Aldershot, 1995, pp. 499-534.

SMITH, Karen E., "The Evolution and Application of EU Membership Conditionality", M. Cremona (ed.) **The Enlargement of the European Union**, Oxford, Oxford University Press, 2003, pp. 105-140.

WHITEHEAD, Laurence, **The International Dimensions of Democratisation: Europe and the Americas**, Oxford, Oxford University Press, 1996.

ARTICLES

BÖRZEL, Tanja A., "The Transformative Power of Europe Reloaded – The Limits of External Europeanization", **KFG Working Papers**, No.11, Free University Berlin, 2010.

BURNELL, Peter, "From Evaluating Democracy Assistance to Appraising Democracy Promotion", **Political Studies**, Vol. 56, 2008, pp. 414-434.

CHECKEL, Jeffrey T., "Compliance and Conditionality", **Arena Working Paper 00/18**, ARENA/Universitetet i Oslo, 2000.

CIRTAUTAS, Arista Maria, SCHIMMELFENNIG Frank, "Europeanisation Before and After Accession: Conditionality, Legacies and Compliance", **Europe-Asia Studies**, Vol. 62, No. 3, 2010, pp. 421-441.

DAĞI, İhsan "Human rights and democratization: Turkish politics in the European context", **Southeast European and Black Sea Studies**, Vol. 1, No. 3, 2001, pp. 51-68.

DOORENSPLEET, Renske, MUDDE, Cas, "Upping the Odds: Deviant Democracies and Theories of Democratization", **Democratization**, Vol. 15, No. 4, 2008, pp. 815- 832.

GRABBE, Heather, "How Does Europeanization Affect CEE Governance? Conditionality, Diffusion and Diversity", **Journal of European Public Policy**, Vol. 8, No. 6, 2001, pp. 1013-1031.

GRABBE, Heather, "European Union Conditionality and the Acquis Communautaire", **International Political Science Review**, Vol. 23, No. 3, 2002, pp. 249-268.

HAUGHTON, Tim, "When Does the EU Make a Difference? Conditionality and the Accession Process in Central and Eastern Europe", **Political Studies Review**, Vol. 5, 2007, pp. 233-246.

HEYWOOD, Paul, "Spain and the European Dimension: The Integrated Market, Convergence and Beyond", **Strathclyde Papers on Government and Politics**, Vol. 94, 1993, pp. 1-31.

LAFFAN, Brigid, "The European Union: a distinctive model of internationalization", **Journal of European Public Policy**, Vol. 5, No. 2, 1998, pp. 235-253.

McLAREN, Lauren M., **Constructing Democracy in Southern Europe – A comparative analysis of Italy, Spain and Turkey**, Abingdon, Oxon, Routledge, 2008.

O'DONNELL, Guillermo A., SCHMITTER, Phillippe C., "Tentative Conclusions about Uncertain Democracies", G. O'Donnell, P. C. Schmitter (eds.)

Transitions from Authoritarian Rule: Prospects for Democracy, Baltimore, MD, The John Hopkins University Press, 1986.

ÖZBUDUN, Ergun, GENÇKAYA, Ömer F., **Democratization and the Politics of Constitution-Making in Turkey**, Budapest: Central European University Press, 2009.

PHINNEMORE, David, "Beyond 25-The Changing Face of EU Enlargement: Commitment, Conditionality and the Constitutional Treaty", **Journal of Southern Europe and the Balkans**, Vol. 8, No. 1, 2006, pp. 7-26.

RUSTROW, Dankwart A., "Transitions to Democracy; Toward a Dynamic Model", **Comparative Politics**, Vol. 2, No.3, 1970, pp. 337-363.

SADURSKI, Wojciech, "Accession's Democracy Dividend: The Impact of the EU Enlargement upon Democracy in the New Member States of Central and Eastern Europe", **European Law Journal**, Vol. 10, No. 4, 2004, pp. 371-401.

TORREBLANCA, Jose I., "The Enlargement acquis and external strategy: a prelude to deliberative foreign policy?", **CPA Estudios/Working Papers**, 4/2003, 2003. Available at: http://www.uned.es/dcpa/estudios_workingpapers/CPAestudios4_2003.pdf

PRIMARY SOURCES

COUNCIL OF EUROPE, **Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms**, 1950.

EUROPEAN COMMISSION, **Commission Decision on the Annual Action Programme 2009 for the European Instrument for the Promotion of Democracy and the Human Rights**, C(2009) 7082, 2009.

EUROPEAN COUNCIL, **Presidency Conclusions**, Copenhagen European Council, 21-22 June, 1993.

EUROPEAN UNION, **Treaty on European Union**, C191, 1992.

EUROPEAN UNION, **European Union Observations on an Evolving EU Human Rights Policy**, 2001.

UNITED NATIONS, **The Universal Declaration of Human Rights**, 1948.

Özet

Uluslararası örgütler, Soğuk Savaş sonrası dönemde siyasal değişimlerin yaşanmasına ve özellikle Avrupa kıtasında demokratik rejimlerin oluşmasına imkân sağlayan demokratik norm ve değerleri oluşturan aktörlerin başında yer almıştır. Bu bağlamda, demokrasinin uluslararası düzeyde tesis edilmesinde temel aktör haline gelen uluslararası örgütler, sahip oldukları meşru eylem planları ve araçlar sayesinde birçok ülkenin ulusal düzeyde demokratikleşmesine katkıda bulunmaya devam etmektedirler.

Nitekim uluslararası örgütler demokratikleşme sürecinin etkin bir biçimde yönetilebilmesi için gerekli olan dış desteği sağlamakta; ülkelerin ekonomik ve sosyal refah düzeyini arttırmak ve demokratik yapılarının işlevsel hale gelmesini sağlamak amacıyla birçok teknik ve mali yardımda bulunmaktadır. Sahip oldukları etki mekanizmaları sayesinde etkileşim içerisinde buldukları ulus devletlerin değişim ve reform süreçlerini doğrudan etkileme imkanı elde eden uluslararası örgütler aynı zamanda meşruiyeti kabul görmüş yasal düzenlemeleriyle, söz konusu tesirlerini sürdürülebilir kılmayı başarmıştır.

AB özellikle genişleme ve komşuluk politikaları aracılığıyla sahip olduğu dış politika hedeflerini gerçekleştirirken aynı zamanda bölgesel düzeyde demokrasi tesisini sağlayan en önemli uluslararası örgütlerden biri haline gelmiştir. Bu makale demokrasi tesisi konusunda gösterdiği çabaya bağlı olarak AB'nin bölgesel düzeyde üye olmayan devletlerin demokratikleşme süreçleri ile ulusal düzeydeki siyasal değişimleri üzerindeki etkisini analiz etmeyi hedeflemektedir.

İlk olarak, üyelerini demokratik devletlerin oluşturduğu AB'nin demokratik prensiplerinin ulus-üstü düzeyde oluşum sürecinin 1950'li yıllara dayandığı görülmektedir. BM ve Avrupa Konseyi gibi önde gelen uluslararası örgütlerin demokratik ilkelerini kendi yasal çerçevesine entegre eden AB, temel hak ve özgürlüklerin yasal düzenlemelerle güvence altına alındığı, insan ve azınlık haklarının korunduğu, hukukun üstünlüğü ilkesine sadık olan demokratik kurumların bulunduğu liberal demokratik rejimlerin gelişmesi ve tüm bu unsurların ulus-üstü düzeye de yansıtılması için büyük bir çaba sarf etmiştir.

Bu kapsamda adaylık sürecini araçsallaştıran AB, özellikle 1970'li yıllarda gerçekleşen genişleme dalgalarında Güney Avrupa'da yer alan Yunanistan, İspanya ve Portekiz gibi aday devletlerden, demokratikleşmelerine yönelik birtakım taleplerde bulunmuştur. Bu talepler, 1990'lı yıllarda Merkez ve Doğu Avrupa devletleri için daha katı hale gelerek AB'nin dış aktör olarak ulusal düzeydeki siyasal değişim ve demokratikleşme sürecinde daha fazla etkin ve belirleyici olmasına imkan sağlamıştır. Özellikle adaylık sürecinde asimetrik gücü elinde bulunduran AB ulusal, geliştirdiği koşulluluk ilkesi çerçevesinde,

ulusal düzeye nüfuz ederek, talep ettiği değişimi, siyasal, ekonomik ve sosyal reformlar çerçevesinde hızlandırmıştır.

Demokratik koşulluluk ilkesi bu bağlamda AB'nin demokrasi tesisinde ne kadar etkin bir aktör olduğunu ispatlayan temel unsur olarak görülmektedir. Nitekim AB, bu ilkeyi kullanarak kurumsallaşmış bir bölgesel çerçevede demokratikleşme sürecini tetikleyen gerekli faktörleri hem ulusal hem de ulus-üstü düzeyde yaratarak, dış baskı unsurlarının, demokratikleşme süreci üzerindeki belirleyiciliğini arttırmıştır. Bununla birlikte, genişleme ve komşuluk politikaları devam ettiği sürece AB'nin, koşulluluk ilkesi çerçevesine ulusal düzeyde demokratikleşme ve bölgesel düzeyde demokrasi tesisinin sağlanmasında önemli bir rol oynamaya devam edeceği düşünülmektedir.

Kriz Yönetiminde Üretim Yönetimi Stratejileri ve Politikalarının Kullanılmasıyla İlgili Bir Alan Araştırması

Kenan ÖZDEN*, Duygu ERDOĞDU**, Sait GÜL***

Öz

Kriz dönemleri, belirsizlikler ve sürprizlerle doludur. Bu dönemlerde örgütlerin varlıklarını sürdürebilmeleri, olası tehlikelerden korunmalarına ve bu tehlikeleri fırsatlara dönüştürebilmelerine bağlıdır. Dolayısıyla, sürekli değişen çevre koşulları karşısında uygun üretim politika ve uygulamalarına önem vermeyen işletmelerin başarılı olma şansları oldukça düşüktür. Bu çalışmada, kriz ortamlarında işletmelerin kalite, maliyet, hız ve esneklik gibi rekabet avantajlarından yararlanabilmeleri amacıyla uygulayabilecekleri üretim yönetimi strateji, politika ve teknikleri ele alınmaktadır. Bu amaçla yapılan anket uygulaması ile işletmelerin krize karşı uyguladıkları üretim yönetimi stratejileri ve politikalarının neler olduğu ve bunların önem dereceleri belirlenmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kriz Yönetimi, Üretim Yönetimi, Üretim Yönetimi Stratejileri, Üretim Yönetimi Politikaları, Alan Araştırması

A Field Survey Regarding the Use of Production Management Strategies and Policies in Crisis Management

Abstract

In the periods of crisis, there are many possibilities regarding uncertainties and surprises. The continuity of organizations' life depends on the protection from the possible hazards and conversion of these risks to some kind of opportunities. Therefore, in terms of constantly and globally changing environmental conditions, success chances of enterprises that do not pay adequate importance to the policies and practices of production, can be considered as limited. In this study, the strategies, policies and techniques which can be applied by enterprises to take competitive

Özgün Araştırma Makalesi [Original Research Article]

Geliş Tarihi: 08.11.2016 Kabul Tarihi: 01.08.2017

DOI: <http://dx.doi.org/10.17336/igusb.348761>

* Prof. Dr., İstanbul Gelişim Üniversitesi, MMF, Endüstri Mühendisliği Bölümü Öğretim Üyesi, İstanbul, Türkiye, E-posta: kenanozden@superonline.com

ORCID ID <http://orcid.org/0000-0002-3379-2951>

** Operasyon Yetkilisi, TurkishBank A.Ş. Genel Müdürlüğü, İstanbul, Türkiye, E-posta: d.erdogdu@turkishbank.com **ORCID ID** <http://orcid.org/0000-0002-6834-3611>

*** Arş. Gör., Beykent Üniversitesi, MMF, Endüstri Mühendisliği Bölümü, İstanbul, Türkiye, E-posta: saitgul@beykent.edu.tr

ORCID ID <http://orcid.org/0000-0002-6011-0848>

advantage in the environment of crisis is discussed. A questionnaire which was specially created for this work is applied. The conclusions of survey identify the appropriate and competent production strategies and policies against the crisis and its severe impact on enterprises.

Keywords: Crisis Management, Production Management, Production Management Strategies, Production Management Policies, Field Survey.

Sayfa/Page | 24

İGÜ Sos. Bil. Derg.,
4 (2), 2017,
ss. 23-50.

1. Giriş

Günümüz dünyasında teknolojik, ekonomik, siyasal ve sosyo-kültürel alanlardaki değişimler ve gelişmeler, örgütlerin yoğun bir rekabet ortamında yaşamasına ve krizlerle karşı karşıya kalmasına yol açmaktadır. Bu durumda, önceden alınan önlemlerle üretim etkinliklerini krizle ortaya çıkan yeni koşullara uyarlayan işletmeler, rakipleri panik içindeyken krizden kazançlı çıkmayı başarabilmektedirler¹. Bu nedenle üretim sürecinde yeni koşulların gerektirdiği üretim süresi, miktarı, maliyeti ve kalite dengesinin sağlanması, işgücünün bu doğrultuda planlanması gerekmektedir. İşletmelerin kriz yönetiminde başarılı olabilmesi ve rakipler karşısında üstünlük elde edebilmesi için, stratejik bir bakış açısıyla etkinliklerini sürdürmeleri ve bu bağlamda da işletmenin çok önemli bir işlevi ve değer yaratma ortamı olarak üretim yönetimi strateji ve politikalarını değerlendirmeleri gerekmektedir. Bu nedenle kriz sürecinde başarı ile etkinliklerini sürdüren işletmelerin krizi yönetmede kullandıkları üretim yönetimi stratejileri ve politikaları araştırmaya konu edilmiştir. Bu çalışmada işletmelerin krizi yönetmede kullandıkları üretim yönetimi stratejileri ve politikaları ele alınmakta, hazırlanan anket yardımıyla 102 işletmeden elde edilen verilerin SPSS programı ile istatistiksel analizi yapılmaktadır.

2. Kriz Dönemlerinde Üretim Yönetimi Stratejileri ve Politikaları

İşletmeler temel olarak kendi dışlarındaki koşullar ve aktörlerden oluşan dış çevre ve kendi iç yapılarından doğan iç çevre faktörlerine; ayrıca iç ve dış etmenlerin karşılıklı etkileşimine maruz kalmaktadırlar. İşletmenin varlığını sürdürebilmesi için çevresinin beklentilerini karşılama ve değişen çevre koşullarına uyum sağlaması da bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla dış ve iç çevre etkenlerinin her durumda kontrol edilemiyor oluşu, krizleri işletme yaşamının bir parçası durumuna getirmektedir.

Üretim stratejileri, işletmelerin mal ve hizmet üretimiyle ilgili olarak insangücü, malzeme, makine ve bilgi/yöntem gibi kaynakların işletme

¹ Kenan Özden, *İşletme ve Örgütlerde Toplam Kriz Yönetimi* (2.Baskı), İstanbul, Beta Yayıncılık, 2011, s. 55.

amaçlarının gerçekleştirilmesi doğrultusunda etkin ve verimli kullanılması için belirlenen uzun süreli genel hareket biçimleri, planlar ya da kararlardır. Üretim stratejisinin temel amacı, rakipler karşısında rekabet avantajını sağlayacak şekilde işletmeyi etkin olarak yönlendirmektir. Böylece görülmektedir ki, üretim yönetimi stratejileri dış ve iç kaynaklı krizlerle başa çıkabilmenin önemli bir aracı konumuna gelmektedirler.

Bu bölümde öncelikle kriz yönetimine ilişkin temel açıklamalar verilmekte, daha sonra genel üretim stratejisinin alt bileşenleri olarak kriz ortamında rekabet avantajı yaratma olanağı sunan rekabet öncelikli üretim yönetimi stratejileri ve bu stratejiler doğrultusunda üretim yönetiminin alt sistemlerinde uygulanabilecek üretim yönetimi politika ve araçları incelenmektedir.

2.1. Kriz ve Yönetimi

Genel olarak kriz; istenmeyen bir sonuç yaratan planlanmamış olaylar² veya bir işin, bir olayın geçtiği karışık safha, birden bire meydana gelen kötüye gidiş yönündeki gelişmeler ve tehlikenin ortaya çıkabilme durumu³ olarak tanımlanabilmektedir. İşletme yönetimi açısından ise, Jimenez (2001) krizi, işletmenin ödeme gücünü durduran ve performansını etkileyen acil ve beklenmeyen olaylar olarak tanımlanmaktadır⁴.

Özden (2011), işletme dışı etmenleri şöyle sınıflandırmaktadır⁵: ekonomik etmenler, teknolojik yenilikler, toplumsal etmenler, yasal ve politik etmenler, uluslararası çevre etmenleri, güçlü rekabet ve doğal etmenler. Aynı kaynakta işletme içi etmenler ise şu şekilde verilmektedir: finansal etmenler, diğer işlevsel etmenler (üretim, satış gibi alt sistemlere ilişkin uyumsuzluklar), yönetsel ve örgütsel etmenler, ortaklar arası anlaşmazlıklar, işletmenin tarihi geçmişi ve deneyimleri ve diğer etmenler (grev, firma sahibinin ölümü, vb gibi).

Verilen tüm bu etmenler göz önüne alındığında üretim yönetiminin hem dış hem de iç etmenlerin önemli bir bileşeni konumunda olduğu görülmektedir. Örneğin, yönetsel iç etmen doğrudan üretim yönetimi stratejilerinin oluşturulması ve uygulanmasını kapsamaktadır. Benzer şekilde rekabetçi bir üretim stratejisinin uygulanması, güçlü rekabet dış kriz

² Geary W. Sikich, *The Emergency Management Planning Handbook*, USA, McGraw-Hill, 1998, s.3.

³ Ömer Dinçer, *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası*, İstanbul, Beta Basımevi, 1998, s. 383.

⁴ David Jimenez, "When You Are the Headline: A Guide to Understanding Crisis Management", *Franchising World*, Cilt 33, No 3, 2001, s. 54.

⁵ Kenan Özden, a.g.e, ss. 7-10.

kaynağının etkileriyle mücadele edilmesinde etkinlik sağlayabilmektedir. Bununla birlikte yazında üretim stratejileri yoluyla kriz yönetimi konusuna neredeyse hiç değinilmemektedir. Bu nedenle bu çalışmanın yazında bu konuya eğilen öncül çalışmalardan biri olduğunu söylemek mümkündür.

Sayfa/Page | 26

İGÜ Sos. Bil. Derg.,
4 (2), 2017,
ss. 23-50.

Krizler satışlarda düşme, finansal darboğaz, hızlı karar alma zorunluluğu, karar kalitesinin düşmesi, hatalı karar verme, moral ve motivasyonda düşüklük gibi olumsuz sonuçlar doğurmakla birlikte, işletmelere öğrenme, değişme ve büyüme gibi fırsatlar da sunmaktadır. Bu fırsatlardan yararlanmak için de etkin bir kriz yönetimi anlayışının oluşturulması ve uygulamaya sokulması gerekmektedir. Şahin vd. (2015) kriz yönetimini olağanüstü koşullarda uygulanan bir süreç ve yönetim modeli olarak tanımlamaktadırlar⁶. Kriz yönetimi, kriz belirtilerinin ayırt edilmesi, krizin firma üzerindeki olası olumsuz etkilerinin giderilmesi, en düşük kayıpla krizden çıkılması, toparlanma amacıyla hazırlık faaliyetlerinin uygulanması ve kontrolü etkinliklerinden oluşmaktadır. Risk yönetiminin amaçlarının aşağıdaki gibi sıralanması mümkündür:

1. Krizin seviyeleri hakkında bilgi edinilmesini sağlar.
2. Yöneticilere krizi tanımlama ve değerlendirme konusunda zaman tanır.
3. Krizden kaçma planlarının hazırlanmasında alternatif yöntemler sağlar.
4. Kriz yönetim yeteneklerinin geliştirilmesini sağlar.
5. Olası krizlere karşı sürekli olarak hazır olunmasını sağlar.

Krizden çıkmak ve/veya kriz ortamını fırsata çevirmek isteyen firmaların elindeki en önemli olanaklardan biri de üretim yönetimi stratejilerine rekabet önceliği verecek şekilde üretim faaliyetlerini yeniden tasarlamalarıdır.

2.2. Rekabet Öncelikli Üretim Yönetimi

İşletme stratejilerini destekleyecek şekilde oluşturulan üretim stratejileri, işletmeye rekabet gücü kazandırabilecek özel üretim olanakları (yeteneği-becerileri) üzerine odaklanır. Bu üretim olanakları, rekabetçi öncelikler olarak adlandırılır. Bir işletmenin üretim stratejisini geliştirmek sürekli bir süreçtir, çünkü firmaların rekabetçi öncelikleri karşılama kapasiteleri periyodik olarak kontrol edilmeli ve performanstaki açıklar üretim stratejisine yöneltilmelidir⁷. Bu süreç içinde rekabetçi üretim

⁶ Selim Şahin et al., "Innovative Crisis Management in Construction: Approaches and the Process", *Procedia Social and Behavior Science*, Cilt 195, 2015, ss. 2298-2305.

⁷ Lee J. Krajewski et al., *Üretim Yönetimi: Süreçler ve Tedarik Zincirleri*, çev. Semra Birgün, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2014, s. 10.

stratejileri olarak; maliyetlerin azaltılması, kalite, üretim sisteminin esnekliği, teslim güvenilirliği, teslim süresinin kısaltılması ve ürün özelliklerinin geliştirilmesi veya bunların herhangi bir birleşimi olarak sayılabilir.

Üretim yönetiminin alt sistemlerinde uygulanacak politika ve araçlarda önemli olan, üretim rekabet önceliklerini bir başka deyişle üretim stratejisini desteklemesidir. Dolayısıyla bu alt sistemlerde yapılacak düzenlemeler, rekabet önceliklerine göre biçimlenmelidir. Karşıt durumda üretim stratejisinin dolayısıyla işletmenin başarılı olması çok zordur. Aşağıdaki dokuz maddede üretim yönetiminin alt sistemlerinde firma rekabetçiliğinin geliştirilebilmesi açısından neler yapılabileceğine ilişkin özet açıklamalar verilmektedir.

2.2.1. Üretim Yöntem ve Teknolojilerine İlişkin Politika ve Araçlar

Teknoloji hem verimliliği artırır, hem kaliteyi iyileştirir, hem de birim maliyetleri düşürür, böylece işletmenin rekabet gücünü artırarak üretilen mal ve hizmetlerin dünya pazarlarında daha değerli olmasına katkı sağlar⁸. İşletmelerin, stratejik çalışmalarının sonucunda rekabette üstünlük sağlayabilmeleri, ileri üretim teknolojilerinin gelişimlerine uyum göstermelerinden geçmektedir. İleri üretim teknolojileri ile tasarım aşamasındaki bilgisayar kullanımından, üretim aşamasında kullanılan tezgâh ve donanımın entegrasyonuna kadar olan tüm aşamalarda kullanılan teknolojiler belirtilmekte olup bu teknolojiler yalın üretim, tam zamanında üretim (Just In Time – JIT), bilgisayarla bütünleşik imalat (Computer Integrated Manufacturing – CIM), esnek üretim sistemleri, grup teknolojisi ve hücreli imalat.

2.2.2. Yeni Ürün Geliştirme Politika ve Araçları

İşletmeleri yeni ürün geliştirmeye zorlayan etmenlerin şunlar olduğu söylenebilir:

Rekabet koşulları, ürün yaşam sürecinin bitmesi, tüketici gereksinim ve beklentilerindeki değişimler ile yeni teknolojiler⁹.

Eğer bir firma başarılı olarak varlığını sürdürmek istiyorsa, yeni ürün geliştirme programı ve fonksiyonu, örgütün tüm bölümlerinin koordineli bir biçimde ortak faaliyetini kapsayacak şekilde yürütülmelidir. Bireysel olarak ortaya çıkarılmış yeni ürünler firmanın karlılığı açısından oldukça riskli bir

⁸ Erol Eren, *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası*, İstanbul, Beta Yayıncılık, 2010, s. 385.

⁹ Mehmet Sağır, "Stratejik Yönetim Sürecinde Ürün Stratejilerinin Kullanımı ve Önemi", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 24, 2010, ss. 311-321.

durum taşımaktadır. Yeni ürün geliştirme çalışmaları sonunda ortaya çıkan mamulün, mevcut teknolojik olanakları ve tüketici isteklerini en iyi biçimde bağdaştıracak bir sonuç olması için yeni ürün fikirlerinin ortaya atılmasından, ürünlerin ticari başarı aşamasına kadar geçen zamanda pazarlama, Üretim Planlama ve Kontrolü (ÜPK), mühendislik, imalat ve diğer departmanların işbirliği içinde çalışmaları gereklidir. Ürün tasarımında, ürünün fiyatıyla kalitesi arasında bir denge kurulması ve ürünün uygun dayanıklılık ve güvenilirlikte olmasına özen gösterilmelidir. Ürünün uzun süre bozulmadan işlevlerini sürdürmesi anlamına gelen dayanıklılık ile ürünün istenildiği an çalışması anlamına gelen güvenilirlik kalitenin en önemli bileşenleri olarak tasarımda dikkate alınmalıdır¹⁰.

Yeni bir ürün geliştirilmeden önce mevcut ürünler üzerinde basitleştirme ve standartlaştırma çalışmalarının yapılmış olması ürün geliştirme sürecinin verimliliği açısından önemlidir. Basitleştirme, üretilen ürün çeşidinin işletme için uygun sayıya indirilmesidir. Ürün tasarımı açısından standartlaştırma ise, tüketici istekleri ile belirlenen ürün özelliklerini standart değerlere dönüştürme faaliyetleridir¹¹. Fiziksel ve kimyasal özellikleri standartlara uygun olan malzemeler seçme ve kullanma, performans standartlarına uygunluğu sağlama, parçalar için standart boyut ve toleransları saptama, işleme yöntemlerini ve makine hızlarını seçme, kalite kontrol testleri ve güvenilirlik koşullarını saptama vb etkinlikler standartlaştırma çalışmalarına örnek olarak verilebilir.

2.2.3. Kapasite Kullanımına İlişkin Politika ve Araçlar

Bu dönemde kapasite ile ilgili sermaye yatırım projeleri ertelenmeli, cari talep üzerinde üretimden uzak durulmalıdır. Burada önemli olan birim üretim maliyetlerini artırmadan ve atıl kapasite sorunu yaratmadan hangi tesisleri ve fabrika binalarını kapatacağız, ne kadar ve hangi personelin işine son vereceğiz gibi sorulara yanıt verecek politikaların geliştirilmesidir¹².

2.2.4. Maddi Kaynaklara İlişkin Politika ve Araçlar

İşletmenin sahip olduğu maddi kaynaklar (bina, makine, teçhizat, araçlar, hammadde vb) ekonomik sürdürülebilirlik açısından kriz döneminde, normal zamanlara göre çok daha özenle yönetilmelidir. Bu amaçla işletme söz konusu kaynakları, krizin yarattığı baskıyı hafifletecek ölçüde tasarruflu kullanmalıdır. Maddi kaynak kayıplarının önlenmesi için ciddi tasarruf

¹⁰ Kenan Özden, *Tesis Planlaması: İşyeri Fabrika Tasarımı ve Yerleşim Düzeni* (2.Basım), İstanbul, Papatya Yayıncılık, 2016, s. 112.

¹¹ Bülent Kobu, *Üretim Yönetimi* (15. Baskı), İstanbul, Beta Yayıncılık, 2010, s. 91.

¹² Erol Eren, a.g.e., s. 380.

önlemleri alınmalı, bununla birlikte koşullara bağlı olarak eldeki vazgeçilebilir unsurların bir kısmının nakite dönüştürülmesi sağlanmalıdır. İşletmenin maddi kaynak bileşeni, kritik başarı faktörleri arasında yer almaktadır. İşletmenin rekabet avantajını sağlayan temel yetenek maddi kaynaklardan herhangi biri ise, kriz durumunda bu maddi kaynak hiçbir biçimde tasarrufa konu edilmemeli ve zarar görmemesi için gerekli önlemler alınmalıdır. İşletmenin özel maddi unsurundan kaynaklanan temel yeteneğinin korunması, rekabet edebilirliği için önem taşımaktadır¹³.

2.2.5. Hammadde, Doğal Kaynaklar ve Yarı Mamul Teminine İlişkin Politika ve Araçlar

Tedarik stratejisinde sürecin, daralan tüketime uygun olarak ve tedarik zincirindeki paydaşların piyasa pozisyonlarına zarar vermeyecek biçimde düzenlenmesi gerekmektedir¹⁴. İşletme aynı zamanda üretimde kullandığı hammadde ve doğal kaynaklarla aynı işi görecektir daha ucuz hammaddelerin mevcut olup olmadığı, işletmeye uzaklıkları, hangi nakliye araçları ile (tren, vapur, karayolu, uçak) taşınacağı ve taşımanın maliyetiyle ilgili hammadde tedarikine ilişkin politikalarını belirlemelidir¹⁵.

2.2.6. Malzeme Devinimi Sistemi Tasarımına İlişkin Politika ve Araçlar

Malzeme devinimi (MD) durum, biçim, ağırlık, ölçü ve nicelikleri ne olursa olsun her türlü malzemenin, işletme sınırları içinde herhangi bir araçla ya da elle, herhangi bir yönde devindirilmesidir. Malzeme devinimi sisteminin tasarımı malzemelerin hammadde deposundan alınarak ürün deposuna teslim edilene dek uygun yük birimleri halinde, uygun akış yolları üzerinde, uygun donanım araçlarıyla, az çaba harcayarak taşınması yönteminin belirlenmesi çalışmalarını kapsar. Uygun yollar, uygun yük birimleri ve uygun donanım araçları, yerleşim düzeni ve süreç tasarımları sonucunda elde edilen yerleştirme planlarına, iş akımı şemalarına ve malzeme özelliklerine dayanılarak saptanır¹⁶.

2.2.7. Üretim Programlamaya İlişkin Politika ve Araçlar

Bir üretim sisteminin verimliliği bilinçli ve duyarlı biçimde hazırlanmış etkin programlarla önemli ölçüde artar. Bu gerçeğin çok iyi bilinmesine karşın,

¹³ Haluk Sümer ve Helmut Pernsteiner, *Kriz Yönetimi*, çev. Remzi Abbas, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s. 49.

¹⁴ Haluk Sümer ve Helmut Pernsteiner, a.g.e., s. 49.

¹⁵ Erol Eren, a.g.e., s. 382.

¹⁶ Kenan Özden ve Sami Ercan, a.g.e., s. 235.

işletmelerde programlama etkinliklerinin gereği gibi yürütülememesi sık karşılaşılan bir olaydır. Bunun nedeni programlamanın sanıldığı kadar kolay olmamasıdır. Üretim programlama etkinliklerini basitleştirmek amacıyla alınacak önlemler şunlardır¹⁷:

- Mamul çeşidi sayısı azaltılır.
- Mamulleri oluşturan parça sayısı ve çeşidi azaltılır. Bunun için tasarım mühendisliği ile iş birliği yapılır, standardizasyona gidilir.
- Eldeki makineler tek tipe dönüştürülmeye çalışılır. Aynı makinenin değişik modelleri programlama açısından sorun yaratır. Aynı işi gören makinelerin tek tip olmaları sağlanabilirse programlama kolaylaşır.
- İnsan gücü kapasitesinin esnek bir yapıya kavuşturulması için işçilerin teknik eğitimine önem verilir. Birkaç çeşit iş görme yetenek ve bilgisine kavuşturulan işçilerin kapasitelerinden yararlanma oranı artar. Bir işte boş kalan işçiyi yapabileceği başka bir işe aktarmak hem programcıya kolaylık sağlar, hem verimi artırır.
- Bazı işlerin dışarıda yaptırılması olanakları araştırılır.
- ABC yaklaşımıyla işçilik ve makine zamanı bakımından ağırlığı fazla olan işler ayrılır. Bu grubun programlanmasında daha fazla titizlik gösterilir.
- Satış ve pazarlama bölümleri ile sıkı bir işbirliği yaparak bazı siparişlerin ertelenmesi veya diğerleri ile değiştirilmesi olanakları araştırılır.

2.2.8. Stok Yönetimi ve Kontrolüne İlişkin Politika ve Araçlar

Stok yönetimi; işletmelerin üretim, satış ve finans durumlarını göz önüne alarak, işletmenin yapısına uygun en ekonomik stok miktarını belirlemeyi ve stokların bu düzeyde tutulmasını amaçlar. Bu nedenle stok yönetiminde stok düzeyleri ve stok hareketleri sürekli olarak kontrol edilir¹⁸. Üretim stratejilerinin başarısı alt stratejilerin başarısından geçmektedir. Bunun en önemli noktalarından (alt stratejilerden) biri de stok kontrol sistemidir. Yapılacak üretim çıktısı (ürün) ve üretim süreci dikkate alınarak stok kontrol stratejisi belirlenmelidir ki, elde ne fazla ne de gerekenden az stok bulunsun. Böyle bir stratejinin iyi belirlenmesi üretim maliyetine önemli ölçüde katkı yapmaktadır.

¹⁷ Bülent Kobu, a.g.e., s. 489.

¹⁸ Harun Sulak, *Stok Kontrolü ve Ekonomik Sipariş Miktarı Modellerinde Yeni Açılımlar: Ödemelerde Gecikmeye İzin Verilmesi Durumu ve Bir Model Önerisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s. 1.

Stokların etkin bir biçimde yönetilebilmesi için bazı koşulların yerine getirilmesi gerekir. Bunları şu şekilde sıralamak olanaklıdır¹⁹:

- Elde bulunan ve siparişi verilmiş ancak henüz teslim alınmamış stokların izlenmesini sağlayacak bir sistem oluşturulması,
- Olası öngörü hatasını da belirten güvenilir bir talep tahmini,
- Hammadde ve malzeme temin sürelerine ve temin sürelerindeki değişkenliğe ilişkin bilgi sağlanması,
- Stok bulundurma, sipariş verme ve stok bulundurmama maliyetlerinin tahmini,
- Doğru bir stok modelinin seçilmesi,
- Stoktaki birimleri sınıflandırmak için bir sistem kullanılması.

2.2.9. Üretim Araç ve Gereçlerinin Bakımına İlişkin Politika ve Araçlar

Üretimde kullanılan araç ve gereçler ile teknik donanımın bakım ve onarımı, verimlilik, kârlılık, kalite ve pazar egemenliği amaçlarının gerçekleştirilmesinde önemli bir rol oynar. İşletmeler, üretim yaptıkları araç, gereç, makine ve donanımın belirli periyotlarla bakımını planlamalıdır. Bunun nedeni ise bakım yapmanın, bozulan bir donanımın onarımından daha ucuz olması gerçeğidir²⁰. Kriz dönemlerinde küçülme, geri çekilme ve tasfiye stratejileri izleyecek olan bir işletme, verimliliğinden ödün vererek, daha basit bakım politikası seçeneğini tercih ederek, her bir bakım arasında geçen süreyi uzatarak, işletme için en önemli donanımın bakımına ağırlık verip diğerlerini geciktirerek bakım-onarım maliyetlerini azaltabilecektir.

2.3. Krizleri Aşmada Uygulanabilecek Üretim Yönetimi Araçları

Üretim yönetimi strateji ve politikaları doğrultusunda kriz döneminde kullanılacak araçlar çalışmada iki başlık altında toplanmıştır: Maliyet azaltıcı araçlar ve verimlilik artırıcı araçlar. Bu araçların hangilerinin firmalar tarafından ne sıklıkta ve ne şekilde kullanıldığı çalışmanın analiz kısmında ayrıntılı olarak irdelenmektedir.

2.3.1. Maliyet Azaltıcı Araçlar

İşletmelerin maliyetlerini azaltmak amacıyla uygulayabilecekleri araçlar şunlardır:

¹⁹ Ömer Asal, *Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde (KOBİ) Üretim Stratejilerini Etkileyen Etkenler ve Kobi'lerin Sorunları: Bir Alan Araştırması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2001, s. 38.

²⁰ Mehmet Sağır, "Stratejik Yönetim Sürecinde Ürün Stratejilerinin Kullanımı ve Önemi", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 24, 2010, ss. 312-321.

1. Optimum stok miktarıyla çalışılması,
2. Üretimin talebe göre yapılması,
3. Ucuz hammadde kaynaklarının bulunması,
4. Esnek üretime yönelerek üretim ve stok giderlerinin azaltılması,
5. Entegre yazılımlara geçerek satın alma, üretim ve stoklama maliyetlerinin düşürülmesi,
6. Üretici işgücünün azaltılması,
7. Katma değer yaratmayan faaliyetlerin azaltılması,
8. İhraç mallarının üretimi,
9. Üretimle ilgili hizmet alımlarının azaltılması,
10. Düşük ciro lu ürünlerin fason olarak ürettirilmesi,
11. Sipariş parti büyüklüklerinin küçültülmesi,
12. Kullanım kapasitesi düşük olan veya atıl kalan makine ve donanımın elden çıkartılması,
13. ABC analiziyle C ve/veya bazı B grubu ürünlerin üretimine son verilmesi,
14. Malzeme devinimi (elleçleme) sisteminin iyileştirilmesi,
15. Belli bir ürün ya da ürün grubuna odaklaşma stratejisinin benimsenmesi,
16. Personel eğitimine önem verilmesi.

2.3.2. Verimlilik Arttırıcı Araçlar

İşletmelerin verimliliklerini arttırmak amacıyla uygulayabilecekleri araçlar şunlardır:

1. İş etüdü tekniklerinin kullanılması,
2. İş yalınlaştırma (basitleştirme) tekniğinin uygulanması,
3. Hat Dengeleme çalışmalarının yapılması,
4. İşçilik yükünün dengelenmesi,
5. İş ve makine hazırlık sürelerinin azaltılması,
6. Değer analizi,
7. ABC/Pareto analizi,
8. Kalite çemberlerinin kurulması,
9. Ürün karmasında esneklik,
10. Müşteriye özel ürün,
11. Nitelikli işgücünden yararlanılması,
12. Tam zamanında üretim,
13. Tasarımda Kalite,
14. Otomasyon,
15. Toplam verimli bakım (TVB).

3. KRİZ YÖNETİMİNDE ÜRETİM YÖNETİMİ STRATEJİLERİ VE POLİTİKALARININ KULLANILMASINA YÖNELİK BİR ALAN ARAŞTIRMASI

3.1. Çalışmanın Amacı, Kapsam ve Yöntemi

Bu çalışmanın temel amacı; ülkemiz işletmelerinin gerçek hayatta kriz döneminin olumsuz etkilerinden korunmak ve krizin etkisini azaltmak için kriz öncesinde, kriz sırasında ve kriz sonrasında etkin ve verimli bir kriz yönetimi sağlamak üzere uygulamakta oldukları strateji, politika ve araçların üretim yönetimi işlevi açısından incelenmesidir. İşletmelerde krizle başa çıkmada üretim yönetimi işlevinden yararlanma durumuna ilişkin sonuçlar ortaya konulduktan sonra neler yapılabileceğine yönelik olarak geliştirilen çözüm önerileri çalışmamızın çıktısını oluşturmaktadır. Araştırmayla ulaşılmaya çalışılan sonuçları aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür.

1. İşletme büyüklüklerine göre kriz dönemlerinde kullanılan üretim yönetimi politika ve araçlarının belirlenmesi,
2. İşletmelerde gelecekte oluşabilecek krizlerin olumsuz etkisini azaltabilmek için imalat ve üretim yönetimi ile ilgili yapılan çalışmaların neler olduğunun belirlenmesi,
3. İşletmelerde krizi yönetmede üretim yönetimi ve imalatla ilgili önceden oluşturulan bir kriz ekibinin olup olmadığının, varsa bu ekipte kimlerin yer aldığının araştırılması,
4. İşletmelerde üretim yönetimi ve imalatla ilgili krize hazırlık şeklinde özel eğitimlerin olup olmadığının, varsa hangi konularda eğitim verildiğinin araştırılması.
5. Üretim yönetimi stratejilerinin krizi yönetmedeki önem derecelerinin belirlenmesi.

Verilerin toplanmasında tarafımızdan geliştirilen soru formu kullanılmıştır. Elde edilen veriler SPSS 16.0 paket programıyla istatistiksel olarak analiz edilmiş ve çözüm önerilerinde bulunulmuştur. Anketin geliştirilmesi sürecinde literatürdeki üretim yönetimi ve kriz yönetimi alanlarının ilişkisine yönelik bağlantılar ortaya konulacak şekilde bir araştırma yöntemi takip edilmiştir. Çalışmada, öncelikle konuyla ilgili literatür taraması yapılmış, bunun için de araştırma konusuyla ilgili kitap, dergi, makale, internet siteleri ve çeşitli bilimsel kaynaklardan kuramsal ve uygulama ile ilgili bilgiler toplanmıştır. Burada olabildiğince güncel ve doğru bilgiler içeren kaynaklara ulaşılması hedeflenmiştir. Anket kapsamında toplam 12 soru bulunmakta olup sorulara verilen cevaplar frekans analizine tabii tutulmuştur.

Anket çalışmasının uzayını imalat firmaları oluşturmakta olup soru formunu firmalardaki üretim yönetimi yöneticileri cevaplandırmıştır.

Araştırmaya katılan firmaların çoğunluğu Marmara Bölgesinde faaliyet göstermekte olmasında rağmen araştırmanın tüm Türkiye genelini kapsamı amaçlanmaktadır. Yine çoğunluk Marmara Bölgesindeki İstanbul ve Kocaeli illerinde bulunmasına karşın, Ankara, Bursa, Eskişehir, Düzce, Manisa gibi çeşitli illerde bulunan firmalara da mail yoluyla ulaşılmıştır. En az 100 firmadan sonuç alınması tasarlanan çalışmada, internet yoluyla, telefonla veya yüz yüze yapılan görüşmelerle 873 firmaya ulaşılmıştır. Ancak araştırmayı kapsayan işletmelerin çoğunluğu konuyla ilgilenmediklerini veya konuyla ilgili bilgilerinin gizli olduğunu belirterek anket sorularını yanıtladılmamışlardır. Yapılan sıkı bağlantı çalışmaları sonucunda 102 firmadan yanıt alınmış olup, geri dönüş oranı % 11,68 seviyesinde olmuştur.

3.2. Frekans Analizleri

Tablo 1'de KOSGEB ve teşvik mevzuatına göre işletmelerin yer aldığı ölçekler verilmektedir. Ankete katılan 102 işletmenin 35'i orta, 31'i küçük, 29'u büyük ve 7'si çok küçük işletmelerden oluşmaktadır. Ankete katılımda en fazla küçük ve orta ölçekli işletmelerin yer aldığı görülmektedir.

Tablo 1. KOSGEB ve Teşvik mevzuatına göre işletme ölçekleri

<i>İşletme Ölçekleri</i>	<i>İşletme Sayısı</i>	<i>Yüzde Oranı</i>
Çok küçük	7	6,9
Küçük	31	30,4
Orta	35	34,3
Büyük	29	28,4
TOPLAM	102	100,0

Tablo 2'de firmaların faaliyet yürüttükleri sektörlerle ilişkin bilgiler verilmektedir. Tablo incelendiğinde ankete katılan işletmelerin ilk sırasında %18,6 ile otomotiv sektörünün olduğu görülmektedir. Bunu %15,7 ile tekstil sektörü, %12,7 ile gıda ve inşaat sektörleri ve % 10,8 ile kimya sektörü izlemektedir.

Tablo 2. İşletmelerin faaliyet gösterdikleri sektörler

<i>Sektörler</i>	<i>İşletme Sayısı</i>	<i>Yüzde Oranı</i>
Otomotiv	19	18,6
Tekstil	16	15,7
Gıda	13	12,7
İnşaat	13	12,7
Kimya	11	10,8

Sektörler	İşletme Sayısı	Yüzde Oranı
Ana metal sanayi	10	9,8
Makine imalat sanayi	9	8,8
Elektronik Eşya	7	6,9
Mobilya imalatı	4	3,9
TOPLAM	102	100,0

Tablo 3'te kriz yönetiminde üretim yönetimiyle ilgili yapılması gerekenleri gösteren kılavuzun (el kitabının) varlığı araştırılmaktadır. Buna göre, ankete katılan işletmelerin sadece %27,5'inde böyle bir kılavuzun bulunduğu görülmüş, işletmelerin çoğunluğunda ise bu kılavuzun bulunmadığı belirlenmiştir.

Tablo 3. Kriz Yönetiminde Üretim Yönetimi Kılavuzunun (El Kitabının) Varlığı

Yanıtlar	İşletme Sayısı	Yüzde Oranı
Evet	28	27,5
Hayır	74	72,5
TOPLAM	102	100,0

Tablo 4'de kriz yönetimine yönelik bir ekibin oluşturulup oluşturulmadığına odaklanılmıştır. Buna göre, ankete katılan 102 işletmenin sadece 37'sinde (%36,3) kriz olduğunda hemen göreve başlayacak üretim yönetimi ve imalatla ilgili özel bir kriz ekibinin bulunduğu belirlenmiştir.

Tablo 4. Üretim Yönetimi ve İmalatla İlgili Kriz Ekibinin Varlığı

Yanıtlar	İşletme Sayısı	Yüzde Oranı
Evet	37	36,3
Hayır	65	63,7
TOPLAM	102	100,0

Tablo 5 ise kriz ekibinde kimlerin bulunduğunu göstermektedir. Üretim yönetimi ile ilgili özel bir kriz ekibi bulunan 37 işletmenin %91,9'unun kriz ekibinde İmalat Müdürü/Yöneticisi, %86,5'inin kriz ekibinde Genel Müdür, %81'inin kriz ekibinde İşletme Sahipleri ve %70,3'ünün kriz ekibinde ise ÜPK Müdürü/Yöneticisinin bulunduğu görülmektedir. Genel olarak işletmelerde mühendisler, ustabaşları ve şefler bu tip kriz ekiplerinde nadiren yer alabilmektedirler

Tablo 5. Kriz Ekibinde Bulunanlar

	İşletme Sayısı	Toplam İşletme	Yüzde Oranı
İmalat Müdürü/Yöneticisi	34	37	91,9
Genel Müdür	32	37	86,5
İşletme Sahipleri	30	37	81,0
ÜPK Müdürü/Yöneticisi	26	37	70,3
İlgili Mühendisler	11	37	29,7
Ustabaşılar/Nezaretçiler	10	37	27,0
Şefler	8	37	21,6

Krize hazırlık eğitimlerinin varlığı ile ilgili sonuçların verildiği Tablo 6'da, ankete katılan 102 işletmenin sadece 21'inde (%20,6) üretim yönetimi ve imalatla ilgili krize hazırlık şeklinde özel eğitimler bulunduğu görülmektedir.

Tablo 6. Üretim Yönetimi ve İmalatla İlgili Krize Hazırlık Eğitimlerinin Varlığı

Yanıtlar	İşletme Sayısı	Yüzde Oranı
Evet	21	20,6
Hayır	81	79,4
TOPLAM	102	100,0

Tablo 7'de ise, üretim yönetimi ve imalat ile ilgili krize hazırlık şeklinde özel eğitimleri bulunan 21 işletmede en çok %80,9 oranla kalite çemberleri ve kalite yönetimi eğitimi, %71,4 oranla stok yönetimi eğitimi ve %57,1 oranla da tam zamanında üretim eğitiminin verildiği görülmektedir.

Tablo 8'de işletme büyüklüklerine göre kriz dönemlerinde uygulanan üretim yönetimi politika ve araçları belirtilmektedir. Ankete katılan işletmelerin genelinde en çok üretimin talebe göre yapılması (%78,4), hammadde, yarı işlenmiş ve mamul stoklarının azaltılması (%72,5) politikalarının uygulandığı görülmektedir. Bu politikalara ek olarak, ankete katılan çok küçük ölçekli işletmelerde iş süreçlerinin basitleştirilmesi (%42,9) politikasının, küçük ölçekli işletmelerde üretimle ilgili hizmet alımlarının azaltılması (%35,5) ve üretici işgücünün azaltılması (%35,5) politikalarının, orta ölçekli işletmelerde iş süreçlerinin basitleştirilmesi (%45,7) ve ucuz hammadde kaynaklarının bulunması (%42,9) politikalarının, büyük ölçekli işletmelerde ise üretim kriz ekibinin oluşturulması (%51,7) ve kalite çemberlerinin kurulması (%44,8) politikalarının uygulandığı belirlenmiştir.

Tablo 7. Krize Hazırlık Eğitimleri

	İşletme Sayısı	Toplam İşletme	Yüzde Oranı
Kalite çemberleri ve kalite yönetimi	17	21	80,9
Stok Yönetimi	15	21	71,4
Tam Zamanında Üretim	12	21	57,1
Darboğaz Yönetimi	10	21	47,6
Uygulamalı İş Etüdü	10	21	47,6
Bakım Yönetimi	7	21	33,3
Yalın Üretim	4	21	19,0

Sayfa/Page | 37

IGU J. Soc. Sci.,
4 (2), 2017,
pp. 23-50.

Tablo 8. Kriz Dönemlerinde Uygulanan Üretim Yönetimi Politika ve Araçları

Üretim Yönetimi Politika ve Araçları	Çok Küçük Ölçekli		Küçük Ölçekli		Orta Ölçekli		Büyük Ölçekli		Genel %
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
1. Üretimin talebe göre yapılması	4	57,1	23	74,2	26	74,3	27	93,1	78,4
2. Hammadde, yarı işlenmiş ve mamul stoklarının azaltılması	5	71,4	18	58,1	28	80,0	23	79,3	72,5
3. Üretim kriz ekibinin oluşturulması	2	28,6	9	29,0	14	40,0	15	51,7	39,2
4. İş süreçlerinin basitleştirilmesi	3	42,9	9	29,0	16	45,7	9	31,0	36,3
5. Üretimle ilgili hizmet alımlarının azaltılması	1	14,3	11	35,5	13	37,1	11	37,9	35,3
6. Ucuz hammadde kaynaklarının bulunması	2	28,6	9	29,0	15	42,9	9	31,0	34,3
7. Satın almada tam zamanında tedarik	1	14,3	9	29,0	11	31,4	12	41,4	32,4
8. Üretici işgücünün azaltılması	1	14,3	11	35,5	10	28,6	9	31,0	30,4
9. Kalite çemberlerinin kurulması	1	14,3	7	22,6	8	22,9	13	44,8	28,4

10. İş metotlarının geliştirilmesi	1	14,3	10	32,3	11	31,4	6	20,7	27,5
11. İş ve makine hazırlık sürelerinin azaltılması	0	0	6	19,4	10	28,6	12	41,4	27,5
12. Sipariş parti büyüklüklerinin küçültülmesi	2	28,6	8	25,8	8	22,9	8	27,6	25,5
13. Düşük cirolu ürünlerin fason olarak ürettirilmesi	1	14,3	7	22,6	10	28,6	4	13,8	21,6
14. İhraç malların üretimi	0	0	3	9,7	9	25,7	9	31,0	20,6
15. Ürün kalitesinin artırılması	0	0	4	12,9	6	17,1	7	24,1	16,7
16. Kullanım kapasitesi düşük olan veya atıl kalan makine ve donanımın elden çıkartılması	2	28,6	1	3,2	5	14,3	3	10,3	10,8
17. ABC analiziyle C ve/veya bazı B grubu ürünlerin üretimine son verilmesi	0	0	3	9,7	4	11,4	1	3,4	7,8

Tablo 9’da, ankete katılan işletmelerin gelecekteki olası krizlere karşı imalat ve üretim yönetimiyle ilgili yapılan veya yapılmakta olan çalışmalara katılma dereceleri belirtilmektedir. Buna göre en yüksek oran ‘teknolojik gelişmelerin takip edilmesi’ seçeneğinin bulunduğu satırda yer almakta ve işletmelerin bu seçeneğe % 64,7 oranında tamamen katıldıkları görülmektedir. İşletmelerin %63,7’si ‘üretim kaynaklarının verimli kullanımına ilişkin uygulamalar’ seçeneğine tamamen katıldıklarını, yine işletmelerin %48’i ‘müşteri beklentilerindeki değişimlerin ürün özelliklerine yansıtılması’ seçeneğine ve %46,2’si ‘mamul geliştirme ve değer analizleri’ seçeneğine tamamen katıldıklarını belirtmişlerdir. İşletmeler ‘belli bir ürün ya da ürün grubuna odaklaşma stratejisinin benimsenmesi’ seçeneğine ilişkin olarak ise, %39,2 oranında kararsız olduklarını belirtmişlerdir.

Tablo 9. Gelecekteki Krizlere Karşı İmalat ve Üretim Yönetimiyle İlgili Çalışmalar

Krizlere Karşı Yapılan Üretim Yönetimi Çalışmaları	Üretim Yönetimi Çalışmalarına Katılma Düzeyleri				
	Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Tamamen Katılıyorum
1. Teknolojik gelişmelerin takip edilmesi	0	3,9	8,8	22,5	64,7
2. Hat dengeleme çalışmalarının yapılması	1,0	2,0	18,6	56,9	21,6
3. Mamul geliştirme ve değer analizleri	0	1,0	8,8	44,0	46,2
4. Müşteri beklentilerindeki değişimlerin ürün özelliklerine yansıtılması	0	4,9	16,7	30,4	48,0
5. Üretimle ilgili krize hazırlık eğitimlerinin verilmesi	2,0	2,0	19,6	39,2	37,3
6. İş ölçülmesi ve zaman standartlarının gözden geçirilmesi	0	2,0	9,8	52,0	36,3
7. Üretim kaynaklarının verimli kullanımına ilişkin uygulamalar	0	0	4,9	31,4	63,7
8. Üretim süreçleri planlama ve programlama	0	0	7,8	44,1	48,0
9. Kalite iyileştirme ve ürün çeşitlendirmesi	0	5,9	14,7	47,1	32,4
10. Belli bir ürün ya da ürün grubuna odaklaşma stratejisinin benimsenmesi	2,9	10,8	39,2	37,3	9,8
11. Üretim stratejilerinin işletme stratejileri ile uyumlaştırılması	0	2,9	12,7	55,9	28,4
12. Entegre yazılımlara geçerek satın alma, üretim ve stoklama maliyetlerinin düşürülmesi	0	3,9	11,8	49,0	35,3

Tablo 10'da üretim yönetimi stratejileri ve politikalarının kriz yönetimindeki önem düzeyleri belirtilmektedir. Buna göre, tam zamanında üretim (%64,7) ve düşük maliyet (%63,7) stratejisi işletmeler tarafından çok önemli görülmektedir. Aynı şekilde kurumsal kaynak planlaması (ERP) %59,8, hızlı teslimat %54,9, toplam kalite yönetimi % 52,9 ve esnek üretim sistemleri

%49 oranla işletmeler tarafından çok önemli görülmektedir. Ürün karmasında esneklik (%47,1) ve müşteriye özel ürün (%37,3) ise işletmelerce orta derecede önemli görülmektedir.

Tablo 10. Üretim Yönetimi Strateji ve Politikalarının Kriz Yönetimindeki Önemleri

Üretim Yönetimi Stratejileri ve Politikaları	Üretim Yönetimi Stratejilerinin Önem Yüzdeleri				
	Çok önemsiz	Önemsiz	Ne önemli ne de önemsiz	Önemli	Çok önemli
Düşük maliyet	0	1,0	6,9	28,4	63,7
Hızlı teslimat	0	1,0	6,9	37,3	54,9
Ürün kalitesinin artırılması	0	2,9	11,8	46,1	39,2
Standardizasyon ve uzmanlaşma	0	2,0	12,7	50,0	35,3
Yeni ürün	0	6,9	30,4	38,2	24,5
Müşteriye özel ürün	0	16,7	37,3	25,5	20,6
Ürün karmasında esneklik	2,9	14,7	47,1	24,5	10,8
Tasarımda sürekli gelişme	0	5,9	21,6	40,2	32,4
Kıyaslama (benchmarking)	0	1,0	14,7	51,0	33,3
Toplam Kalite Yönetimi	0	1,0	9,8	36,3	52,9
Esnek Üretim Sistemleri	0	2,0	21,6	27,5	49,0
Yalın Üretim	0	1,0	13,7	56,9	28,4
Tam Zamanında Üretim	0	1,0	3,9	30,4	64,7
Kurumsal Kaynak Planlaması (ERP)	0	0	7,8	32,4	59,8
Bilgisayar Destekli Üretim (CAM)	2,0	5,9	18,6	43,1	30,4

Tablo 11’de amaç ve stratejinin yazılı olup olmadığı ile kriz yönetimi planlarının yapılıp yapılmadığına ilişkin sonuçlar paylaşılmaktadır. Buna göre, işletmelerin 87’sinde (%85,3), üretim fonksiyonu ile ilgili yazılı amaçlarının olduğu, 85’inde (%83,3) üretim fonksiyonu ile ilgili yazılı strateji ve politikalarının olduğu ve 39’unda (% 38,2) ise, üretim fonksiyonu ile ilgili kriz yönetimi plan ve organlarının olduğu belirtilmiştir. Kriz yönetimi uygulamalarına yönelik olarak plan ve organların yok olması durumu, kriz yönetimi konusunda firmaların yeterli bilinç düzeyine ulaşamadıklarını göstermektedir.

Tablo 11. İşletmelerin Üretim Fonksiyonuyla İlgili Yazılı Amaç, Strateji ve Politikaları ile Kriz Yönetimi Plan ve Organlarının Varlığı

	Vardır		Yoktur		Toplam	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
İşletmenin üretim fonksiyonu ile ilgili yazılı amaçları	87	85,3	15	14,7	102	100
İşletmenin üretim fonksiyonu ile ilgili yazılı strateji ve politikaları	85	83,3	17	16,7	102	100
İşletmenin üretim fonksiyonu ile ilgili kriz yönetimi plan ve organları	39	38,2	63	61,8	102	100

Üretim fonksiyonu ile ilgili yazılı strateji ve politikaları olan 85 işletmeden, bu üretim stratejilerinin kriz yönetiminde etkili olup olmadığı konusundaki görüşleri alınmış olup (Tablo 12) bu işletmelerin %55,3'ü evet yanıtını, %43,5'i emin değilim yanıtını ve %1,18'i hayır yanıtını vermiştir.

Tablo 12. İşletmelerin Krizleri Aşma Çabalarında Belirlenen Üretim Yönetimi Stratejilerinin Etkili Olup Olmadığı Konusundaki Görüşleri

	Frekans	Yüzde (%)
Evet	47	55,3
Hayır	1	1,18
Emin Değilim	37	43,5
Toplam	85	83,3
Yanıtsız	17	16,7
Genel Toplam	102	100

3.3. Normallik ve Güvenilirlik Analizleri

Ankette yer alan ve 5'li Likert ölçeğine uygun olarak hazırlanan iki soruya ('gelecekteki olası krizlere karşı yapılan üretim yönetimi çalışmaları' ve 'üretim yönetimi strateji ve politikalarının kriz yönetimindeki önem dereceleri') SPSS 16.0 programıyla normallik ve güvenilirlik testleri uygulanmıştır. Normallik testinde amaç anket verilerinin normallik koşulunu sağlayıp sağlamadığını belirlemektir. Buna göre, tablolar oluşturulduktan sonra bu tablolardaki çarpıklık (*skewness*) ve basıklık (*kurtosis*) değerlerinin her ikisinde veya en az bir tanesinin "-2,58" ile "+2,58" değer aralığında olması, ilgili verinin normallik koşulunu sağladığı anlamına gelmektedir. 5'li

Likert ölçeğine uygun olarak hazırlanan sorulardaki tüm seçeneklerin çarpıklık ve basıklık istatistikleri -2,58 ile +2,58 değer aralığında bulunmakta olduğundan dolayı normal dağılıma uymayan hiçbir veri bulunmadığı kabul edilmiştir (Tablo 13 ve 14).

Sayfa/Page | 42

İGÜ Sos. Bil. Derg.,
4 (2), 2017,
ss. 23-50.

Güvenilirlik analizleri ile ankette Likert ölçeği ile yanıtlandırılan soruların tutarlılıkları ve ölçülmeye çalışılan unsurları ne ölçüde yansıttıkları belirlenmeye çalışılmaktadır. Güvenilirlik analizinin sonuçları Cronbach's Alfa (α) değeri ile ölçülmektedir. Bu değer güvenilirlik aralıkları şöyledir: $0,00 \leq \alpha < 0,40$ ise ölçek güvenilir değildir; $0,40 \leq \alpha < 0,60$ ise ölçeğin güvenilirliği düşüktür; $0,60 \leq \alpha < 0,80$ ise ölçek güvenilirdir ve $0,80 \leq \alpha < 1,00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilirdir. 5'li Likert ölçeğine uygun olarak hazırlanan sorulara ilişkin güvenilirlik sonuçları aşağıdaki gibidir.

- İşletmelerin gelecekteki olası krizlere karşı yapılan üretim yönetimi çalışmalarına katılma düzeylerine ilişkin α değeri 0,765 olup bu değer oldukça güvenilir bir oranı göstermektedir.
- Üretim yönetimi stratejileri ve politikalarının krizi yönetmedeki önem düzeylerine ilişkin α değeri 0,825 olup bu değer yüksek düzeyde güvenilirliğin göstergesidir.

Tablo 13. Gelecekteki Olası Krizlere Karşı Yapılan Üretim Yönetimi Çalışmalarının Normallik Testi

	N	Ortalama	Standart Sapma	Çarpıklık		Basıklık	
				İstatistik	Stan. Hata	İstatistik	Stan. Hata
1. Teknolojik gelişmelerin takip edilmesi	102	4,4804	,81727	-1,545	,239	1,635	,474
2. Hat dengeleme çalışmalarının yapılması	102	3,9608	,75677	-,773	,239	1,658	,474
3. Mamul geliştirme ve değer analizleri	102	4,3431	,68209	-,748	,239	,240	,474
4. Müşteri beklentilerindeki değişimlerin ürün özelliklerine yansıtılması	102	4,2157	,89694	-,862	,239	-,230	,474

5. Üretimle ilgili krize hazırlık eğitimlerinin verilmesi	102	4,0784	,90855	-,965	,239	1,094	,474
6. İş ölçülmesi ve zaman standartlarının gözden geçirilmesi	102	4,2255	,70229	-,696	,239	,583	,474
7. Üretim kaynaklarının verimli kullanımına ilişkin uygulamalar	102	4,5882	,58619	-,103	,239	,247	,474
8. Üretim süreçleri planlama ve programlama	102	4,4020	,63339	-,576	,239	-,588	,474
9. Kalite iyileştirme ve ürün çeşitlendirmesi	102	4,0588	,84225	-,721	,239	,094	,474
10. Belli bir ürün ya da ürün grubuna odaklaşma stratejisinin benimsenmesi	102	3,4020	,91478	-,337	,239	,112	,474
11. Üretim stratejilerinin işletme stratejileri ile uyumlaştırılması	102	4,0980	,72453	-,629	,239	,578	,474
12. Entegre yazılımlara geçerek satın alma, üretim ve stoklama maliyetlerinin düşürülmesi	102	4,1569	,78027	-,794	,239	,489	,474

4. ÇALIŞMANIN SONUÇLARI VE ÖNERİLER

Günümüzde işletmelerin çevresindeki belirsizlik ve teknolojik değişimler ile içlerindeki yapısal etkenler işletmeleri beklenmedik tehlike ve fırsatlarla karşı karşıya bırakmaktadır. Öte yandan küreselleşmenin etkisiyle ortaya çıkan acımasız rekabet işletmelerin krizle karşılaşma risklerini oldukça

artırmaktadır. Olası veya mevcut krizlerin üstesinden gelmede başvurulacak üretim yönetimi strateji ve politikaları önemli bir araç durumundadır.

Tablo 14. Üretim Yönetimi Stratejileri ve Politikalarının Kriz Yönetimindeki Önem Derecelerinin Normallik Testi

	N	Ortalama	Standart		Basıklık		
			Sapma	Çarpıklık	Hata	Hata	
	İstatistik	İstatistik	İstatistik	İstatistik	Hata	İstatistik	Hata
1. Düşük maliyet	102	4,5490	,66938	-1,395	,239	1,506	,474
2. Hızlı teslimat	102	4,4608	,67003	-1,063	,239	,818	,474
3. Ürün kalitesinin artırılması	102	4,2157	,76595	-,795	,239	,381	,474
4. Standardizasyon ve uzmanlaşma	102	4,1863	,72754	-,617	,239	,182	,474
5. Yeni ürün	102	3,8039	,89042	-,202	,239	-,780	,474
6. Müşteriye özel ürün	102	3,5000	1,00247	,120	,239	-1,048	,474
7. Ürün karomasında esneklik	102	3,2549	,94068	,048	,239	-,076	,474
8. Tasarımda sürekli gelişme	102	3,9902	,88435	-,506	,239	-,521	,474
9. Kıyaslama (benchmarking)	102	4,1667	,70477	-,420	,239	-,269	,474
10. Toplam Kalite Yönetimi	102	4,4118	,70855	-,958	,239	,289	,474
11. Esnek Üretim Sistemleri	102	4,2353	,85800	-,669	,239	-,797	,474
12. Yalın Üretim	102	4,1275	,67003	-,354	,239	,033	,474
13. Tam Zamanında Üretim	102	4,5882	,61905	-1,493	,239	2,342	,474
14. Kurumsal Kaynak Planlaması (ERP)	102	4,5196	,64070	-,996	,239	-,079	,474
15. Bilgisayar Destekli Üretim (CAM)	102	3,9412	,95257	-,862	,239	,593	,474

Araştırmanın sonucuna göre, çalışmadaki işletmelerin büyük bir bölümünün kriz sırasında üretim yönetimiyle ilgili yapılması gerekenleri gösteren bir kılavuzun (el kitabının) olmadığı, üretim yönetimi ile ilgili bir kriz ekibi bulundurmadıkları ve üretim yönetimi ile ilgili krize hazırlık biçiminde özel eğitimlerinin olmadığı açıkça görülmektedir. Bu bilgiler ışığında, işletmelerin kriz konusunda yeterli hazırlık ve bilgi birikimine sahip olmadıkları söylenebilir. Kriz yönetiminde üretim yönetimi çalışmalarına gerekli önem verilmemekle birlikte kriz konusu sadece yönetici ve/veya

işletme sahiplerinin bilgi ve deneyimlerine göre rutin usullerle çözülmeye çalışılmaktadır. İşletmelerin hazır olma durumları işletme büyüklüğü ile birlikte artmaktadır.

İşletmelerin kriz anında uyguladıkları üretim yönetimi politikaları işletme ölçeklerine göre değerlendirildiğinde, işletmelerin genelinde en çok kriz dönemlerinde üretimin talebe göre yapılması (%78,4) ve hammadde, yarı işlenmiş ve mamul stoklarının azaltılması (%72,5) politikaları uygulanmaktadır. Bu politikaların yanında büyük ölçekli işletmelerde en çok üretim kriz ekibinin oluşturulması, iş ve makine hazırlık zamanlarının azaltılması, satın almada tam zamanında tedarik ve kalite çemberlerinin kurulması politikalarının uygulandığı, orta ölçekli işletmelerde en çok iş süreçlerinin basitleştirilmesi, üretim kriz ekibinin oluşturulması ve ucuz hammadde kaynaklarının bulunması politikalarının uygulandığı, küçük ölçekli işletmelerde en çok iş metotlarının geliştirilmesi, üretici işgücünün azaltılması ve üretimle ilgili hizmet alımlarının azaltılması politikalarının uygulandığı ve çok küçük ölçekli işletmelerde ise, sipariş parti büyüklüklerinin küçültülmesi, iş süreçlerinin basitleştirilmesi ve kullanım kapasitesi düşük olan makine ve donanımın elden çıkartılması politikalarının uygulandığı görülmektedir. İşletmeler genelinde en az uygulanan politika ise ABC analizi ile C ve/veya bazı B grubu ürünlerin üretimine son verilmesi (%7,8) politikasıdır.

Bu çalışma sonucunda, işletmelere önerilebilecek önemli noktaları aşağıdaki gibi maddeler halinde özetlemek olanaklıdır:

1. İşletmeler tek ürüne, tek müşteriye, tek pazara bağlı olarak çalışmaktan çok, ürün ve pazar çeşitlendirmesine yönelmeli, özellikle ihracat olanakları aramalıdır.
2. İşletmeler üretim faaliyetlerini günlük görme anlayışından kurtularak, işletme stratejileri ile uyumlu olacak şekilde, uzun vadeli üretim stratejileri geliştirerek çalışmalıdır.
3. İşletmelerin kendi üretim bölümleri ile rakiplerinin üretim bölümleri arasında bir kıyaslama (benchmarking) çalışması yaparak, krizleri aşma çabasında en iyi uygulamayı bulmaları gerekmektedir.
4. Yalnızca müşteri gereksinimlerini karşılama yönünde değil, müşteriye yeni gereksinimler yaratma yönünde çalışmalıdır.
5. Toplam kalite anlayışı düşüncede kalmamalı, sistemli bir biçimde uygulamalara geçilmelidir.
6. Kriz öncesinde ve kriz sırasında tüm bölümlerin katılımıyla krizin yönetilmesini temel alan toplam kriz yönetimi anlayışı uygulanmalı ve çalışmalar bu doğrultuda yapılmalıdır.
7. İşletme yöneticileri, üretim sistemlerinde esnek üretim teknolojilerini kullanarak, müşterilerin istek ve ihtiyaçlarındaki değişimin kısa sürede

karşılanabilmesini sağlayabilir. Özellikle üretim sürecinin esnek bir yapıya dönüştürülmesiyle, önemli bir maliyet artışına katlanmadan istenilen miktar ve farklılıkta üretim yapılabilir. Üretim süreci esnekliği işletme yöneticilerine aynı üretim sürecini kullanarak, farklı müşteri siparişlerinin kısa sürede karşılanabilmesi olanağı sağlamaktadır. Bu bağlamda işletme yöneticileri, üretim süreçlerini esnek bir yapıya dönüştürerek, üretim sisteminin etkinliğini artırmalıdır.

8. Herhangi bir kriz anında (grev, ekonomik kriz, doğal afet vb) kullanılmak üzere acil eylem planını içeren üretim yönetimi ve imalat ile ilgili bir kriz rehberi hazırlanmalıdır.
9. Kriz anında zaman kazanmak için, üretim yönetimi ile ilgili kriz ekibi hazır bulundurulmalıdır. Bu kriz ekibi üyelerinin, kriz olsun ya da olmasın düzenli olarak toplanmaları ve olası krizlere karşı önlem almaları sağlanmalıdır.
10. Krizden kolay çıkış amacıyla üretim yönetimi ile ilgili eğitim programları yoğunlaştırılmalıdır.
11. Piyasa hareketlerine duyarlı bir üretim gerçekleştirilmesine özen gösterilmelidir.
12. Yalın üretim, hücreli üretim gibi ileri üretim teknolojilerine uygun bir yapılanma benimsenmelidir.
13. İşgörenlerin üretimin işleyişi ve üretim teknolojileri konusunda alınan kararlara katılımları sağlanmalıdır.
14. Ana sanayi firmalarının, yan sanayi katılımını sağlayarak yeni model ürün geliştirme, üründe iyileştirme, kalite yükseltme ve düşük maliyetle üretim gibi AR-GE konuları üzerinde yoğunlaşmaları gerekmektedir.
15. Ana ve yan sanayi ilişkilerinde teslimat güvenilirliğine, tam zamanında üretim ve tam zamanında tedarik ilkelerine önem verilmelidir.
16. Stokları azaltmak için daha iyi satış tahminleri yapılmalı, piyasa gidişatı sürekli tahmin edilmeli ve kısa vadede yaşanabilecek değişimler daha iyi saptanmalıdır. Dış pazarlardaki fırsatlar değerlendirilerek stoklar optimize edilmelidir.
17. Ürün gruplarında ağırlık ve kaynak dağılımı, nispeten daha yüksek kârlılık yaratacak ürünler üzerinde yoğunlaştırılmalıdır. Bu sayede mevcut kaynaklar da daha etkin kullanılacaktır.
18. Üretimin ana girdilerinin alım maliyetlerinin, karşılaştırmalı olarak yüksek olduğu saptanabiliyorsa, tedarikçi sayısının azaltılması yani, aynı ürün grubunu birden fazla tedarikçiden temin etmek yerine anlaşmaların tek tedarikçi üzerinden gerçekleştirilmesiyle, maliyet avantajı yaratılmalıdır.

KAYNAKÇA

ASAL, Ömer, “Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde (KOBİ) Üretim Stratejilerini Etkileyen Etkenler ve Kobi’lerin Sorunları: Bir Alan Araştırması”, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2001 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

DİNÇER, Ömer, *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası*, Beta Basımevi, İstanbul 1998.

EREN, Erol, *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası*, Beta Yayıncılık, İstanbul 2010.

JIMENEZ, David, “When You Are The Headline: A Guide To Understanding Crisis Management”, *Franchising World*, Cilt 33, No 3, 2001.

KOBU, Bülent, *Üretim Yönetimi* (15.Baskı), Beta Yayıncılık, İstanbul 2010.

KRAJEWSKI, Lee J., Larry P. RITZMAN, Manoj K. MALHOTRA, *Üretim Yönetimi: Süreçler ve Tedarik Zincirleri* (çev. Semra Birgün), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2014.

ÖZDEN, Kenan, Sami ERCAN, *İşyeri/Fabrika Tasarımı ve Yerleşim Düzeni*, Papatya Yayıncılık, İstanbul 2009.

ÖZDEN, Kenan, *İşletme ve Örgütlerde Toplam Kriz Yönetimi* (2.Baskı), Beta Yayıncılık, İstanbul 2011.

SAĞIR, Mehmet, “Stratejik Yönetim Sürecinde Ürün Stratejilerinin Kullanımı ve Önemi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 24, 2010.

SIKICH, Geary W., *The Emergency Management Planning Handbook*, McGraw-Hill, USA 1998.

SULAK, Harun, “Stok Kontrolü ve Ekonomik Sipariş Miktarı Modellerinde Yeni Açılımlar: Ödemelerde Gecikmeye İzin Verilmesi Durumu ve Bir Model Önerisi”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2008 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

SÜMER, Haluk, Helmut PERNSTEINER, *Kriz Yönetimi*, (çev. Remzi Abbas), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009.

ŞAHİN, Selim, Serdar ULUBEYLİ, Aynur KAZAZA, “Innovative Crisis Management in Construction: Approaches and the Process”, *Procedia Social and Behavior Science*, Cilt 195, 2015.

Summary

Nowadays, the enterprises can be faced with many crisis and try to survive in a more competitive environment because of the technological, economic, political and sociocultural changes and developments. In the periods of crisis, the continuity of the enterprises depends on the protection from the possible hazards of crisis and conversion of their possible effects to some opportunities. The possibility of success is quite high for the enterprises that pay adequate importance to the proactive production policies and strategies. The adaptation of the production policies and strategies to the new circumstances of crisis is vital because it can bring competitive advantage while its competitors are in panic. Therefore, it is required to provide a balance among production time, quantity, cost and quality.

While the negative influences of crisis are financial bottlenecks, decline in sales, necessity of rapid decision making, misjudgments, lack of motivation, etc., it can create many learning, changing and growth opportunities. For this purpose, an effective crisis management understanding should be built around the whole organization. Especially in the periods of crisis, competitiveness focused production management tools should be implemented for gaining the competitive advantage by being prepared for this abnormal conditions. These tools can be classified in terms of production technologies, new product development, capacity usage, production programming, etc.

In this paper, the current state about the Turkish enterprises' applied and consulted production strategies, policies and techniques against the crisis are tried to be clarified. For this purpose, a survey including 12 different questions was built and performed to 102 enterprises from Turkey. The data gathered from the survey were analyzed by SPSS 16.0 and the statistical results were utilized for making inferences about the enterprises' production management perspectives before and during the periods of crisis. The statistical results can be summarized as follows:

- 72.5% of the participants does not have any production management manual for the periods of crisis.
- 63.7% of the enterprises does not constitute a production management team for the periods of crisis. The remaining 36.3% have a production management team. The most included persons are production managers (91.9%), general managers (86.5%), shareholders (81%) and production planning and control managers (70.3%).
- The preparatory trainings for the crisis were performed in only 20.6% of the enterprises. The main topics were quality circles

and quality management (70.9%), inventory management (71.4%), just in time production (57.1%) and bottleneck management (47.6%).

- The most applied production management tools during the periods of crisis were job shop production (78.4%), reduction of inventories (72.5%), and job simplifications (36.3%).
- The most participated proactive crisis management tools were mentioned as monitoring the technological developments, the implementations regarding the effective usage of production resources, tracking the changes in customer preferences, production process planning and programming, and value analysis.
- 85.3% of the participants had documented goals and 83.3% of them possessed documented strategies and policies about production function. Unfortunately, only 38.2% of the enterprises constituted crisis management plans and teams.
- Finally, 55.3% of the participants accepted the positive effect of crisis focused production management efforts for overcoming the crisis. 43.5% of them said that they are not sure about this possible effect.

The final results showed that many enterprises are not aware about the possible negative effects of the crisis and its opportunities that can generate a competitive advantage against their competitors. They have generally no manual, documented preparations, a crisis management team and special training activities. However, it is seen that the awareness about the crisis focused production management is not at a sufficient level. Some of the suggestions based on the results of the statistical analysis are summarized as follows:

- The products and markets should be diversified and the exportation opportunities should be investigated.
- The enterprises should perform benchmarking activities with the collaboration of firms which are the best ones in crisis management field.
- The training activities should be implemented carefully for the preparation of the enterprises against the periods of crisis.
- The production efforts should be sensitive for the movements in market. The preferences of customers should be considered without any loss of time. Flexible production technologies are good alternatives for this purpose.
- Production strategies should be built by considering the abnormal circumstances of crisis, especially for long term.

- *The work force can participate to the decisions regarding the production activities and technologies.*
- *The number of suppliers should be reduced by purchasing the same material from different suppliers. This can bring a cost advantage to the enterprises, especially in the periods of crisis.*

Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkisi: İstanbul İlinde Bir Araştırma

Gülsüm VEZİR OĞUZ*, İlknur BİLGEN**

Öz

Bu çalışmanın amacı, kurumsal sosyal sorumluluğun satın alma niyeti üzerindeki etkisinin belirlenmesidir. Bu amaçla tasarlanan araştırmada ekonomik, yasal, etik ve gönüllü sosyal sorumluluk ele alınmış, bu boyutlarla birlikte satın alma niyetini ölçen anket formu tüketicilere yöneltilerek veri toplanmıştır. Analizler sonucunda elde edilen çıkarımlarda, işletmelerin sosyal sorumluluk faaliyetlerinin tüketiciler tarafından önemsendiği ve işletmelerin ürün ve hizmetlerini satın alma yönündeki niyetleri olumlu yönde etkilediği vurgulanmaktadır. Ancak satın alma niyetinin her zaman satın alma davranışıyla sonuçlanmadığı ve kurumsal sosyal sorumluluk dışında satın alma niyetini tetikleyen birçok unsur olduğu göz ardı edilmemelidir.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Ekonomik Sorumluluk, Yasal Sorumluluk, Etik Sorumluluk, Gönüllü Sorumluluk, Satın Alma Niyeti

The Influence of Corporate Social Responsibility on Purchase Intention: A Research in Istanbul

Abstract

Aim of this study is to explain the influence of corporate social responsibility on purchase intention. Economic, legal, ethical and philanthropic responsibilities were considered in the descriptive research designed by this aim. A questionnaire which measures purchase intention adding to these factors was asked to be answered by the consumers and data were gathered from these forms. In the findings it was pointed out that the corporate social responsibility activities are perceived by the consumers and they were affecting the intention of purchase positively. However it mustn't be

Özgün Araştırma Makalesi [Original Research Article]

Geliş Tarihi: 03.07.2017 Kabul Tarihi: 10.07.2017

DOI: <http://dx.doi.org/10.17336/igusb.323819>

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Gelişim Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İstanbul, Türkiye, E-posta: gvezir@gelisim.edu.tr

ORCID ID <http://orcid.org/0000-0002-3265-7272>

** Yrd. Doç. Dr., Hakkari Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, Hakkari, Türkiye, E-posta: ilknurbilgen@hakkari.edu.tr

ORCID ID <http://orcid.org/0000-0002-9678-6495>

forgotten that corporate social responsibility doesn't always end by purchasing behavior and also there are so many other factors influencing purchase intention.

Keywords: Corporate Social Responsibility, Economic Responsibility, Legal Responsibility, Ethical Responsibility, Philanthropic Responsibility, Purchase Intention

Sayfa/Page | 52

İGÜ Sos. Bil. Derg.,
4 (2), 2017,
ss. 51-72.

Giriş

Ekonomik, Ekonomik, sosyal, teknolojik ve politik gelişmeler, toplumları meydana getiren tüm öğelerin birbirine olan bağımlılığını artırmıştır. Günümüzde refah düzeyinin artması ve bunun sürdürülebilir kılınması için bireyler kadar işletmelere de önemli sorumluluklar düşmektedir. İşletmeler ürün ve hizmetlerin üretilmesi sırasında çevreye zarar vermemeye özen göstermek kadar, ürünün tutundurulması sırasında aldatıcı bilgiler vermekten kaçınmak, haksız rekabete sebebiyet vermemek, çalışanlarının haklarını gözetmek, içinde buldukları toplumun sorunlarına karşı duyarlı olmak zorundadırlar. Bugünün tüketicisi, işletmeden ihtiyacını karşılayacak ürün veya hizmet üretmesinin yanında tüm bu sorumlulukları yerine getirmesini beklemektedir. Giderek toplumsal konulara duyarlı hale gelen tüketici, bu konudaki hassasiyetini satın alma davranışına da yansıtmaktadır. Tüketici, sorumluluklarının farkında olan ve bunları yerine getiren işletmelere daha olumlu yaklaşmakta, kimi zaman bu işletmelerin ürettikleri ürün ve hizmetleri rakip ürün veya hizmetlerden daha pahalıya satın alma yönünde dahi istekli olmaktadır. Bu çalışmada, kurumsal sosyal sorumluluğun satın alma niyeti üzerindeki etkisi belirlenmeye çalışılmıştır.

Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Önemi

İşletmeler kuruluş nedenlerine, örgüt yapılarına, ekonomik amaçlarına veya yönetim tarzlarına göre farklı özelliklere sahip olabilirler ve bu özellikler doğrultusunda amaç ve hedeflerini belirleyebilirler. Bununla beraber işletmelerin temel amaçları arasında kar elde edebilmek ve topluma çeşitli alanlarda fayda sağlayabilmek yer almaktadır. Modern işletmecilik anlayışı çerçevesinde günümüz işletmeleri, kaynaklarını ve teknolojilerini toplumsal faydanın sağlanması adına kullanabilmektedirler. Günümüzde işletmeler yalnızca kar amacı gütmemekte aynı zamanda toplumsal faydayı da göz önünde bulundurmaktadırlar. Yeni pazarlama anlayışı çerçevesinde değişen ekonomik, teknolojik ve sosyal değişimler kapsamında işletmelerin amaçları da farklılık göstermektedir. Tüm bu değişimler karşısında işletmeler için elde ettikleri parasal değerler tek başına önemli olmamaktadır. Nitekim ülkemizde de bu bilincin yerleşmeye başladığının bir ifadesi olarak Türkiye'deki en

büyük 50 şirketten % 82'sinin Kurumsal sosyal sorumluluk aktiviteleri yürüttüğü görülmektedir.¹

2000'li yıllardan sonra işletmelerin başarıları yalnızca elde ettikleri kazançlarla değil aynı zamanda bu kazançları toplumsal hedeflere yöneltip, bu hedeflere yönelik uyguladıkları stratejilerle ölçümlenmektedir. Toplumsal hayatın bir parçası olarak işletmelerin, üstlerine düşen görevleri yerine getirmeleri ve toplumsal refahın yükselmesi adına uyguladıkları stratejilerin önemi her geçen gün artmaktadır. İşletmelerin toplumun bir parçası olmalarından kaynaklı olarak toplumsal sorunların çözüme katkıda bulunmaları, kendi başarılarını arttırma yönünde de etkili olacaktır. Günümüzde, işletmelerin konumu, toplumsal sorunlara kayıtsız kalınmayacağı bir seviyeye ulaşmıştır.²

Günümüzde işletmeler için sosyal sorumluluk projeleri, iş stratejileri olarak görülmeye başlanmış ve işletmeler için sosyal sorumluluk projelerinde yer almak bir kurumsal kimlik olarak nitelendirilmeye başlanmıştır. Bu durumun çalışanlar tarafı ve tüketiciler tarafı olmak üzere iki nedeni mevcuttur. Günümüzde çalışanlar yalnızca para kazanmak adına değil aynı zamanda toplumsal bir değer yaratmak ve toplum faydasını yükseltmek adına çalışmalarını yürütmektedirler. Tüketiciler ise mal veya hizmet satın almalarında yalnızca fiyat ve kalite kıstaslarına göre değil aynı zamanda işletmenin kurumsal sosyal sorumluluk stratejilerini de dikkate almaktadırlar. Modern yaşamın bir gereği olarak günümüz bilinçli tüketicileri, işletme faaliyetlerini takip etmekte ve işletmeye ait ürün veya hizmetleri satın alırken, işletmenin yürüttüğü faaliyetleri dikkate almaktadırlar. Bu nedenle işletmeler yürüttükleri faaliyetleri en iyi şekilde seçmeli ve bu faaliyetlerin toplumsal sonuçlarının neler olabileceğini gözden geçirmeleri gerekmektedir.³

İşletmelerin kurumsal sosyal sorumluluk projeleri yürütmeleri doğrultusunda üstlendikleri sorumluluklar üç tema altında toplamaktadır. Bunlar aşağıda sıralanmaktadır.⁴

-İşletmelerin ticari faaliyetlerini yürütürken, insan haklarına, kanunlara ve ahlaki normlara uygun şekilde hareket etmeleri ve faaliyetleri sonucunda oluşabilecek çevresel zararları en az seviyeye indirmeleri gerekmektedir,

-İşletmeler faaliyetlerini sürdürürken tüm paydaşlarla işbirliği halinde bulunurken, faaliyetleri sonucunda yalnızca kendi etkinliğini değil aynı zamanda kamu sektörünün, sivil toplum örgütlerinin ve içinde bulunduğu yörenin etkinliğini ve iyiliğini düşünmek durumundadır, -

¹ S. Bağcan, *A Multi-Dimensional, Big Picture of CSR: Top 50 Companies in Turkey*, The Business & Management Review, 5, (1), 2014, 444-453.

² Z. Sabuncuoğlu & T. Tokol, *İşletme*. Ezgi Yayınları, 2001.

³ Begüm Tatari, *Şirketlerin Toplumla İlişkisinde Yükselen Değer: Kurumsal Sosyal Sorumluluk*, İzmir Ticaret Odası Yayınları Dış İlişkiler Müdürlüğü Raporu, İzmir, 2003.

⁴ Y. Argüden, *Kurumsal Sosyal Sorumluluk*, İstanbul, Rota Yayın Yapım, 2002.

-İşletmelerin üstlenmiş oldukları bu sorumlulukların yönetim kademelerine ait olduğu bilmesi ve bu yönde sorumluluklarını yerine getirmeleri gerekmektedir.

İşletmeler, değer yaratma yaklaşımı çerçevesinde iletişim ve pazarlama stratejilerini yeniden şekillendirmişlerdir. Günümüzde işletmeler için değer yaratma yaklaşımı, vazgeçilmez amaçlar arasında yer almaya başlamıştır. Toplumsal sosyal sorumluluk anlayışını benimsemiş olan işletmeler, marka ve müşteri değerini yükselterek, piyasadaki diğer rakiplerine göre avantajlı konuma gelmektedirler. İşletmeler, rekabet üstünlüğü sağlamada, sosyal sorumluluk projelerine önem vermekte ve işletmenin temel stratejileri arasında toplumsal sosyal sorumluluk projelerini eklemektedirler.⁵

Kurumsal sosyal sorumluluk projeleri işletmeler için ilk başta bir maliyet kalemi olarak değerlendiriliyor olsa da, bu projelerin müşteri ve çalışan değerlerini olumlu yönde etkilemesi, işletmeler için kurumsal sosyal sorumluluk projelerini önemli hale getirmiştir.⁶

İşletmeler, ürünlerini ulaştırmak istedikleri hedef kitle üzerinde güven sağlamak adına kurum imajını en iyi şekilde konumlandırmaları gerekmektedir. Bunun için işletmeler fazlaca çaba harcamaktadırlar. Bununla beraber sosyal sorumluluk projeleri, işletmeler için güvenilir bir kimlik yaratmakta ve hem çalışanların hem de müşterilerin algılarında, işletme imajını olumlu yönde geliştirmektedir. İşletmelerin olumlu kurumsal imaja ulaşmalarında ise müşteriler, çalışanlar, tedarikçiler ve tüm paydaşlar ile etkin bir iletişim halinde olması gerekmektedir.⁷

Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kavramı

Kurumsal sosyal sorumluluk, işletmelerin etkileşim içinde olduğu sosyal çevresine ve kişilere olan davranış biçimi ile ilgilidir. Bilindiği üzere, çevre, işletmelerin kararlarını, hatta yapısını etkileyecek ölçüde güçlü bir aktördür. ⁸ Bununla birlikte kurumsal sosyal sorumluluk kavramı, işletmelerin, iç ve dış olmak üzere tüm paydaşlara yönelik etik ve sorumlu davranışlar sergilemeleri ve bu yönde stratejilerini belirlemeleri olarak tanımlanmaktadır.

⁵ E. Özgen, *Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kavramı ve Çalışan Memnuniyetine Etkisi*, D.Ü.Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 8, 2007.

⁶ Mehmet Tıǧlı, Serdar Pirtini, Candan Çelik, *Sosyal Sorumluluk Kampanyalarının Genç Tüketicilerin Marka Farkındalığı Üzerindeki Etkisinin İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Öneri (Hakemli) Dergisi, Cilt: 7, Yıl: 13, Sayı: 27, 2007.

⁷ Z. Erdoğan, S. Gönüllüoǧlu, H. Özkaya, *Kurumsal İmaj Oluşturulmasına İlişkin Bir Literatür Taraması*, Pazarlama Dünyası Dergisi, Cilt:20, Sayı: 5, 2006.

⁸ H. Yaşbay, G. Ataman, *Kaynak Bağımlılığı Kuramı Bağlamında Yönetim Kurulları ve Yönetim Kurulu Bileşiminin Örgüt Performansına Etkisi*, 6. Örgüt Kuramı Çalıştayı Bildiriler Kitabı, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, 2015, ss. 89-120.

İşletmeler iş dünyasında faaliyetlerini sürdürürlerken bir arada yaşadıkları toplumun da menfaatleri ile ilgilenmek ve onları gözetmek durumundadırlar. İşletmelerin ancak piyasada varlıklarını koruyarak ve kar elde ederek devamlılıklarını sürdürebilecekleri bir gerçektir. Bununla beraber işletmeler ekonomik hedefleri için mücadele ederken, çalışanları, hissedarları ve toplum gibi sosyal paydaşlarının da menfaatlerini göz önünde tutmak zorundadır. Tüm bunlar sosyal sorumluluk kavramının ortaya çıkış temelini oluşturmaktadır.⁹

Üretim, ürün, satış odaklı pazarlama anlayışlarının hâkim olduğu söz konusu bu geçmiş yıllarda pazarlamanın öncelikleri bugünkünden çok farklıydı.¹⁰ Bu dönemlerde işletmeler için kurumsal sosyal sorumluluk kavramından söz etmek dahi mümkün değildi. Zamanla değişen sosyo-ekonomik yapı, işletme ve kurumları her gün daha fazla konuda sorumluluk almaya yöneltmektedir. Bu durum giderek karmaşıklaşan sosyal yapıda işletmelerin hangi alanlarda ve hangi kesimlerle sorumluluğu paylaşabileceklerini tartışma konusu yapmaktadır.

Sosyal sorumluluğa ilişkin olarak aşağıda belirtilen özelliklerden yola çıkarak bir referans noktası oluşturmak mümkün olabilecektir.¹¹

-Yasal zorunluluklar dışında kalan alanlarda her işletme stratejilerini hangi yönde şekillendireceğine dair kararları kendisi vermektedir. İşletmenin vermiş olduğu bu kararlar, sosyal sorumluluk stratejilerine yönelik kararlar üzerinde etkili olmaktadır.

-İşletmeler ve kurumlar, kısa ve uzun dönem stratejilerini ve elde edecekleri kazançları en iyi şekilde belirlemeleri önemlidir. Kısa dönemde yapılan harcamaların uzun dönemde getirisi olacağı değerlendirilmelidir.

-İşletmeler sosyal güçleri çerçevesinde sosyal sorumluluk stratejilerini belirlemeli ve gerekli sorumluluğu üstlenmelidirler. Aksi takdirde işletme gücüyle aynı oranda olmayan bir sorumluluk üstlenmiş olacaktır. Sosyal sorumluluk, işletmelerin büyüklüklerine, şartlarına, yapılarına ve hedeflerine göre değişiklik göstermektedir. İşletme veya kurumun ilgi alanı, faaliyet gösterdiği alanla ilgili sosyal sorumluluk kampanyaları düzenlemesi veya açılan kampanyalara katkı yapmasının diğer alanlara göre avantajları bulunmaktadır.

⁹ M. Şerif Şimşek, Tahir Akgemci ve Adnan Çelik, *Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde Davranış*, Adım Matbaacılık ve Ofset, Konya, 2003.

¹⁰ T. Dursun, K. Oskaybaş, C. Gökmen, *Hizmet Kalitesi ve Müşteri Memnuniyetinin Şube-İnternet Bankacılığında Karşılaştırılması*, Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi, Cilt: 11, Sayı: 41, 2014, ss. 95-114.

¹¹ Sabahat Bayrak, *İş Ahlakı ve Sosyal Sorumluluk*, İstanbul, Beta Yayınları, 2001.

İşletmelerin sosyal sorumluluk stratejilerinin kapsamı, sosyal talepleri ile yakından ilişkilidir. Bununla beraber sosyal taleplerin sürekli olması, işletmelerin aralıksız olarak çalışmalarını sürdürmelerini gerektirmektedir.

İşletmeler için sosyal sorumluluk projeleri yürütmeleri, yasal koşullara ve ekonomik şartlara uygun, iş etiği ve ahlakı çerçevesinde, kurum içi ve kurum dışı talep ve beklentilere uygun faaliyetlerini sürdürmeleri anlamını taşımaktadır.¹²

Kurumsal sosyal sorumluluk, işletmelerin mal ve hizmet üretimi odaklı olduğu, faaliyetlere etkinlik ve ekonomiklik çerçevesinden bakılan Adam Smith'in en yüksek kar teorisinin yerini, diğer paydaşlara ve topluma karşı sorumluluk düşüncesinde olma anlayışına bırakmasının bir sonucu olarak meydana gelmiştir.¹³

Sosyal sorumluluk kavramı temel olarak işletmelerin toplum faydasını gözeterek, amaç ve hedeflerini toplum faydası doğrultusunda şekillendirmeleri ve bu doğrultuda stratejiler üretmeleri anlamını taşımaktadır.¹⁴

Kurumsal sosyal sorumluluk, işletmelerin topluma yönelik tercih ve kararlarında etik davranması, yani işletmenin toplumla ilişkilerinde olumsuz yönlerini asgari seviyede tutarak, olumlu yönlerini çoğaltma amacı ve bu amacını yönetmesi anlamına gelmektedir.¹⁵

Kurumsal sosyal sorumluluk kavramı, işletmelerin sürdürülebilir büyüme hedefleri doğrultusunda üretimlerini doğayı ve çevreyi koruyucu nitelikte şekillendirmeleri biçiminde anlaşılmaktadır. Ancak bu tanımlama kurumsal sosyal sorumluluğu tam anlamıyla açıklamada oldukça yetersiz kalmaktadır. İşletmelerin toplumdaki bireylere ve çevreye karşı olan yükümlülüklerinin yanında doğrudan ya da dolaylı şekilde ilişki içinde olduğu ve işletmenin verdiği kararlarından ve faaliyetlerinden önemli düzeyde etki altında kalabilecek bütün paydaşlar şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁶

İşletmelerin faaliyet sahaları ve maddi güçlerine göre üslenebilecekleri birçok sosyal sorumluluk alanları bulunmaktadır. İşletmelerin sorumluluk alanları aşağıda şu yedi maddede toplanmıştır:¹⁷

¹² Erol Eren, *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası*, 6. Baskı, İstanbul, Beta 71 Yayınları, 2000.

¹³ F. B. Peltekoğlu, *Halkla İlişkiler Nedir*, İstanbul: Beta, 2001, s. 2.

¹⁴ S. L. Wartick ve P.L. Cochran, *The Evolution of the Corporate Social Performance Model*, The Academy of Management Review, Cilt: 10, Sayı: 4, 1985.

¹⁵ Ü. Ay, *İşletmelerde etik ve sosyal sorumluluk*. Nobel Kitabevi, 2003.

¹⁶ Coşkun Can Aktan, *Deniz Börü, Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Kurumsal Kültür, Organizasyonlar, Kurallar ve Kurumlar* (Ed. Coşkun Can Aktan), SPK Yayın No: 195, Ankara, 2006.

¹⁷ B. A. Carroll, *The Pyramid of Corporate Social Responsibility*, Business Horizons, July-August 28 (3), ss. 40-52, 1991.

- İşletme sahip ve ortaklarına karşı sorumluluklar,
 - İşletme müşterilerine karşı sorumluluklar,
 - İşletmenin çalışanlarına karşı sorumlulukları,
 - İşletmenin birlikte yaşadığı topluma karşı sorumlulukları,
 - İşletmenin rakiplerine karşı sorumlulukları,
 - İşletmenin kendi destekleyicilerine karşı sorumlulukları,
 - İşletmenin sosyal gruplara karşı olan sorumlulukları.

İşletmelerin iç ve dış çevreye karşı sosyal sorumlulukları şu şekilde sıralanabilmektedir:¹⁸

- İşletme İçi Sosyal Sorumluluklar
 - İşletmelerin çalışanlarına gereken önemin verilmesi,
 - Çalışanların işe adaptasyonunun sağlanması,
 - Çalışanların lehine, işletme içi ortamın ve koşulların iyileştirilmesi,
 - Çalışanların kişisel gelişimlerine ve kariyerlerine önem verilmesi,
 - İşletme içi iletişimi güçlü bir hale getirerek, tüm çalışanların kararlara katılımlarının sağlanması,
- İşletme Dışı Sosyal Sorumluluklar
 - İşletmenin iş ahlakına uygun davranışlar sergilemesi,
 - Ürünün güvenliği açısından ürün tanıtımının müşteriye yapılması,
 - Tüketicilerin bilgilendirilmesine yönelik gerekli sorumlulukları üstlenme,
 - Ürün veya hizmet fiyatı belirleme bakımından sorumluluklar,
 - Çevre kirliliğinin önlenmesi açısından sorumluluklar.

Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Avantajları

İşletmeler için sosyal sorumluluğun faydaları; itibar sağlama, sosyal kimlik oluşturma, kurumsal bağlılık yaratma, rekabet üstünlüğü elde etme ve markalaşma vb. olarak sıralanabilir. Kurumsal sosyal sorumluluk ile elde edilen faydalar yalnızca finansal tablolardaki sayısal rakamlardan

¹⁸ Mustafa Şener, İşletmelerde Sosyal Sorumluluk, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1996.

oluşmamaktadır. Kurumsal sosyal sorumluluk stratejileri yürüten işletmeler, toplumsal bir değer kazanmaktadırlar. Buda firmanın marka değerini yükseltmektedir. İşletmeler için nitelikli işgücünün, işletmeye çekilmesinde de sosyal sorumluluk projelerinin önemi vardır. Kurum imajının yükselmesi, çalışanların işletmeye karşı olan bağlılıklarını yükseltmekte ve işletmeye yönelik işgücü arzı artmaktadır. Kurumsal sosyal sorumluluk stratejilerine gerekli önemi vermekte olan işletmeler daha iyi koşullarda borç elde edebilme ve hisse senetlerine yönelik değer yükselmektedir. Tüm bunlarla beraber kurumsal sosyal sorumluluğa önem veren işletmeler yeni piyasalara daha rahat şekilde girebilmekte ve yeni piyasalarda daha rahat risk yönetimini gerçekleştirebilmektedirler.¹⁹

Kurumsal sosyal sorumluluğun işletmeler üzerine olan faydaları şu şekilde sıralanmaktadır.²⁰

İşletme Üzerindeki Faydalar; İşletmenin hisselerine ait değerlerde artış, etkin risk yönetimi, marka değerini yükseltme, finansal kaynaklara kolay ulaşım, kurumsal imajın artması, satış hacminde yükselme, toplumsal statü, nitelikli çalışanı cezbetme ve mevcut çalışanları elde tutma, yeni pazarlara girme kolaylığı, kurumsal öğrenmenin sağlanması, müşteri sadakatinin yaratılması, rekabet avantajı, faaliyetlere ilişkin verimliliğin sağlanması, kalite artışının yakalanması, işbirliklerinin en iyi şekilde gelişimi.

Yöneticiler Üzerindeki Faydalar; Saygı duyulması, insan kaynakları politikalarının çalışanların motivasyonu artırıcı çalışmalar yürütmesi, etik konulara ilişkin bireyler üzerinde daha fazla farkındalığın sağlanması, çalışanlara yönelik daha yüksek güven duygusu, yeniliklere uyum sağlayabilme, çalışanların işletme hedeflerini kendi hedefleriyle ilişkilendirmesi, yaratıcı düşüncenin uygulanabilmesi.

Hissedarlar Üzerindeki Faydalar; İşletme faaliyetlerine yatırımın artması, hisse senedinin daha yüksek bir yatırımcıya hitap etmesi, hisselerin piyasadaki itibarının yükselmesi, sermaye temininde kolaylık.

Çalışanlar Üzerindeki Faydalar; Çalışanlar içine güvenli çalışma ortamı, daha iyi çalışma koşulları, etkin insan kaynakları politikaları, istihdam maliyetlerinde azalma, işgücü ilişkilerinde daha az anlaşmazlık, fırsat eşitliği ve erişim hakları, kurum içi iletişimin ve verimliliğin artması, işçi standartlarında iyileşme.

Müşteriler Üzerindeki Faydalar; Dürüst fiyat ve kaliteli ürün, taleplerinin tanımlanması ve yerine getirilmesi, satın alma sürecinde bilgi

¹⁹ Y. Argüden, *Kurumsal Sosyal Sorumluluk*, İstanbul, Rota Yayın Yapım, 2002.

²⁰ Coşkun Can Aktan, Deniz Börü, *Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Kurumsal Kültür, Organizasyonlar, Kurallar ve Kurumlar* (Editör; Coşkun Can Aktan), SPK Yayın No: 195, Ankara, 2006.

temini, Müşterilerin şikâyetlerinin etkin şekilde değerlendirilmesi ve çözümlendirilmesi örgütlü bir şekilde hareket edebilme kabiliyeti.

Rakipler Üzerindeki Faydalar; Gerekli bilgilendirmelerin açık şekilde yapılması ve ahlaka uygun reklam anlayışı.

Tedarikçiler Üzerindeki Faydalar; Ürün veya hizmetlere yönelik fiyatlandırmada dürüst yaklaşımın sergilenmesi.

Toplum Üzerindeki Faydalar; İnsan haklarına yönelik ahlaklı anlayış, sağlık ve kültür alanlarına yatırım, eğitim, çocuk işçilerin önüne geçilmesi, sürdürülebilirliğe katkı sağlanması.

Hükümet Üzerindeki Faydalar; Yasalara bağlılık, kamusal alanlara yatırım, yolsuzlukla mücadele, toplumsal, ekonomik ve sosyal sorunlara yönelik destek olma, istihdama katkı sağlama.

Çevre Üzerindeki Faydalar; Çevresel duyarlılığın yüksek olması, kültür mirasının korunmasına yönelik faaliyetler, bitki örtüsünün korunması, hayvan neslinin korunması, geri dönüşüm, üretim süreçlerinin çevreye dost olması, eko-verimlilik, enerji tasarrufu, çevresel teknoloji kullanımı.

Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Boyutları

Literatürde kurumsal sosyal sorumluluk boyutlarına ilişkin birçok araştırmacı tarafından farklı ifadeler kullanılmıştır. Bununla beraber literatürde en sıklıkla tercih edilmekte olan model Carroll'ın dört boyutlu sosyal sorumluluk modeli olmaktadır. 1979 yılı itibariyle Carroll tarafından dikdörtgen şeklinde oluşturulan model (Carroll 1991)²¹ daha sonra piramit şeklini almıştır. Kurumsal sosyal sorumluluk piramidi olarak ifade edilen bu model de dört boyut mevcuttur. Bunlar; ekonomik sorumluluk, etik sorumluluk, yasal sorumluluk ve gönüllü sorumluluktur. Bu boyutlar çerçevesinde faaliyetlerini yürüten işletmeler yalnızca kendi yararlarını değil aynı zamanda toplumsal çıkarları da ön planda tutmaktadırlar.²² Carroll (1991) Kurumsal Sosyal Sorumluluk modeli dâhilinde piramidin temelini ekonomik sorumluluğu yerleştirmiştir. Piramidin üst katmanlarını ise sırasıyla yasal, etik ve gönüllü sorumluluk alanları oluşturmaktadır.

Ekonomik Sorumluluk: Kurumsal sosyal sorumluluk temelini oluşturmaktadır. Ekonomik sorumluluklar, işletmelerin en temel sosyal sorumlulukları olarak görülmektedir. Burada önemli olan husus ise bu sosyal sorumluluğun yerine getirilmesinde katlanılacak olan maliyetlerin

²¹ B. A. Carroll, *The Pyramid of Corporate Social Responsibility*, Business Horizons, July-August 28 (3), 1991, pp. 40-52.

²² J. Pirsch, S. Gupta & S. L. Grau, A framework for understanding corporate social responsibility programs as a continuum: An exploratory study. *Journal of Business Ethics*, 70 (2), 2007, pp. 125-140.

hesaplanmasıdır.²³ Carroll'a (1993) göre ekonomik sorumluluk kavramını temelini, işletmenin ve tüm paydaşların karlılığını sağlamak, çalışanlar için işyeri ortamını iyileştirmek, müşterilere daha kaliteli ürünler sunmak ve değişen koşullar karşısında yeniliklere hazır olmak şeklinde ifade edilmektedir.^{24 25} İşletmeler ekonomik sorumluluklarını yaptıkları faaliyetler sonucunda bir şekilde yerine getirebilmektedirler. Ancak burada önemli olan çevrenin bu faaliyetleri nasıl algıladığı ve değerlendirdiğidir.²⁶

Yasal Sorumluluk: Yasal sorumluluk ile işletmelerin, faaliyetlerini yerine getirirken uymak zorunda oldukları yasal koşulları ifade edilmektedir. İşletmelerin yasalara uygun şekilde hareket etmesi ve bu kapsamda faaliyetlerini düzenlemeleri önemlidir. Çalışanların yasal koşullar çerçevesinde iş görmelerinin sağlanması ve gerekli yasal yükümlülüklerinin zamanında ve gerekli koşulların sağlanarak yerine getirilmesi önemlidir.²⁷

Etik Sorumluluk: İşletmenin önceden belirlemiş olduğu hedeflere ulaşması adına belirlediği stratejilerde toplumun refahına zarar verip vermediğini araştırarak hareket etmelidir. Bu boyut, işletmenin mevcut faaliyetleri kapsamında toplumsal zararın önlenmesine yöneliktir. Etik sorumluluklar, hak ve adalet algısına ilişkin sosyal sorumluluk algısına katkıda bulunmaktadır bu durum sosyal sorumluluğun çekirdek kısmını oluşturmasını sağlamaktadır. İşletme, toplumun kendisinden beklediği saygıyı ortaya koymaktadır.²⁸

Gönüllü Sorumluluk: Bu sorumluluk işletmelerin yapmaları gereken bir zorunluluk olmamakla beraber işletmeler tarafından gönüllü olarak üstlenilmektedir. Gönüllü sorumluluk, işletmenin toplumda oluşturduğu iyi niyet algısını güçlendirmektedir.²⁹ Gönüllülük faaliyetleri, hiçbir karşılık beklenmeden gerçekleştirilmektedir. İşletmeler bu amacı yerine getirirken kendi faydalarını düşünmemekte, bunun yerine toplumsal faydayı ön planda tutmaktadırlar.

²³ F. Dalyan ve S. Gökbel, *İşletmelerde Sosyal Sorumluluk: İMKB'de İşlem Gören Bankaların Sosyal Sorumluluk Faaliyetleri ile Karlılıkları Arasındaki İlişki*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2005.

²⁴ D. Jamali ve R. Mirshak, *Corporate Social Responsibility (CRS): Theory and Practice in a Developing Country Context*, Journal of Business Ethics, 72, 2007, pp. 243-262.

²⁵ G. P. Lantos, *The Ethicality of Altruistic Corporate Social Responsibility*, The Journal of Consumer Marketing, 19 (2/3), 2002, pp. 205-208.

²⁶ Ş. Çerik ve E. Özarslan, *Çalışanların Sosyal Sorumluluk Boyutlarına İlişkin Algılamaları: İlaç Sektöründe Karşılaştırmalı Bir Uygulama*, Ege Akademik Bakış Dergisi, 8 (2), 2008, ss. 587-604.

²⁷ B. A. Carroll, *The Pyramid of Corporate Social Responsibility*, Business Horizons, July-August 28 (3): 1991, pp. 40-52.

²⁸ B. A. Carroll, *The Pyramid of Corporate Social Responsibility*, Business Horizons, July-August 28 (3), 1991, pp. 40-52.

²⁹ Ş. Çerik ve E. Özarslan, *Çalışanların Sosyal Sorumluluk Boyutlarına İlişkin Algılamaları: İlaç Sektöründe Karşılaştırmalı Bir Uygulama*, Ege Akademik Bakış Dergisi, 8 (2), 2008, ss. 587-604.

Satın Alma Niyeti

Satın alma niyeti, tüketicilerin belirli bir markadan belirli ürünü belirli bir zamanda dilediği miktarda satın alması şeklinde tanımlanmaktadır.³⁰

Başka bir ifadeyle, tüketicilerin belirli bir ürünü veya hizmeti satın alma niyetleri olarak ifade edilmektedir.³¹ Bununla beraber satın alma niyetinde tüketicilerin ürün veya hizmetle ilgili değerlendirmeleri ve tutumları önemli olmaktadır. Tüketiciler, ürün veya hizmeti satın almaya değer gördükleri zaman o ürünü veya hizmeti satın almaktadırlar.³²

Bireysel satın alma niyeti üzerinde etkili olan değer kavramı, işletmenin sunmuş olduğu mükemmeliyet, deneyim, algı ve tutum gibi duyguların tamamını oluşturmaktadır. Satın alma niyeti, tüketicilerin taleplerinden belli olmaktadır. Tüketici bazı durumlarda satın alma eylemini gerçekleştirmediği olsa da bu durum davranışsal bir niyet olmaktadır. Tüketiciler satın alma tercihlerini gerçekleştirmeden önce kendi değer yargılarından ve tecrübelerinden faydalanmaktadırlar.³³ Tüketiciler genel olarak kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerine önem veren işletmelerin ürünlerini satın almaya istekli olduklarını belirtmelerine karşın, kimi zaman kurumsal sosyal sorumluluk faaliyeti yürütmenin fiyatları artıracak algısı oluşmaktadır. Bilindiği üzere, fiyat algısı yalnızca içsel unsurlardan değil, işletmelerin faaliyetlerinden de büyük ölçüde etkilenmektedir.³⁴ Dolayısıyla fiyatların yükseleceği algısı satın alma niyetini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Tüketicilerin negatif veya pozitif duygu durumları, satın alma tercihleri üzerinde etkili olmaktadır.

İşletmelerin sosyal sorumluluk stratejilerine yönelik olarak karşı davranışı, tüketiciler satın alma davranışları olarak göstermektedirler. Sosyal anlamda toplumsal sorumluluğun ön planda tutularak tüketim davranışı sergilemek, tüketicilerin genel sorumlulukları olarak görülebilmektedir. Sosyal sorumluluk taşımakta olan satın alma davranışında, çevre, çalışan, insan hakları gibi etik hususları göz önünde bulundurularak satın alma davranışının gerçekleştirilmesi anlamını taşımaktadır. Tanımlanmakta olan bu

³⁰ B. Gökalan, Dayanımlı Tüketim Malları Sektöründe Ülke Orjininin Tüketicinin Satın Alma Niyetine Etkisi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, 2009.*

³¹ J. C. V. Chen, C. Lin, Y. S. Wu, *Electronic Word of Mouth: The Moderating Roles of Product Involvement and Brand Image*, Proceeding of 2013 International Conference on Technology Innovation and Industrial Management, Phuket, Thailand, 2013, pp. 29-47.

³² A. Madahi, I. Sukati, *The Effect of External Factors on Purchase Intention Amongst Young Generation in Malaysia*, International Business Research, Cilt: 5, Sayı: 8, 2012, pp. 153-159.

³³ V. A. Zeithaml, L.L. Berry, A. Parasuraman, *The Behavioral Consequences of Service Quality*, Journal of Marketing, 60, 1996, pp. 31-46.

³⁴ M. Ünsalan, A. Bayraktar, *Tüketici Etnosentriizminin Tüketici Fiyat Algısına Etkisi* International Journal of Academic Value Studies, 3, 9, 2017, ss. 258-272.

davranışı gerçekleştirmekte olan tüketiciler, satış işlemlerini gerçekleştirdikleri bölgelerde yaşamakta olan diğer kişiler üzerinde dolaylı veya doğrudan etkili olabileceğinin farkındadırlar (McGregor, 1999) ³⁵ ve bu yönde karar verirken bu kararların toplum üzerindeki etkilerini belirlemek durumundadırlar.³⁶ Günümüzde birçok tüketici biliçli davranışlar sergilemekte ve bu doğrultuda toplum faydasını gözeterek çalışmalar yürütmektedir.³⁷

Metodoloji

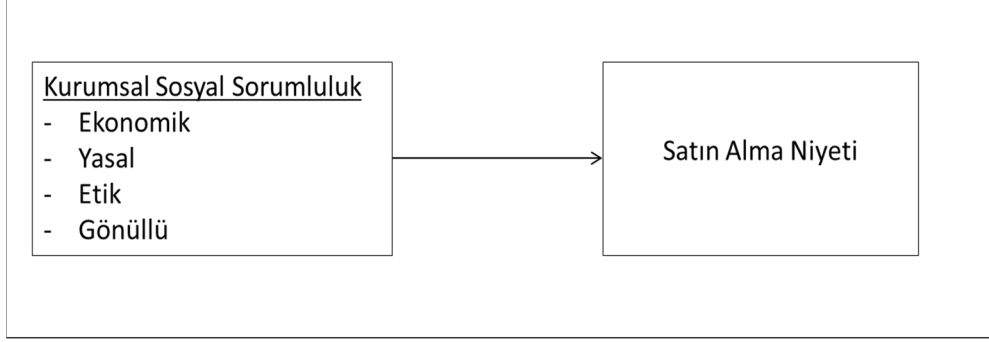
Kurumsal sosyal sorumluluğun satın alma niyeti üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla tanımsal bir araştırma tasarlanmıştır. Araştırmanın anakütlesini İstanbul'da yaşayan tüketiciler oluşturmaktadır. İstanbul ilinin seçilmesinin sebebi, hem işletme türü ve büyüklüğü bakımından, hem de tüketicilerin demografik özellikleri bakımından, geniş bir kitleyi temsil eden heterojen yapıda bir il olmasıdır. Örneklem yöntemi araştırmacıların zaman ve maliyet kısıtları doğrultusunda tesadüfi olmayan örneklem yöntemlerinden kolayda örneklem olarak belirlenmiştir. Tesadüfi olmayan bir örneklem yöntemi kullanıldığından, örneklem sayısının belirlenmesinde değişkenleri oluşturan ifadelerin sayısı dikkate alınmıştır. Buna göre örneklem sayısı; en az $21 \times 10 = 210$ olarak belirlenmiştir. Verilerin toplanmasında kantitatif yöntemlerden anket yöntemi tercih edilmiştir. Bu yöntemin tercih edilmesinin en önemli sebebi, kitlesel düzeyde veri toplamaya olanak sağlamasıdır. Kurumsal sosyal sorumluluk ve satın alma niyetinin ölçülmesi amacıyla 5'li Likert ölçeğinden yararlanılmıştır. Cevaplar 1=Kesinlikle Katılmıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum aralığında kodlanmıştır. Veriler SPSS 16 paket programında analiz edilmiştir. Veri analizinde kullanılan istatistiksel yöntemler; frekans analizi, aritmetik ortalama, açıklayıcı faktör analizi, güvenilirlik analizi ve çoklu regresyon analizidir.

Araştırma modeli Şekil 1'de görülmektedir:

³⁵ S. L. T. McGregor, *Towards a Rationale for Integrating Consumer and Citizenship Education*, Journal of Consumer Studies and Home Economics, 23 (4), 1999, pp. 207-211.

³⁶ S. C. Wesley, M. Lee, E.Y. Kim, *The Role of Perceived Consumer Effectiveness and Motivational Attitude on Socially Responsible Purchasing Behavior in South Korea*, Journal of Global Marketing, 25, 2012, pp. 29-44.

³⁷ N. Manzano, L. Rivas, G. Bonilla, *Explanatory Models of Change of Consumer Behavior Applied to Social Marketing*, Scientific Research, 4, 2012, pp. 246-255.

Şekil 1: Araştırma Modeli

Araştırma kapsamında test edilen hipotezler şu şekildedir;

H₀: Kurumsal sosyal sorumluluğun satın alma niyeti üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi yoktur.

H₁: Kurumsal sosyal sorumluluğun satın alma niyeti üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.

Bulgular

Anketi cevaplayan katılımcıların demografik yapısı Tablo 1'deki frekans dağılımlarında görülmektedir:

Tablo 1: Cevaplayıcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Frekans Dağılımları

	N	%
<u>Cinsiyet</u>		
Kadın	195	48,8
Erkek	205	51,2
<u>Yaş</u>		
0-18	8	2
19-30	249	62,2
31-40	60	15
41-50	20	5
51-60	45	11,2
61 ve üzeri	18	4,5
<u>Çalışma Durumu</u>		
Ev Hanımı	15	3,8
Serbest Meslek Sahibi	31	7,8
Kamu Çalışanı	27	6,8

Özel Sektör Çalışanı	134	33,5
Emekli	24	6
Çalışmıyor	169	42,2
Aylık Gelir		
0-2.000 TL	174	43,5
2.001-4.000 TL	38	9,5
4.001-6.000 TL	16	4
6.001-8.000 TL	85	21,2
8.001-10.000 TL	44	11
10.001 TL ve üzeri	43	10,8

Kurumsal sosyal sorumluluk ve satın alma niyetine ilişkin ifadelere ilişkin betimsel istatistikler Tablo 2'de sunulmaktadır;

Tablo 2: Ölçeklerde Yer Alan İfadelere İlişkin Betimsel İstatistikler

	<u>Ortalama</u>	<u>Standart Sapma</u>
Genellikle satın aldığım markalar gelecek nesilleri önemseyen sürdürülebilir büyümeyi hedefler.	3,30	1,121
Genellikle satın aldığım markalar toplumun ihtiyaçları doğrultusunda okul, hastane gibi kurumlara bağış yapar.	2,63	1,062
Genellikle satın aldığım markalar için müşteri memnuniyeti çok önemlidir.	3,85	1,083
Genellikle satın aldığım markalar tüketici haklarına saygılıdır.	3,69	1,075
Genellikle satın aldığım markalar ürün ve hizmetleri hakkında müşterilere tam ve doğru bilgi sunar.	3,49	1,067
Genellikle satın aldığım markalar müşteri şikâyetlerini dikkate alır.	3,50	1,157
Genellikle satın aldığım markalar saygın ve güveniliridir.	3,91	1,800
Genellikle satın aldığım markaların temel prensiplerinden biri müşterilerine yüksek kaliteli ürün ve hizmetler sunmaktır.	3,70	1,021
Genellikle satın aldığım markaların ürünleri ulusal ve uluslararası standartlara uygundur.	3,78	1,075

	<u>Ortalama</u>	<u>Standart Sapma</u>
Genellikle satın aldığım markaların garanti koşulları, pazardaki alternatifler arasında en iyilerindedir.	3,65	1,063
Genellikle satın aldığım markalar rekabette etik kurallara uygun hareket eder.	3,51	1,060
Genellikle satın aldığım markalar sosyal sorumluluk projelerinde rakipleriyle işbirliği yapar.	2,96	1,036
Genellikle satın aldığım markalar haksız rekabete karşıdır.	3,07	1,092
Genellikle satın aldığım markalar dürüst prensiplere sahiptir.	3,43	1,036
Genellikle satın aldığım markalar, çalışanlarını eğitimlerine devam etme yönünde destekler.	3,41	1,036
Genellikle satın aldığım markalar çalışanlarına yeteneklerini geliştirme ve kariyer yapma fırsatı sunar.	3,27	1,114
Genellikle satın aldığım markalar çalışanlarına güvenli ve sağlıklı bir çalışma ortamı sunar.	3,45	1,008
Yakın gelecekte kullandığım markalardan ürün veya hizmet satın almaya niyetim var.	3,57	1,088
<i>Kullandığım ürünleri satın almaya devam edeceğim.</i>	3,84	1,039
Genel olarak kullandığım ürünlerden sık sık satın alırım.	3,72	1,010
Yakın çevreme kullandığım ürünlerden satın almaları konusunda tavsiyede bulunurum.	3,59	1,160

Tablo 2’de görüldüğü üzere, cevaplayıcıların kurumsal sosyal sorumluluğa ilişkin ifadelerde en fazla katıldıkları ifade, “Genellikle satın aldığım markalar saygın ve güvenilirdir”, satın alma niyetine ilişkin en fazla katıldıkları ifade ise, “Kullandığım ürünleri satın almaya devam edeceğim” olmuştur.

Kurumsal sosyal sorumluluk ölçeğine ilişkin faktör analizi ve güvenilirlik analizi sonuçları Tablo 3’te özetlenmektedir:

Tablo 3: Kurumsal Sosyal Sorumluluk Ölçeğine İlişkin Faktör Analizi ve Güvenilirlik Analizi Sonuçları

İfade Numarası	Faktör Ağırlığı	Faktör Adı	Açıklanan Varyans	Cronbach's Alpha Katsayısı
KSS 3	0,767	Yasal	34,501	0,848
KSS 4	0,745			
KSS 8	0,728			
KSS 5	0,711			
KSS 10	0,710			
KSS 9	0,690			
KSS 6	0,627			
KSS 7	0,523			
KSS15	0,809	Etik	21,144	0,768
KSS16	0,784			
KSS13	0,681			
KSS17	0,619			
Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliliği Katsayısı: 0,906				
Bartlett Küresellik Testi Anlamlılık Düzeyi: 0,001				
Toplam Açıklanan Varyans: 55,645				

Tablo 3'te görüldüğü üzere, keşfedici faktör analizi sonucunda kurumsal sosyal sorumluluk 2 boyuta indirgenmiştir. Faktörler altında yer alan ifadeler anlam bakımından irdelenerek bu iki faktör yasal ve etik boyutlar olarak isimlendirilmiştir. Güvenilirlik katsayıları incelendiğinde, her iki faktörün de güvenilir olduğu görülmektedir.

Satın alma niyetine ilişkin keşfecici faktör analizi ve güvenilirlik analizi sonuçları Tablo 4'te açıklanmaktadır:

Tablo 4: Satın Alma Niyeti Ölçeğine İlişkin Faktör Analizi ve Güvenilirlik Analizi Sonuçları

İfade Numarası	Faktör Adı	Cronbach's Alpha Katsayısı
SAN1 SAN2 SAN3 SAN4	Satın Alma Niyeti	0,810
Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliliği Katsayısı: 0,794 Bartlett Küresellik Testi Anlamlılık Düzeyi: 0,001		

Sayfa/Page | 67

IGU J. Soc. Sci.,
4 (2), 2017,
pp. 51-72.

Tablo 4'te görüleceği gibi, satın alma niyeti ölçeği tek boyuttan oluşmuştur. Ölçeğin güvenilirlik katsayısı 0,810 olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla ölçek güvenilirlidir.

Kurumsal sosyal sorumluluğun satın alma niyeti üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla çoklu regresyon analizi uygulanmıştır. Analiz sonuçları Tablo 5'te özetlenmiştir:

Tablo 5: Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkisi

R	R ²	F	p	Bağımsız Değişken	Beta	p	VIF
0,658	0,433	151,340	0,001	Yasal Sorumluluk	0,560	0,001	1,468
				Etik Sorumluluk	0,186	0,001	1,468

Tablo 5'ten anlaşılacağı üzere, kurumsal sosyal sorumluluğun satın alma niyeti üzerinde %43,3'lük bir etkisi tespit edilmiştir. Bağımsız değişkenlerden satın alma niyetini en fazla açıklanan boyut, yasal sorumluluk olmuştur.

Sonuç

Değişen toplum ve üretim yapısı, müşteri beklentilerini de büyük ölçüde değişime uğratmıştır. İşletmeler, müşteri beklentilerini karşılamanın yanı sıra, topluma, çevresine ve paydaşlarına karşı olan sorumluluklarını yerine getirmek üzere, kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerine eğilmeye başlamıştır. Global düzeyde birçok başarılı kurumsal sosyal sorumluluk projesi yürütülürken, ülkemizde de bu tür faaliyetler giderek yaygınlaşmaktadır.

Tüketiciler genellikle kurumsal düzeyde sosyal sorumluluklarına özen gösteren işletmelerin ürün ve hizmetlerini satın almaya istekli olduklarını belirtirler. Bu çalışmada da tüketicilerin bu ifadelerini destekler nitelikte anlamlı bir etkiye ulaşılmıştır. Ancak kurumsal sosyal sorumluluğun yasal ve etik boyutları çalışmada ön plana çıkmıştır. Bu durum, tüketicilerin işletmelere güven duymak istediklerinin bir göstergesi olarak algılanabilir. Tüketicilerin organizasyonlardan beklentisi, hayırseverlik projelerinden daha önce, kendilerine ve gerek mikro, gerekse makro çevrelerine karşı dürüst olmalarıdır.

Kurumsal sosyal sorumluluk dışında satın alma niyetini etkileyen birçok etmen bulunmaktadır. Bu çalışmada yalnızca yasal ve etik kurumsal sosyal sorumluluğun etkileri belirlenebilmiştir. Bununla birlikte, satın alma niyeti, satın alma davranışının ancak bir öncüsü niteliğindedir. Dolayısıyla kurumsal sosyal sorumluluğun direkt olarak satın almayı beraberinde getireceğinden söz etmek mümkün değildir.

Yöneticiler açısından ele alındığında, ilk olarak, kurumsal sosyal sorumluluk denildiğinde yalnızca filantropi faaliyetlerinin algılanmaması, kurumsal sosyal sorumluluğun tüm paydaşlar nezdinde geniş bir perspektiften ele alınması önerilmektedir. Çalışmada yasal ve etik sorumluluğun etkisinin ön plana çıkması, dürüst ve şeffaf bir yönetim anlayışının gerekliliğini ortaya koymaktadır. İşletme, müşterilerine olduğu kadar, çalışanlarına, içinde bulunduğu topluma, doğal çevreye, hatta rakiplerine karşı etik davranmalıdır.

Bu çalışmada kurumsal sosyal sorumluluğun satın alma niyeti üzerindeki etkisini ortaya koyan betimsel bir araştırmaya yer verilmiştir, dolayısıyla niyet bakımından mevcut durumun ortaya konulduğu söylenebilir. Çalışmada heterojen bir tüketici kitlesine sahip olan İstanbul ilinde araştırma yapılmıştır, elde edilen sonuçlar literatüre katkı sağlayacak niteliktedir. Ancak ileriki çalışmalarda niyetin ne ölçüde davranışa dönüştüğü yönünde deneysel tasarımlara yer verilebilir.

KAYNAKÇA

AKTAN, Coşkun Can, Deniz BÖRÜ, *Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Kurumsal Kültür, Organizasyonlar, Kurallar ve Kurumlar*, (Editör; Coşkun Can Aktan) SPK Yayın No: 195, Ankara, 2006.

ARGÜDEN, Y., *Kurumsal Sosyal Sorumluluk*, İstanbul, Rota Yayın Yapım, 2002.

AY, Ü., *İşletmelerde Etik ve Sosyal Sorumluluk*. Nobel Kitabevi, 2003.

BAĞCAN, S., *A Multi-Dimensional, Big Picture of CSR: Top 50 Companies in Turkey*, *The Business&Management Review*, 5, (1), 2014, pp. 444-453.

BARUTÇUGİL, İsmet, *Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi*, Kariyer Yayınları, İstanbul, 2004.

BAYRAK, Sabahat, *İş Ahlakı ve Sosyal Sorumluluk*, İstanbul, Beta Yayınları, 2001.

CARROLL, B. A., *The Pyramid of Corporate Social Responsibility: Toward the Moral Management of Organizational Stakeholders*, *Business Horizons*, 4 (4), 1979, pp. 39-48.

CARROLL, B. A., *The Pyramid of Corporate Social Responsibility*, *Business Horizons*, July-August 28 (3), 1991, pp. 40-52.

CARROLL, A. B., *Managing Ethically with Global Stakeholders: A Present and Future Challenge*, *Academy of Management Executive*, 18 (2), 2004, pp. 114-120.

ÇERİK, Ş. ve ÖZARSLAN, E., *Çalışanların Sosyal Sorumluluk Boyutlarına İlişkin Algılamaları: İlaç Sektöründe Karşılaştırmalı Bir Uygulama*, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 8 (2), 2008, ss. 587-604.

CHEN, J. C. V., C. LIN, Y. S. WU, *Electronic Word of Mouth: The Moderating Roles of Product Involvement and Brand Image*, *Proceeding of 2013 International Conference on Technology Innovation and Industrial Management*, Phuket, Thailand, 2013, pp. 29-47.

DALYAN, F. ve S. GÖKBEL, *İşletmelerde Sosyal Sorumluluk: İMKB'de İşlem Gören Bankaların Sosyal Sorumluluk Faaliyetleri ile Karlılıkları Arasındaki İlişki*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2005.

DURSUN, T., K. OSKAYBAŞ, C. GÖKMEN, *Hizmet Kalitesi ve Müşteri Memnuniyetinin Şube-İnternet Bankacılığında Karşılaştırılması*, *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, Cilt:11, Sayı:41, 2014, ss. 95-114.

GÖKALAN, B., *Dayanıklı Tüketim Malları Sektöründe Ülke Orjininin Tüketicinin Satın Alma Niyetine Etkisi*. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara: Ankara Üniversitesi, 2009.

ERDOĞAN Z., S. GÖNÜLLÜOĞLU, H. ÖZKAYA, *Kurumsal İmaj Oluşturulmasına İlişkin Bir Literatür Taraması*, Pazarlama Dünyası Dergisi, Cilt: 20, Sayı: 5, 2006.

EREN, Erol, *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası*, 6. Baskı, İstanbul, Beta 71 Yayınları, 2000.

JAMALI, D. ve R. MIRSHAK, *Corporate Social Responsibility (CRS): Theory and Practice in a Developing Country Context*, Journal of Business Ethics, 72, 2007, pp. 243-262.

LANTOS, G. P., *The Ethicality of Altruistic Corporate Social Responsibility*, The Journal of Consumer Marketing, 19 (2/3), 2002, pp. 205-208.

McGREGOR, S. L. T., *Towards a Rationale for Integrating Consumer and Citizenship Education*, Journal of Consumer Studies and Home Economics, 23(4), 1999, pp. 207-211.

MADAHI, A., I. SUKATI, *The Effect of External Factors on Purchase Intention Amongst Young Generation in Malaysia*, International Business Research, Cilt: 5, Sayı: 8, 2012, pp. 153- 159.

MANZANO, N., L. RIVAS, G. BONILLA, *Explanatory Models of Change of Consumer Behavior Applied to Social Marketing*, Scientific Research, 4, 2012, pp. 246-255.

ÖZGEN, E., *Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kavramı ve Çalışan Memnuniyetine Etkisi*, D.Ü.Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 8, 2007.

PELTEKOĞLU, F. B., *Halkla İlişkiler Nedir*, İstanbul: Beta, 2001.

PIRSCH, J., S. GUPTA, & S. L. GRAU, *A Framework for Understanding Corporate Social Responsibility Programs as a Continuum: An Exploratory Study*. *Journal of Business Ethics*, 70(2), 2007, pp. 125-140.

SABUNCUOĞLU, Z., & T. TOKOL, *İşletme*. Ezgi Yayınları, 2001.

ŞENER, Mustafa, *İşletmelerde Sosyal Sorumluluk*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1996.

ŞİMŞEK, M. Şerif, Tahir AKGEMCİ ve Adnan. ÇELİK, *Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde Davranış*, Adım Matbaacılık ve Ofset, Konya, 2003.

TATARI, Begüm, *Şirketlerin Toplumla İlişkisinde Yükselen Değer: Kurumsal Sosyal Sorumluluk*, İzmir Ticaret Odası Yayınları Dış İlişkiler Müdürlüğü Raporu, İzmir, 2003.

TIĞLI, Mehmet. Serdar PİRTİNİ, Candan ÇELİK, *Sosyal Sorumluluk Kampanyalarının Genç Tüketicilerin Marka Farkındalığı Üzerindeki Etkisinin İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Öneri (Hakemli) Dergisi, Cilt: 7, Yıl: 13, Sayı: 27, 2007.

ÜNSALAN, M. A. BAYRAKTAR, *Tüketici Etnosentrizminin Tüketici Fiyat Algısına Etkisi* International Journal of Academic Value Studies, Cilt:3, Sayı: 9, 2017, ss. 258-272.

WARTICK, S. L. ve P.L. COCHRAN, *The Evolution of the Corporate Social Performance Model*, The Academy of Management Review, Cilt: 10, Sayı: 4, 1985.

WESLEY, S.C., M. LEE, E.Y. KIM, *The Role of Perceived Consumer Effectiveness and Motivational Attitude on Socially Responsible Purchasing Behavior in South Korea*, Journal of Global Marketing, 25, 2012, pp. 29-44.

YAŞBAY, H., G. ATAMAN, *Kaynak Bağımlılığı Kuramı Bağlamında Yönetim Kurulları ve Yönetim Kurulu Bileşiminin Örgüt Performansına Etkisi*, 6. Örgüt Kuramı Çalıştayı Bildiriler Kitabı, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, 2015, ss. 89-120.

ZEITHAML, V.A., L.L. BERRY, A. PARASURAMAN, *The Behavioral Consequences of Service Quality*, Journal of Marketing, 60, 1996, pp. 31-46.

Summary

Corporate social responsibility is an important necessity in today's business world. Consumers are seeking for responsible companies. This situation drives companies to be sensitive in CSR activities. Also, for a sustainable business area, companies have to be responsible. CSR is not just about philanthropy, it is also involved in companies' economic and legal environment.

CSR has positive effects on not only the company's profits, but also on managers, consumers, nature, government etc. Every company's first aim is to be profitable and sustainable. So, it can be said that, every company is responsible to its environment with economic issues. Economic responsibility is the first layer of CSR and it drives the other layers. Being economically responsible necessitate having a balance with the costs and the profits after the sales. Being profitable, presenting effective work conditions for employees, producing high quality goods, searching for new sources, supporting technological improvements and being innovative are all about economic responsibility. Legal responsibility refers to follow the rules in national and international legal area. Companies have to fulfill the audit standards. Content of legal responsibility is shaped by the action's legacy of each company. Examples of legal responsibility can be like; following the rules in order to be sustainable, motivating employees to follow the laws etc. Companies also have to behave ethic while doing business. Companies must be sensitive to the society's political, economic, social and cultural properties. Ethical responsibility can be defined as the core of the CSR with four factors. Philanthropic side of corporate social responsibility is the mostly known

one. It is about volunteering without any profit expectation. Therefore, aim of philanthropic responsibility is to support company's social environment, not company itself. It isn't an obligation but some environmental factors drive companies about philanthropic responsibility..

Purchase intention is may be the most important concept in consumer behavior because it provides profit. Aim of the marketing activities is to sell the products and services of the company.

Factors affecting intention are always researched during the history of marketing framework. There are so many influencers at this point. Corporate social responsibility became one of them in the recent years. However CSR's effect can differ in different cultures. Some cultures care about social elements during the purchase process while some of them are looking for prices or product quality.

There are so many researches on the effect of CSR on purchase intention but most of them are considering American consumers. It is known that consumption culture is shaped by global factors today and consumers all over the world are becoming more similar day by day. However there are still some differences so companies have to think global but act local.

In order to find out the effect of corporate social responsibility on purchase intention, a descriptive research was designed in this study. Data were gathered by surveys from 400 respondents. Analyses used in the research are; descriptive statistics, exploratory factor analysis, reliability analysis and multiple regression analysis. Due to the analyze results; there was a statistically meaningful effect observed. So, corporate social responsibility affects purchase intention positively. However, this doesn't mean that if companies are socially responsible, their sales will rise while intention doesn't always end with sale. Individuals generally say that they are willing to buy responsible companies' products and services, but they don't always act this way. It mustn't be forgotten that, there are so many other influencers of purchase intention.

Some stakeholders think that corporate social responsibility means philanthropy and if a company is volunteering, it is responsible enough for them. However, results of this research clearly show that, corporate social responsibility isn't just volunteering, companies must take care of the whole stakeholders like employers, employees, customers, competitors etc. Most effective factor on purchase intention was the legal responsibility. Ethic responsibility also had a positive effect. Consumers are looking for reliable companies and they are enthusiastic about purchasing their products and services.

Yaşlı Bakımında Görünmeyen İşgücü: Aile Bakımı ve Ekonomik Değeri

Sema OĞLAK*

Öz

Geleneksel olarak tüm dünyada aile bakımı yaşlının bakımında etkin bir role sahiptir. Aile bireylerinin bakıma muhtaç yaşlının bakımında geleneksel rolleri devam ederken, ülke ekonomisi bakımından da güçlü katkılar sunmaktadır. Yaşlı nüfusun artması ile birlikte artan bakım harcamaları karşısında sosyal politika düzenlemeleri içinde ailenin bakımda etkin rol almalarını sağlayacak düzenlemelere daha fazla ağırlık verilmeye başlanmıştır. Bu çalışma, yaşlıların uzun süreli bakımında rol alan aile bireylerinin bakım hizmetinin görünmeyen maliyetinin ekonomik boyutunu ortaya koymaya yönelik bir derleme çalışmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Aile Bakımı, Yaşlı, Yaşlı Bakımı, Sosyal Bakım, Bakımın Değeri

The Value of Informal Caregiving on Elderly Care: As A Shadow Workforce

Abstract

Ageing societies, together with pressures to restrain the growth of public expenditure, have led to policymakers stressing the importance of the family, friends and neighbours as having an important part to play in the care of the frail elderly. This paper reviews the informal care costs for older people, considers the impact of caregiving on caregivers and tries to estimate the economic value of informal care and the costs that having to devote time to care imposes on the economy. On this basis, it seeks to place a value on the input provided by informal caregivers. It also tries to assess costs to the economy of reliance on informal care costs that should be set against the savings made from the absence of public provision.

Keywords: Informal Care, Elderly, Elderly Care, Social Care, Value of Caring

Derleme Makale (Review Article)

Geliş Tarihi: 16.06.2016 Kabul Tarihi: 01.08.2017

DOI: <http://dx.doi.org/10.17336/igusb.348785>

* Doç. Dr., Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Aydın, Türkiye, E-posta:
sema.oglak@adu.edu.tr **ORCID ID** <http://orcid.org/0000-0001-6981-0325>

Giriş

Tüm dünyada yaşlı nüfus giderek artmaktadır. Yaşlı nüfusun artması, bakım ile ilgili birçok konunun daha fazla tartışılır olmasına neden olmaktadır. Son yirmi yıl öncesine kadar, sosyal bakım ve bakım işi sosyal politika düzenlemeleri içinde daha az yer almaktaydı ancak günümüzde bakım, sosyal refah ve sosyal politika reformlarının temel hedefi olarak giderek büyüyen bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aile bireylerinin bakıma muhtaç yaşlıların bakımında geleneksel rolleri devam ederken, ülke ekonomisi bakımından da güçlü katkılar sunmaktadır. Bununla birlikte, aile bireylerinin vermiş oldukları uzun süreli bakım hizmeti, ailenin temel sorumluluğu olması bakımından genel olarak “görünmeyen bir işgücü” olarak da konumunu sürdürmektedir. Ancak, aile yapılarının değişmesi, kadınların istihdam içinde yer almaları ve göç olgusu ile birlikte yaşlıların bakımında ailenin rolünün zayıflaması ile birlikte yaşlıların bakım yükü ve sorumluluklarının paylaşılmasında aile bireyi bakımının (informal bakımın) görünürlüğüne olan ihtiyaç artmaya başlamıştır¹. Bu bağlamda, tüm gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, bakıma muhtaç bireylerin bakım hizmetleri kapsamında ailenin bakım desteğini sürdürmeleri yönünde sürdürülebilirliğine yönelik güçlü çabaları görülmektedir.

Sosyal Bakım Kavramı

Bakım kavramı genel olarak; günlük yaşam aktivitelerini tek başına ve bağımsız olarak yerine getiremeyen bireye yardım ve destek sağlanmasını ifade etmektedir²⁻³. Tıbbi olmayan bakım genel anlamda sosyal bakım olarak da tanımlanabilmektedir. Sosyal bakım kavramı tanımında ülkeler arasında farklılıklar olmakla birlikte, genel olarak; “bakıma muhtaç bireye, bir başkası tarafından psikolojik, duygusal ve fiziksel özenin ve dikkatin sağlanması” olarak ifade edilmektedir⁴. Yaşlı bireylerin bakım ve gözetim ihtiyacı yaşamının sonuna kadar devam etmesi bakımından uzun sürelidir ve genellikle aile bireyleri (eş, kız, gelin, diğer aile bireyleri, komşu, arkadaş, vb) tarafından çoğu kez ücretsiz olarak gönüllülük düzeyinde yerine getirilmektedir. Diğer yandan, yaşlıların uzun süreli bakımında yer alan ve bu alanda eğitim almış uzman ya da yarı uzmanlar tarafından da (ücretli) verilebilmektedir.

¹ Anneli Anttonen...et al., *The Young, the Old and The State, Social Care Systems in Five Industrial Nations*, Edited by; A. Anttonen, J. Baldock, J. Sipila, Edward Elgar Publishing Limited.UK, 2003, pp, 1-217.

² Lenore Tate, Cynthia M. Brennan, *Adult Day Care: A Practical Guidebook and Manual*, The Haworth Pres, Inc. 1998.

³ Sema Oğlak. *Evde Bakım Hizmetleri ve Bakım Sigortası (Ülke Örnekleri ve Türkiye)*, İskenderun Belediyesi Kültür Yayınları, Ofset Matbaacılık, 2.Basım, İskenderun, 2008.

⁴ Oğlak, 2008, a.g.e, s. 12.

Bakım, üç boyutlu bir özelliğe sahiptir: Birincisi, bakım herşeyden önce bir *iş alanı ve işgücüdür*. İkincisi, bakım bir *sorumluluk ve görev anlayışını* ifade etmektedir. Bakım, diğer işlere veya iş alanlarına benzememektedir. Çünkü sıklıkla ailenin bir sorumluluğu olarak görülmektedir. Üçüncüsü ise, bakım hem *finansal* hem *sosyal (duygusal)* olarak bir maliyet unsuru özelliği göstermektedir⁵.

Sosyal bakım kavramı tanımında ülkeler arasında farklılıklar görülmekle birlikte, genel olarak; “bakıma muhtaç bireye, bir başkası tarafından psikolojik, duygusal ve fiziksel özenin ve dikkatin sağlanması” olarak ifade edilmektedir⁶. Bu nedenle, tıbbi olmayan uzun süreli bakım, genel anlamda sosyal bakım olarak da tanımlanabilmektedir. Yaşlı bireylerin bakım ve gözetim ihtiyacı yaşamının sonuna kadar devam etmesi bakımından “uzun sürelidir” ve genellikle aile bireyleri (eş, kız, gelin, diğer aile bireyleri, komşu, arkadaş, vb) tarafından çoğu kez ücretsiz olarak gönüllülük düzeyinde yerine getirilmektedir. Diğer yandan, yaşlının uzun süreli bakımında yer alan ve bu alanda eğitim almış uzman ya da yarı uzmanlar da sosyal bakım hizmeti içinde ücretli işgücü olarak yer almaktadırlar.

Sosyal bakım, topluma dayalı bakım anlayışının önemli bir ögesi olarak, sosyal refah anlayışının geliştiği ülkelerde, bakıma gereksinim duyan yaşlılar/engelliler için uygulamada ön plana çıkan disiplinlerarası bir bakım modelidir⁷. Sosyal bakım, ister kurumsal bakım ister evde bakım hizmetlerinde olsun bakıma muhtaç bireyin günlük yaşam aktivitesinin sağlanmasına yardım ve gözetimin sağlanmasına yönelik yapılan ve tıbbi bakım dışında kalan tüm psiko-sosyal faaliyetleri kapsamaktadır⁸.

Diğer yandan, sosyal bakım hizmetleri, vatandaş ve devlet arasındaki ilişkinin merkezi olarak tanımlanmaktadır. Çünkü sosyal bakım hizmetleri; özel hayata saygı, devletin sorumlulukları ve insan hakları açısından dengenin sağlanmış olduğunun en önemli göstergesidir. Neredeyse 25 yıl öncesine kadar, sosyal politika düzenlemeleri içinde sosyal bakım ve bakım işi konusunun ihmal edildiği görülmektedir. Ancak, geçmişin tersine, cinsiyete dayalı ilişkiler, aile yapısının değişmesi ve işgücü piyasasının gelişmesi gibi önemli sosyal sorunlarla yakından ilişkili olarak, çağdaş toplumun en temel unsurlarından biri olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Günümüzde sosyal bakım, bakım hizmetlerinin sağlanmasında refah devletinin de temel sorumluluğu olduğu kabul edilmektedir⁹. Gerçekten son yıllarda, özellikle yaşlı nüfusun artmasıyla birlikte artan akademik araştırma ve uygulamalar, “bakım” konusundaki farkındalığı artırmıştır. Bu konuya ilişkin gelişen yeni

⁵ Anneli Anttonen et al., a.g.e. pp. 12-14.

⁶ Oğlak, a.g.e, s. 12.

⁷ Sema Oğlak, “Evde Bakımın İhmal Edilen Boyutu: Sosyal Bakım”, *Türkiye Klinikleri Journal Public Health Nursing, Special Topics*, 2016, 2 (3), ss. 32-37.

⁸ Oğlak, 2016, a.g.e., s.33.

⁹ Oğlak, 2016, a.g.e., s. 33.

yaklaşımlarla, sosyal politika dzenlemeleri içinde profesyonel bakım (formal) ve aile bireyi bakımı (informal bakım) konusuna geniş yer verilmeye ve ailenin bakımının önemi ve ekonomiye katkısı üzerinde durulmaya bařlanmıřtır¹⁰.

Sayfa/Page | 76

Aile Bireylerinin Yaşlının Sosyal Bakımdaki Yeri

İGÜ Sos. Bil. Derg.,
4 (2), 2017,
ss. 73-87.

Bilindiği gibi, yaşlının uzun süreli bakımı geleneksel olarak aile bireyleri ve özellikle de kadınlar tarafından verilen bir bakım hizmetidir. Aile bakımı; aile bireyleri, yakınları veya komşuların çoğu kez para karşılığı olmayan, gönüllü olarak vermiş oldukları bakım hizmetlerini kapsamaktadır. Avrupa Birliği, aile bireylerinin ve gönüllü kuruluşların (ST) sunmuş olduğu bakımı, uzun süreli bakımın sürdürülebilirliği için temel ve vazgeçilmez bir faktör olarak deđerlendirmektedir¹¹⁻¹². Buna karşılık, yaşlının bakım sorumluluğunu üstlenen aile bireyleri, genel olarak bakım alanındaki bilgi/beceri yönünden yetersiz ve sosyo-ekonomik destekten yoksun bir işgücü grubudur ve çoğu kez gölge işgücü olarak deđerlendirilmektedir¹³⁻¹⁴.

Genel olarak bakıldığında, dünyada aile bireylerinin bakımı hl oldukça önemli düzeydedir. Örneğin, İngiltere ve Kuzey İrlanda'da her beş kişiden biri, Almanya'da her on kişiden biri bakım hizmeti vermektedir. ABD'de, uzun süreli bakım hizmetlerinin %80'den fazlası aile yeleri tarafından verilmektedir¹⁵. Bir başka çalışmada da, ABD'de, 50 yaş üstündeki bireylerin her beş kişiden biri yaşlının bakımını aile bireyi olarak üstlendiği belirtilmektedir¹⁶. Avusturalya'da da, her sekiz kişiden biri ve haftada ortalama 13 saat bakım hizmeti vermektedir¹⁷. Kanada'da da, yaşlının bakımının çoğunlukla eşler tarafından üstlenildiği, toplam aile bireyi sayısının 6.1 milyon ve haftada ortalama bakımın 16 saat olduğu belirtilmektedir¹⁸⁻¹⁹.

¹⁰ Anneli Anttonen, et al., a.g.e.

¹¹ Judy Triantafillou, et al., "Informal care in the long-term care system", *European Overview Paper*. Interlinks. Athens/Vienna, 2011, p. 4-18.

¹² Rie Fujisawa, Francesca Colombo, "The Long-Term Care Workforce: Overview and Strategies to Adapt Supply to a Growing Demand", *OECD Health Working Papers*, No. 44. OECD publishing. 2009, p. 15.

¹³ Ann Bookman, Mona Harrington, "Family Caregivers: A Shadow Workforce in the Geriatric Health Care System?", *Journal of Health Politics, Policy and Law*, 2007, 32, (6): pp. 1005-1041.

¹⁴ Ann Bookman, Mona Harrington, a.g.m. pp. 1005-1041.

¹⁵ Laura N Gitlin, et al., "Enhancing Quality of Life of Families Who Use Adult Day Services: Short- and Long-Term Effects of the Adult Day Services Plus Program", *The Gerontologist*, 2006, (46), 5: 630-639.

¹⁶ National Alliance for Caregiving, *Caregiving in the U.S. 2009, National Alliance for Caregiving*, 2009, http://www.caregiving.org/data/Caregiving_in_the_US_2009_full_report.pdf, Erişim: 24.03.2016.

¹⁷ Deloitte Access Economics, "Economics The economic value of informal care in Australia in 2015", *Carers Australia*, 2015, <http://www.carersaustralia.com.au/storage/access-economics-report-2015.pdf> Erişim: 12.03.2016.

¹⁸ Nicole F. Bernier, "The real costs of informal caregiving in Canada", 2015,

Bakım politikaları açısından gündemde olan konularının başında, aile bireyi arzının, artan bakıma muhtaç bireylerin talebi ile kıyaslandığında yetersiz kalmasının yarattığı kaygılar gelmektedir. Örneğin, Deloitte Access Economics araştırma bulguları (2015), Avusturalya'da gelecek 10 yılda, bakım ihtiyacının dikkate değer bir biçimde artacağı, ancak mevcut arzın, bakım talebinin ancak yarısını karşılayabilecek düzeyde kalacağını göstermektedir²⁰.

Kuşkusuz ki, 65 yaş üstündekilerin nüfus içindeki oranının artışı, kadınların çalışma hayatında daha fazla yer almaları, aile yapısının küçülmesi, yüksek boşanma oranları, çocuksuz aile sayısının artması ve tek ebevyenli aile yaşamı; aile bireyinin bakım rolünün azalmasını etkileyen faktörlerdir. Dahası, kuşaklararası dayanışma duygusunun azalması da aile bakımı içinde yer alan arkadaş, komşuların bakımında da azalmalara neden olacağı öngörülmektedir²¹. Bu nedenle, aile bireylerinin yaşının bakımında arzu edilen desteği sağlamadaki güçlükler her geçen gün daha fazla gündeme getirilmektedir.

Aile Bakım Hizmetinin Değeri

Aile bireylerinin bakımının; bakıma muhtaç yaşlı ve engelli bireylere sağlanan toplam bakım hizmetleri içinde çok önemli bir yere sahip olmasına karşın aile bakımının sağladığı ekonomik katkısı ve değeri çoğu kez göz ardı edilmektedir. Çünkü, aile bireylerinin vermiş olduğu bakımının değerlendirilmesinde özellikle yalnızca bakım ile geçirilen sürenin dikkate alındığı ve ekonomik değeri üzerine çok fazla çalışma yapılmadığı görülmektedir²². Bu durum, yaşının bakımının ailenin temel sorumluluğunun bir gereği olarak değerlendirilse de, ekonomik karşılığının ortaya konulması, ailenin bakımının topluma katkısının görünürlüğü açısından önemli görünmektedir.

Aile bakımının ekonomik değerini anlamak açısından fırsat maliyetini tahmin etmek, sosyal politika penceresinden bakıldığında çok önemlidir. Fırsat maliyeti, bilindiği gibi, herhangi bir alternatifin seçilmesinden dolayı, seçilmeyen diğer seçenekten vazgeçilmesidir²³. Bir başka anlatımla, herhangi bir mal/hizmetin üretimini sağlamak için başka bir üretimden vazgeçilmesi; feragatta bulunulması gereken mal/hizmet ve/veya kazanç miktarıdır. Dahası,

<http://policyoptions.irpp.org/2015/06/05/the-real-costs-of-informal-caregiving/>.

Erişim: 18.03.2016.

¹⁹ Amalavoyal V. Chari...et al, a.g.e., pp. 871-882.

²⁰ Deloitte Access Economics, a.g.m.

²¹ Deloitte Access Economics, a.g.m.

²² Bernard van Den, et al., "The economic value of informal care: a study of informal caregivers' and patients' willingness to pay and willingness to accept for informal care", *Health Economics*, 2005, 14, pp. 363-376.

²³ Recep Güneş. (1997). Fırsat Maliyeti ve Fırsat Maliyetinin Yönetim Kararlarında Kullanılması, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 2, Güz, ss. 77-94.

ekonomik bir seçim yapılırken vazgeçilmek zorunda kalınan ikinci en iyi alternatiftir²⁴. Bakım hizmeti verenler için fırsat maliyeti ise, bakım hizmeti vermeleri nedeniyle çalışma hayatından vazgeçmeleri ya da kısmi süreli çalışmak zorunda kalmaları ve buna bağlı olarak azalan geliri ifade etmektedir. Ailenin bakımı açısından bakıldığında, zamanın fırsat maliyeti hesaplanmasında, bakım için harcanan süre, en temel göstergelerden biridir. Bu bakımdan, bakımın sağlanmasının sonucu olarak feragat edilen aktivitenin ekonomik değeri, aile bakımının desteklenmesinin fiyatı olarak düşünülebilir²⁵. Aile bakımı çoğunlukla çalışma çağındaki nüfus tarafından verildiği için bakımın ekonomik değeri daha fazla öne çıkmaktadır²⁶. Sözgelimi, ABD’de bakım kurumlarındaki bakım hizmeti için yıllık 211 milyar dolar harcadığı tahmin edilirken, aile bireylerinin vermiş olduğu bakım hizmetinin fırsat maliyetinin yılda 522 milyar dolar olduğu tahmin edilmektedir²⁷⁻²⁸. Başka bir ifadeyle, ABD, aile bireylerinin verdiği bakımın ekonomik karşılığını tümüyle üstlenecek olması durumunda ulusal sağlık hizmetleri bütçesi içinden yaklaşık olarak %24 pay ayırmak zorunda kalacaktır²⁹. Avustralya’da, aile bakımının ekonomik değerinin, yıllık 60.3 milyar dolar olduğu³⁰; Kanada’da da, 45 yaş ve üstündeki aile bireylerine ödeme yapması durumunda yıllık 25 milyar dolar kaynak ayırması gerekeceği ifade edilmektedir³¹.

Hiç kuşkusuz, aile bireyi bakıcılarının bakım verme yükümlülükleri nedeniyle işyerindeki verimlilikleri de önemli ölçüde olumsuz yönde etkilenmektedir. Kanada’da, verimlilik kaybının her hafta için 2.2 milyon saat olduğu ve bir yılda verimlilik kaybının ortalama 1.3 milyar dolar olduğu rapor edilmektedir³². Yaşlı nüfus ve bakıma muhtaçlığın artmasıyla birlikte aile bireylerinin bakım maliyetinin gelecek 20 yılda daha da artacağı tahmin edilmektedir³³. Örneğin, ABD’de, bakım hizmeti verenlerle ve bakım hizmeti verirken aynı zamanda bir işe sahip olanların %70’inin; bakım verme

²⁴ Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi Platformu[KEİG], **Kadın Emeği ve İstihdamına İlişkin Bilgi Notları**, Kadın Emeği ve İstihdam Girişimi (KEİG), Hazal Matbaa, İstanbul.

²⁵ Amalavoyal V. Chari, et al., a.g.e. pp. 871-882.

²⁶ Amalavoyal V. Chari, et al., “The Opportunity Costs of Informal Elder-Care in the United States: New Estimates from the American Time Use Survey”, **Health Services Research**, 2015, pp. 871-882.

²⁷ Amalavoyal V Chari, et al., a.g.e. pp. 871-882.

²⁸ Peter S Arno, “Economic Value of Informal Caregiving”, **Care Coordination and the Caregiving Forum**, Dept. of Veterans Affairs, NIH, Bethesda, MD, 2006, January 25-27.

²⁹ Rie Fujisawa, Francesca Colombo, “The Long-Term Care Workforce: Overview and Strategies to Adapt Supply to a Growing Demand”, **OECD Health Working Papers**, No. 44, OECD publishing, 2009, p.15.

³⁰ Deloitte Access Economics, a.g.m.

³¹ Nicole F. Bernier, “The real costs of informal caregiving in Canada”, 2015.

<http://policyoptions.irpp.org/2015/06/05/the-real-costs-of-informal-caregiving/>.

Erişim: 18.03.2016

³² Nicole F. Bernier, a.g.e.

³³ Nicole F. Bernier, a.g.e.

sorumlulukları ile ilgili olarak işe geç gittiği, bakım hizmeti nedeniyle işten erken çıktığı, hiç gitmediği ve/veya izin aldığı; %20'sinin ise, bakım hizmeti vermek zorunda olmaları nedeniyle işinden ayrılmak zorunda olduğu görülmüştür³⁴. Kanada'da aile bireylerinin birçoğu, bakım hizmetini verebilmek için ya işinden ayrılmakta ya da esnek çalışma programını tercih etmektedirler³⁵⁻³⁶.

Aile bakımının ekonomik değerinin ortaya konulmasında ülkelerin GSMH içindeki payı önemli bir göstergedir. Tablo 1'de, aile bakımının ekonomik değerinin GSMH içindeki payları yer almaktadır. Buna göre, İngiltere %7.4 ile en yüksek ekonomik katkı sağlarken, Yeni Zelanda %5 ile ikinci ve Fransa %0.3 ve Kanada %1.9 ile en düşük değere sahip oldukları görülmektedir.

Tablo 1: Aile Bakımının Parasal Değerinin GSMH İçindeki Yeri

ÜLKE	YIL	GSMH içindeki % payı
Fransa	2011	0.3
Kanada	2009	1.9
ABD	2009	3.2
Avustralya	2015	3.8
İngiltere	2011	7.4
Yeni Zelanda	2013	5.0

Kaynak: Deloitte Access Economics, *Economics The economic value of informal care in Australia in 2015*, s.18.

Bakımda Devletin Rolü

Bakımda ailenin rolünün yukarıda sayılan nedenlerle giderek azalması, toplum ve devlet programları açısından önemli bir baskı unsuru olacağı kaçınılmazdır. Bakım hizmetlerinin güçlüğünün yanısıra toplumsal statü konusundaki olumsuz algılar bakımda aile bireylerinin rolünü azaltan önemli bir unsurdur. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) de, aile bireyi veya ücretsiz bakım veya formal (profesyonel) olmasına bakılmaksızın, bakım verme işinin,

³⁴ National Alliance for Caregiving, Caregiving in the U.S. 2009, National Alliance for Caregiving, http://www.caregiving.org/data/Caregiving_in_the_US_2009_full_report.pdf Erişim: 24.03.2016

³⁵ Nicole F. Bernier, a.g.e.

³⁶ Amalavoyal V. Chari, et al, a.g.e., pp. 871-882.

ekonomik güvence, kabul görme ve toplumsal saygınlığı olan iş veya meslek olarak kabul görülmesi gerektiğini savunmaktadır³⁷.

Yaşlı nüfus ve bakım sorunları ile karşılaşan gelişmiş ülkeler bakım yükünün, ekonomik ve sosyal nedenlerle altından kalkamayacak boyutlara ulaşacağını öngördüklerinden, ailenin bakımının desteklenmesini hedef alan yasal düzenlemelere sosyal politikaları içinde daha fazla yer vermeye başlamışlardır³⁸⁻³⁹. Bu nedenle birçok OECD ülkesinde, bakım hizmeti veren aile bireylerinin haklarını gözeten, sosyal ve ekonomik avantajlarla bakım yükünü hafifleten çeşitli uygulamalara yer verilmektedir. Sözgelimi; bakım parası ödeneği (Almanya, Avusturya, İngiltere, Hollanda), ücretli bakım izni (Almanya, Belçika), esnek çalışma saatleri düzenlemeleri (Avustralya, ABD, Hollanda), geçici süreli bakım (Avusturya, Danimarka, Almanya), emeklilik hakkı (Almanya), danışmanlık-egitim hizmetlerinin (İsveç) yanısıra, uzaktan evde iletişim teknolojileri çözümleri yaygın olarak kullanılmaktadır⁴⁰⁻⁴¹⁻⁴²⁻⁴³. Diğer yandan, aile bireylerinin bakım sorumluluğunun devam etmesini sağlamak amacıyla, resmi çalışma saatlerinde değişikliğe gidilmekte; esnek çalışma, yarı zamanlı çalışma ve bakım sorumluluğu nedeniyle işten ayrılanlara işe yeniden dönme güvencesi sağlanması gibi uygulamalara yer verilmektedir⁴⁴.

Türkiye’de Aile Bakımı

Türkiye’de son yıllardaki ekonomik büyüme, kentleşme ve eğitim düzeyinin artması önemli bir sosyal dönüşüm sürecinin yaşanmasına neden olmuştur. Tüm bu değişimler kuşkusuz ki, aile yapısında (geniş aileden çekirdek aileye dönüşüm) da oldukça hızlı değişimlerin yaşanması sonucunu doğurmuştur. Ülkemizde son 15 yıldan bu yana nüfus artış hızındaki ve

³⁷ Hurst Jeremy...et al., “Trends in Long-Term Care in OECD Countries: Evidence from Recent OECD Studies and Preliminary Findings from a Study of 19 Countries”, **AARP International Long-Term Care**, Washington DC, October 22, 2003.

³⁸ World Health Organization, **Current and Future Long-Term Care Needs**, www.who.int/ncd/Long-term-care, 2002, Erişim; 12.05.2005.

³⁹ Yves Jorens, et al., “Coordination of Long-term Care Benefits -Current situation and future prospects”, **Think Tank Report 2011**, Training and Reporting on European Social Security Project DG EMPL/B/4 - VC/ 2010/0436. Ghent University, Department of Social Law, 2011, pp. 9-145.

⁴⁰ Judy Triantafillou, et al., “Informal care in the long-term care system”, **European Overview Paper**, Interlinks, Athens/Vienna, 2011, p.4-18.

⁴¹ Lipszyc B, Sail E, Xavier A. Long-Term Care: Need, Use and Expenditure in the EU-27. **Economic Papers 469**. 2012. European Commission Directorate-General for Economic and financial Affairs Publication. Brussels, Belgium, pp. 7-35.

⁴² Hieda T. Comparative Political Economy of Long-Term Care for Elderly People: Political Logic of Universalistic Social Care Policy Development. **Social Policy & Administration**; 2012, 46, 3, pp. 258-279.

⁴³ Fujisawa R, Colombo F. The Long-Term Care Workforce: Overview and Strategies to Adapt Supply to a Growing Demand. **OECD Health Working Papers**; 2009. No. 44. OECD publishing. p.14-20.

⁴⁴ Nicole F. Bernier, *a.g.e.*

evlenme oranındaki azalma ile boşanma oranlarında artış yönündeki değişimler⁴⁵, aile yapısında önemli dönüşümler olduğunun açık kanıtlarıdır. Bunun yanı sıra, Türkiye’de bölgesel, sosyo-ekonomik düzey, eğitim ve diğer bazı değişkenlere göre farklılaşan aile yapıları ve aile ilişkilerinin olduğu da tartışmasız bir gerçektir⁴⁶. Sözgelimi, ülkenin doğu ve güney doğu bölgelerinde yaşlının topludaki yeri ve saygınlığı ile bakımı konusunda ortaya konulan genel eğilimde batı bölgelerine göre ciddi farklılıklar sözkonusudur.

Aile yapılarının ve dinamiklerinin değişmesine rağmen Türkiye’de bakıma muhtaç yaşlı, engelli ve hasta bireylerin bakımları halihazırda büyük ölçüde aile içinde ya da birinci derece akrabalar tarafından yapılmakta ve bakımda kadınların rolü (%94) oldukça yüksek oranda seyretmektedir⁴⁷⁻⁴⁸⁻⁴⁹.

2011 yılındaki Aile Yapısı Araştırması (TAYA) sonucuna göre, Türkiye’de bakıma muhtaç yaşlı oranı % 6,3 iken bakıma muhtaç hasta oranı %8 civarındadır⁵⁰⁻⁵¹⁻⁵². Sözkonusu araştırmaya göre, bakıma muhtaç engellilere verilen bakımda eşlerin ve annelerin ön planda olduğu (%28) görülmektedir⁵³⁻⁵⁴. Buna karşın, bakıma muhtaç yaşlıların bakımında ise öncelikle gelinler (%27,8) ve eşler (%26,6) yer almaktadır. Genel bir değerlendirme ile bakıma muhtaç hasta ve engelliye bakım, öncelikle eşler ve anneler tarafından verilirken, yaşlının bakımında gelinler daha fazla öne çıkmaktadır. Başka açıdan değerlendirildiğinde ise, çekirdek ailelerde hasta ve yaşlılara büyük oranda eşleri bakarken (%62), geniş ailelerde ise gelinlerin (%41) daha etkin rol üstlendiği söylenebilir⁵⁵. Aile ve Sosyal Politikalar

⁴⁵ TÜİK, Evlenme ve Boşanma İstatistikleri 2016, Haber Bülteni, 2017, Sayı 24642.

⁴⁶ Fatma Umut Beşpınar, “Toplumsal Cinsiyet ve Aile”, **Türkiye Aile Yapısı Araştırması: Tespitler, Öneriler**, Editör (Turğut M, Feyzioğlu S), Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Araştırma ve Sosyal Politika Serisi 07, 2014, 1. Basım, Çizge Tanıtım ve Kırtasiye Ltd. Şti, İstanbul. s.211

⁴⁷ Aile Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB), “Bakıma Muhtaç Özürlülerin Tespiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik”, 30.07.2006 tarih 26244 sayılı RG. www.eyh.aile.gov.tr

⁴⁸ Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, **Türkiye’de Aile Yapısı Araştırması 2011**, ASPB, Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2011, Afşaroğlu Matbaası, Ankara.

⁴⁹ Fatma Umut Beşpınar, “Toplumsal Cinsiyet ve Aile”, **Türkiye Aile Yapısı Araştırması: Tespitler, Öneriler**. Editör (Turğut M, Feyzioğlu S), Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Araştırma ve Sosyal Politika Serisi 07, 2014, Çizge Tanıtım ve Kırtasiye Ltd. Şti, İstanbul, s. 211.

⁵⁰ Beşpınar, a.g.e. ss. 242-243.

⁵¹ Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, **Türkiye’de Aile Yapısı Araştırması 2011**. ASPB, Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2011, Afşaroğlu Matbaası: Ankara, s.358.

⁵² Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, **Türkiye Aile Yapısı Araştırması TAYA 2011**. (Editör, Turğut M). Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü. Araştırma ve Sosyal Politika Serisi 04. 2014b. Gözden Geçirilmiş İkinci Basım, Uzerler Matbaacılık: Ankara, s.117.

⁵³ Beşpınar, a.g.e., ss. 242-243

⁵⁴ Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2014b, a.g.e. s.117.

⁵⁵ Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2014b, a.g.e. s.117.

Bakanlığı bünyesinde çeşitli zaman aralıklarında yinelenen Aile Yapısı Araştırma sonuçları ve diğer yaşlılıkla ilgili yapılmış araştırmalarda da; yaşlıların, oğlu ya da kızının bakım ve gözetiminde olmayı tercih ettiklerini göstermektedir⁵⁶⁻⁵⁷⁻⁵⁸⁻⁵⁹.

Sayfa/Page | 82

İGÜ Sos. Bil. Derg.,
4 (2), 2017,
ss. 73-87.

Türkiye’de, yaşlı bakımında profesyonel bakım hizmetinden (ücretli) yararlanma oranı ise, %1,5 gibi oldukça düşük orandadır. Kentlerde bu oran %2.3 iken kırsal bölgelerde %0.5 düzeyindedir⁶⁰. Diğer taraftan, sosyo-ekonomik düzeyi düşük gruplarda yaşlının bakımında ailenin daha fazla öne çıkarken, sosyo-ekonomik düzeyi yüksek olan gruplarda kurum bakımının daha fazla tercih edildiği görülmektedir⁶¹⁻⁶²⁻⁶³.

Türkiye’de aile bakımının desteklenmesi amacıyla, 2006 yılında “*Bakıma Muhtaç Özürlülerin Tespiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik*” ile yaşlı, engelli bakıma muhtaç bireylerin evde bakımında bakım parası uygulaması yürürlüğe girmiştir. Bu uygulamanın en temel amaçlarından biri de yaşlı veya engelli bakıma muhtaç bireylerin evde bakımının aile bireyleri tarafından yerine getirilmesinin sağlanmasının yanı sıra, bakım hizmeti veren aile bireyelerine ekonomik destek sağlanması yönündedir⁶⁴. Gerçekten de, Kalkınma Bakanlığı, Yaşlanma Özel İhtisas Komisyonu Raporu’na (2012) göre, yaşlı aile bireyelerine bakan kişilere yardım etmek için devletin bakım hizmeti için ekonomik destek ve esnek çalışma saatlerine izin verilmesi gibi seçeneklerin daha fazla kabul gördüğünü göstermektedir⁶⁵.

Diğer yandan, ülkemizde, ulusal düzeyde yaşlının bakımını üstlenen aile bireyelerin karşılaştıkları güçlükler ve çözüm önerileri yönünden yapılmış çok sayıda çalışma bulunmasına karşın⁶⁶⁻⁶⁷⁻⁶⁸⁻⁶⁹ aile bakımının ekonomik değerini

⁵⁶ Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, **Aile Yapısı Araştırması TAYA 2006**. (Ed. M. Turđut), Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü. Araştırma ve Sosyal Politika Serisi 01, 2014a, Gözden Geçirilmiş İkinci Basım, Uzerler Matbaacılık: Ankara, s.190.

⁵⁷ Beşpınar, a.g.e. s.242-243

⁵⁸ Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2011, a.g.e. s.358.

⁵⁹ Mehmet Ali Eryurt, “Türkiye’de Yaşlı Nüfus ve Yaşlılık Dönemiyle ilgili Yaşam Tercihleri”, **Türkiye Aile Yapısı Araştırması: Tespitler, Öneriler**, Editör (M. Turđut, S. Feyzioğlu), Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Araştırma ve Sosyal Politika Serisi 07, 2014, Çizge Tanıtım ve Kirtasiye Ltd. Şti, İstanbul.

⁶⁰ Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2011, a.g.e. s.360.

⁶¹ Beşpınar, a.g.e.

⁶² Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2011, a.g.e. s.358.

⁶³ Mehmet Ali Eryurt, a.g.e. s.103.

⁶⁴ Aile Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB), a.g.y.

⁶⁵ T.C Kalkınma Bakanlığı, **Yaşlanma Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018. K, 2014, Kalkınma Bakanlığı Yayınları No.2900, Ankara, s. 41.

⁶⁶ Fatma Çetinkaya, Ayfer Karadakovan, “Demanslı Hastaya Bakım Verenlerin Bakım Yükünün İncelenmesi”, **Turkish Journal of Geriatrics**, 2012, 15 (2) pp.171-178.

ortaya koyan araştırmaların kısıtlılığı, Türkiye’deki bakımın ekonomik yönünü tam anlamıyla anlamamıza engel oluşturmaktadır. Bu nedenle, aile bireylerinin vermiş olduğu bakım hizmetlerinin toplumsal ve ekonomik karşılığı konusunda değerlendirme yapmada yetersiz kalınmakta, ekonomik değeri anlamında gelişmiş ülkelerin verileri doğrultusunda yorum yapabilme durumu sözkonusu olabilmektedir. Ancak, sosyal politikaların oluşturulmasında ülkelerin ekonomileri kadar gelenekleri, tarihsel geçmişleri, toplumsal örf ve adetlerinin bakımın ekonomik değerini artırmada ve azaltmada etkili olabileceği gözden uzak tutulmamalıdır.

Sonuç

Yaşlanma ve onun getirdiği bakım ihtiyacının karşılanması öncelikle aile bireylerinin görevi olarak kabul edilmektedir. Aile bireylerinin vermiş olduğu bakım, uzun süreli bakımda en büyük kaynaktır ve devlet ile topluma önemli ölçüde dolaylı ekonomik katkı sağlamaktadır. Ancak, yakın gelecekte aile yapısının değişmesi, göç ve doğurganlık oranlarının azalmasıyla birlikte aile bakımının sürdürülebilirliğinde sorunlar yaşanması kaçınılmaz olacaktır.

Sosyal ve demografik gelişmeler sonucunda aile yapısında yaşanan değişim ve bakım rolünün azalması, yaşlıların bakımında aile bireylerinin kamusal hizmet desteğine olan ihtiyacı daha fazla öne çıkarmaktadır. Ailenin bakımının desteklenmesinde gereken adımların atılmaması, durumunda uzun vadede, sosyal yardım ve hizmetlerde ülkelerin kamu bütçesi üzerindeki baskıları inanılmaz artıracaktır. Bu bağlamda, ailenin bakım sorumluluğunun sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi için ciddi destek programlarına ihtiyaç duyulmakta ve bu programların planlanması için de aile bakımının ekonomik katkısını ortaya koyan çalışmalar yapılması gerekmektedir. Diğer yandan, ailenin bakımının görünürlüğünü sağlayacak insan onuruna yakışır iş, ücretsiz izin, işe geri dönme güvencesi gibi destek sistemlerin hayata geçirilmesi ivedilikle ele alınması gereken konular arasındadır. Ayrıca, aile bireylerinin destekleyici önlemlerle (danışmanlık, eğitim, bakım parası uygulamaları vb.) varlıklarının ve emeklerinin görünürlüğünü sağlamak, ülkelerin güçlü bir sosyal koruma politikaları ile mümkün olabilecektir.

⁶⁷ Mukadder Mollaoğlu, vd., “İnmeli Hasta Bakım Vericilerinde Bakım Yükü ve Etkileyen Faktörler”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 2011, 4 (3) pp. 125-130.

⁶⁸ Özlem Küçükçüçlü, vd., “Bakım verenlerin yükü envanterinin Türk toplumu için geçerlik ve güvenilirliğinin incelenmesi”, *Journal of Neurological Sciences*, 2009, 26(1), ss. 60-73.

⁶⁹ Nadiye Özer, vd., “Hastaların kendilerini bakım veren yakınlarına yük olarak hissetme durumları” *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 2006, 9(4), ss. 31-37.

KAYNAKÇA

KITAPLAR:

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, **Aile Yapısı Araştırması TAYA 2006**, (Editör, Turđut M). Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü. Araştırma ve Sosyal Politika Serisi 01. Gözden Geçirilmiş İkinci Basım, Uzerler Matbaacılık, Ankara, 2014a.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, **Türkiye Aile Yapısı Araştırması TAYA 2011**, Editör, Turđut M, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü. Araştırma ve Sosyal Politika Serisi 04, Gözden Geçirilmiş İkinci Basım, Uzerler Matbaacılık, Ankara, 2014b.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, **Türkiye’de Aile Yapısı Araştırması 2011**, ASPB, Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Afşaroğlu Matbaası, Ankara, 2011.

ANTTONEN, Anneli...et al., **The Young, the Old and The State, Social Care Systems in Five Industrial Nations**, Edited by; A. Anttonen, J.Baldock, J. Sipila, Edward Elgar Publishing Limited.UK, 2003.

BEŞPINAR, Fatma Umut, “Toplumsal Cinsiyet ve Aile”, **Türkiye Aile Yapısı Araştırması: Tespitler, Öneriler**, Editör (Turđut M, Feyzioğlu S), Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Araştırma ve Sosyal Politika Serisi 07, 1.Basım, Çizge Tanıtım ve Kırtasiye Ltd. Şti, İstanbul, 2014.

ERYURT, Mehmet Ali, “Türkiye’de Yaşlı Nüfus ve Yaşlılık Dönemiyle ilgili Yaşam Tercihleri”, **Türkiye Aile Yapısı Araştırması: Tespitler, Öneriler**, Editör (Turđut M, Feyzioğlu S). Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Araştırma ve Sosyal Politika Serisi 07, 1.Basım, Çizge Tanıtım ve Kırtasiye Ltd. Şti, İstanbul, 2014.

Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi Platformu [KEİG], **Kadın Emeği ve İstihdamına İlişkin Bilgi Notları**, Kadın Emeği ve İstihdam Girişimi (KEİG), Hazal Matbaa, İstanbul, 2015.

OğLAK, Sema, **Evde Bakım Hizmetleri ve Bakım Sigortası (Ülke Örnekleri ve Türkiye)**, İskenderun Belediyesi Kültür Yayınları, Ofset Matbaacılık, 2.Basım, İskenderun, 2008.

TATE, Lenore, BRENNAN Cynthia M, **Adult Day Care: A Practical Guidebook and Manual**, The Haworth Pres, Inc. 1998.

DERGİLER:

BOOKMAN, Ann, Mona HARRINGTON, “Family Caregivers: A Shadow Workforce in the Geriatric Health Care System?”, **Journal of Health Politics, Policy and Law**, 2007, 32, (6): pp. 1005-1041.

ÇETİNKAYA, Fatma, Ayfer KARADAKOVAN, "Demanslı Hastaya Bakım Verenlerin Bakım Yükünün İncelenmesi", *Turkish Journal of Geriatrics*, 2012, 15 (2) pp.171-178.

CHARI, Amalavoyal V. ...et al., "The Opportunity Costs of Informal Elder-Care in the United States: New Estimates from the American Time Use Survey", *Health Services Research*, 2015. pp. 871-882.

HIEDA, T, "Comparative Political Economy of Long-Term Care for Elderly People: Political Logic of Universalistic Social Care Policy Development", *Social Policy & Administration*, 2012, 46. 3. p.258-279.

GITLIN, Laura N. et al., "Enhancing Quality of Life of Families Who Use Adult Day Services: Short- and Long-Term Effects of the Adult Day Services Plus Program", *The Gerontologist*, 2006, (46), 5: 630-639.

GÜNEŞ, Recep, "Fırsat Maliyeti ve Fırsat Maliyetinin Yönetim Kararlarında Kullanılması", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1997, Sayı 2, Güz,s.77-94.

KÜÇÜKGÜÇLÜ, Özlem... vd., "Bakım verenlerin yükü envanterinin Türk toplumu için geçerlik ve güvenilirliğinin incelenmesi", *Journal of Neurological Sciences*, 2009, 26(1), 60-73.

MOLLAOĞLU, Mukadder... vd., "İnmeli Hasta Bakım Vericilerinde Bakım Yükü ve Etkileyen Faktörler", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 2011, 4 (3) pp.125-130.

OĞLAK, Sema, "Evde Bakımın İhmal Edilen Boyutu: Sosyal Bakım", *Türkiye Klinikleri Journal Public Health Nursing. Special Topics*, 2016, 2(3), ss. 32-37.

ÖZER, Nadiye... vd., "Hastaların kendilerini bakım veren yakınlarına yük olarak hissetme durumları", *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 2006, 9(4), ss. 31-37.

van DEN, Bernard et al., "The economic value of informal care: a study of informal caregivers' and patients' willingness to pay and willingness to accept for informal care", *Health Economics*, 2005, 14: pp.363-376.

RAPORLAR:

ARNO Peter S, "Economic Value of Informal Caregiving", *Care Coordination and the Caregiving Forum*, Dept. of Veterans Affairs, NIH, Bethesda, MD, 2006, January 25-27.

FUJISAWA, Rie, Francesca COLOMBO, "The Long-Term Care Workforce: Overview and Strategies to Adapt Supply to a Growing Demand", *OECD Health Working Papers*, No. 44. OECD Publishing, 2009.

HURST, Jeremy... et al., "Trends in Long-Term Care in OECD Countries: Evidence from Recent OECD Studies and Preliminary Findings from a Study of 19 Countries", **AARP International Long-Term Care**, Washington DC, October 22, 2003.

JORENS, Yves... et al., "Coordination of Long-term Care Benefits-Current situation and future prospects", **Think Tank Report 2011**, Training and Reporting on European Social Security Project DG EMPL/B/4 - VC/ 2010/0436. Ghent University, Department of Social Law. 2011, pp. 9-145.

LIPSZYC, B, E. SAIL A. XAVIER, "Long-Term Care: Need, Use and Expenditure in the EU-27", **Economic Papers 469**, European Commission Directorate-General for Economic and financial Affairs Publication. Brussels, Belgium. 2012, p.7-35.

TRIANAFILLOU, Judy... et al., "Informal care in the long-term care system", **European Overview Paper**, Interlinks, Athens/Vienna, 2011.

İNTERNET KAYNAKLARI

Aile Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB). "Bakıma Muhtaç Özürlülerin Tespiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik" 3 0.07.2006 tarih 26244sayılı RG. www.eyh.aile.gov.tr

BERNIER, Nicole F., "The real costs of informal caregiving in Canada", 2015. <http://policyoptions.irpp.org/2015/06/05/the-real-costs-of-informal-caregiving/>. Erişim: 18.03.2016.

Deloitte Access Economics, "Economics The economic value of informal care in Australia in 2015", **Carers Australia**, 2015, <http://www.carersaustralia.com.au/storage/access-economics-report-2015.pdf> Erişim: 12.03.2016

National Alliance for Caregiving, **Caregiving in the U.S. 2009, National Alliance for Caregiving**, 2009, http://www.caregiving.org/data/Caregiving_in_the_US_2009_full_report.pdf, Erişim: 24.03.2016

World Health Organization, **Current and Future Long-Term Care Needs**, www.who.int./ncd/Long-term-care, 2002. Erişim; 12.05.2005

Summary

Elderly population is gradually increasing across the world, which in turn has resulted care need and challenges of elderly. Ageing societies, together with pressures to restrain the growth of public expenditure, have led to policymakers

stressing the importance of the family, friends and neighbours as having an important part to play in the care of the frail elderly.

This paper reviews the informal care costs for older people, considers the impact of caregiving on caregivers and tries to estimate the economic value of informal care and the costs that having to devote time to care imposes on the economy. On this basis, it seeks to place a value on the input provided by informal caregivers. It also tries to assess costs to the economy of reliance on informal care costs that should be set against the savings made from the absence of public provision.

Informal care mainly provided by family members generally ranks first for elderly. Traditional attitude of family members for elderly have played important role, which contributes substantively to the national economy. Additionally, informal care are often classified as unidentified works. Around the world all the developed and developing countries are now facing more complicated and different issues related to elderly dependent on others and how to train families on this matter than they used to do. Family members responsible for informal care of elderly are generally short of ability and knowledge and loss of support. They are not evaluated as work force. However, it must be noted that intense attempts have recently been made to support the importance and sustainability of informal care.

Predicting the opportunity cost of informal care takes precedence in view of social policy. Care for elderly in the institutional settings of the USA costs presumably 211 billion dollars annually; however, it is expected that opportunity cost as a result of informal care is about 522 billion dollars. It is expected in Australia that the economic value of informal care is annually 60.3 billion Australian dollars. In Canada it is alleged that if the state had to support those over 45 years old responsible for informal care, that would cost the state as much as 25 billion dollars annually. Furthermore cost value of informal care plays a great role in the GDP of countries. For instance, it is pointed out that the rate in GDP is %7.4, %5, and %3.8 in the UK, New Zealand and Australia, respectively. In Turkey there is no national study regarding of the cost value of informal care for elderly.

Unpaid informal care encompasses significantly in the long-term care for elder people and contributes invisibly to the state economy and the society. On the other hand reshaping of the core family, women involved more in working life, emigration and low fertility rate conversely affect the sustainability of informal care. Therefore, it is important that support systems such as decent work, unpaid leave, assurance of returning back to work should be provided to make visibility of informal care clear.

Türkiye’de Bulunan Katılım Bankaları ve Özel Sermayeli Mevduat Bankalarının Finansal Performanslarının Karşılaştırılması

Mustafa YURTTADUR*, Hayati DEMİRBAŞ**

Öz

Katılım bankalarının çalışma prensipleri mevduat bankalarından farklı olması dolayısıyla finansal sistemi tamamlayıcı bir unsur olmalarının yanında mevduat bankaları ile aynı rekabet ortamı içinde faaliyet gösterdikleri de bir gerçektir. Bu açıdan katılım bankalarının finansal performanslarının mevduat bankalarına göre farklı olup olmadığı daha yüksek ya da daha düşük bir performans sonucu ortaya koyup koymadıkları bu bankaların gelecekteki büyüme performansları hakkında ipuçları verecektir. Bu çalışmada 2010-2016 yılları verileri kullanılarak Türkiye Finans, Albaraka Türk ve Kuveyt Türk olmak üzere 3 katılım bankası ve benzer büyüklüklerde üç mevduat bankasının (Şeker Bank, Türk Ekonomi Bankası ve ING Bank) finansal performansları karşılaştırılmıştır. Karşılaştırmada kârlılık, likidite, risk ve borç ödeme gücü, aktif kalitesi ve sermaye yeterlilik başlıklarında toplam 11 oran kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Katılım Bankacılığı, Katılım Bankaları, Mevduat Bankaları, Finansal Performans, Bankacılıkta Finansal Performans

Comparison of Financial Performance of Participation Banks and Private Capital Conventional Banks in Turkey

Abstract

Participation banks are different from conventional banks in that their working principles are complementary to the financial system and operate in the same competitive environment as conventional banks. From this point of view, the financial performance of the participation banks will be more or less different depending on the conventional banks, and they will provide clues about the future growth performance of these banks. In this study, financial performance of 3 participation banks including Türkiye Finans, Albaraka Turk and Kuveyt Turk and three conventional banks of

Özgün Araştırma Makalesi [Original Research Article]

Geliş Tarihi: 07.07.2017 Kabul Tarihi: 18.07.2017

DOI: <http://dx.doi.org/10.17336/igusb.326621>

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, E-posta:

myurtadur@gelisim.edu.tr **ORCID ID** <http://orcid.org/0000-0001-7416-222X>

** Türkiye Finans Katılım Bankası, İstanbul, Türkiye, E-posta:

hayati.demirbas@gmail.com **ORCID ID** <http://orcid.org/0000-0002-1174-8167>

similar size (Şeker Bank, Turk Ekonomi Bankasi and ING Bank) were compared using 2010-2016 financial data. In comparison, a total of 11 ratios were used in profitability, liquidity, risk and solvency, asset quality and capital adequacy.

Keywords: Participation Banking, Participation Banks, Conventional Banks, Financial Performance, Financial Performance in Banking

JEL:G21,G24

1. Giriş

Bünyesinde katılım bankacılığını da içeren faizsiz finans sistemleri tasarruf sahiplerinden topladıkları fonları faizsiz finansman modellerine uygun değerlendirerek oluşan kar-zararı tasarruf sahipleri ile paylaşma esasına dayanır. Faizsiz bankacılık ilk olarak 1963-1967 yılları arasında Mısır'da başlamıştır. 1971 yılında ilk faizsiz banka kurulmuştur. Türkiye'de faizsiz bankacılık faaliyetlerine ilişkin yasa 1983 yılında çıkmış ve ilk faizsiz bankalar "Özel Finans Kurumu" adıyla 1985 yılında kurulmuştur. 1999 yılında katılım bankalarıyla ilgili ilk düzenlemeler yapılarak Bankacılık Kanunu kapsamına alınmıştır. 2005 yılındaki düzenleme ile de isimleri "Özel Finans Kurumu" iken "Katılım Bankası" olarak değiştirilmiştir.

Katılım Bankaları 2015 Raporu'na göre global faizsiz finans sisteminin büyüklüğü 2 trilyon ABD doları düzeyinde olup, çift haneli bir büyüme hızı ile 2020 yılında 3,2 trilyon ABD dolarlık bir hacme ulaşacağı hesaplanmaktadır.

Faizsiz bankacılığın tüm dünyada artan popülaritesine paralel olarak ülkemizde de bu yönde çalışmalar yoğunlaşmıştır. Kamu kesiminin katılım bankacılığına yönelik son yıllarda artan ilgisi ve bu ilginin bir sonucu olarak yeni açılan katılım bankaları ile birlikte mevcutta yüzde 4,9 düzeyinde olan katılım bankacılığının toplam bankacılıktan aldığı payın 2025 yılında yüzde 15 seviyesine çıkması hedeflenmektedir. Katılım bankalarının çalışma prensipleri mevduat bankalarından farklı olması dolayısıyla finansal sistemi tamamlayıcı bir unsur olmalarının yanında mevduat bankaları ile aynı rekabet ortamı içinde faaliyet gösterdikleri de bir gerçektir. Bu açıdan katılım bankalarının finansal performanslarının mevduat bankalarına göre farklı olup olmadığı daha yüksek ya da daha düşük bir performans sonucu ortaya koyup koymadıkları bu bankaların gelecekteki büyüme performansları hakkında ipuçları verecektir.

2. LİTERATÜR ve KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Bankacılık ve Katılım Bankacılığı

2005'te yürürlüğe giren 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile bankalar çalışma esaslarına göre üçe ayrılmışlardır. Bankacılık Kanunu'nun 3. Maddesinde tanımlar ve kısaltmalar bölümünde banka kavramının mevduat

bankaları ve katılım bankaları ile kalkınma ve yatırım bankalarını ifade ettiği belirtilmiştir.

Bankacılık Kanununa göre mevduat bankaları, kendi nam ve hesabına mevduat kabul etmek ve kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye'deki şubeleri şeklinde tanımlanan bankaları ifade etmektedir. Mevduat bankalarının temel işlevi vadesiz ve vadeli mevduat toplamak, kredi kullandırmak ve diğer bankacılık hizmetlerini vermektedir. Mevduat bankaları faiz esasına göre çalışan bankalardır.

Bankacılık Kanununa göre kalkınma ve yatırım bankaları, mevduat veya katılım fonu kabul etme dışında; kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren ve/veya özel kanunlarla kendilerine verilen görevleri yerine getiren kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye'deki şubelerini ifade etmektedir. “Kalkınma ve yatırım bankaları, yeni yatırımlar için uygun araştırma ve projelerin yapılması, yatırımcılara mali ve teknik destek sağlanması, menkul kıymetler borsalarının gelişmesine yardımcı olmak amacıyla kurulan finansal araçlardır.”¹ Kalkınma ve yatırım bankaları ülkelerin sanayileşmesine katkı sağlayan, özellikle yatırımcıların uzun vadeli finansman ihtiyacının karşılanmasında rol oynayan önemli finansal kurumlardır.

Bankacılık Kanununa göre katılım bankaları, özel cari ve katılma hesapları yoluyla fon toplamak ve kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye'deki şubelerini ifade etmektedir. Katılım bankacılığı ağırlıklı olarak dini sebeplere bağlı olarak faizli işlemlerden uzak duran kesimlerin tasarruflarını değerlendirmeleri, finansman ihtiyaçlarını karşılamaları ve diğer bankacılık hizmetlerinden yararlanmaları amacı ile kurulan, işlemlerini faizsizlik esasına uygun olarak yürüten bankalardır. Katılım bankaları mudaraba, muşaraka, murabaha gibi İslam hukukunda yerini bulan ve asırlardır kullanılagelen çeşitli işlemlerle değerlendirmektedir.²

2.2. Katılım Bankacılığının Tarihsel Gelişimi

İslam hukukuna göre faiz meşru olmayıp, hem Kuran’ı Kerim hem de Sünnet’de açık ve sert bir dille yasaklanmıştır.³ Güngör’ün de ifade ettiği gibi,

¹ Selahattin Koç, Aziz Bağcı, Kasım Can Işık, Kalkınma ve yatırım bankalarının performansları açısından değerlendirilmesi: Türkiye ölçeği (2002-2012). *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6 (1), 2016, s. 228.

² İbrahim Bulut, Bünyamin Er, Katılım bankacılığında iki yeni finansal teknik önerisi: mudaraba-risk sermayesi yatırım ortaklıkları ve mudaraba-risk sermayesi yatırım fonları, *Finansal yenilik ve açılımları ile katılım bankacılığı*, Aydın Yabanlı (ed.). İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği, 2012, s.18.

³ İhsak Emin Aktepe. *Sorularla katılım bankacılığı*. İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği, 2013, s.28.

İslam vade farkı ile mal alım ve satımını caiz görmüş fakat vade farkı ile para alım satımını haram kılmıştır.⁴

İslam'daki faiz yasağına bağlı olarak Müslüman ülkelerde, dini inançlardan dolayı faiz esasına dayanan bankaları ile çalışmak istemeyen kesimler bulunduğu için faizsiz finansman modellerine ilişkin arayışlar 1940'lı yıllarda ortaya çıkmaya başlamıştır.

İslam ekonomisi tabirinin ilk çıkışı 1945 sonrasında olup, bağımsızlık hareketleri sonucu bağımsızlığını kazanan Hindistan'da, Müslüman Hint aydınlar yeni bir sistem oluştururken İslam'dan nasıl faydalanacaklarını düşünmeye başlamışlar ve bu alanda çalışmalar yapmışlardır.⁵ Günümüzde faizsiz bankacılık anlayışının öncülüğünü ise 1955'de faizsiz bankacılık konusunda hazırladığı araştırma ile Pakistanlı iktisatçı Muhammed Uzair yapmıştır.⁶ Bu yıllarda ortalarında ortaya çıkmaya başlayan teorik çalışmalardan sonra uygulamaya yönelik olarak Prof. Ahmet Neccâr'ın 1963-1966 yılları arasında Mısır'da denediği faizsiz banka modeli ilk olmuş fakat dönemin koşulları sebebiyle uzun süre faaliyet gösterememiştir.

Faizsiz bankacılığın geçmişi M.Ö. 2123-2081 yılları arasında Babil'de hüküm süren Hammurabi'ye kadar uzatılmakla birlikte yukarıda belirtilen gelişmeler sonrasında kar-zarar ortaklığı prensibi ile çalışan ilk modern faizsiz bankalar 1970'li yıllarda ortaya çıkmıştır.⁷

Modern anlamda faizsiz bankacılık ihtiyacının 20. Yüzyılda İslam ülkelerinde görülmeye başlayan sanayileşme hareketleri, 1970'li yıllarda petrol fiyatlarının artışı ve İslam ülkelerinin petrol kaynaklarından elde ettikleri gelirlerle ortaya çıkan fonların değerlendirilmesi gibi sebeplerle ortaya çıktığı görülmektedir. Polat sistemin gelişmesinin arkasındaki nedenleri üç başlık altında toplamıştır: alternatif arayışında olan kişi ve kurumlar açısından mevcut sistemdeki eksiklikler, İslam toplumlarının son zamanlardaki finansal güç kazanımı, katılım bankacılığının arka planında yer alan güçlü ahlaki motivasyon.⁸ Güngör ise faizsiz bankacılığın ortaya çıkışında dini, ekonomik ve siyasi nedenlerin bulunduğunu belirtmiştir.⁹ Özulucan ve Özdemir'e göre İslam ülkeleri arasında yapılacak bir işbirliğinin, tüm İslam

⁴ Kamil Güngör, Bir finansal araç olarak katılım bankacılığı: tesbitler-teklifler, *Finansal yenilik ve açılımları ile katılım bankacılığı*, Aydın Yabanlı (ed.). İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği, 2012, s.222.

⁵ Ali Polat, Katılım bankacılığı, dünya uygulamalarına ilişkin sorunlar-fırsatlar Türkiye için projeksiyonlar, *Finansal yenilik ve açılımları ile katılım bankacılığı*, Aydın Yabanlı (ed.). İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği, 2012, s. 83.

⁶ Cihangir Akın, *Faizsiz bankacılık ve kalkınma*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1986, s.113.

⁷ Bülent Köksal, Portföy çeşitlendirmesi açısından katılım bankaları, *Finansal yenilik ve açılımları ile katılım bankacılığı*, Aydın Yabanlı (ed.). İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği, 2012, s. 125.

⁸ Polat, a.g.e., s.81.

⁹ Güngör, a.g.e., s.226.

ülkeleri için olumlu sonuçlar verebileceği görüşü de İslami bankacılık esaslarını benimseyen kuruluşların kurulmasında etken olan bir faktördür.¹⁰ Bu açıdan bakıldığında Kral Faysal’ın teşebbüs ve desteği ile 43 Müslüman ülkenin katılımı sonucu 1974 yılında Cidde’de kurulan, 1975’te faaliyete geçen ve halen faal olan, Türkiye’nin de üyesi bulunduğu İslam Kalkınma Bankası faizsiz bankacılığın en önemli örneğidir.

Türkiye 1984 yılında İslam Kalkınma Bankası Yönetim Kurulu’nda devamlı üye bulundurma hakkını elde etmiştir. İslam Kalkınma Bankası’nın kurulduğu yıllardan sonra faizsiz bankacılık ivme kazanmış ve kısa bir sürede Mısır, Kuveyt, Ürdün, Bahreyn ve diğer ülkelere yayılmıştır. Bu süreçte faiz esasına göre çalışan banka ve finansal kurumlar da faizsiz bankacılık konusunda pencereler açmışlardır. Aras ve Öztürk bu durumu şöyle açıklamaktadır.¹¹

“Günümüzde birçok ülkede faizsiz esasa göre bankacılık faaliyeti yapan kurumlar olduğu gibi bu alandaki gelişmelere kayıtsız kalmayarak bünyelerinde faizsiz esasa göre çalışan birimler kuran batılı kurumlar da bulunmaktadır. Bu kurumlar arasında Citibank, HSBC Bank, Union Bank of Switzerland, Kleinwort Benson, ANZ Grindlays, Goldman Sachs da yer almaktadır. Dolayısıyla dünyada, başta Körfez ülkeleri olmak üzere katılım bankacılığının hacminin arttığı, konvansiyonel bankaların da faizsiz bankacılığa yöneldikleri görülmektedir.”

Katılım Bankaları 2015 raporuna göre faizsiz finans sisteminde faaliyet gösteren kuruluşların sayısı 1.143 iken, faizsiz bankacılık yapan bankalar 436, Tekafül şirketleri 308, diğer finansal kurumlar 399 adede ulaşmıştır. 2015 yılı itibarıyla, global faizsiz finans sisteminin büyüklüğü 2 trilyon ABD doları mertebesindedir. Diğer taraftan faizsiz finans sisteminin çift haneli bir büyüme hızı ile 2020 yılında 3,2 trilyon ABD dolarlık bir hacme ulaşacağı hesaplanmaktadır. Global faizsiz finans sisteminin itici güçlerini, çekirdek grubu temsil eden Katar, Endonezya, Suudi Arabistan, Malezya, Birleşik Arap Emirlikleri, Türkiye ile Bahreyn, Kuveyt ve Pakistan oluşturmaktadır. Öngörüler, orta vadedeki güçlü büyümenin adı geçen bu piyasalarda gerçekleşeceği noktasında birleşmektedir.

2.3. Türkiye’de Katılım Bankacılığı

Faizsiz bankacılığın Türkiye’de ilk uygulaması Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası ile gündeme gelmiştir. Kalaycı’nın açıkladığı üzere “Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası (DESİYAB), yerli halkın ve yurt dışı işçilerin birikimlerini faizsiz koşullarda fakat verimlilik, kârlılık anlayışı doğrultusunda

¹⁰ Abitter Özulucan, Fevzi Serkan Özdemir, *Katılım bankacılığı*. İstanbul: Türkmen Kitabevi, 2010, s.13.

¹¹ Osman Nuri Aras, Mustafa Öztürk, Reel ekonomiye katkıları bakımından katılım bankalarının kullandığı fonların analizi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*. 3 (2), 2011, s. 168.

birleştirerek sanayiye aktarmak üzere 1975'te kurulmuş, 1978'de faiz bazlı çalışma kararı almıştır." ¹²

Faizsiz bankacılığının dünyada ilgi görmesinin en önemli nedenlerinden biri petrol gelirleri ile zenginleşen İslam ülkelerinin fon fazlasının faizsiz olarak değerlendirilme gereksinimi olmakla birlikte ülkemizde faizsiz bankacılığın ortaya çıkış nedenleri biraz daha farklıdır.1980'li yıllara kadar ithal ikameci büyüme politikaları izleyen Türkiye bu tarihten sonra dışa açılarak ihracatla büyüme stratejisi izlemeye başlamıştır. Bu dışa açılma stratejisi finans alanında dünyada yaşanan gelişmelerin Türkiye'ye de kazandırılmasına olanak sağlamıştır. İstanbul Menkul Kıymetler Borsa'sının, leasing ve faktöring şirketlerinin, sermaye piyasası aracı kurumlarının kurulması bu gelişmelere örnek olarak sayılabilir. Finansal piyasalarda yaşanan bu gelişmelerin faizsiz bankacılık açısından yansıması Özel Finans Kurumları'nın kurulması olmuştur. Özel Finans Kurumları ile hedeflenen tasarrufların teşvik edilmesi ve özellikle inançlarından dolayı birikimlerini mevcut finansal sistem içinde değerlendirmeyen kesimler için alternatif oluşturarak bu tasarrufların ekonomiye kazandırılmasıdır. Zenginleşen İslam ülkelerinden fonlar için bir çekim merkezi olmak da bir diğer hedef olarak öne çıkmaktadır.

Özel Finans Kurumları'nın kurulması hakkındaki düzenlemeler 1983 yılında yapılmıştır. 1985 yılında kurulan Albaraka Türk Finans Kurumu A.Ş. ve Faisal Finans Kurumu A.Ş. faizsiz bankacılık prensiplerine göre kurulmuş ilk özel finans kurumlarıdır. Sonrasında 1989 yılında Kuveyt Türk Evkaf Finans Kurumu A.Ş., 1991 yılında Anadolu Finans Kurumu A.Ş., 1995 yılında İhlas Finans Kurumu A.Ş. ve 1996 yılında Asya Finans Kurumu A.Ş. kurulmuştur.

1999 yılında Özel Finans Kurumları Bankacılık Kanunu kapsamına alınmıştır. 2001 yılında yapılan düzenlemede ise güvence fonunun oluşturulması, faaliyet izni kaldırılan kurumların tasfiyesine ilişkin özel hükümler, şahsi sorumluluk müessesesi ve Özel Finans Kurumları Birliği'nin kurulması gibi önemli hükümler getirilmiştir.

Katılım bankalarının çatı kuruluşu olan Özel Finans Kurumları Birliği tüzel kişiliği haiz ve kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşu olarak 2001 yılında kurulmuştur. 2005 yılında yürürlüğe giren 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile özel finans kurumları "katılım bankaları" adını almış Özel Finans Kurumları Birliği'nin ünvanı da Türkiye Katılım Bankaları Birliği olarak değiştirilmiştir.

2001 yılında yaşanan kriz döneminde İhlâs Finans'ın tasfiyesi sonrasında sektörü olumsuz etkileyen bir diğer olay 2016 Temmuz ayında Bank Asya'nın faaliyet izni kaldırılması olmuştur. Sektörde yaşanan gelişmeler

¹² İrfan Kalaycı, Katılım bankacılığı: mali kesimde nasıl bir seçenek. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9 (19), 2013, s. 55.

ise kamunun katılım bankacılığına olan ilgisinin sonucunda Mayıs 2015 tarihinde Ziraat Katılım’ın ve Şubat 2016’da Vakıf Katılım sektörüne katılması olmuştur. Bu gelişmeler sonrasında Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankası sayısı beşe yükselmiştir.

Aşağıdaki tabloda çeşitli kalemlerde katılım bankacılığının toplam bankacılık sektörü içindeki payı görülmektedir. Buna göre toplanan ve kullanılan fonlarda, aktifte ve öz kaynaklarda katılım bankacılığı 2016 yılında gerileme kaydetmiş bununla birlikte kârlılıkta artış yaşamıştır.

Tablo 1. Katılım bankalarının bankacılık sektörü içindeki payları

Sektör Payı	2015	2016
1- Toplanan Fonlarda	%5,9	%5,6
2- Kullanılan Fonlarda	%5,2	%4,8
3- Toplam Aktifte	%5,1	%4,9
4- Öz kaynaklarda	%4,1	%3,8
5- Net Karda	%1,6	%2,9

Kaynak: Katılım Bankaları Birliği

Katılım bankacılığının yıllar itibarıyla sektörden aldığı pay incelendiğinde ise 2013 yılından sonra görülen gerileme dikkat çekicidir.

Tablo 2. Katılım bankalarının toplam aktifleri ve sektör içindeki payları

Yıllar	Toplam Aktifler	Sektör Payı
2012	70.245	%5,1
2013	96.022	%5,5
2014	104.073	%5,2
2015	120.252	%5,1
2016	132.874	%4,9

Kaynak: Katılım Bankaları Birliği

Şube ve personel sayıları açısından katılım bankalarının gelişimi incelendiğinde Bank Asya’nın faaliyetlerinin durdurulması sonrasında 2016 yılında şube ve personel sayısında azalış yaşandığı görülmektedir. Her ne kadar iki yeni katılım bankası kurulmuş olsa da bunlar henüz diğer katılım bankalarına nazaran yeterli büyüklüğe erişmiş durumda değildir.

Tablo 3. Katılım bankalarının şube ve personel sayısı gelişimi

Yıllar	Şube Sayısı	Personel Sayısı
2012	828	15.356
2013	966	16.763
2014	990	16.270
2015	1.080	16.554
2016	959	14.465

Kaynak: Katılım Bankaları Birliği

2.4. Türkiye’de Faaliyet Gösteren Katılım Bankaları

Günümüz itibarı ile Türkiye’de faaliyet gösteren 5 katılım bankası 2017 Şubat sonu itibarı ile toplam 967 şube ve 14.520 çalışan faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu bölümde Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankaları hakkında genel bilgiler verilmiştir.

2.4.1 Albaraka Türk

Ortadoğu'nun güçlü sermaye grupları Albaraka Bankacılık Grubu (AGB), İslam Kalkınma Bankası (IDB) ve Türk ekonomisine yarım yüzyıldan fazla hizmet veren yerli bir sanayi grubunun öncülüğünde 1984 yılında kurulan Albaraka Türk Katılım Bankası, 1985'te Türkiye'deki ilk Özel Finans Kurumu olarak hizmet vermeye başlamıştır.

Albaraka'nın ortaklık yapısında; yabancı ortakların payı yüzde 66, yerli ortakların payı yüzde 9,16, halka açık olan pay ise yüzde 24,84'dür. Yabancı ortaklardan Albaraka Bankacılık Grubu'nun sermayedeki payı yüzde 54, İslam Kalkınma Bankası'nın payı ise yüzde 7,8'dir.

Albaraka Türk, 2016 yılsonu itibarıyla 900 milyon TL ödenmiş sermayeye ve 2,3 milyar TL düzeyinde öz kaynağa sahiptir. Banka'nın konsolide olmayan aktif toplamı 2016 yılında 32,9 milyar TL seviyesine ulaşmıştır. Banka, 2016 yılsonu itibarı ile 212 yurt içi ve 1 yurtdışı şube ve toplam 3.989 çalışan ile faaliyet göstermektedir.

2.4.2 Kuveyt Türk

Kuveyt Türk'ün temelleri, Kuveyt merkezli Kuwait Finance House'un 1989 yılında Türkiye pazarına girmesiyle atılmıştır. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın 28 Şubat 1989 tarihli izniyle ve "Kuveyt Türk Evkaf Finans Kurumu A.Ş." unvanıyla, 31 Mart 1989 tarihinde Özel Finans Kurumu statüsünde faaliyete başlayan Banka, 1999 yılından itibaren diğer özel finans

kurumlarıyla beraber 4389 sayılı Bankacılık Kanunu’na tabi olarak hizmet vermeye başlamış, 2006 yılında ise halen kullanmakta olduğu Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş. (Kuveyt Türk) adını almıştır.

2016 yılsonu faaliyet raporuna göre, Banka’nın hisselerinin yüzde 62,24’ü Kuveyt Finans Kurumu’na, yüzde 18,72’si Vakıflar Genel Müdürlüğü’ne, yüzde 9’u Kuveyt Devlet Sosyal Güvenlik Kuruluşu’na, yüzde 9’u İslâm Kalkınma Bankası’na, geriye kalan yüzde 1,04’lük kısmı ise diğer gerçek ve tüzel kişilere aittir.

Kuveyt Türk, 2016 yılsonu itibarıyla 2,8 milyar TL düzeyinde ödenmiş sermayeye sahiptir. Banka’nın konsolide olmayan aktif toplamı 2016 yılında 48 milyar TL’ye ulaşmıştır. Kuveyt Türk, 2016 yılsonu itibarıyla 3,9 milyar TL düzeyinde öz kaynak büyüklüğüne sahiptir. 2016 yılsonu itibarı ile 385 yurt içi ve 1 yurtdışı şube ve toplam 5.585 çalışan ile faaliyet göstermektedir.

2.4.3 Türkiye Finans

Türkiye Finans; yüzde 100 yerli sermayeli ilk özel finans kurumu olarak 1991 yılında kurulan Anadolu Finans ile 1985-2001 yılları arasında Faisal Finans Kurumu adıyla katılım bankacılığı hizmeti sunan Family Finans’ın 2005 yılında birleşmesiyle kurulmuştur.

Anadolu Finans ile Family Finans’ın birleşmesi Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK)’nın 28 Aralık 2005 tarihli kararıyla resmen tescil edilmiş ve 30 Aralık 2005 tarihinde Banka’nın unvanı Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş. olarak değiştirilmiştir.

2008 yılında, The National Commercial Bank (NCB) tarafından yüzde 60 hissesi satın alınan Türkiye Finans Katılım Bankası, bu tarihten sonra değişim ve atılım dönemine girmiştir. Suudi Arabistan’ın ilk ve en büyük bankası The National Commercial Bank (NCB) Türkiye Finans’ın yüzde 67,03 hisse ile hâkim ortağı konumundadır. Türkiye Finans, 2016 yılsonu itibarıyla 2,6 milyar TL düzeyinde ödenmiş sermayeye ve 3,7 milyar TL öz kaynak büyüklüğüne sahiptir. Banka’nın konsolide olmayan aktif toplamı 2016 yılında 38,8 milyar TL’ye ulaşmıştır. 2016 yılsonu itibarı ile 285 yurt içi ve 1 yurtdışı (Bahreyn) şube ve toplam 3.989 çalışan ile faaliyet göstermektedir.

2.4.4 Vakıf Katılım

Vakıf Katılım Bankası A.Ş.; tamamı T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü, Bayezid Han-ı Sani (II.Bayezid) Vakfı, Mahmut Han-ı Evvel Bin Mustafa Han (I.Mahmut) Vakfı, Mahmut Han-ı Sani Bin Abdulhamit Han-Evvel (II.Mahmut) Vakfı ve Murat Paşa Bin Abdusselam (Murat Paşa) Vakfı tarafından ödenmiş 805.000.000 TL sermayesi ile 25.06.2015 tarihinde bir anonim şirket olarak kurulmuş, 17.02.2016 tarihinde Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu’ndan faaliyet izni almıştır.

Katılım bankacılığı sektörünün en genç üyesi olan Vakıf Katılım, yüzyıllardır kültürümüzün önemli bir parçası olarak günümüze gelen ve bugün ana kurucusu T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yaşatılan “Vakıf Kültürü”nün önemli bir kurumu olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Bankanın 2016 yılsonu bağımsız denetim raporunu göre aktif büyüklüğü 4,7 milyar TL öz kaynakları 876,4 milyon TL ve ödenmiş sermayesi 805 milyon TL’dir. Banka 2016 yılında faaliyete başlaması sebebiyle kayda değer bir kar elde edememiştir.

2.4.5 Ziraat Katılım

Ziraat Katılım Bankası; tamamı T.C. Hazinesi tarafından ödenmiş 675.000.000 -TL sermayesi ile Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu’nun 15/10/2014 tarih ve 29146 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 10/10/2014 tarih ve 6046 sayılı izniyle kurulmuş, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu’nun 14/05/2015 tarih ve 29355 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 12/05/2015 tarih, 6302 sayılı kararı ile faaliyet izni almıştır. Banka sermayesi 24/05/2016 tarih ve 9081 sayılı Resmi Gazetede yayımladığı haliyle 72.000.000-TL artırılarak, ödenmiş sermayesi toplam 747.000.000-TL’ye ulaşmıştır. Stratejisini; etkin katılım bankası olmak, herkes için katılım bankacılığı yapmak ve katılım bankacılığını geliştirmek ekseninde açıklayan banka, 2016 yılında 22 yeni şube açarak yılsonu itibarıyla şube sayısını 44’e çıkarmıştır.

Ziraat Katılım 2016 yılında reel sektörün finansmanına ağırlık vererek hızlı bir büyüme kaydetmiştir. Nakdi finansmanda 5,5 milyar TL’ye ulaşarak yüzde 229 oranında, gayri nakdi finansmanda ise 3,5 milyar TL’ye ulaşarak yüzde 778 oranında büyüme gerçekleştirmiş ve reel sektöre toplamda 9 milyar TL seviyesinde finansman desteği sağlanmıştır. Vadesi gelip kapanan tutarları da dikkate alındığında ülke ekonomisine sağlanan finansal desteğin 12 milyar TL seviyesine ulaştığı belirtilmiştir. Yılsonu itibarı ile 655 çalışan ile faaliyet gösteren bankanın aktif büyüklüğü 8 milyar TL düzeyine yükselmiş ve 2016 yılını 30,7 milyon TL kar ile kapatmıştır.

2.5. İncelenen Finansal Oranlar ve Hipotezler

Araştırmaya konu finansal göstergelerin seçiminde kârlılık, likidite, risk ve borç ödeme gücü, aktif kalitesi ve sermaye yeterlilik alanlarına odaklanan oranlar seçilmiştir. Aşağıdaki bölümlerde bu oranlara ve kurulan hipotezlere ilişkin bilgiler verilmiştir.

2.5.1 Kârlılık

Kârlılık oranları varlıklardan ve öz kaynaklardan elde edilen getiriye göstermekte olup, yönetsel yeteneği ölçerler.¹³ Gerek akademik

¹³ Mesut Doğan, Katılım ve geleneksel bankaların finansal performanslarının karşılaştırılması: Türkiye örneği. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 2013, s.180.

çalışmalarda gerekse sektör göstergelerinde kârlılık performansına ilişkin analizlerde aşağıdaki iki oranın öne çıktığı görülmektedir. Bu çalışmada kârlılık analizleri, aktif karlılığı ve öz kaynak karlılığı olarak adlandırılan bu iki oran aracılığı ile yapılmıştır.

- i. Net Kar / Toplam Aktifler: Aktif karlılığı olarak adlandırılan bu oran bankaların karlılığını ifade eden oranların içinde en sık kullanılan oranlardan biri olup, bankanın varlıklarını ne derece karlı kullandığını ifade eder.
- ii. Net Kar / Öz Kaynaklar: Öz kaynak karlılığı olarak adlandırılan bu oran, birim öz kaynak başına elde edilen karı göstermesi bakımından ortaklar açısından kritik bir kârlılık oranıdır.

Araştırmada test edilecek hipotezler şunlardır:

H₀: Katılım ve mevduat bankalarının kârlılıkları arasında fark yoktur.

H₁: Katılım ve mevduat bankalarının kârlılıkları farklılık göstermektedir.

2.5.2 Likidite

Likidite oranları bankaların kısa vadeli yükümlülüklerini yerine getirme gücünü gösterir. Bankalar; cari ve tasarruf hesaplarından (vadeli mevduat ya da katılım hesabı) beklenmedik ve hızlı nakit çıkışları sebebiyle likidite sorunuyla yüz yüze gelebilirler.

- i. Likit Aktifler / Kısa Vadeli Yükümlülükler: Bu oran bankanın likit aktifleri ile kısa vadeli yükümlülüklerini ne derece karşılayabileceğini gösteren temel bir likidite göstergesi olup, bankanın kısa vadeli yükümlülüklerini yerine getirebilme gücünü göstermektedir.
- ii. Likit Aktifler / Toplam Varlıklar: Bu oran bankaların aktiflerinin ne ölçüde likit olduğunun ifade etmekte olup düşük olması bankanın likidite yetersizliğine işaret ederken, istenenden yüksek olması ise kaynakların atıl kaldığına ve verimsizliğe işaret eder.

Araştırmada test edilecek hipotezler şunlardır:

H₀: Katılım ve mevduat bankalarının likiditeleri arasında fark yoktur.

H₁: Katılım ve mevduat bankalarının likiditeleri farklılık göstermektedir.

2.5.3 Risk ve Borç Ödeme Gücü

Borç ödeme oranları bankaların borçluluk düzeylerini ve borçlarını ödeme gücünü gösteren oranlardır. Yüksek borçluluk bankaların risk düzeyini arttırıcı bir unsurdur.

- i. Toplam Borçlar / Toplam Öz kaynaklar: Borçların öz kaynaklara oranını gösteren bu oranın yüksek olması bir işletmenin yüksek finansal kaldıraç ile faaliyet gösterdiği anlamına gelmektedir.
- ii. Toplam Borçlar / Toplam Varlıklar: Bu oran toplam varlıkların ne kadarının borçlarla finanse edildiğini ifade etmektedir. Oranın yüksek olması finansmanda öz kaynak kullanımının düşük olmasına işaret etmekte olup risk düzeyini arttırmaktadır.
- iii. Krediler / Mevduatlar: Mevduatın krediye dönüşüm oranını ifade etmekte olup, bankacılık sektörü açısından önemli bir göstergedir.

Araştırmada test edilecek hipotezler şunlardır:

H₀: Katılım ve mevduat bankalarının risk ve borç ödeme gücü arasında fark yoktur.

H₁: Katılım ve mevduat bankalarının risk ve borç ödeme gücü farklılık göstermektedir.

2.5.4 Aktif Kalitesi

Bankalarda aktif kalitesini ifade etmek için genellikle başvuru oranı takipteki krediler oranıdır. "Bankacılık sisteminin önemli enstrümanlarından biri olan kredi, kısmen veya tamamen geri ödemesi 90 günü aştığında takipteki kredi kapsamına girer. Takipteki kredilerin toplam kredilere oranı, bir ekonomide kişi veya kurumların ödeme gücünü, bankalarda da aktif kalitesi ve risk düzeyini gösterir".¹⁴ Türkiye Bankalar Birliği Türk Bankacılık Sistemi Seçilmiş Rasyolar raporunda da yer alan krediler ve alacakların toplam aktif içindeki payı da önemli bir gösterge olup analize dahil edilmiştir.

- i. Takipteki Krediler / Toplam Krediler: Takip oranı ya da takibe dönüşüm oranı olarak adlandırılan bu oran gerek bankacılık sektöründeki aktif kalitesi gerekse genel ekonomik durum hakkında bilgi vermektedir.
- ii. Krediler / Toplam Aktifler: Bankaların kaynaklarını ne derece reel ekonomiye kullandıklarını gösteren bir orandır.

Araştırmada test edilecek hipotezler şunlardır:

H₀: Katılım ve mevduat bankalarının aktif kaliteleri arasında fark yoktur.

H₁: Katılım ve mevduat bankalarının aktif kaliteleri farklılık göstermektedir.

¹⁴ Başak Tanınmış Yücememiş, İnanç Asım Sözer, Bankalarda takipteki krediler: Türk bankacılık sisteminde takipteki kredilerin tahminine yönelik bir model uygulaması. Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 3 (5), 2011, s. 44.

2.5.5 Sermaye Yeterliliği

Sermaye yeterliliğinin ölçülmesinde temel gösterge olan sermaye yeterlilik rasyosu bankaların sermaye yeterliliğini ve finansal bakımdan sağlamlığını gösteren bir orandır. Doğan oranda görülen olumsuz eğilimlerin bankaların riskliliği artırmakla birlikte sermaye yetersizliğinden dolayı finansal bakımdan sıkıntıya düşmesine neden olabileceğini belirtmiştir.¹⁵ Sermaye yeterliliği açısından bir diğer kritik oran ise öz kaynakların toplam aktiflerin finansmanındaki payıdır.

- i. Sermaye Yeterlilik Oranı: Öz kaynakların risk ağırlıklı varlıklara bölümünü ifade etmektedir. Basel II’ye göre bu oranın en azından yüzde 12’nin üstünde olması beklenmektedir.
- ii. Öz kaynaklar / Toplam Aktifler: Bankanın aktiflerinin öz kaynakla finanse edilen bölümünü ifade eden bir oran olup yüksek olması bankanın öz kaynaklarının sağlamlığına işaret etmektedir.

Araştırmada test edilecek hipotezler şunlardır:

H₀: Katılım ve mevduat bankalarının sermaye yeterlilikleri arasında fark yoktur.

H₁: Katılım ve mevduat bankalarının sermaye yeterlilikleri farklılık göstermektedir.

3. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

3.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bu çalışmanın amacı katılım bankaları ile mevduat bankalarının finansal performanslarının çeşitli finansal oranlar aracılığı ile karşılaştırılmasıdır. Bu amaçla 2010-2016 yılları verileri kullanılarak Türkiye Finans, Albaraka Türk ve Kuveyt Türk olmak üzere 3 katılım bankası ve benzer büyüklüklerde üç mevduat bankasının (Şeker Bank, Türk Ekonomi Bankası ve ING Bank) finansal performansları karşılaştırılmış, istatistiksel analizlerde t-testi kullanılmıştır. Karşılaştırmada kârlılık, likidite, risk ve borç ödeme gücü, aktif kalitesi ve sermaye yeterlilik başlıklarında toplam 11 oran kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan verileri BDDK, Bankalar Birliği, Katılım Bankaları Birliği ve araştırmaya konu bankaların yıllık finansal raporlarından derlenmiştir.

3.2. Araştırmanın Örnekleme

Araştırmanın evreni Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankaları ve mevduat bankalarıdır. Çalışmaya konu katılım bankaları seçilirken faaliyet

¹⁵ Doğan, a.g.e., s.181.

süreleri, şube sayıları ve aktif büyüklükleri dikkate alınmıştır. İlgili büyüklükleri gösteren tablo aşağıda yer almak olup, Vakıf Katılım ve Ziraat Katılım Bankaları nispeten yeni kurulmuş olmaları ve henüz diğer katılım bankalarının büyüklüklerinden uzak olmaları ve geçmiş yıllara ait veri temin edilmesinin olanaksızlığı nedeniyle çalışma dışında tutularak diğer üç katılım bankası araştırmaya konu edilmiştir.

Tablo 4. Katılım bankalarının kuruluş yılı, şube ve aktif büyüklükleri

Banka Adı	Kuruluş Yılı	Şube Sayısı	30.09.2016 Aktif Büyüklüğü
Albaraka Türk	1984	213	28.632.535 TL
Kuveyt Türk	1989	383	45.201.231 TL
Türkiye Finans	1985	286	37.641.425 TL
Vakıf Katılım	2016	19	2.471.171 TL
Ziraat Katılım	2015	41	6.081.343 TL

Kaynak: Katılım Bankaları Birliği

Araştırmaya konu mevduat bankalarının seçiminde şube ve aktif büyüklük itibarı ile seçilen katılım bankalarına yakın büyüklüklerde bankalar olmasına, özen gösterilmiştir. Faaliyet alanları özelleşen Türk Eximbank gibi bankalar ve 2011 yılında kurulması dolayısıyla Odea Bank ve her ne kadar aktif büyüklüğü açısından uygunsa da şube sayısı bakımından daha az şube ile faaliyet gösteren HSBC Bank analize konu edilmemiştir.

Bu kriterler çerçevesinde en uygun bankalar Türk Ekonomi Bankası, ING Bank ve Şekerbank olarak öne çıkmıştır. Aşağıdaki tabloda aktif büyüklükleri 10 ila 100 milyon TL arasındaki bankalar büyüklüklerine göre sıralı olarak gösterilmiştir.

Tablo 5. Aktif büyüklükleri 10-100 milyon TL arasındaki mevduat bankaları

Banka	Kuruluş Yılı	Şube Sayısı	30.09.2016 Aktif Büyüklüğü (Milyon TL)
Finans Bank A.Ş.	1987	630	93.988
Denizbank A.Ş.	1997	694	92.456
Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	1927	515	77.795

Banka	Kuruluş Yılı	Şube Sayısı	30.09.2016 Aktif Büyüklüğü (Milyon TL)
Türk Eximbank	1987	3	59.086
ING Bank A.Ş.	1984	268	46.526
Odea Bank A.Ş.	2011	50	33.141
HSBC Bank A.Ş.	1990	90	29.470
TSKB A.Ş.	1950	3	22.870
Şekerbank T.A.Ş.	1953	273	22.846
İller Bankası A.Ş.	1933	19	20.202
Alternatifbank A.Ş.	1991	53	14.065
Fibabanka A.Ş.	1984	73	13.468
Burgan Bank A.Ş.	1991	49	11.522
Anadolubank A.Ş.	1996	106	10.985

Kaynak: Bankalar Birliği

3.3. Araştırmanın Veri Toplama Tekniği ve Aracı

Araştırmada kullanılan veriler BDDK, Bankalar Birliği, Katılım Bankaları Birliği ve araştırmaya konu bankaların yıllık finansal raporlarından derlenmiştir.

3.4. Verilerin Analizi

Araştırma verileri SPSS 20.0 programında değerlendirilmiştir. Hipotez testlerinde t-testi kullanılmış ve istatistiksel anlamlılık düzeyi $p < 0.05$ olarak değerlendirilmiştir.

4. Araştırmada Elde Edilen Bulgular ve Hipotez Testleri

Bu bölümde beş başlık halinde incelenen oranlara ilişkin elde edilen bulgular ve t-testi sonuçlarına yer verilerek bulgular yorumlanmıştır.

4.1. Kârlılık

Aktif karlılığı ve öz kaynak karlılığı açısından katılım bankalarının örneklemdeki mevduat bankalarına göre daha yüksek kârlılıkla faaliyet gösterdiği aşağıdaki tablodan izlenebilmektedir.

Tablo 6. Katılım ve mevduat bankaları kârlılık karşılaştırması

Bankalar	Net Kâr / Toplam Aktifler	Net Kâr / Öz Sermaye
Katılım Bankaları Ortalaması	%1,26	%13,18
Albaraka Türk	%1,27	%14,51
Kuveyt Türk	%1,24	%13,34
Türkiye Finans	%1,28	%11,69
Mevduat Bankaları Ortalaması	%0,91	%8,58
ING Bank	%0,63	%5,86
Şeker Bank	%1,01	%8,86
Türk Ekonomi Bankası	%1,09	%11,03
Genel Ortalama	%1,09	%10,88

Kaynak: Kamu Aydınlatma Platformu ve İlgili Banka Faaliyet Raporları

İlgili farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını analiz etmek amacıyla katılım bankaları ve mevduat bankalarının kârlılıkları açısından t-testi uygulanmıştır.

Tablo 7. Katılım ve mevduat bankaları kârlılık karşılaştırması t-testi sonuçları

		Levene Testi		T Testi			
		F	Anlam Düzeyi	T	Anlam Düzeyi (Çift Yönlü)	Ortalama Farklılığı	Std. Hata Farklılığı
AKTKAR	Varyanslar eşit	1,068	,308	2,989	,005	,35238	,11789
	Varyanslar eşit değil			2,989	,005	,35238	,11789
OZKKAR	Varyanslar eşit	7,805	,008	4,671	,000	4,59762	,98434
	Varyanslar eşit değil			4,671	,000	4,59762	,98434

Sonuçlar incelendiğinde, hem aktif karlılığı (AKTKAR) hem de öz kaynak karlılığında (OZKKAR) yüzde 5 anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezi reddedilmiştir. Buna göre katılım bankalarının kârlılık oranlarındaki yükseklik istatistiksel olarak anlamlıdır.

H₀: Katılım ve mevduat bankalarının kârlılıkları arasında fark yoktur.

H₁: Katılım ve mevduat bankalarının kârlılıkları farklılık göstermektedir.

Katılım bankalarının aktif karlılığı inceleme dönemlerinde ortalama yüzde 1,26 olarak gerçekleşmiş buna karşılık mevduat bankalarının aktif karlılığı ise yüzde 1’in altında kalmıştır. İncelenen bankalar içinde aktif karlılığında Türkiye Finans başta gelirken ING Bank ise aktif karlılığı en düşük banka olmuştur.

Öz kaynak karlılığı açısından katılım bankaları yüzde 13,2 düzeyinde öz kaynak karlılığı ile yüzde 8,6 düzeyinde olan mevduat bankalarının önemli düzeyinde üzerinde performans göstermişlerdir. Öz kaynak karlılığında Albaraka Türk en yüksek performansa sahip banka olurken ING Bank aktif karlılığına benzer şekilde en düşük performansı gösteren banka olmuştur. Mevduat bankaları içinde Türk Ekonomi Bankası’nın gerek aktif karlılığında gerekse öz kaynak karlılığında katılım bankalarına en yakın banka olduğu gözlenmektedir.

4.2. Likidite

Mevduat ve katılım bankalarının likidite oranları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 8. Katılım ve mevduat bankaları likidite karşılaştırması

Bankalar	Likit Aktifler / Kısa Vadeli Yükümlülükler	Likit Aktifler/ Toplam Varlıklar
Katılım Bankaları Ortalaması	%50,15	%25,29
Albaraka Türk	%44,52	%23,22
Kuveyt Türk	%65,73	%29,91
Türkiye Finans	%40,20	%22,75
Mevduat Bankaları Ortalaması	%41,54	%23,42
ING Bank	%44,38	%23,35
Şeker Bank	%35,98	%20,62
Türk Ekonomi Bankası	%44,25	%26,30
Genel Ortalama	%45,84	%24,36

Kaynak: Kamu Aydınlatma Platformu ve İlgili Banka Faaliyet Raporları

Tabloda ortalamalar arasında görülen farklılığın istatistiksel anlamlılığı t-testi ile analiz edilmiştir. Buna göre likit aktiflerin kısa vadeli yükümlülüklerle oranı (LKAKVY) için H₀ hipotezini reddedilmiştir. Bu oranda

görülen farklılaşma istatistiksel olarak anlamlıdır. Likit aktiflerin toplam varlıklara oranı (LKATVR) için test sonuçlarına bakıldığında ise H_0 hipotezini reddetmek için yeterli kanıt bulunamamıştır. Likit aktiflerin toplam varlıklara oranında katılım bankaları ve mevduat bankaları arasında fark bulunmamaktadır.

H_0 : Katılım ve mevduat bankalarının likiditeleri arasında fark yoktur.

H_1 : Katılım ve mevduat bankalarının likiditeleri farklılık göstermektedir.

Tablo 9. Katılım ve mevduat bankaları likidite karşılaştırması

		Levene Testi		T Testi			
		F	Anlam Düzeyi	t	Anlam Düzeyi (Çift Yönlü)	Ortalama Farklılığı	Std. Hata Farklılığı
LKAKVY	Varyanslar eşit	7,881	,008	-2,408	,021	-8,61619	3,57873
	Varyanslar eşit değil			-2,408	,022	-8,61619	3,57873
LKATVR	Varyanslar eşit	,159	,692	-1,285	,206	-1,86857	1,45372
	Varyanslar eşit değil			-1,285	,206	-1,86857	1,45372

Likit aktiflerin toplam varlıklara oranında mevduat ve katılım bankaları arasında farklılık olmazken kısa vadeli yükümlülükler oranı bakımından farklılık bulunması bu iki banka türünün kısa vadeli yükümlülükleri açısından farklılaştığı izlenimini doğurmaktadır.

Likit aktiflerin kısa vadeli yükümlülükler oranı açısından katılım bankaları mevduat bankalarına göre daha likit pozisyonadadır. Bankalar bazında oranlara bakıldığında özellikle Kuveyt Türk'ün likidite konusunda olumlu ayrıştığı görülmektedir. Mevduat bankalarında ise Şeker Bank düşük likidite ile faaliyet göstermekte olup, diğer iki mevduat bankasının likiditeleri birbirine yakın seyretmiştir. Likit aktiflerin toplam varlıklara oranında ise Kuveyt Türk yine katılım bankaları içinde öne çıkmıştır, mevduat bankaların ise Türk Ekonomi Bankası bu oranda en iyi performansı göstermiştir.

4.3. Risk ve Borç Ödeme Gücü

Toplam borçların öz kaynaklara oranı açısından katılım bankaları mevduat bankalarına nazaran daha az öz kaynak ve dolayısıyla daha yüksek borçlulukla faaliyet gösterdikleri gözlenmektedir. Toplam borçların toplam varlıklara oranı açısından ise mevduat bankaları ve katılım bankaları birbirine

yakın sonuçlar oraya koymaktadır. Mevduatların krediye dönüşüm oranında katılım bankaları mevduat bankalarının gerisinde kalmıştır.

Tablo 10. Katılım ve mevduat bankaları risk ve borç ödeme gücü karşılaştırması

Bankalar	Toplam Borçlar / Toplam Öz kaynaklar	Toplam Borçlar / Toplam Varlıklar	Krediler / Mevduatlar
Katılım Bankaları Ortalaması	9,80	%90,46	%101,92
Albaraka Türk	10,89	%91,41	%95,46
Kuveyt Türk	9,94	%90,65	%96,77
Türkiye Finans	8,56	%89,32	%113,52
Mevduat Bankaları Ortalaması	8,52	%89,40	%117,81
ING Bank	8,57	%89,42	%138,70
Şeker Bank	7,99	%88,82	%104,35
Türk Ekonomi Bankası	8,99	%89,95	%110,38
Genel Ortalama	9,16	%89,93	%109,86

Kaynak: Kamu Aydınlatma Platformu ve İlgili Banka Faaliyet Raporları

Oranlarda gözlenen bu farklılıkların istatistiksel önemi t-testi ile test edilmiş olup, test sonuçları aşağıda yer almaktadır.

Tablo 11. Katılım ve mevduat bankaları risk ve borç ödeme gücü karşılaştırması t-testi sonuçları

		Levene Testi		T Testi			
		F	Anlam Düzeyi	t	Anlam Düzeyi (Çift Yönlü)	Ortalama Farklılığı	Std. Hata Farklılığı
BRCOZK	Varyanslar eşit	5,272	,027	-2,815	,008	-1,27619	,45331
	Varyanslar eşit değil			-2,815	,009	-1,27619	,45331

BRCVRL	Varyanslar eşit	2,150	,150	-2,391	,022	-1,06333	,44467
	Varyanslar eşit değil			-2,391	,023	-1,06333	,44467
KRDMVD	Varyanslar eşit	6,275	,016	3,698	,001	15,89381	4,29813
	Varyanslar eşit değil			3,698	,001	15,89381	4,29813

Katılım bankaları ve mevduat bankalarının borçluluk oranları açısından t-testi sonuçları incelendiğinde, borçların öz kaynaklara oranı (BRCOZK) ve borçların toplam varlıklara oranı (BRCVRL) açısından yüzde 5 anlam düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Bununla birlikte borçların toplam varlıklara oranı açısından anlamlılık düzeyi yüzde 2 seviyesinde olup, borçların öz kaynaklara oranına göre daha düşük bir anlamlılığa sahiptir.

Kredilerin mevduatlara oranında (KRDMVD) ise katılım bankaları ve mevduat bankaları arasında anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Dolayısıyla her üç oran için H_0 hipotezi reddedilmiştir.

H_0 : Katılım ve mevduat bankalarının risk ve borç ödeme gücü arasında fark yoktur.

H_1 : Katılım ve mevduat bankalarının risk ve borç ödeme gücü farklılık göstermektedir.

Borçluluk oranları açısından katılım bankaları içinde Albaraka Türk en yüksek borçluluğa sahip banka olurken Türkiye Finans ise en düşük borçluluğa sahip katılım bankası olmuştur. Mevduat bankaları içinde ise Türk Ekonomi Bankası'nın borçluluk oranı nispeten yüksek Şeker Bank'ın borçluluk oranı ise nispeten düşük çıkmıştır. Borçluluk oranlarında değişim katılım bankaları içinde daha yüksek olurken mevduat bankalarında birbirine daha yakın sonuçlar gözlenmektedir.

Toplanan mevduatların krediye dönüşüm oranını gösteren Krediler / Mevduatlar oranında mevduat bankaları cephesinde bu oran ING Bank'ta yüzde 139 seviyelerine kadar yükselmiş olup mevduat bankaları ortalaması yüzde 117,8 seviyesinde olmuştur. Katılım bankalarında ise yüzde 101,9 olarak gerçekleşmiş, katılım bankaları içinde bu oran Türkiye Finans'ta yüzde 113,5 olarak diğer katılım bankalarından ayrılan bir seviyede değerlendirilmiştir. Bu bakımdan mevduat bankalarının topladıkları fonların krediye dönüşüm oranı daha yüksek olup, bu durum katılım bankalarının son yıllarda mevduat bulmakta zorlanmasına, sendikasyon ve benzeri

borçlanmalara daha fazla yönelinmesine ve sukuk gibi alternatif ürünler ihraç edilmesine bağlanmıştır.

4.4. Aktif Kalitesi

Kredilerin aktif toplamı açısından payı incelendiğinde katılım ve mevduat bankalarının birbirine yakın sonuçlar ortaya koydukları aşağıdaki tablodan görülmektedir. Takipteki krediler oranında ise farklılaşma izlenmektedir.

Tablo 12. Katılım ve mevduat bankaları aktif kalitesi karşılaştırması

Bankalar	Krediler/ Toplam Aktifler	Takipteki Krediler/ Toplam Krediler
Katılım Bankaları Ortalaması	%69,04	%2,74
Albaraka Türk	%70,54	%2,74
Kuveyt Türk	%65,48	%2,30
Türkiye Finans	%71,11	%3,18
Mevduat Bankaları Ortalaması	%70,13	%3,69
ING Bank	%72,44	%2,79
Şeker Bank	%68,60	%5,71
Türk Ekonomi Bankası	%69,34	%2,57
Genel Ortalama	%69,59	%3,22

Kaynak: Kamu Aydınlatma Platformu ve İlgili Banka Faaliyet Raporları

Aşağıdaki hipotezlerin testi için yapılan t-testi sonuçları incelendiğinde kredilerin aktif içindeki payında (KRDAKT) anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Takipteki krediler oranında (TAKIP) görülen farklılık ise istatistiksel olarak anlamlı bulunmuş olup test sonuçlarına göre H_0 hipotezi reddedilmektedir. Takipteki krediler oranındaki bu farklılıkta Şeker Bank’ın etkisi olduğu görülmektedir.

H_0 : Katılım ve mevduat bankalarının aktif kaliteleri arasında fark yoktur.

H_1 : Katılım ve mevduat bankalarının aktif kaliteleri farklılık göstermektedir.

Tablo 13. Katılım ve mevduat bankaları aktif kalitesi karşılaştırması

		Levene Testi		T Testi			
		F	Anlam Düzeyi	T	Anlam Düzeyi (Çift Yönlü)	Ortalama Farklılığı	Std. Hata Farklılığı
KRDAKT	Varyanslar eşit	,543	,466	,865	,392	1,08429	1,25348
	Varyanslar eşit değil			,865	,392	1,08429	1,25348
TAKIP	Varyanslar eşit	11,283	,002	2,357	,023	,94333	,40031
	Varyanslar eşit değil			2,357	,025	,94333	,40031

Kredilerin toplam aktifler içindeki payı açısından Kuvet Türk diğer katılım bankalarından ayrışmaktadır. Bu oran gerek katılım gerekse mevduat bankalarında yüzde 70'ler düzeyinde seyrederken Kuveyt Türk'te ise yüzde 65,5 düzeyinde gerçekleşmiştir. İncelenen bankalar içinde kredilerin aktifteki payının en yüksek olduğu banka ise ING Bank olmuştur.

Takip oranları açısından Kuveyt Türk en başarılı katılım bankası olurken Türkiye Finans ise en yüksek takip oranına sahip katılım bankası olmuştur. Mevduat bankaları kesiminde ise Türk Ekonomi Bankası en düşük takip oranına sahip bankadır, şeker Bank'ın ise takip oranındaki yükseklik ile incelenen tüm bankalardan farklılaştığı görölmektedir.

4.5. Sermaye Yeterliliği

Sermaye yeterlilik oranı açısından katılım bankaları ve mevduat bankalarının önemli derecede farklılaşmadığı bununla birlikte katılım bankalarının sermaye yeterlilik oranının bir miktar daha yüksek gerçekleştiği aşağıdaki tablodan görölmektedir.

Öz kaynakların toplam aktiflere oranında ise katılım bankaları mevduat bankalarının gerisinde kalmıştır. Sermaye yeterlilik rasyosu ve öz kaynakların aktive oranındaki bu durum katılım bankalarının sermaye yeterlilik rasyosu hesaplamasında kullanılan risk ağırlıklı varlıklarının daha düşük olduğu sonucunu doğurmaktadır.

Tablo 14. Katılım bankaları ve mevduat bankaları sermaye yeterliliği karşılaştırması

Bankalar	Sermaye Yeterlilik Oranı	Öz kaynaklar / Toplam Aktifler
Katılım Bankaları Ortalaması	14,61	%9,54
Albaraka Türk	13,93	%8,59
Kuveyt Türk	15,54	%9,35
Türkiye Finans	14,35	%10,68
Mevduat Bankaları Ortalaması	14,32	%10,60
ING Bank	14,80	%10,58
Şeker Bank	13,81	%11,18
Türk Ekonomi Bankası	14,34	%10,05
Genel Ortalama	14,46	%10,07

Kaynak: Kamu Aydınlatma Platformu ve İlgili Banka Faaliyet Raporları

Hesaplanan oranlarda görülen bu farklılıkların istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını test etmek amacıyla uygulanan t-testine dair sonuçlar aşağıda yer almaktadır.

Tablo 15. Katılım bankaları ve mevduat bankaları sermaye yeterliliği karşılaştırması t-testi sonuçları

		Levene Testi		T Testi			
		F	Anlam Düzeyi	t	Anlam Düzeyi (Çift Yönlü)	Ortalama Farklılığı	Std. Hata Farklılığı
SYO	Varyanslar eşit	4,124	,049	0,718	,477	0,29000	,40398
	Varyanslar eşit değil			0,718	,478	0,29000	,40398
OZKAKT	Varyanslar eşit	2,150	,150	-2,391	,022	-1,06333	,44467
	Varyanslar eşit değil			-2,391	,023	-1,06333	,44467

Katılım bankaları ve mevduat bankalarının sermaye yeterliliği açısından t-testi sonuçları incelendiğinde, sermaye yeterlilik oranında (SYO) anlamlı bir fark tespit edilememiştir. Bununla birlikte öz kaynak karlılığında (OZKKAR) yüzde 5 anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezi reddedilmiştir. Buna göre katılım bankaları ile mevduat bankalarının öz kaynaklarının aktif içindeki payı farklılaşmaktadır.

H_0 : Katılım ve mevduat bankalarının sermaye yeterlilikleri arasında fark yoktur.

H_1 : Katılım ve mevduat bankalarının sermaye yeterlilikleri farklılık göstermektedir.

Sermaye yeterlilik oranında katılım bankaları içinde Kuveyt Türk öne çıkarken Albaraka Türk en düşük sermaye yeterlilik oranına sahip katılım bankası olarak görünmektedir. Mevduat bankaları içinde ise ING Bank sermaye yeterlilik oranı en yüksek banka olurken, öz kaynakların aktifteki payı yüksek olsa da Şeker Bank ise bu oranının en düşük gerçekleştiği banka olmuştur.

5. Sonuç

Bu çalışmada 2010-2016 yılları verileri kullanılarak Türkiye Finans, Albaraka Türk ve Kuveyt Türk olmak üzere 3 katılım bankası ve benzer büyüklüklerde üç mevduat bankasının (Şeker Bank, Türk Ekonomi Bankası ve ING Bank) finansal performansları karşılaştırılmıştır. Araştırmanın evreni Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankaları ve mevduat bankalarıdır. Çalışmaya konu bankalar seçilirken faaliyet süreleri, şube sayıları ve aktif büyüklükleri dikkate alınmıştır. Karşılaştırmada kârlılık, likidite, risk ve borç ödeme gücü, aktif kalitesi ve sermaye yeterlilik başlıklarında toplam 11 oran kullanılmıştır. Bu oranlara ilişkin kurulan hipotezler t-testi aracılığı ile kıyaslanmıştır. Testlerde yüzde 5 anlamlılık düzeyi ile karar verilmiştir.

Aktif karlılığı ve öz kaynak karlılığı açısından sonuçlar incelendiğinde, hem aktif karlılığı hem de öz kaynak karlılığında yüzde 5 anlamlılık düzeyinde katılım bankalarının kârlılık oranlarındaki yükseklik istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Katılım bankalarının aktif karlılığı inceleme dönemlerinde ortalama yüzde 1,26 olarak gerçekleşmiş buna karşılık mevduat bankalarının aktif karlılığı ise yüzde 1’in altında kalmıştır. Öz kaynak karlılığı açısından katılım bankaları yüzde 13,2 düzeyinde öz kaynak karlılığı ile yüzde 8,6 düzeyinde olan mevduat bankalarının önemli düzeyinde üzerinde performans göstermişlerdir.

Likidite oranları incelendiğinde ise, likit aktiflerin kısa vadeli yükümlülüklerle oranı için katılım bankaları ortalaması yüzde 50,15 mevduat bankaları ortalaması ise yüzde 41,54 olarak hesaplanmıştır. Bu oranda görülen farklılaşma istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Likit aktiflerin toplam varlıklara oranında ise katılım bankaları ve mevduat bankaları

arasında fark tespit edilememiştir. Likit aktiflerin toplam varlıklara oranında mevduat ve katılım bankaları arasında farklılık olmazken kısa vadeli yükümlülüklerle oranı bakımından farklılık bulunması bu iki banka türünün kısa vadeli yükümlülükleri açısından farklılaştığı izlenimini doğurmaktadır.

Toplam borçların öz kaynaklara oranı açısından katılım bankaları mevduat bankalarına nazaran daha az öz kaynak ve dolayısıyla daha yüksek borçlulukla faaliyet gösterdikleri gözlenmektedir. Toplam borçların toplam varlıklara oranı açısından ise mevduat bankaları ve katılım bankaları birbirine yakın sonuçlar oraya koymakla birlikte yine katılım bankalarının borçluluğu bir miktar yüksek bulunmuştur.

Mevduatların krediye dönüşüm oranında katılım bankaları mevduat bankalarının gerisinde kalmıştır. Her üç oran için de katılım ve mevduat bankalarının risk ve borç ödeme gücü arasında fark yoktur şeklinde kurulan H0 hipotezi reddedilmiştir.

Kredilerin aktif toplamı açısından payı incelendiğinde katılım ve mevduat bankalarının birbirine yakın sonuçlar ortaya koydukları izlenmekte olup, t-testi sonuçları incelendiğinde oranlarda anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Takipteki krediler oranı ise mevduat bankaları için yüzde 3,69 katılım bankaları için yüzde 2,74 olarak hesaplanmış olup, ilgili farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

Sermaye yeterlilik oranı açısından t-testi sonuçları katılım bankaları ve mevduat bankalarının önemli derecede farklılaşmadığını ortaya koymaktadır. Öz kaynakların toplam aktiflere oranında ise katılım bankaları mevduat bankalarının gerisinde kalmıştır.

Özet olarak katılım bankalarının kârlılık konusunda mevduat bankalarına göre daha yüksek performans ortaya koydukları, likidite konusunda özellikle likit aktiflerin kısa vadeli yükümlülükleri açısından daha likit oldukları, bununla birlikte borçluluk oranında katılım bankalarının daha borçlu bir yapıda oldukları tespit edilmiştir. Mevduatın krediye dönüşüm oranında katılım bankaları mevduat bankalarının gerisinde kalmıştır. Kredilerin kalitesi bakımından ise katılım bankaları daha düşük takip oranı ile mevduat bankalarının önüne geçmiştir. Katılım bankalarının öz kaynak kullanımını düşük olmakla birlikte, bu durum sermaye yeterlilik oranı açısından anlamlı bir fark oluşturmamıştır.

6. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırmanın kısıtları; sadece Türkiye’de faaliyet gösteren katılım ve mevduat bankalarının toplam 11 finansal oranından yararlanılması, katılım bankacılığında ve mevduat bankacılığında üçer bankanın seçilmiş olması ve 2010-2016 yıllarının verilerini içermesidir.

KAYNAKÇA

AKÇAN, Ahmet, Özel Finans Kurumlarının Türk Finans Sektöründeki Konumu ve Geleceği, *Malatya: İnönü Üniversitesi SBE, 1997, (Doktora Tezi)*

AKIN, Cihangir, *Faizsiz bankacılık ve kalkınma*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1986.

AKTEPE, İhsan Emin, *Sorularla katılım bankacılığı*, Türkiye Katılım Bankaları Birliği, İstanbul, 2013

AKYÜZ, Yılmaz, Katılım bankalarının net kar performansına etki eden faktörlerin çoklu doğrusal regresyon yöntemi ile analizi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*. 50 (584), 2013, ss. 81-92.

ARAS, Osman Nuri, Mustafa ÖZTÜRK, Reel ekonomiye katkıları bakımından katılım bankalarının kullandığı fonların analizi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 3 (2), 2011, ss. 167-179.

AYRIÇAY, Yücel, Mahmut YARDIMCIOĞLU, Bircan DEMİR, Mevduat ve katılım bankalarının finansal performanslarının karşılaştırılması. *KSÜ İİBF Dergisi*. 4 (2), 2014.

BAĞCI, Haşim, Ticari bankalar ile katılım bankalarının kârlılık performanslarının topsis yöntemi ile karşılaştırılması, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, 2013, (Yüksek Lisans Tezi.)

BAYINDIR, Servet, Katılım bankacılığı için yeni bir ürün olarak mal(emtia) vadeli işlem sözleşmeleri ve fıkhi açıdan incelenmesi, *Finansal yenilik ve açılımları ile katılım bankacılığı*, Aydın Yabanlı (Ed.). İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği, 2012, ss. 155-200.

BİLDİRİCİ ÇALIK, Esra, Geleneksel bankalar ile katılım bankalarının finansal performanslarının Basel 3 kriterleri açısından kıyaslanması. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE, 2016, (Yüksek Lisans Tezi.)

BULUT, İbrahim, Bünyamin ER, Katılım bankacılığında iki yeni finansal teknik önerisi: mudaraba-risk sermayesi yatırım ortaklıkları ve mudaraba-risk sermayesi yatırım fonları, *Finansal yenilik ve açılımları ile katılım bankacılığı*, Aydın Yabanlı (ed.), İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği, 2012, s.18.

CANBAZ, Muhammet Fatih, Katılım bankacılığının Türk bankacılık sistemindeki yeri, çalışma şekli, enstrümanları ve performans analizi. Kırklareli ve İstanbul: Kırklareli Üniversitesi ve Marmara Üniversitesi SBE, 2013, (Yüksek Lisans Tezi.)

DOĞAN, Mesut, Katılım ve geleneksel bankaların finansal performanslarının karşılaştırılması: Türkiye örneği. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*. 2013, ss.175-188.

GÜNGÖR, Kamil, Bir finansal araç olarak katılım bankacılığı: tesbitler-teklifler, *Finansal yenilik ve açılımları ile katılım bankacılığı*, Aydın Yabanlı (Ed.). İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği, 2012, ss.207-268.

KALAYCI, İrfan, Katılım bankacılığı: mali kesimde nasıl bir seçenek. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9 (19), 2013, ss. 51-74.

KAYA, Ferudun, *Bankacılık giriş ve ilkeler*, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2012.

KOÇ, Selahattin, Aziz BAĞCI, Kasım Can IŞIK, Kalkınma ve yatırım bankalarının performansları açısından değerlendirilmesi: Türkiye ölçeği (2002-2012). *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6 (1), 2016, ss. 227-256.

KÖKSAL, Bülent, Portföy çeşitlendirmesi açısından katılım bankaları, *Finansal yenilik ve açılımları ile katılım bankacılığı*, Aydın Yabanlı (Ed.). İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği, 2012, ss. 121-138.

KURAN, Timur, *İslamın ekonomik yüzleri*. İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

ÖZKAN, Hamza, Katılım bankacılığının klasik bankalarla karşılaştırılması ve muhasebe uygulamaları. Niğde: Niğde Üniversitesi SBE, 2012, (*Yüksek Lisans Tezi*.)

ÖZULUCAN, Abitter, ÖZDEMİR Fevzi Serkan, *Katılım bankacılığı*, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2010.

ÖZULUCAN, Abitter, DERAN A. Katılım bankacılığı ile geleneksel bankaların bankacılık hizmetleri ve muhasebe uygulamaları açısından karşılaştırılması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (11), 2009, ss. 85-108.

PARLAKKAYA, Raif, ÇÜRÜK Suna Akten, Finansal rasyoların katılım bankaları ve geleneksel bankalar arasında bir tasnif aracı olarak kullanımı: Türkiye örneği. *Ege Akademik Bakış*. 11 (3), 2011, ss.397-405.

POLAT, Ali, Katılım bankacılığı, dünya uygulamalarına ilişkin sorunlar-fırsatlar Türkiye için projeksiyonlar, *Finansal yenilik ve açılımları ile katılım bankacılığı*, Aydın Yabanlı (ed.). İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği, 2012, ss. 77-138.

ŞAKAR, Hakan, *Genel bankacılık bilgileri*, Strata Yayıncılık, İstanbul, 2000.

SAKARYA, Burçhan, Yasemin KAYA, Katılım bankaları mevduat bankalarından farklı mı çalışıyor? (2013). <https://mpr.ub.uni-muenchen.de/69196/>, [erişim tarihi: 05.04.2017]

TANINMIŞ YÜCEMEMİŞ, Başak, İnanç Asım SÖZER, Bankalarda takipteki krediler: Türk bankacılık sisteminde takipteki kredilerin tahminine yönelik bir model uygulaması. Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 3 (5), 2011, ss. 43-56.

Sayfa/Page | 116

İGÜ Sos. Bil. Derg.,
4 (2), 2017,
ss. 89-117.

TORAMAN, Cengiz, H. Ali ATA, Mehmet Fatih BUĞAN, Mevduat ve katılım bankalarının karşılaştırma performansı analizi. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 16 (2), 2015, ss. 301-310.

TUNÇ, Hüseyin, *Katılım bankacılığı felsefesi, teorisi ve Türkiye uygulaması*, Nesil Yayıncılık, İstanbul, 2010

Türkiye Katılım Bankaları Birliği, Türkiye Katılım Bankaları Birliği Strateji Belgesi, 2015, www.tkbb.org.tr/documents/TKBB-Strateji-Belgesi.pdf [erişim tarihi: 01.04.2017]

Türkiye Katılım Bankaları Birliği, Katılım Bankaları 2015 Raporu, 2015, http://www.tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/KATILIM_2015_TR_final.pdf [erişim tarihi: 01.04.2017]

Summary

As a result of the increasing interest of the public sector in participation banking in recent years it is aimed to increase the share of participation banking from total banking, which is presently 4.9 percent, to 15 percent by 2025, with newly opened participation banks in Turkey. It is also true that participation banks are different from conventional banks in that their working principles are complementary to the financial system and operate in the same competitive environment as conventional banks. From this point of view, the financial performance of the participation banks will be more or less different depending on the conventional banks, and they will provide clues about the future growth performance of these banks.

In this study, financial performance of 3 participation banks including Türkiye Finans, Albaraka Turk and Kuveyt Turk and three conventional banks of similar size (Şeker Bank, Turk Ekonomi Bankasi and ING Bank) were compared using 2010-2016 financial data. In comparison, a total of 11 ratios were used in profitability, liquidity, risk and solvency, asset quality and capital adequacy. As a result of the analysis, it is stated that participation banks show higher performance in profitability than conventional banks, especially liquid assets are more liquid in terms of short term liabilities, and participation banks are more in debt structure than conventional banks. Participation banks lagged behind conventional banks at the rate of credit conversion of deposits. In terms of the quality of lending, participation banks have preceded conventional banks with a

lower follow-up rate. Although equity use of participation banks is low, this does not make a meaningful difference in capital adequacy ratio.

TBMM Hükûmeti ile Arnavutluk Hükûmeti Arasında İmzalanan Gizli Anlaşmanın Sebep ve Sonuçları*

Halil ÖZCAN**

Öz

I. Dünya Savaşı'nda Londra Gizli Anlaşması ile paylaşılan Anadolu ve Arnavutluk toprakları, savaş sonrası haksız ve hukuksuz işgallerle karşı karşıya kalmıştır. Anadolu ve Arnavutluk işgal altındayken Türkler ve Arnavutlar, ülkelerinin işgalden kurtarılabilmesi için 1920 yılında çareler aramaya başlamışlardır. Bu kapsamda TBMM Hükûmeti temsilcisiyle Arnavutluk Hükûmeti temsilcileri arasında on iki maddelik bir gizli anlaşma imzalanmıştır. İstiklâl mücadelesi döneminde TBMM Hükûmetiyle Arnavutluk Hükûmeti arasındaki ilişki ve dayanışmanın bu anlaşmaya uygun olarak yürütülerek Anadolu ve Arnavutluk'un işgallerden kurtarıldığını söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: TBMM Hükûmeti, Arnavutluk, Gizli Anlaşma, İstiklâl Mücadelesi, Türkiye

A Confidential Agreement Signed Between the Government of the Turkish Grand National Assembly (TGNA) and Albania and Results of This Agreement

Abstract

The territories of Anatolia and Albania, which were divided as to the London Confidential Agreement in world war I, were now exposed to the unjust and the unlawful occupations. When Anatolia and Albania were under occupation, Turks and Albanians were trying to seek solutions to rescue their countries from the occupation in 1920. In this context, a 12 item secret agreement was signed between the Representatives of the TGNA Government and the Albanian Government. It is possible to state that Anatolian and Albanian were freed from invasion thanks to the relations and solidarity between the TGNA Government and the Albanian Government carried out in terms of this agreement during the period of fight for Independence.

Özgün Araştırma Makalesi [Original Research Article]

Geliş Tarihi: 06.01.2017 Kabul Tarihi: 17.08.2017

DOI: <http://dx.doi.org/10.17336/igusbd.287892>

* Bu makale, Atatürk Araştırma Merkezi tarafından 17-22 Kasım 2011 tarihleri arasında Üsküp-Manastır-Makedonya'da düzenlenen Yedinci Uluslararası Atatürk Kongresi'nde sunulan "TBMM Hükûmeti ile Arnavutluk Hükûmeti Arasında İmzalanan Gizli Anlaşma ve Bu Anlaşmanın Sonuçları" başlıklı bildiri metninin genişletilmiş ve gözden geçirilmiş halidir.

** Yrd. Doç. Dr., Başkent Üniversitesi, Ankara, Türkiye, E-posta: hozcan@baskent.edu.tr

Keywords: TGNA Government, Albania, Confidential Agreement, Fight for Independence, Turkey.

1.Giriş

Nüfusunun büyük çoğunluğu Müslümanlığı kabul ettikten sonra, Türklerle Osmanlı Devleti hâkimiyeti altında beş asır kader birliği yapan Arnavutlar, devletin yönetimiyle bütünleşerek asker-sivil bürokratik kadrolar içerisinde kolayca yükselebilmişlerdir. Osmanlı Devletinde elde ettikleri bu ayrıcalıkları sebebiyle Arnavutlar, milliyetçilik arayışlarından da uzak durmuştur. Ancak, Arnavutların yoğun olarak yaşadıkları toprakların 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonucu başka devletlere verilme ihtimali belirmiştir. Bu durum, Arnavutların siyasal milliyetçiliklerinin¹ başlangıç noktasını oluşturmuştur. Ayrıca Balkanlarda deniz ve kara bağlantısı nedeniyle stratejik öneme sahip olan Arnavutluk, sanayi devrimi sonrası emperyalist ülkelerin rekabet alanlarından biri haline gelmiştir². Bunlara ilave olarak Batılı devletler, şark meselesi³ çerçevesinde Osmanlı Devletinin Balkanlardan koparılabilmesi için nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan Arnavutluk'un da Osmanlı Devletinden ayrılmasını gerekli görmüşlerdir.

II. Abdülhamit'in yönetimine karşı oluşan İttihat ve Terrakki Cemiyetinin içerisinde çok sayıda Arnavut aydını yer almış ve II. Meşrutiyet'in ilânı için çaba göstermiştir. Ancak II. Meşrutiyet'in ilânından sonra Arnavutlar, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin merkezîyetçilik politikasına muhalefet ederek cemiyetle yollarını ayırmıştır. Arnavut asıllı liderler bu dönemde bir yandan İngiltere yanlısı politika takip ederken diğer yandan da 31 Mart Ayaklanmasını desteklemiştir. 31 Mart destekçisi İsmail Kemal Bey liderliğinde 28 Kasım 1912 tarihinde Avlonya'da toplanan Arnavut Kongresi sonucu Arnavutluk'un bağımsızlığı ilân edilmiştir. Balkan Savaşları sonrası Londra'da yapılan Elçiler Konferansı (29 Temmuz 1913), Arnavutluk'un bağımsız bir devlet olduğuna karar verir. Ancak Osmanlı Devleti, Elçiler Konferansı kararının kendisine resmen bildirilmemiş olmasını gerekçe göstererek Arnavutluk'un bağımsızlığını tanımaz⁴. Arnavutluk'un Osmanlı Devleti ile kendi açısından hiçbir hükümlerlik bağı kalmamasına rağmen

¹ Arnavutlarda milliyetçilik bilincinin oluşmasında İtalya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun Arnavutluk sahillerine sahip olma politikaları ve rekabetleri de ayrıca önemlidir (Skendi Starvo, *The Albanian National Awakening 1878-1912*, Princeton University Press Princeton, New Jersey, 1967. s. 466-467).

² 19. yüzyılın sonlarında İtalya, Avusturya Macaristan ve Rusya arasında ciddi bir rekabet konusu olan Adriyatik ve Balkanlarda üstünlük mücadelesinde Arnavutluk'un özel bir yeri olmuştur (Özcan Halil, *Atatürk Dönemi Türkiye-Arnavutluk İlişkileri (1920-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2011, s.6).

³ Şark Meselesi; Osmanlı Devleti'nin (Avrupa) topraklarının Büyük Devletler tarafından paylaşılması politikası olarak da adlandırılır.

⁴ Özcan, *a.g.e*, s.18-19.

Arnavut Hükûmeti, Osmanlı Devletinin devlet geleneğini özellikle hukuk alanında sürdürmek zorunda kalır.

28 Kasım 2012 tarihinde bağımsız bir devlet olarak kurulan Arnavutluk kendi ulusal kanunlarını hazırlayınca kadar geçici bir çözüm olarak Osmanlı Devletinin yasa ve yönetmeliklerini almaya mecbur kalır. Arnavutluk'un yeni hükûmeti (Avlonya hükûmeti) Adalet Bakanı, Arnavutluk Meclisi yeni bir yargı sistemi konusunda karar alınıncaya kadar Osmanlı kanunların kullanılmasına karar verir. Avlonya Ceza ve Siyasi Mahkeme Başkanı Kristo Floqi'ye göre bunun iki sebebi vardır: Birincisi, hükûmet ihtiyaçları karşılamak için hemen özel yasalar hazırlayamazdı zira bu hem insan kaynağı hem de zaman istiyordu. İkinci ise yargıda çalışan memurlar bu kanunlara alıştı⁵.

Osmanlı Devleti ile bağlantısını kaybettikten sonra komşularının işgallerine engel olamayan Arnavutluk Devletinin⁶ başına Alman asıllı Prens Wied (Vid) getirilmiştir. Ancak Alman Prens, altı aylık bir süre içerisinde daha ülkede otoritesini kuramadan I. Dünya Savaşı çıkmış ve Prens Wied Arnavutluk'u terk etmiştir. Böylece hukukî anlamda kendisini temsil edecek güçten yoksun kalan Arnavutluk'ta ortaya çıkan otorite boşluğu, dış destekli iç isyan ve kargaşayı beraberinde getirmiştir. İçerideki isyan ve kargaşa ile mücadele eden Arnavutluk'un Yunan ve Sırp işgallerine karşı koyacak gücü kalmamıştır. Bu güçsüzlük Arnavutluk'u I. Dünya Savaşı'nda paylaşım anlaşmalarının konusu haline getirmiş ve gelinen süreçte Arnavutluk'un kaderi büyük güçlerin plânlarına ve değişen çıkarlarına terk edilmiştir⁷. I. Dünya Savaşı sırasında imzalanan gizli anlaşmalarla Osmanlı Devleti ile birlikte paylaşılması öngörülen Arnavutluk, hiçbir İtilâf Devleti ile savaşmadığı halde haksız ve hukuksuz bir şekilde işgallere maruz kalmıştır. I. Dünya Savaşı sonrası Arnavutluk'taki bu işgaller de Anadolu'daki işgaller gibi ilhaka yönelik olduğu için kalıcı hale gelme tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır.

Bu çalışmada, Türkiye ve Arnavutluk'un Yunanistan işgaline karşı verdiği eş zamanlı bağımsızlık mücadelesinin bir gizli anlaşma temelinde yapıldığı değerlendirilmeye çalışılacaktır. Türk ve Arnavut arşivlerinde tespit edemediğimiz söz konusu gizli anlaşmayı Yunan kaynaklarından elde edebildik. Çalışmamızın esasını, Yunan kaynaklarından elde ettiğimiz TBMM Hükûmeti ile Arnavutluk Hükûmeti arasında imzalanan on iki maddelik gizli anlaşmanın Yunanca çevrisi oluşturmaktadır. Türkiye'de ilk defa

⁵ Bello Hasan, "Mexheleja – Kodi Civil Osman dhe trashëgimia juridike osmane në Shqipërinë e viteve 1912-1929", <http://zanimalte.al/2013/09/mexheleja-kodi-civil-osman-dhe-trashegimia-juridike-osmane-ne-shqiperine-e-viteve-1912-1929/>.

⁶ Sırp, Karadağ ve Yunan işgali için bakınız. (Özcan, *a.g.e.*, s.19).

⁷ I. Dünya Savaşı'nda Arnavutluk toprakları da tıpkı Türk toprakları gibi İtilâf Devletleri tarafından Yunanistan ve İtalya'yı kendi saflarına çekebilmek için pazarlık konusu yapılmıştır. 26 Nisan 1915 tarihli Londra (gizli) Antlaşması'nda İtilâf Devletleri, İtalya'yı yanlarına çekebilmek için Arnavutluk ve Osmanlı topraklarından bu ülkeye pay vermişlerdir (Özcan, *a.g.e.*, s.22).

yayımlanacak olan bu gizli anlaşmanın maddeleri değerlendirilirken Türk ve Arnavut arşiv belgeleri incelenerek, dönemin basını taranmış ve bu alanda yapılan bilimsel çalışmalardan da yararlanılmaya gayret edilmiştir.

2. Atatürk'ün Arnavutluk'un Bağımsızlığına Verdiği Destek

Balkanlardaki konumu itibarıyla millî ve bağımsız bir Arnavutluk Devletinin sadece Arnavutların değil, aynı zamanda tüm Balkanların ve Türkiye'nin geleceği açısından önemli olduğunu öngören Mustafa Kemal Atatürk'ün Arnavutluk'a olan ilgisi Türk Milli Mücadelesi'nin öncesine dayanır. I. Dünya Savaşı'nda ve savaş sonrası işgaller sırasında Mustafa Kemal Paşa'nın Arnavutluk'un bağımsızlığıyla ilgilendiğini görülür.

Mustafa Kemal Paşa'nın Meşrutiyet'in ilânı döneminde Selanik'te birlikte görev yaptığı Binbaşı Ali Şevket Bey, Balkan Savaşı'nda Osmanlı ordusundan ayrılarak Arnavutluk'ta kalmayı tercih etmiştir. Arnavutluk'ta çeşitli görevlerin yanı sıra genelkurmay başkanlığı görevi de yapan Ali Şevket Bey, Mustafa Kemal Paşa Viyana'da (Karlsbad'ta) tedavi gördüğü sırada⁸ (Temmuz 1918) Avusturya ordusunda görev yapmaktadır⁹. Ali Şevket Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın bulunduğu otele gelerek Arnavutluk hakkında kendisine bilgi verir. Bu sohbette Ali Şevket Bey, Arnavutluk'ta yabancıları bertaraf ederek millî ve tam bağımsız bir hükûmet kurmak amacıyla çalıştıklarını ifade eder ve bunun için de hariçte özellikle de dâhilde önemli hazırlıklar yaptıklarını anlatarak Mustafa Kemal Paşa'dan mütalâa ve yardım ister. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, uzaktan bir şey söylemeye imkân olmadığından ve kendisinin de bir müddet izinli olması sebebiyle Arnavutluk'a yakın bir yere giderek içeride çalışan Arnavutlarla buluşmayı ve onların hazırlıklarını öğrendikten sonra bir faaliyet plânı hazırlamayı teklif eder. Ali Şevket Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın teklifini kabul etmeyip Arnavutluk sınırına birlikte gitmediği için Mustafa Kemal Paşa, o dönem Arnavutluk'a yardım edemez. 1930'lu yıllarda Ali Şevket Bey'in kendisine mektup yazması üzerine bu anısını Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak'a anlatan Atatürk, Arnavutluk'a neden yardım etmek istediğini de şu sözlerle ifade eder:

"...Arnavutluk, Balkanlar'da her bakımdan mühim bir yerdedir; orada hakikaten milli ve müstakil bir Hükûmetin teesüs etmesi; Arnavutluk'un ilerlemesi ve kuvvetlenmesi için olduğu kadar Balkanlar'ın hal ve âtisi (geleceği) için de lazım ve faydalı idi. Hele bunun yardımımızla ve bize taraftar şahıslar

⁸ Atatürk, 27 Mayıs 1918 günü Viyana'ya gelir, 30 Haziran günü Karlsbad'a gider, buradaki tedavisi 27 Temmuz'a kadar devam eder ve 2 Ağustos 1918 günü Viyana'dan İstanbul'a döner (Kocatürk Utkan, *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2007, s.106-107).

⁹ A. Afetinan, *M. Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları*, TTK Basımevi, Ankara, 1991, s. 46. Özcan, *a.g.e.*, s.56.

tarafından temin ve idare edilmesi muhakkak ilerde işimize çok yarardı. İşte o zaman bunları düşünmüş ve durumdan faydalanmak istemiştin.”¹⁰.

Savaş sonrası işgaller sürecinde Mustafa Kemal Paşa, Arnavutluk’un bağımsızlığına olan ilgisini sürdürür ve bu konuda önemli bir adım atar. Mustafa Kemal Paşa, Arnavutluk’ta kendisine millî savunma bakanlığı görevi teklif edilen Prizrenli emekli Erkanıharp Miralay Selahattin Saip (Shkoza) Bey’e 9 Aralık 1920 tarihinde kendi el yazısıyla yazdığı talimatta; Arnavutluk’un İtalyan, Slav ve Rum işgallerinden kurtulabilmesi için evvelen, sâniyen ve sâlisen olmak üzere üç çözüm önerisi sunar. Mustafa Kemal Paşa’ya göre, İtalya Arnavutluk için en az tehlikeli olandır. Bunun için Arnavutluk, İtalya’nın desteğiyle Slav ve Rum işgaline karşı mukavemet etmelidir. İkinci olarak Arnavut milleti, arasında var olan din ve hurufat gibi meseleleri bertaraf etmelidir. Son olarak da Arnavutluk Hükûmetinin gerek Ankara Hükûmetiyle gerekse de İslâm âlemiyle dayanışma içerisine girmesini gerekli görür¹¹.

Arnavutluk’taki bağımsızlık mücadelesini yakından takip eden Mustafa Kemal Paşa, 1 Mart 1922’de TBMM’nin üçüncü toplanma yılını açarken bu ülkenin bağımsızlığına ve geleceğine olan inancını da şöyle dile getirir:

“...Arnavutluk Hükûmetine gelince bu Hükûmeti Islâmiye halkıyla asırlarca beraber yaşadık. Uzun zamanlar kendileriyle tevhide hayat ve mukadderat eyledik (hayat ve kader birliği yaptık). Bu dindaş halk ve Hükûmeti dahi muhafazai mevcudiyet ve temini saadetinin merbut olduğu noktai hakikiyeyi takdir edecektir. Bugünkü müşkül vaziyetlerinin tevlideylediği (sebeplendiği) elim mecburiyetlerden kurtulmak tedabirine (tedbirlerine) tevessül edilecektir (girişeceklerdir). Bunu kaviyen (güçlü olarak) ümidederim.”¹².

Atatürk’ün Arnavutluk’a olan ilgisi Cumhuriyet’in ilanı sonrası da devam eder. 1930’lu yıllarda Atatürk, Arnavutluk’u o günkü siyasal gelişmeler ışığında değerlendirir. Atatürk, Mussolini’nin Türkiye’ye karşı bir (askerî) harekâta karar vermesi durumunda önce Arnavutluk’a asker çıkararak Arnavutluk’u işgalle işe başlayacağını¹³ sonra Bulgarlarla işbirliği yaparak

¹⁰ Soyak Hasan Rıza, *Atatürk’ten Hatıralar*, Yapı Kredi Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, Ocak 2006, 498-499. Özcan, a.g.e., s.57-59.

¹¹ Talimatın tamamı için bakınız Özcan, a.g.e., s.59-74. *Atatürk’ün Milli Dış Politikası: (Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge) 1919-1923*, T.C. Kültür Bakanlığı, Atatürk Dizisi, C.1, Ankara, 1994, s. 209-210. Selma Yel ve Halil Özcan, “Mustafa Kemal’in Selahattin Saip Bey’i Arnavutluk’ta Görevlendirmesinin Sebeplendiği ve Sonuçları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt:XXIV, sayı:70, s. 63-64.

¹² *TBMM Z.Ceridesi*, i.1,c.18, s. 12.

¹³ Almanya’nın Ankara Büyükelçisi Von Papan, hatırasında İtalyanların Arnavutluk üzerinden Yunanistan’a baskın vermesini, “Atatürk’ün öngörüsü hakikat oldu.” şeklinde ifade etmiştir (Soyak, a.g.e., s. 507).

birlikte boğazlara inmeye ve Balkan Devletleriyle Türkiye'nin ilişkisini kesmeye çalışacağını ifade eder¹⁴.

Atatürk'e göre Mussolini'nin tasarısının gerçekleşmesi durumunda İstanbul ve Ege Denizi tehdit altına girecektir. Böyle bir saldırının başlangıç noktasını Avlonya oluşturabilirdi. Zira, Avlonya'nın ağzındaki Sazan Adası, İtalyanların elinde tahkim ve sığrama noktası haline gelmiştir¹⁵. Bu sebeplerden dolayı Atatürk, Arnavutluk'un güvenliğini hem bu ülkenin güvenliği hem Balkanların ve Türkiye'nin güvenliği açısından son derece önemsemıştır.

1 Eylül 1928'de cumhurbaşkanı iken krallığını Arnavutluk Meclisine onaylatan Ahmet Zogu'yu halkına ihanet ettiği gerekçesiyle eleştiren ve onun krallığını tanımayan Mustafa Kemal Paşa, bu ülkeyi Balkan Paketi'ne¹⁶ dâhil edebilmek için özel gayret sarf eder. Mustafa Kemal Paşa, II. Balkan Konferansı'nın İstanbul'da toplanması ve kapanış toplantısını da Ankara'da (TBMM'de) yapmasını fırsat bilerek Balkan Devlet başkanlarıyla birlikte Arnavutluk kralına da birer teşekkür telgrafı çeker ve bu telgraftan sonra Arnavutluk ile siyasî ilişkiler yeniden başlar. Atatürk, Arnavutluk'a elçi olarak bu dönemde Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Ruşen Eşref Ünaydın'ı sonra da yazar Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nu atayarak bu ülkenin Balkan Paketi'ne dâhil olmasına verdiği önemi gösterir.

Mustafa Kemal Paşa, Türk İstiklâl Mücadelesi döneminde işgal altındaki Arnavutluk'u ortak cephe olarak değerlendirir. TBMM açıldıktan hemen sonra 1 Mayıs 1920'de (gizli oturumda) yaptığı konuşmada Mustafa Kemal Paşa, 110 bin kişilik Yunan kuvvetlerinin bir kısmının Arnavutluk ve Yunanistan arasındaki anlaşmazlık üzerine Makedonya'ya gönderildiğini açıklar¹⁷. Mustafa Kemal Paşa'ya göre iki ülkenin savunması ne kadar güçlü olursa özellikle ortak düşman olan Yunanistan daha kolay mağlup olacaktır. Aksi takdirde Yunanistan, Türkiye ve Arnavutluk'taki işgalini kalıcı hale dönüştürebilecektir. Mustafa Kemal Paşa, bu tehlike konusunda Arnavutluk Hükümetini ikna edebildiği için Türkiye ve Arnavutluk arasında bir yakınlaşma olmuş ve hem Anadolu'nun hem de Arnavutluk'un istiklâl mücadelesine ortak çareler aranmaya başlanmıştır. Bu arayış sonucunda Türk ve Arnavut vatanseverleri, ortak düşmana karşı eş zamanlı ve etkin mücadeleyi başarmak ve sonrasında da bu işbirliğini kalıcı hale getirebilmek için on iki maddelik bir gizli anlaşma imzalamıştır. Bu çerçevede Mustafa

¹⁴ Soyak, *a.g.e.*, s. 503-504. Akşin Aptülâhat, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s. 219. Soyak'a göre Atatürk hayatta olsaydı II. Dünya Savaşı başında İtalya'nın Arnavutluk'u işgalini bütün kuvvetiyle engeller ve İtalya, II. Dünya Savaşı'nda Balkanlara inemezdi.

¹⁵ Akşin, *a.g.e.*, s. 218.

¹⁶ Arnavutluk'un Balkan Paketi'ne girememesinin sebepleri için bakınız. Özcan, *a.g.e.*, s.255-267.

¹⁷ Özcan, *a.g.e.*, s.63.

Kemal Paşa'nın Ali Şevket Bey vasıtasıyla I. Dünya Savaşı sonlarında gerçekleştiremediği Arnavutluk'un bağımsızlığına yardım etme imkânını, İstiklâl Mücadelesi döneminde bu ülkeyle imzalanan gizli anlaşmayla yerine getirme fırsatı yakaladığını söylemek mümkündür.

3.TBMM Hükûmeti ve Arnavutluk Hükûmeti Arasında İmzalanan Gizli Anlaşma

a. Anlaşma İle İlgili Basına Yansıyan Haberler

Dönemin yerli ve yabancı basınında TBMM Hükûmetiyle Arnavutluk Hükûmeti arasındaki işbirliğinin bir gizli anlaşmaya dayandığı ile ilgili haber ve yorumlar II. İnönü Savaşı'ndan sonra yer almaya başlar. Türk basınında bu konuda ilk haber Ankara Hükûmetine muhalif yayın yapan *Peyâm-ı Sabah* Gazetesinde görülür. Adı geçen gazete, 12 Mayıs 1921 tarihli haberinde; "Arnavutluk ile Ankara liderleri arasında eskiden beri bir ilişkinin var olduğuna şüphe yoktur"¹⁸ ifadelerine yer verir.

TBMM Hükûmetiyle Arnavutluk arasındaki işbirliğinin bir gizli anlaşmaya dayandığına dair tespit edebildiğimiz kadarıyla yabancı basında çıkan ilk haber, *The Morning Post* Gazetesinin 15 Aralık 1922 tarihli sayısında yer alır. Arnavutluk'un Sofya Büyükelçiliği TBMM Hükûmeti ve Arnavutluk arasında gizli anlaşma imzalandığına dair 15 Aralık 1922 tarihli *The Morning Post* adlı gazete haberini, 22 Aralık 1922 günü 223 numaralı yazıyla Arnavutluk Dışişleri Bakanlığına gönderir. Gazete haberine göre Ankara Hükûmeti ve Arnavutluk Hükûmeti arasında imzalanan anlaşmayla;

- Ankara Hükûmeti kendi amacını azami şekilde gerçekleştirmek için Arnavutluk'a maddî ve manevî destek vermekle yükümlü olacaktır.

-Türkiye'de idarî görevi alması yasaklanan Arnavutlar, Arnavutluk Hükûmetinde idarî görevler alabilecektir.

-Arnavutluk en geç bir yıl içerisinde üç fırkadan (tümen)¹⁹ oluşan bir ordu oluşturacak, bu ordu Ankara tarafından görevlendirilen bir komutan tarafından organize edilecek ve eğitilecektir.

-Bu fırkanın biri Sırbistan, diğeri Yunanistan sınırında üçüncüsü de Arnavutluk içerisinde konuşlandırılacaktır.

-Arnavutluk Hükûmeti çoğunluğu Yunanlıların oturduğu yerlerde Müslüman halkı yerleştirecektir²⁰ bilgisi yer alır. Ayrıca *The Morning Post* Gazetesindeki bu haber, 19 Aralık 1922 günü Mısır Gazetesinde de (*Egyptian*

¹⁸ Özcan, a.g.e., s.66.

¹⁹ Devellioğlu Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 1999, s.265.

²⁰ *Arkivi i Ministrise Puneve Te Jashtme (AMPJ) (Arnavutluk Dışişleri Bakanlığı Arşivi)*, fon:251, yıl:1923, dosya:200, s.1 (EK-1).

Gazetta) yayınlanır ve Arnavutluk'un Trieste Konsolosluğu da bu haberi kendi dışişleri bakanlığına gönderir²¹.

The Morning Post Gazetesinin söz konusu haberi *Anadolu'da Yeni Gün* Gazetesinin 20 Aralık 1922 günkü sayısında "Türkiye-Arnavutluk Arasında İtilâf" başlığıyla yer alır. "Kaydı ihtiyatla telakki lazım gelen bir haber" notu düşülen yazıya göre, İstanbul'da bulunan Ankara Hükûmetinin temsilcisi ile Arnavutluk Hükûmetinin temsilcisi arasında on iki maddelik bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre Türkiye, Arnavutluk'a yardım ve koruma yapacak, Arnavutluk da bir sene içerisinde üç fırkalık (tümenlik) muntazam bir ordu kuracaktır. Bir Türk askerî heyeti bu orduyu düzene koyup eğitecek ve bu fırkalar da Yunan ve Sırp hudutlarında bulunacaktır. Arnavutluk Hükûmeti, Rumların ekseriyeti oluşturduğu yerlere Müslümanları yerleştirecek ve Müslüman Arnavut mebusların sayısını artıracaktır²².

Söz konusu gazete haberlerinde gizli anlaşmanın önemli bir kısmı doğruya yakın bir şekilde yayımlanmıştır. Bu gazete haberlerinden anlaşılacağı üzere, TBMM Hükûmeti ile Arnavutluk Hükûmeti arasında askerî ve siyasî ilişkiler ile işbirliği daha geniş boyutlu bir anlaşmaya dayanmaktadır. Türkiye'deki ve Arnavutluk'taki arşivlerde bulamadığımız ama dönemin basınına yansıyan bu haberlerden var olduğu sonucunu çıkardığımız gizli anlaşmanın belgesine Yunan kaynaklarında rastladık.

b. Anlaşmanın Maddeleri

Yunanistan Deniz Kuvvetleri (donanma) Tarih arşivinde (IAPN) 1922 yılına ait dosya içerisinde NA/82 belge numarasıyla kayıtlı Türk-Arnavut Gizli Anlaşması'nın Yunanca çevrisi yer almaktadır²³. Bu gizli anlaşma, Arnavutluk Hükûmeti temsilcileriyle TBMM Hükûmeti temsilcisi tarafından imzalanmıştır²⁴. Anlaşma metninin Yunanca çevrisi 3-16 Kasım 1922²⁵ tarihinde Tuğamiral D. Meletopulos²⁶ tarafından İstanbul'dan Atina'daki Deniz Kuvvetleri Komutanlığına²⁷ ve Yunanistan Genelkurmay Başkanlığına gönderilmiştir²⁸. Bu gizli anlaşmayı Arnavutluk adına Delvin milletvekili sabık Başbakan Süleyman Fehmi (Delvina), sabık Millî Savunma Bakanı Selahattin (Shkoza), Ankara Hükûmeti adına ise dış ilişkiler temsilcisi Yusuf Kemal

²¹ AMPJ, fon:251, yıl:1923, dosya:200, s.5, Özcan, a.g.e., s.66.

²² A.Yeni Gün 20 K.E. (Aralık) 1922, s.1.

²³ Mihalopulos Dimitris/Selanik "Prospatheies gia Simbraksi Alvanias kai Kemaliks Tourkias: İ Mistiki Simfaniatou 1922", *E'Panellinio Istoriko Sinderio Praktika*, Thessaloniki, 1984, s.95-96.

²⁴ Papadopoulos Aleksandros K., *Apeiros Khora O Oikoumenikos Ellenismos kai o Albanikos Ethnikismos*, Nea Synora-A.A. Livanis, Atina, 1992, s.152. Mihalopulos, a.g.m., s. 95.

²⁵ Mihalopulos, a.g.m., s.95.

²⁶ Papadopoulos, a.g.e., s. 152. Mihalopulos Meletopulos'un rütbesini deniz yarbay olarak yazmıştır (Mihalopulos, a.g.m., s.95).

²⁷ Mihalopulos, a.g.m., s.95.

²⁸ Papadopoulos, a.g.e., s. 152.

(Tengirşenk) Bey imzalamıştır²⁹. Söz konusu gizli anlaşma 1984 yılında Selanik şehrinin 2300. kuruluşu nedeniyle düzenlenen V. Yunan Tarih Kongresi'nde Yunan tarihçi Dimitris Mihalopoulos tarafından "**Kemalist Türkiye ve Arnavutluk İşbirliğine Yönelik Çaba: 1922 Gizli Anlaşması**" başlığı ile bildiri olarak sunulmuştur³⁰. Ayrıca Aleksandros K. Papadopoulos, tarafından 1992 yılında yazılan "**Topraksız" Ülke Ekümenik Helenizm ve Arnavut Milliyetçiliği**" isimli kitapta söz konusu gizli anlaşmanın tam metni yer almıştır³¹.

TBMM Hükûmeti ile Arnavutluk Hükûmeti arasında imzalanan Mihalopoulos ve Papadopoulos tarafından yayınlanan bu gizli anlaşmanın maddeleri şunlardır³²:

1. TBMM, Arnavutluk'un millî hedeflerine ulaşması için gerekli olan maddî ve manevî desteği sağlayacaktır.
2. TBMM, Türk devletinde görevli Arnavut kökenli asker ve memurların Arnavut devletinde hizmet edeceğini kabul ve taahhüt eder.
3. Arnavutluk Hükûmeti, bir yıl veya daha az bir sürede üç tümenenden oluşacak bir orduyu teşkil etmeyi üstlenir.
4. Ankara Hükûmetinin Millî Savunma Bakanlığı heyeti, bahse konu birliğin eğitimi için askerî bir heyet göndermeyi taahhüt eder.
5. Arnavutluk Hükûmeti, bu tümenlerden birini Sırp diğerini Yunanistan sınırlarına konuşlandırmayı, üçüncüsünü de iç güvenlik için kullanmayı kabul eder.
6. Arnavutluk Hükûmeti, çeteler teşkil ederek bunları Yunan topraklarına göndermeyi taahhüt eder.
7. Arnavutluk Hükûmeti, Arnavutluk nüfusunun üçte ikisi Müslümanlardan oluştuğu için Arnavutluk meclisinin % 90'nın Müslüman olmasını kabul eder. İçişleri ve Dışişleri Bakanlıklarının hiçbir şekilde Hıristiyanlara verilmemesini taahhüt eder. Ayrıca da Rumların çoğunluk olarak yaşadıkları bölgelere Müslümanları iskân etmeyi taahhüt eder.
8. Kurulacak olan Arnavutluk Meclisinde rejim konusu belirlenecek ve halk iktidarının sağlanması için her türlü özen gösterilecektir.

²⁹ Unvanlardaki "sabık" ifadesi Yunanca çevride yer almıştır ancak bu ifadenin çeviren tarafından yazılmış olması ihtimali de vardır.

³⁰ Mihalopoulos, *a.g.m.*, s.95-108.

³¹ Papadopoulos, *a.g.e.*, s.152-153.

³² Papadopoulos, *a.g.e.*, s.152-153., Mihalopoulos, *a.g.m.*, s.95-96 (**EK-2**). Mihalopoulos (*a.g.m.*,s.108)'a göre bu gizli anlaşma sadece Yunanistan'da kalmamış dönemin Roma'daki ABD Büyükelçisi F.M. Gunter tarafından Washington'daki ABD Dışişleri Bakanlığına da gönderilmiştir.

9. Eğer halk iktidarı sağlanamadığı takdirde halk oylamasına gidilecek bir Müslüman Prens seçilmesi için Müslüman milletvekilleri ve Müslüman nüfus tarafından gerekli olan tüm çabalar yerine getirilecektir.

10. Arnavutluk Hükûmeti, ticaretin Müslümanların eline geçmesi için her türlü çabayı gösterecek ve bu maksatla özel yasalar çıkaracaktır.

11. Barışın sağlanmasından sonra iki devletin ortak hareketi ile siyasî ilişkiler ve ticarî anlaşmalar yapmak üzere heyetler tayin edilerek anlaşmalar yapılacaktır.

12. Altıncı madde dışındaki maddeler barıştan sonra uygulanacaktır³³.

Anlaşmanın maddelerini tetkik etmeden önce üzerinde tarih bulunmayan bu gizli anlaşmanın muhtemel tarihi üzerinde durmak faydalı olacaktır.

c. Anlaşmanın Tarihi Üzerine

Anlaşmanın Yunanca çevrisinin İstanbul'dan Atina'ya 3-16 Kasım 1922 tarihinde gönderilmiş olması sebebiyle olsa gerek Mihalopoulos anlaşmayı 1922 gizli anlaşması olarak kabul etmiştir. Mihalopoulos, adı geçen bildirisinde, "...anlaşmanın kesin/net tarihi bilinmese de 1922 sonlarına doğru imzalandığı ihtimali yüksektir. Çünkü Meletopoulos'un Yunan Deniz Kuvvetlerine gönderdiği belge 3/16 Kasım tarihlidir." demektedir³⁴. Bu tarih Meletopoulos'un anlaşmayı ele geçirdiği ve Yunancaya çevirdiği tarih de olabilir. 3 Kasım tarihi, anlaşmanın elde edilmesi ya da İstanbul'dan gönderilmesi, 16 Kasım tarihi ise Atina'ya ulaşması olarak da değerlendirilebilir.

Yunanistan, 1921 yılı eylül ayının ortalarına doğru (Sakarya Savaşı'nın sonlarına doğru) Arnavutluk'taki işgal ve iddialarından vazgeçmiştir³⁵. Bir yıl sonra da Yunan ordusu (18 Eylül 1922) Anadolu'dan nihaî olarak çıkartılmıştır. Ancak, anlaşmanın içeriğindeki ilk altı madde 1919 -1921 yıllarını içeren Türkiye'deki ve Arnavutluk'taki Yunan işgaliyle ilgilidir. Kaldı ki anlaşmayı Arnavutluk adına imzalayanlardan birisi olan Selahattin Bey,³⁶ 9 Aralık 1920 tarihinde TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'dan talimat alarak 8

³³ Mihalopoulos'un makalesinde anlaşma metnini Ankara Hükûmeti adına imzalayan Yusuf Kemal'in isminin altında "Albay Samaou" kurmay heyeti ibaresi de yer almıştır (Mihalopoulos, *a.g.m.*, s.96).

³⁴ Mihalopoulos, *a.g.m.*, s.96.

³⁵ Sırbistan ise 15 Aralık 1921 günü Arnavutluk işgalinden vazgeçmiştir.

³⁶ Selahattin Bey, II. Meşrutiyet'in ilanı için isyan eden subayların içerisinde yer alır. İsyen eden çetelerin sayısının artması üzerine çetelerin müfettişliği görevini İttihat ve Terakki Cemiyeti merkez yönetiminden ister ve bu görevi yerine getirir (Okar Mehmet Ali, *Osmanlı Balkanlarının Son On Yılı (1902-1912)*, yayına hazırlayan Ahmet Mesut Okar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ağustos, 2013, İstanbul, s. 122). Selahattin Bey hakkında daha fazla bilgi için bakınız Özcan Halil, "Emekli Erkânıharf Miralay Selahattin Bey'in II.Meşrutiyet'in İlânına Katkısı", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Bahar 2010, s.83-102. ve Özcan, *a.g.e.*, s. 59 vd.

Ocak 1921 tarihinde Arnavutluk'a ulaşmış ve Sakarya Savaşı sonrası bir daha Arnavutluk Hükûmetinde görev almamıştır.

Anlaşmayı Arnavutluk adına imzalayan Süleyman Fehmi (Delvina) Bey³⁷ ise İstanbul Mülkiye'den 1898'de mezun olduktan sonra İçişleri Bakanlığında müşavirlik görevinde bulunmuş ve daha sonra sadrazamlıkta çalışmıştır. Aynı zamanda Galatasaray ve Vefa Lisesinde edebiyat öğretmenliği yapan Süleyman Fehmi Bey, Galatasaray Lisesinin zengin kütüphanesi sayesinde Batı ilimleri hakkında bilgi sahibi olmuştur. Bir müddet de içişleri bakanlığında bürokrat olarak çalışmış ve bu bakanlığının vilayet işleri müdürlüğü görevinde bulunmuştur³⁸. İstanbul'daki Arnavut Teavün Cemiyeti delegeesi olarak barış kongresinde Arnavutluk'un haklarını savunmak üzere Paris'e gitmiştir³⁹. Paris Barış Konferansı'nda Arnavutluk temsilcilerinin etkili olamaması sebebiyle Arnavut milliyetçileri, ülkelerinin yeniden istiklâlini sağlamak amacıyla Luşnya'da bir millî kongre toplamak mecburiyetinde kalmışlardır⁴⁰. Süleyman Fehmi Bey⁴¹ Paris Konferansı'nda iken Luşnya Kongresi kendisini 30 Ocak 1920'de Arnavutluk'a başbakan olarak atamıştır⁴².

Anlaşmayı TBMM Hükûmeti adına imzalayan Yusuf Kemal (Tengirşek) Bey ise bir müddet adliye nezaretinde müşavir olarak çalışmış, son Osmanlı Mebusan Meclisinde Kastamonu mebusu seçilmiş ve İstanbul'un işgaliyle birlikte meclisin dağıtılması sonucu da 2 Nisan 1920 günü Ankara'ya gitmiştir⁴³. Yusuf Kemal Bey, ilk kurulan TBMM Hükûmetinde (3 Mayıs 1920 tarihinde) iktisat vekili seçilmiş ve 11 Mayıs 1920 günü Sovyetler Birliği ile görüşme yapmak üzere dönemin Hariciye Vekili Bekir Sami Bey ile birlikte bu ülkeye gitmek üzere Ankara'dan ayrılmıştır. Bir müddet Erzurum'da kaldıktan

³⁷ Yanya'da bulunan Zosimea Lisesi'ni bitirdi. İttihat ve Terakki Cemiyeti ile komşu yönetimlerin Arnavutluk için izlediği politikaya karşı faaliyetlerde bulundu. Temmuz 1911'de Manastır Kongresi'nde alınan Arnavut Alfabesi kararını desteklemek amacıyla İstanbul'da okuyan Arnavut öğrencilerinin gösterilerine liderlik yaptı. İstanbul'da bulunan büyük güçlerin temsilciliklerine 18 Kasım 1912'de verilen ve Arnavutların millî haklarını tanımasını talep eden çağrıyı imzalayanlar arasında yer aldı (*Akademia e Shkencave te Shqiperise, Fjalor Enciklopedik Shqiptar*, Kristalina-KH, Tirane, 2008, s.437).

³⁸ Sherif Delvina ve Dashnor Kaloçi, "Roli i Sulejman Delvinës si atdhetar dhe Kreyministër i Shqipërisë", *Gazeta Shqip*, 19 Nisan 2008 s.18-19., 20 Nisan 2008, s.18-19.

³⁹ Sherif Delvina ve Dashnor Kaloçi, "Roli i Sulejman Delvinës si atdhetar dhe Kreyministër i Shqipërisë", *Gazeta Shqip*, 19 Nisan 2008 s.18-19. Arnavut Teavün Cemiyeti hakkında daha ayrıntılı bilgi için bakınız Özcan *a.g.e.*, s. 51.

⁴⁰ Özcan, *a.g.e.*, s.44.

⁴¹ Başbakanlığı sırasında vatansever bir politika izledi ve bunun sonucu olarak, 2 Ağustos 1920'de yapılan anlaşma ile İtalya kuvvetleri Arnavutluk işgalini sona erdirdi. 14 Kasım (Nandor) 1920 tarihine kadar başbakanlık görevini sürdürdü. 1924 yılında kurulan F.Noli Hükûmetinin içişleri bakanı olarak görev yaptı (T.Selenica, *Ahqipria e Ilustruar L'albanie Illustrée, Albumi i "Shqiprs më 1927*, Tiran, 2008.s.384-387).

⁴² T.Selenica, *a.g.e.*, s.384.

⁴³ Akdağ Ömer, "Millî Mücadele Şahsiyetlerinden Yusuf Kemal Bey (TENĞİRŞENK)", <http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=Dergiler&IcerikNo=460 18.07.2012>.

sonra 19 Temmuz 1920 günü Moskova'ya ulaşmış ve 11 Ekim 1920'de Ankara'ya döndükten⁴⁴ sonra 21 Ekim 1920 tarihinde heyeti vekiliye kararıyla Kastamonu'ya dinlenmeye gitmiştir⁴⁵.

30 Kasım'da Ankara'ya dönen Yusuf Kemal Bey, Dr. Rıza Nur ile birlikte Sovyetler Birliğine gitmiş ve 16 Mart 1921 tarihli Türk-Sovyet Anlaşmasını imzalayarak 9 Haziran 1921 tarihinde Ankara'ya dönmüştür. Bekir Sami Bey'in yerine 16 Mayıs 1921'de⁴⁶ Dışişleri Bakanı olarak atanan Yusuf Kemal Bey⁴⁷ Paris'te yapılacak İtilâf Devletleri dışişleri bakanları toplantısına katılmak üzere⁴⁸ 7 Şubat 1922 günü Ankara'dan ayrılmış ve Mart başında İstanbul üzerinden Avrupa'ya gitmiştir⁴⁹. Avrupa dönüşünde Bulgaristan üzerinden İnebolu'ya oradan da Ankara'ya gelmiştir. Ağustos 1922'de ağır bir basur ameliyatı geçirmiş ve yerine Rauf Bey vekâlet etmiştir. Zaferden sonra iyileşmediği gerekçesiyle hariciye vekilliği görevinden istifa etmiştir. Karamürsel'de bir müddet dinlenmiş ancak ameliyat yarasının iyileşmemesi sebebiyle Mustafa Kemal Paşa'nın oluruyla Avrupa'ya tedaviye gitmiştir⁵⁰.

Anlaşmayı Arnavutluk Hükûmeti adına imzalayan Selahattin (Shkoza) Bey ile Süleyman Fehmi (Delvina) Bey'in Arnavutluk'a gittikten sonra İstanbul'a ya da Türkiye'ye döndüklerine dair dönemin Türk ve Arnavut basını ve arşiv belgelerinde herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Anlaşmayı Türkiye adına imzalayan Yusuf Kemal Bey ise Moskova'ya giderken (Temmuz 1920'de) yolda İstanbul Hükûmetince hakkında verilen idam kararını öğrenmiş⁵¹ ve 27 Mart 1920'de⁵² ayrıldığı İstanbul'a 15 Şubat 1922'de⁵³ Avrupa'ya gitmek için dönebilmiştir.

Anlaşmayı imzalayan şahıslarla ilgili yukarıda verilen bilgiler çerçevesinde bu gizli anlaşmanın dönemin basınında ve Yunan kaynaklarında belirtildiği gibi İstanbul'da ve 1922 yılında imzalandığı konusuna ihtiyatla yaklaşmak gerekir. Papadopoulos'un anlaşmayla ilgili tarih belirtmemiş olması da belirttiğimiz kaygılar sebebiyle olabilir. Anlaşmanın TBMM'nin

⁴⁴ Tengirşenk Yusuf Kemal, *Vatan Hizmetinde*, Bahar Matbaası, İstanbul, 1967, s. 145-189.

⁴⁵ Tengirşenk, *a.g.e.*, s.194.

⁴⁶ http://www.mfa.gov.tr/_disisleri-bakanlari-listesi.tr.mfa, 20.07.2012.

⁴⁷ Yusuf Kemal Bey, 20 Şubat 1922'de padişah ile bir görüşme yaparak "T.B.M.M.'nin Hilâfet makamını tanımasına karşılık Ankara Hükûmetinin de kendisi tarafından tanınmasını istemiştir." (Turan Mustafa, *Millî Mücadele'de Siyasî Çözüm Arayışları*, Siyasal Kitabevi, 2. Genişletilmiş Baskı, Ankara, 2005, s.223).

⁴⁸ Yalçın E.Semih, "Yusuf Kemal Tengirşenk (*Hayatı ve Eserleri*)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1986.

⁴⁹ Tengirşek, *a.g.e.*, s.194.

⁵⁰ Tengirşenk Yusuf Kemal, *Vatan Hizmetinde*, Kültür Bakanlığı Cumhuriyet Kitapları, Ankara, 2001, s. 339-340.

⁵¹ Tengirşenk Yusuf Kemal, *Vatan Hizmetinde*, Bahar Matbaası, İstanbul, 1967, s.147-148.

⁵² Akdağ, *a.g.m.*, <http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=Dergiler&IcerikNo=460>.

⁵³ Tengirşenk, *Vatan Hizmetinde*, (2001) s.255.

açılmasından sonra imzalanmış olması sebebiyle metin içerisinde TBMM ve Ankara Hükûmeti tabirleri geçmektedir. Anlaşmanın ilk altı maddesinde belirtilen askerî hazırlıklardan Yunanistan'ın Arnavutluk işgalini sürdürdüğü sonucunu çıkarmak mümkündür ki, Yunanistan Arnavutluk'taki iddia ve işgalinden Sakarya Savaşı'ndan sonra (Eylül 1921) vazgeçmiştir. Dolayısıyla da anlaşmanın 23 Nisan 1920-13 Eylül 1921 tarihleri arasında imzalanmış olması kuvvetle muhtemeldir. Ancak anlaşmanın altında imzaları bulunanların unvanlarına baktığımızda Süleyman Fehmi Bey Delvin Milletvekili ve eski başbakan, Selahattin Bey eski millî savunma (eski askeri işler) bakanı ve Yusuf Kemal Bey ise dış ilişkiler temsilcisi (komiseri) olarak yazılmıştır⁵⁴.

Selahattin Bey'in Sakarya Savaşı sonrası Arnavutluk Hükûmetinde yer almadığını, Süleyman Fehmi Bey'in de 1920 yılında başbakanlık yaptığı göz önüne alınırsa, anlaşmanın Eylül 1921'den sonra imzalanmış olması ihtimali ortaya çıkmaktadır. Yusuf Kemal Bey'in 16 Mayıs 1921'de dışişleri bakanı olması ve zaferden sonra bu görevini bırakmış olması, anlaşmanın bu tarihten önce ya da zaferden sonra imzalanmış olabileceğini akla getirmektedir. Bütün bunların yanı sıra anlaşmanın ilk altı maddesinde yer alan askerî unsurlarla ilgili konuların uygulanmasına bakıldığında ve Türkiye'den giden yardımlar göz önüne alındığında da bu anlaşmanın Eylül 1920 tarihinden önce imzalanmış olabileceği ihtimali ortaya çıkmaktadır. Yusuf Kemal Bey'in 27 Mart 1920 tarihinde İstanbul'dan ayrılması, aynı yılın Temmuz ayında hakkında İstanbul Hükûmetinin idam kararı vermiş olmasıyla ve ilk defa 1922 yılının Şubat ayında İstanbul'a gelmiş olması sebepleriyle de anlaşmanın İstanbul'da imzalandığı⁵⁵ konusuna ihtiyatla yaklaşmak gerekmektedir. Tüm bu tereddütler ancak söz konusu anlaşmanın aslına ulaşıldığında ortadan kalkabilecektir.

4. TBMM Hükûmeti ve Arnavutluk Hükûmeti Arasında İmzalanmış Gizli Anlaşmanın Sonuçları

a. Uygulanan Maddeler

Anlaşmanın ilk altı maddesi askerî konularla ilgilidir ve her iki ülkenin İstiklâl Mücadelesi dönemini kapsamaktadır. Birinci ve ikinci maddeler TBMM Hükûmetinin Arnavutluk'a maddî ve manevî destek sağlamasıyla birlikte Arnavut kökenli asker ve memurların Arnavutluk'a gitmesine izin vermesini gerekli kılmaktadır. Üçüncü madde ise bu yardımların sonucunda Arnavutluk Hükûmetinin bir yıl veya daha kısa bir zamanda üç tûmenden oluşacak olan orduyu teşkil etmesini karara bağlamıştır. Dördüncü madde gereği de TBMM Hükûmeti, Millî Savunma Bakanlığının Arnavutluk'ta kurulacak olan üç tûmeni eğitmesi için bir heyet (askerî heyet) görevlendirmesi gerekmektedir. Beşinci

⁵⁴ Mihalopoulos, *a.g.e.*, s.96.

⁵⁵ Mihalopoulos, söz konusu bildirisinde *The Morning (Post)* (Londra) Gazetesinde (Aralık 1922) anlaşmanın imzalandığı yerin İstanbul olduğu bilgisine ulaşmıştır (Mihalopoulos, *a.g.m.*, s.98).

maddede birliklerin birinin Yunan, diğerinin Sırp sınırına konuşlandırılmasıyla üçüncü birliğin iç güvenlikte kullanılmasını belirlemiştir. Altıncı maddeyle Arnavutluk Hükûmetinin teşkil ettiği çeteleri Yunan topraklarına göndermesi yükümlülüğü karara bağlanmıştır. Anlaşmanın diğer maddeleri Türkiye ve Arnavutluk'un bağımsızlıklarından sonra uygulanmak üzere hazırlanmıştır. Yedi, sekiz, dokuz ve onuncu maddeler, Arnavutluk'un geleceğini ve rejimini belirlemeye yöneliktir. On birinci madde ise bağımsızlıklarını kazandıktan sonra barış döneminde her iki ülkenin siyasî ve ticarî ilişkilerini düzenlemeleriyle ilgilidir. Anlaşmanın on ikinci maddesi Yunancaya “*altıncı madde dışındaki maddeler barıştan sonra uygulanacaktır*” şeklinde çevrilmiştir (ancak, bu maddenin “İlk altı madde dışındaki maddeler barıştan sonra uygulanacaktır” şeklinde olması, anlaşmanın ruhuna daha uygun olacağı kanısındayız).

Anlaşmanın birinci maddesi “TBMM'nin Arnavutluk'un millî hedeflerine ulaşması için gerekli maddî ve manevî desteği sağlaması” ile ilgilidir. Atatürk'ün Arnavutluk'un bağımsızlığına verdiği destek başlığı altında belirtildiği üzere Atatürk, Arnavutluk'un bağımsızlığıyla yakından ilgilenmiştir. Nitekim Mustafa Kemal Paşa, *The Daily Telegraph* Gazetesinin 10 Mayıs 1921 günkü haberine göre Müslüman olarak Arnavutların sorunlarıyla ilgilendiklerini ve Yunan saldırısına karşı Arnavutların kendilerinden yardım beklediğine inandıklarını belirtmiştir⁵⁶. Mihalopoulos'a göre de 1921 yılı boyunca Mustafa Kemalciler ve Türk dostu Arnavutlar, bir Türk-Arnavut işbirliği için ciddi çabalar sarf etmiş⁵⁷ ve bu işbirliği sonucu Arnavutluk'ta Türk hayranlığı ve dostluğu (Türkçülük) başlamış hatta Türkçe Arnavutluk'un dili haline gelmiştir⁵⁸ (diğer maddeler incelenirken Türkiye'den Arnavutluk'a yapılan yardımlara yer verilecektir).

Anlaşmanın ikinci maddesi ile “Türkiye Büyük Millet Meclisi Türk devletinde görevli Arnavut kökenli asker ve memurların Arnavut devletinde hizmet edeceğini kabul ve taahhüt” etmiştir. Kasım 1920'de *The Christian Science Monitor* adlı gazete, Arnavutluk Hükûmetinin Türk paşalarıyla subaylarından ve Kemal'in ordularından oluşan bir askerî birliği ülkesine sokmak istediğini ve böylece de gelecekte Yunanistan ve Sırbistan'a karşı güç kazanmak istediğini yazmıştır⁵⁹. Mayıs 1921'de Londra'nın *The Daily Telegraph* Gazetesinde Mustafa Kemal Paşa'nın demecinin bir kısmı yayınlanmıştır. Söz konusu gazeteye göre, 10 Mayıs 1921'de Mustafa Kemal Paşa, Türk-Arnavut ilişkilerine değinmiştir. Buna göre, Mustafa Kemal Paşa, ülkelerine gitmek ve Yunanlılara karşı Arnavut birliklerini örgütlemek için izin isteyen Arnavut subayların taleplerinin memnuniyetle kabul edildiğini ifade

⁵⁶ Sonyel Sâlahi R., *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2003, s. 233.

⁵⁷ Mihalopoulos, *a.g.m.*, s.103.

⁵⁸ Mihalopoulos, *a.g.m.*, s.100.

⁵⁹ Mihalopoulos, *a.g.m.*, s.100.

etmiştir. TBMM Başkanı, Müslüman olarak Arnavutların meseleleriyle son derece yakından ilgilendiklerini ve Arnavutluk'un Yunan saldırısını geri püskürtmek için Türkiye'nin yardımına ihtiyaç duyduğu düşüncesinde olduğunu belirterek, dindaşlarına yardım etmenin kendilerinin kutsal görevi olduğunu açıklamıştır. Mustafa Kemal Paşa, Yunanistan'ın yalnızca Anadolu'nun değil, bütün Doğu Akdeniz'in düşmanı olduğunu ve Balkan devletlerinin bunu iyi anlamaları gerektiğini ifade etmiştir⁶⁰. *Jurnal d'Orient'a* göre⁶¹de Mustafa Kemal Paşa, yayınladığı bir tamim ile Arnavut kökenli olup da Anadolu (Türk) ordusunda hizmet eden bütün zabitanın memleketlerine gitmesini tavsiye etmiştir. Ayrıca *Jurnal d'Orient*⁶² Gazetesi Arnavutluk'un 1920'den itibaren gizli planlar içerisinde olduğunu ifade etmiş ve Süleyman Fehmi Bey'in Tiran'ın gelecekteki Mustafa Kemal'i olacağını iddia etmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, bu açıklamalarıyla aslında, Avrupa'da Türklerle Arnavutların arasında hiçbir bağın olmadığına dair oluşturulmaya çalışılan propagandanın önüne geçmek istemiş ve Arnavutluk cephesinin güçlü tutulacağını Avrupa'ya ve Yunanistan'a duyurma gereği duymuştur. Bunun sonucunda da TBMM Başkanı, Yunanistan'ın gücünü bölerek bu ülkeyi Arnavutluk cephesinde daha fazla kuvvet bulundurmaya zorlamıştır.

Jurnal d'Orient ve *The Daily Telegraph* gazetelerinin haberlerini doğrulayan gelişmeler Arnavutluk yönetim makamlarındaki yazışmalara yansımıştır. Arnavutluk'u temsil eden Yüksek Konsey, (Ulusal Konsey-Senato)⁶³ 18 Haziran 1921'de bir toplantı yapmış ve bu toplantıda TBMM'nin Türk ordusunda görev yapan Arnavut kökenli subayların Arnavutluk'a gitmesi için verdiği izni görüşmüştür. Yüksek Konsey, bu durumdan memnuniyetini 500 yıllık geleneklerin Türk ve Arnavut halkını manevî olarak birbirlerine bağladığını ifade etmek suretiyle göstermiştir. Konsey, Arnavutluk Hükûmetinin hiç vakit kaybetmeden basın aracılığı ile Arnavut halkının Türk halkı ile hiçbir bağının olmadığı yönündeki iddiaları yalanlamasını ve bu

⁶⁰ Söz konusu gazete haberine göre, Mustafa Kemal Paşa, kendi ülkelerinde çok daha etkili olacaklarına inandığı için Nurettin Paşa'nın 200 Arnavut subayla birlikte Arnavutluk'a gittiğini de ifade etmiştir. Ancak, Arnavutluk basın bürosu bu açıklamadan kısa bir süre sonra Nurettin Paşa'nın 200 subayla birlikte Arnavutluk'a geldiği haberini yalanlamış ve bu haber *The Times* Gazetesinin 2 Haziran 1921 günlü sayısında 9. sayfada yayımlanmıştır (Mihalopoulos, *a.g.m.*, s.103).

⁶¹ *P.Sabah*, 11 Mayıs 1921, s. 1

⁶² *Jurnal d'Orient* göre bu gizli planlar sayesinde Arnavutluk Hükûmeti Yunanistan'dan gelecek olası hareketlere karşı direnecektir (Mihalopoulos, *a.g.m.*, s.103).

⁶³ 28-31 Ocak 1921 tarihleri arasında Luşnya'da ellinin üzerinde temsilcinin katılımıyla bir kongre toplanmıştır. Kongre başkanı olarak Akif Paşa Elbasani seçilmiştir. Kongrede Arnavutluk'un rejim şekli meclis tarafından belirleninceye kadar ülkeyi temsil etmesi için Akif Paşa Elbasani, Dr. Mihal Ruturolli, Luigi Burniçi ve Abdi Bey Toptani'den oluşan dört kişilik "Yüksek Konsey" oluşturulmuştur (Özcan, *a.g.e.*, s. 46-47).

yalanlamanın en iyi ve en hızlı şekilde Avrupa basınında da yayımlanmasını oy birliği ile istemiştir⁶⁴.

Ayrıca konsey, hükûmetin Türkiye’den gelen Arnavutlara vatandaşlık yasası yürürlüğe girene kadar memuriyet vermemesiyle Arnavutluk’a gelen ve Arnavutluk devletinin hizmetinde görev yapanlardan Türkiye ile ilişkileri olanların ve Türkiye’den maaş aldıkları tespit edilenlerin sınır dışı edilmeleri kararını almıştır.⁶⁵ TBMM’nin yardımından memnun olan Konsey, Türkiye’den gelen nitelikli Arnavut asıllı vatandaşların Türkiye ile bağlantılarını keserek bir an önce kalıcı Arnavutluk vatandaşlığına geçmesini gerekli görmüştür. Bu kararlar Türkiye’den gelen nitelikli Arnavutların Arnavutluk’un bağımsızlığını sağlamada ve istikrarını korumada daha etkili olacağı düşünülmüştür. Yüksek Konseyin bu kararından sonra Başbakan, Arnavutluk dış politikası açısından bu açıklamanın önemini dikkate alarak meclisin onayını almış ve yukarıdaki kararların uygulanacağını Yüksek Konsey Başbakanlığına aynı gün (18 Haziran 1921 günü) yazıyla bildirmiştir⁶⁶.

İkinci madde gereği Türkiye’den Arnavutluk’a asker ve sivil memurların gitmesi, dönemin basınında sıkça yer almış ve özellikle Yunanistan, bu durumdan her fırsatta şikayetçi olmuş hatta bu memurları Mustafa Kemal ve TBMM ile ilişkilendirmek için “**Kemaliyet memurları**” ya da “**Kemali memurlar**” olarak nitelendirerek İngiltere başta olmak üzere Avrupa devletlerinin dikkatini çekmek istemiştir⁶⁷. Ayrıca Yunanistan’ın Londra’da bulunan Büyükelçisi D.Kaklamanos, İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon’a kısa bir süre evvel bir kısım Jöntürk subayının İtalyan gemileri ile Arnavutluk’a nakledildiğini bildirmiştir⁶⁸.

Gerçekte bu iddialar asılsız değildir. Türkiye’den Arnavutluk’a değişik zamanlarda asker ve memur giderek Arnavutluk’ta önemli mevkilere geldiği için Arnavutluk idarî makamlarının talebi üzerine ülkede görev yapan memurlardan Türkiye’de vazife almış olanların dosyalarının istenmesi Arnavutluk Meclisinde görüşülmüştür⁶⁹.

Türkiye’nin Arnavutluk’a yardım yapması sadece Yunanistan’ın tepkisini çekmemiş Arnavutluk Meclisinde bulunan ve İngiltere yanlısı bir politika izleyen muhalif Ali Kelcyra (Kılıtsüra)15 Haziran 1921 günü yaptığı konuşmada bu yardım ve işbirliğini eleştirmiştir. Kelcyra’ya göre, Mustafa

⁶⁴ Arkivi Qendror Shtetëror (AQSH) (Arnavutluk Devlet Arşivi) Fon:146, tarih:1921, Dosya 30, s.1 (**EK-3**).

⁶⁵ AQSH, Fon:146, tarih:1921, Dosya 30, s.1.

⁶⁶ AQSH, Fon:146, tarih:1921, Dosya 30, s.1.

⁶⁷ Türkiye’den Arnavutluk’a asker ve sivil memur gitmesi ve bunların faaliyetleri konusunda daha ayrıntılı bilgi ve dönemin basınındaki (Vakit, A.Yeni Gün, H.Milliyet, P. Sabah) haberler için bakınız. Özcan, a.g.e., s.74-89.

⁶⁸ Papadopoulos, a.g.e., s.155.

⁶⁹ AQSH, Fon:146, tarih:1922, Dosya 82, s. 57-65. Daha ayrıntılı bilgi için bakınız. Özcan, a.g.e., s.81.

Kemal'in Türkiye'de görev yapan ve Arnavutluk'a gitmek isteyen Arnavut kökenli subayların Arnavutluk'a gidebilmesine izin vermesi ve 500 yıllık geleneğin iki ülkeyi manevi olarak sağlam bir şekilde birbirine bağladığını açıklaması, Arnavutluk dış politikasına zarar vermektedir. Onun için Kelcyra, Türkiye'den gelen her subay ve memurun en az üç yıl devlet hizmetlerinde görev almaması yönünde bir kanun çıkarmayı teklif etmiştir. Kelcyra, Mustafa Kemal'in politikası gereği Türkiye'deki Arnavut kökenli vatandaşların Arnavutluk'ta çalışması için geri gönderildiğini de beyan etmiştir⁷⁰. İngiltere yanlısı bir politika izleyen muhalif Kelcyra'nın Arnavutluk Meclisinde yaptığı bu açıklama TBMM Hükûmetinin anlaşmanın ikinci maddesinin gereklerini yerine getirdiğinin çok net bir kanıtıdır. Bu bilgiler ışığında Türkiye-Arnavutluk Gizli Anlaşması'nın ikinci maddesi gereği TBMM Hükûmetinin Arnavut kökenli asker ve memurların Arnavutluk'a gitmesine izin vermiş olduğunu söylemek mümkündür.

Anlaşmanın üçüncü maddesinde "Arnavutluk Hükûmeti, bir yıl veya daha kısa bir sürede üç tûmenden oluşan bir ordu teşkil etmeyi kabul etmiştir" ibaresi yer almıştır. Buradaki süre konusu önemlidir çünkü, 1921 yılı TBMM Hükûmetinin Batı cephesinde teşkil ettiği düzenli ordusuyla Yunanistan'a karşı savaştığı yıldır. Muhtemeldir ki her iki ülkede ortak işgalci konumunda olan Yunanistan'a karşı eş zamanlı ortak cephe açarak, Yunanistan ordusunun gücünü bölmek istemiştir. 1920 yılı eylül ayı sonlarında Anadolu'dan Elbasan'a aslen Arnavut kökenli olan Miralay Hamdi Bey gitmiştir. Hamdi Bey, maiyetindeki heyetle Arnavutluk'a gelir gelmez gizli anlaşmayı Arnavutluk adına imzalayan Başvekil Süleyman Fehmi (Delvina) Bey ile birlikte çalışmaya başlamış ve Arnavut ordusunun başkumandanı (genelkurmay başkanı) olmuştur⁷¹. Hamdi Bey'in TBMM ve Mustafa Kemal Paşa ile doğrudan ilişkisi tespit edilememiştir. Ancak Hamdi Bey'in Arnavutluk adına anlaşmayı imzalayanlardan Başbakan S.Fehmi (Delvina) Bey⁷² ile birlikte çalışarak genelkurmay başkanı olmasını söz konusu anlaşma kapsamında değerlendirmek mümkündür.

Anlaşmayı Arnavutluk Hükûmeti adına imzalayanlardan Selahattin (Saip)⁷³ (Shkoza) Bey⁷⁴ aslen Prizrenlidir. Türk ordusunda kurmay subay

⁷⁰ AQSH, Fon:146, tarih:1921, Dosya 30, s.21 (EK-4). *Posta e Korçes*, 19 Temmuz 1921, s.1.

⁷¹ Özcan, *a.g.e.*, s. 59.

⁷² P.Sabah Gazetesi Fehmi Bey'i Arnavutluk'un Mustafa Kemal'i olarak nitelemiştir (*P.Sabah*, 11 Mayıs 1921,s.1).

⁷³ Türkiye'de Selahattin Saip Bey olarak da anılmıştır.

⁷⁴ Selahattin Bey'in II. Meşrutiyet'teki faaliyetleriyle ilgili olarak bakınız, Özcan Halil, "Emekli Erkânıharb Miralay Selahattin Bey'in II. Meşrutiyet'in İlânına Katkısı", *Atatürk Yolu Dergisi*, Bahar 2010, Yıl: 23, Sayı: 45. S. 83-102. Selahattin Bey'in Arnavutluk'a görevlendirilmesiyle ilgili olarak bakınız, Selma Yel ve Halil Özcan "Mustafa Kemal'in Selahattin Saip Bey'i Arnavutluk'ta Görevlendirmesinin Sebep ve Sonuçları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Mart 2008, Cilt: XXIV, sayı: 70, 57-74.

olarak önemli hizmetlerde bulunan Selahattin Bey, I. Dünya Savaşı sonrası emekli olarak İzmir'e yerleşmiş ve Arnavut Kulübü Başkanlığı yapmıştır. Süleyman Delvina'nın Hükûmeti ile Luşnya Kongresi'nde ülkeyi temsil için oluşturulan Yüksek Kurul, savunma bakanlığı için İzmir'de ikamet etmekte olan Prizrenli emekli Erkanıharp Miralay Selahattin Bey'i Arnavutluk'a davet etmiştir. Selahattin Bey de bu görevi kabul edip etmemeyi Mustafa Kemal Paşa'ya sorma gereğini duymuştur. TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa da 9 Aralık 1920 günü Selahattin Bey'e bir talimat yazmış ve bu durumdan memnuniyetini dile getirmiştir. Selahattin Bey, 8 Ocak 1921 günü Arnavutluk'a ulaşmıştır.

Selahattin Bey'in Arnavutluk'a gitmesinden sonra anlaşmanın üçüncü maddesi yerine getirilmiş ve üç tümeden oluşan birlikler teşkil edilmiştir. Tanınmış Fransız diplomasi yazarlarından Albert Mousset, Ankara Hükûmetinin önderi Mustafa Kemal Paşa'nın Kurmay Albay Selâhattin Bey ve Albay Hamdi Bey marifetiyle Türkiye-Arnavutluk ilişkilerini geliştirdiğini ifade etmiştir⁷⁵. Selahattin Bey, modern üç birlikli her biri ayrı yerde konuşlu kıtaları oluşturmuştur⁷⁶. Bu birliklerin birincisi güneyde Görice'de (Korçe'de), ikincisi ortada Tiran'da diğeri kuzeyde İşkodra'dadır. İlk tümeni üçlü sistemle (alay-tabur-bölük) kurmuş, her alaya bir adet mitralyöz bölüğü ve topçu bataryası dâhil etmiştir⁷⁷. Bunların dışında sınırlarda özel taburlar kurarak bu taburları da doğrudan bakanlığına bağlamıştır⁷⁸.

Selahattin Bey'in düzenlediği ordu (asker ve zabitan) üniforması, Türk Kuvayı Milliyesi'nin üniformasına çok benzeyen bir kıyafetten seçildiği için Türk basını Türkiye'deki Kuvayı Milliye ile Arnavutluk Millî Kuvvetleri arasında ilgi kurmuş ve onları da "Kuvayı Milliye" olarak adlandırmıştır. "A.Yeni Gün" Gazetesi⁷⁹ haberinde Arnavutluk ile Yunanistan arasındaki ihtilafın bütün şiddetiyle sürdüğünden bahsederek "Arnavut Kuvayı Milliyesi'nin" büyük hazırlıklarda bulunduğunu ifade etmiştir.

Anlaşmanın dördüncü maddesi Ankara'nın Arnavutluk'ta teşkil edilen birliklerin eğitimi için Türkiye'den Arnavutluk'a askerî bir heyet gönderilmesini gerektirmektedir. İkinci ve üçüncü madde kapsamında açıklandığı üzere Hamdi Bey maiyetindeki heyetle birlikte Arnavutluk'a

Selahattin Bey'in Arnavutluk'taki faaliyetleriyle ilgili olarak bakınız Özcan, *a.g.e.*, s.74 vd.

⁷⁵ Alpan Necip P., "Türkiye İle Arnavutluk'un İstiklâl Savaşlarındaki Parelizm Doğrultusunda Yaptıkları İşbirliği", *X.Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler VI.Cilt*, TTK Basımevi, Ankara, 1994, s. 2902.

⁷⁶ Halilaj İsa, "Selahudin Shkoza-Kurorë Lavdie në Ushtrinë Kombëtare Shqiptqre (Në prag të 135 vjetorit të lindjes)", *Revista Koha* i, Nisan 2002, sayı:75, 48-50; Özcan, *a.g.e.*, s.74-84.

⁷⁷ Kasapı Vangjel, " Selaudin Shkoza Reformator i Madh Ushtar)", *Rilindja*, (10 Mart 1999, sayı:14, s.12.

⁷⁸ Kasapı, *a.g.m.*, s. 12; Özcan, *a.g.e.*, s.74-84.

⁷⁹ 29 Mayıs 1921, s. 2. Özcan, *a.g.e.*, s.78.

gitmiştir⁸⁰. Ayrıca, 1920 yılında Arnavutluk'un Roma temsilcisi Faik Konitza, resmi olarak Türk memurlarının Arnavutluk'a gelerek Arnavut ordularını organize ettiğini açıklamıştır⁸¹. Türkiye'den giden Arnavut kökenli askerler, düzenli Arnavut ordusunu teşkil etmiş hatta bizzat Selahattin⁸² ve Hamdi Beyler ordunun eğitimiyle ilgilenmiştir. Böylece de anlaşmanın üçüncü maddesi Arnavutluk Hükûmeti tarafından dördüncü maddesinin gereği de TBMM Hükûmeti tarafından yerine getirilmiştir.

Anlaşmanın beşinci maddesi gereği Arnavutluk Hükûmeti teşkil edilen birliklerinden birisini Yunanistan sınırında diğerini de Sırbistan sınırında görevlendirmiş hatta altıncı maddesi gereği de Arnavutluk'ta oluşturulan çeteler Yunan topraklarına gönderilmiştir. Bunun sonucunda 1921 yılında Anadolu'da TBMM ordularıyla savaşmakta olan Yunanistan, aynı dönem içerisinde ortaya çıkmaya başlayan Arnavut (milliyetçi) "gerilla" hareketinden çekinmeye başlamış, Arnavut "gerilla" hareketiyle TBMM arasına bir bağ olduğu iddiasıyla İngiltere'nin dikkatini çekmeye çalışmıştır. Yunan gazeteleri, yabancılara propaganda yaparak Arnavutların Türk çeteleriyle birlikte faaliyet halinde olduklarını iddia etmiş ve kamuoyu oluşturmaya çalışmıştır⁸³. Mihalopoulos'a göre de Türkler, Yunanlıların gücünü zayıflatmaya çabalararak Yunan-Arnavutluk sınır sorununu yaratmıştır⁸⁴. Bu dönemde Arnavutluk'un direnişinden rahatsız olan Sırp ve Rus sefirleri, Atina'da toplantı yapma gereği duymuş ve sefirler, Türklerin galeyanı ile Arnavut çetelerinin Balkanlarda karışıklık çıkardığını açıklamıştır. Yunan basınına göre sefirlerin toplantısından sonra Sırp ve Ruslar, çetecilik faaliyetleri sebebiyle Tiran Hükûmeti nezdinde girişimde bulunmuştur⁸⁵.

Atina Hükûmetinin Paris Barış Konferansı'na gönderdiği propagandist Léon Maccas⁸⁶, Yunanistan'a karşı olan bu komplonun (Türkiye-Arnavutluk

⁸⁰ Özcan, *a.g.e.*, s.75.

⁸¹ Maccas Leon, *La Question Greco-Albanaise*, Berger Levnault Editeurs, Paris, 1921, s. 210-212.

⁸² Selâhattin Bey'in Harbiye Nazırı olduğu dönemde, Millî Arnavut ordusu (o dönemde merkezi Berat'tadır) Başkumandan Hamdi Bey tarafından büyük bir ciddiyetle teşkil edilmeye çalışılmıştır (Kaçi Nesip, "Atatürk Arnavutluk'ta Nasıl Değerlendiriliyor?", *Atatürk'ün Ölümünün 50. Yılı Sempozyumu (31 Ekim- 1 Kasım 1988)*, Ankara Üniversitesi, Ankara, 1988, s. 50).

⁸³ *Vakit Gazetesi*, 9 Mayıs 1921, s. 1. Sırbistan da bu duruma Yunanistan gibi bakmış ve Arnavutluk'a yönelik saldırgan politikalarına sebep olarak Türkiye-Arnavutluk ilişkisini göstermekten çekinmemiştir.

⁸⁴ Mihalopoulos, *a.g.m.*, s.100.

⁸⁵ Özcan, *a.g.e.*, s.84.

⁸⁶ Maccas, *a.g.e.*, s. 210-212. Maccas, Venizelos'un talimatıyla yazdığı "*Küçük-Asya Helenizmi, Tarihi, Gücü ve Geleceği*" isimli 233 sayfalık kitabında Türkiye-Arnavutluk ilişkilerine ve işbirliğine yer vermiştir (Akyüz Yahya, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, s. 115).

işbirliğinin) merkezinin İstanbul Arnavut Kulübü olduğu kanaatindedir ve şu iddiaları öne sürer⁸⁷:

“...Arnavutlarla Kemalist işbirliğinin merkezi İstanbul'daki Arnavut Derneği'nde tezgâhlanmıştır. Kurmay Albay Selâhattin Saip Bey, Mustafa Kemal Paşa'dan direktif alarak, Epir bölgesinde, Yunanlılara karşı savaşmak üzere Arnavut çetelerini eğitmektedir. Bu Türk-Arnavut işbirliği, Ankara'da resmen kutlanmıştır...”

Maccas'a göre Arnavutluk'a Harbiye Nazırı Selahattin Bey'i gönderen Mustafa Kemal, Yunanistan'a saldırılması plânını da onaylamıştır. Bunların sonucu olarak da Arnavutluk ordusu, Yunan ordusuna karşı kendisi için değil de Türkiye için savaşır gibi gayret göstermiştir. Ayrıca Maccas, Arnavutları Türklere sadakatli davranmakla suçlamıştır. Gerçekte Arnavutluk Başbakanı olan ve gizli anlaşmayı Arnavutluk Hükûmeti adına imzalayan Süleyman Fehmi (Delvina) Bey'in İstanbul'da kurulan Arnavutluk Teavün Cemiyeti'nin üyesi olması, Selahattin (Shkoza) Bey'in de İzmir'de Arnavut Kulüp Başkanlığı yapması ve Mustafa Kemal Paşa'nın talimatıyla Arnavutluk'a gitmiş olması, Maccas'ın iddialarının bir temele dayandığını göstermektedir.

Peyâm-ı Sabah Gazetesi'ne göre TBMM Hükûmeti ve Arnavutluk Hükûmeti arasındaki ilişki nedeniyle Arnavutluk- Yunanistan hududunda baş gösteren heyecan ve karışıklık, sunî bir şey olmaktan çok uzaktır. Sanıldığı gibi bu hareketler sadece Yunanistan'ın dikkatlerini buraya çevirmek için yapılmış eylemler değildir⁸⁸. Gazeteye göre, Yunanistan sınırındaki bu karışıklığın sebebini Anadolu'dan kaynaklanan vahim mahiyete haiz bir takım hareketin başlangıcında aramak gerekmektedir.

Türk-Arnavut işbirliği sonucu Arnavutluk-Yunanistan sınırındaki karışıklıklar Yunanistan'ın tepkisini çekmeye başladığında Arnavutluk Başbakanı, bunların söylentiden ibaret, Yunan propagandası olduğunu ifade etmek zorunda kalmış ancak sınırdaki faaliyetler de devam etmiştir. Bu ortamda General N.Trikupis, Arnavutların direnişi üzerine Yunanistan'ın Anadolu cephesinden bir tümenini çekmesi sonucu Batı Anadolu'da Yunan cephesinin zayıfladığını belirtmiştir⁸⁹. Bu durum, Mustafa Kemal'in Arnavutluk'a yardım plânının başarıya ulaşacağını da habercisi olmuştur.

Arnavutlar, Türk Kuvayı Milliyecilerinden aldıkları destek ve heyecanla Yunanistan'a karşı mücadeleye devam etmişlerdir. Bunun sonucu olarak Yunanlılar da kuvvetlerinin bir bölümünü Yanya bölgesinde Arnavutlara karşı tutmak mecburiyetinde kalmış ve böylece Yunanistan, Anadolu'daki

⁸⁷ Alpan Necip P., “Türkiye ile Arnavutluk'un İstiklâl Savaşlarındaki Parelizim Doğrultusunda Yaptıkları İşbirliği”, *X.Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler VI.Cilt*, TTK Basımevi, Ankara, 1994, s.2901-2902.

⁸⁸ Özcan, *a.g.e.*, s.66-67..

⁸⁹ Kaçi Nesip, “Atatürk Arnavutluk'ta Nasıl Değerlendiriliyor?”, *Atatürk'ün Ölümünün 50. Yılı Sempozyumu (31 Ekim- 1 Kasım 1988)*, Ankara Üniversitesi, Ankara, 1988, s. 50.

kuvvetlerine daha fazla takviye yapamamıştır. Mustafa Kemal Paşa, bu ihtimali de dikkate alarak Arnavutluk ordusunun düzenlenmesine katkı sağlamıştır⁹⁰.

Yunanistan Kralı Konstantin, Arnavutluk'taki millî uyanışın önüne geçebilmek için Arnavutlarla siyasî gerginliğini artırırken Arnavutlar, silahlanarak kuzey ve güney fırkalarına (tümenlerine) ilave edilmek üzere iki ihtiyat livası (tugay) teşkil etmiştir. Arnavutluk Hükûmeti, tüm bu hazırlıklardan sonra Yunan sınırına yedi bin asker daha sevk etmiştir. Türk ordusu ve milleti, Başkomutan Mustafa Kemal Paşa liderliğinde Sakarya'da Yunanistan'a karşı savaş hazırlıklarına devam ederken Arnavutluk Hükûmeti de 15 yaşından 40 yaşına kadar bütün Arnavutları silâh altına çağırarak suretiyle hazırlıklarına devam etmiştir. Sakarya Savaşı başladığında ise Arnavutlar, Epir ve Adriyatik'teki hakları için tekrar Yunan hududunda teyakkuza geçerek⁹¹ cepheyi kuvvetli tutmuştur.

Gizli anlaşmanın ilk altı maddesinin uygulanmasıyla Arnavutluk cephesi kuvvetlenmiş ve Yunanistan Anadolu'ya getireceği kuvvetlerinin bir kısmını bu cephede tutmak mecburiyetinde kalmıştır. Türk ordusunun Sakarya'da taarruza geçeceği dönemde Arnavutluk ordusunun da eş zamanlı olarak Yunanistan cephesindeki faaliyetlerini yoğunlaştırdığı dikkatlerden kaçmamıştır. Sakarya'da kazanılan Türk zaferi ile İngiltere, Yunanistan'ın Arnavutluk'taki iddialarından vazgeçtiğini açıklamak mecburiyetinde kalmış, bunun sonucu olarak Sakarya Savaşı'nda yenilen ve aynı zamanda İngiltere'yi de hüsrana uğratan Yunanistan, İngiltere'nin Arnavutluk'tan çekilme kararına itiraz edememiştir. Böylece Arnavutluk'taki cepheyi geniş açıdan değerlendiren TBMM Hükûmetiyle Arnavutluk Hükûmetinin antiemperyalist mücadelesi başarıya ulaşmıştır⁹². Sonuçta Yunanistan Anadolu'daki mağlubiyetle Küçük Asya'yı fethetmekten hemen yanı başındaki Arnavutluk'u da kaybetmiştir⁹³. Sakarya Zaferinin Arnavutluk'un Yunan işgalinden kurtulmasına olan etkisini Arnavut aydınları da tespit etmiştir. Bir

⁹⁰ Türk İstiklâl Mücadelesi'nin başarısının Arnavutluk İstiklâl Mücadelesi'ne etkisi ve Arnavutluk'un bağımsızlığı için bakınız. Özcan *a.g.e.*, s. 85 vd.

⁹¹ Özcan, *a.g.e.*, s. 86-89. A.Yeni Gün, 6 Eylül 1921, s. 1. Bulgaristan'da yayınlanan *Kutubu Bulgar* Gazetesi, Arnavutluk davasından bahsederken Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu cephesindeki başarısının Balkanlarda ve Arnavutluk'ta bir yankı bulduğunu ve Arnavutların seferberlik ilân ettiklerini yazmıştır (*H.Millîye*, 7 Kasım 1921, s. 1).

⁹² Bu durumu Gazmend Shpuza da, "*Türkiye ve Arnavutluk geniş antiemperyalist cephede beraber, birbirinin yanında olmuştur*" şeklinde ifade etmiştir (Shpuza Gazmend, "Arnavutluk-Türkiye İlişkileri", *Ankara Üniversitesi TİTE Atatürk Yolu Dergisi*, yıl 6, c.3, Ankara, Mayıs 1993, s. 313).

⁹³ Özcan, *a.g.e.*, s.89. Mihalopulos'a göre, Türkiye ve Arnavutluk arasındaki işbirliği 1922 yılında Yunan ordusunun Anadolu'da kesin mağlubiyetinden sonra da devam etmiş ve Yunanistan bu durumu yakından takip etmiştir. Ekim 1922'de, Albay P. Sariyannis (Yunan) Savaş Bakanlığı'na gönderdiği bir telgrafta, Türkiye'nin Trakya'ya bir saldırısı durumunda Yunanistan'a karşı Arnavutluk'un eylem olasılığından bahsetmiştir. Öte yandan Aralık (1922) sonunda Selanik'ten Yunanistan Dışişleri Bakanlığı'na Arnavutların Yunanistan'ı işgal planını anlatan bir telgraf gönderilmiştir (Mihalopulos, *a.g.e.*, s.104).

dönem Berat milletvekili olan Ferit Vokopola, 1968 yılında Necip P. Alpan'a yazdığı bir mektupta şunları ifade etmiştir:

“Atatürk'ün Kemalist mücahitlerle ve tüm Mehmetçiklerle, Palikarya'ya (Yunanlıya) 1920'de Anadolu'da verdiği dersler olmasaydı... Luşnya'da yapılan Millî Arnavut Kongresi mukadderatı ve o sıralarda güneyde sınır ihtilâfımız bulunan Yunanlılarla anlaşmak kolay olmayacaktı. Bu nedenle, o kara günlerde kurulan dostane bağlar, ilelebet devam edecektir. Zira her iki millet ortak mukadderata mâliktir.”⁹⁴.

b.Uygulanamayan Maddeler

Söz konusu gizli anlaşmanın İstiklâl Mücadelesi sonrasını kapsayan maddeleri, Arnavutluk'un siyasî geleceğini belirleyecek olması açısından önemlidir. Anlaşmanın yedinci maddesinde Arnavutluk Hükûmetine üç görev verilmiştir. Bu maddeye göre öncelikle Arnavutluk'un nüfusunun üçte ikisi Müslümanlardan oluştuğu için bu durumun milletvekili seçimine yansıtılarak Arnavutluk Meclisinin % 90'nının Müslüman olmasını Arnavutluk Hükûmeti kabul etmiştir. Arnavutluk'ta hak iddia ederek bu ülkeyi işgal eden Sırbistan ile Yunanistan Ortodoks ve İtalya da Katolik inanca sahiptir. Bu ülkeler, Arnavutluk işgallerini ülkedeki Ortodoks ve Katolik inançlı Arnavutların desteğini alarak kuzey ve güney sınırında bulunan azınlıkların haklarını koruma amacına dayandırmıştır. Arnavutluk nüfusunun üçte ikisini oluşturan Müslümanların Arnavutluk meclisinin % 90'nı oluşturmasıyla Arnavutluk'un daha bağımsız, istikrarlı ve millî bir politika izlemesi öngörülmüştür. Araştırmalarımızda Arnavutluk Hükûmetinin mecliste Müslüman vekil sayısını artırma yönünde bir faaliyetine rastlamadık. Diğer taraftan Luşnya Kongresi'nde Arnavutluk'un rejimi belli olmadığı için ülkeyi temsil için oluşturulan dört kişilik Yüksek Konsey'in de Müslüman nüfusun oranını dikkate alınmaksızın Katolik, Ortodoks, Sunni ve Bektaşî'den oluşması kararlaştırılmıştır.

Yedinci madde kapsamında Arnavutluk Hükûmeti, içişleri ve dışişleri bakanlarının Müslüman olmasını taahhüt etmiştir. Bu süreçte Arnavutluk Hükûmetlerinin içişleri ve dışişleri bakanlarının Müslüman olmasıyla Arnavutluk'un iç ve dış politikada daha bağımsız hareket etmesi istenmiştir. Bu maddenin uygulamada dikkate alındığı söylenebilir. Yedinci maddeyle ayrıca Arnavutluk Hükûmetinin Rumların çoğunluk olarak yaşadıkları bölgelere Müslümanları iskân etmesi öngörülmektedir. Yunanistan'ın işgal ettiği Anadolu'da ve Arnavutluk'ta Rumların Türklerden ve Arnavutlardan daha fazla nüfusa sahip olduğu iddiaları dikkate alındığında bu maddenin Arnavutluk'un ileri dönemlerdeki Yunan tehditlerinden koruması için

⁹⁴ Alpan, a.g.m., s. 2901.

yazıldığını söylemek mümkündür⁹⁵. Ancak Arnavutluk Hükûmetinin bu yönde bir uygulaması olmadığı gibi Yunanistan'ın ülkesindeki Müslüman Arnavutları Türk-Yunan mübadelesine zorla dahil etmesini engellemek için dönemin Yunanistan Büyükelçisi Midhat Frashëri'nin Arnavutluk Hükûmetine misilleme olarak Arnavutluk'ta Rumların yaşadığı yerlere Çamerya'dan (Yunanistan'dan) gelen Müslüman Arnavutların yerleştirilmesi önerisi uygulamaya konulamamıştır⁹⁶. TBMM Hükûmeti, bağımsızlığını kazanacak olan Arnavutluk'un etrafındaki ülkelerin yeniden ilhak politikasını içerideki Hıristiyan Arnavutlar üzerinden gerçekleşmesini engellemek için yedinci maddeyi düzenlemiş olması kuvvetle muhtemeldir. Ancak Arnavutluk Hükûmeti bağımsızlığını kazandıktan sonra bir türlü iç istikrarını oluşturarak rejimini belirleyemediği için bu maddede belirtilen hususları uygulayamamıştır.

Anlaşmanın sekizinci maddesi Arnavutluk'un bağımsızlığını kazandıktan sonra rejiminin Arnavutluk Meclisince belirlenmesini içermektedir. Buna göre, Arnavutluk Meclisinin halk iktidarını sağlayabilmek için her türlü özeni göstermesi kararlaştırılmıştır. Her iki ülke işgal altındayken bu maddenin anlaşmada yer alması, her iki ülkenin de istiklâlini kazanacağına olan inancı yansıtmaktadır.

Mustafa Kemal Paşa'nın daha Erzurum kongresi sürecinde M. Müfit Kansu'ya "Şekli hükûmet zamanı gelince cumhuriyet olacaktır."⁹⁷ şeklinde not aldırması, onun gönlünde kendi milleti için de millet egemenliğine dayalı bir rejim özlemi ve hedefi olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın Türk İstiklâl Mücadelesi'nin aşamalarında sürekli millet egemenliğine vurgu yapması mücadelenin başarıya ulaşmasından sonra millet egemenliğine dayalı bir rejim kurulacağına habercisi olmuştur. İstiklâl Mücadelesi'nin ihtilâl beyannamesi kabul edilen Amasya Tamimi'nde, "*Milletin istiklâlini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır.*" Erzurum Kongresi'nde, "*Kuva-yı Milliye'yi amil, millî iradeyi hâkim kılmak esastır.*" 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilatı Esasiye'de "*Hakimiyet bilâkaydû şart milletindir...*" ifadelerinin yer alması, Türk İstiklâl Mücadelesi'nin de millet egemenliğine dayalı olarak yürütüldüğünün kanıtı olmakla birlikte İstiklâl Mücadelesi sonrasında Türkiye'nin rejimini millet egemenliğine dayanan cumhuriyet rejimi olacağına en önemli işareti olmuştur. Anlaşmanın sekizinci maddesiyle Mustafa Kemal'in deyimiyile fazilet rejimi olan cumhuriyet idaresine Türklerin

⁹⁵ Venizelos, barış konferansında Anadolu ve Arnavutluk'taki taleplerini gerçekleştirmek için rakamları çarpıtmaktan da çekinmemiştir. Rakamlarla sihirbaz gibi oynayan Venizelos'a göre 230 bin kişilik kuzey Epir'in 151 bini Yunan'dır ve çoğunluğu Yunanlı olan bölgeler Yunanistan'a verilmelidir. Venizelos'un Anadolu ile ilgili nüfus iddiaları ve konuyla ilgili daha fazla bilgi için bakınız, Özcan, *a.g.e.*, s.38-39.

⁹⁶ Özcan, *a.g.e.*, s.114.

⁹⁷ Kansu Mazhar Müfit, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, I.Cilt, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997, s.74,131.

olduğu kadar Arnavutların da geçmesi öngörülmüştür. Türkiye, İstiklâl Mücadelesi'ni zaferle sonuçlandırdıktan sonra ülkesinin bağımsızlığını Lozan Barış Antlaşmasıyla tüm dünyaya kabul ettirmiş ve hemen devamında da millet egemenliğine dayalı cumhuriyet rejimini TBMM'de belirlemiştir. Ancak Atatürk gibi bir liderden yoksun olan Arnavutluk'ta 1920'li yılların başında hükûmet şeklini belirleyebilmek mümkün olamamış ve yeniden bağımsızlığını kazanan Arnavutluk, iç istikrarını sağlayamamış olduğu gibi rejim meselesini de çözüme kavuşturamamıştır. Bu dönemde iktisadî ve sosyal gruplar arasındaki çelişkiler, siyasî gruplaşmalara ve iktidar mücadelesine yön vermeye başlamış, bu durum Ahmet Zogu'nun Aralık 1924'te başbakan olmasıyla son bulmuştur. Arnavutluk Meclisi, 21 Ocak 1925 günü cumhuriyeti ilân etmiş ve 31 Ocak 1925'te de Ahmet Zogu Cumhurbaşkanı olmuştur⁹⁸.

Arnavutluk Meclisinin geç de olsa millet egemenliğine dayalı cumhuriyet rejimini kurmuş olması, anlaşmanın sekizinci maddesinin hayata geçirilmesi olarak değerlendirilebilir. Ancak bu durum geçicidir çünkü Arnavutluk yeniden bağımsızlık döneminde Türkiye'den çok farklı bir politika izlemiştir. Türkiye, bu süreçte içeride birliğini sağlamış olarak her alanda tam bağımsız bir politika izlerken, Arnavut liderler, ülke dışarısındaki destekle (Sırbistan ve İtalya) iktidarını pekiştirmeye çalışmıştır. Böylece Arnavut liderler, İtalya'ya yaklaşmış ve bu ülkeye siyasî ve iktisadî tavizler vermişlerdir. Bunun sonucu olarak İtalya'nın desteğiyle Arnavutluk Cumhurbaşkanı Ahmet Zogu, 1 Eylül 1928 günü kendi meclisine krallığını ilân ettirmiştir. Türkiye Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, bu duruma sert tepki göstererek Ahmet Zogu'yu halkına ihanet etmekle suçlamış, onun krallığını tanımayarak Arnavutluk elçisini Ankara'ya çağırmıştır⁹⁹. Mustafa Kemal Paşa'nın ve Türkiye'nin tepkisi, şüphesiz millet iradesine dayalı rejim konusundaki samimiyetin bir göstergesi olmakla beraber anlaşmanın sekizinci maddesinde belirtilen halk iradesinin dikkate alınmamasının da bir sonucudur.

Anlaşmanın dokuzuncu maddesinde yer alan halk iktidarı sağlanmadığı takdirde Müslüman bir prens seçilmesi konusunda her hangi bir gelişme olmamış, bunun aksine bir sonuç meydana gelmiştir. Arnavutluk'un yeniden bağımsızlık döneminde Ortodoks Piskopos Fan S. Noli¹⁰⁰ ve Ahmet Zoğu¹⁰¹ gibi

⁹⁸ Arnavutluk'ta yeniden bağımsızlık döneminde rejim belirleme süreci için bakınız. Özcan, *a.g.e.*, s. 143-147.

⁹⁹ Arnavutluk'un cumhuriyetten krallık rejimine geçiş süreci ve İtalya'nın bu duruma etkisiyle Türkiye'nin tepkisi konusunda daha ayrıntılı bilgi için bakınız. Özcan, *a.g.e.*, s.141-215.

¹⁰⁰ Harvard mezunu olan Piskopos Noli, ABD'de Arnavut Ortodoks kilisesi kurucusu ve ABD anayasasının yeminli hayranıdır (Glenny Misha, *Balkanlar 1804-1999: Milletçilik, Savaş ve Büyük Güçler*, Türkçesi: Mehmet Harmancı, Sabah Kitapları, İstanbul, 2001. s.340). Fan Noli, Arnavutluk'a dönerek Draç (Dures)'ta Ortodoks kilisesinde görev yapmıştır. Batıya dönük bir kişi olarak birçok kitap yazmış ve Shakespear'in eserlerini Arnavutçaya çevirmiştir (Kuyucuklu Nazif, *Balkan Ülkeleri İktisadî 1 Arnavutluk*,

önemli siyasî şahsiyetlerin içerisinde yer aldığı Halkçı Parti, muhafazakâr kesimi temsil etmesine rağmen daha reformcu bir program hazırlayabilmiştir. Önceleri Halk Partisi liderleri arasında yer alan Ahmet Zogu, daha sonra büyük toprak sahiplerinin söz sahibi olduğu Terakki Partisine geçerek bu partinin lideri olan Şevket Verlaçi'nin kızı ile evlenmiş¹⁰², muhafazakâr güçlerle de yakınlaşan Zogu, Aralık 1922'de başbakan ve içişleri bakanı¹⁰³ olmuştur. Halk Partisinin ilerici kanadından Fan S. Noli ve anlaşmayı Arnavutluk adına imzalayan Süleyman Bey gibi reform yanlıları, muhafazakârlarla işbirliği yapan Başbakan Ahmet Zogu'ya karşı muhalefeti örgütlemişler ve bunun sonucunda 1923 yılında Fan S. Noli Başbakan olmuştur. Bu bilgiler ışığında Arnavutluk yönetiminin gizli anlaşma çerçevesinde değil, dönemin siyasî gelişmelerine göre belirlendiğini söylemek mümkündür.

Onuncu maddede belirtilen ticaretin Müslümanların eline geçmesi için özel yasalar çıkartılması konusunun da Arnavutluk Hükûmetince hayata geçirilemediğini söylemek mümkündür. On birinci madde de yer alan "Barışın sağlanmasından sonra iki devletin ortak hareketiyle siyasî ve ticarî anlaşmalar yapmak üzere heyetler tayin edilerek anlaşmalar yapılacaktır" ibaresinin gereği olarak 17 Ekim 1923te Arnavutluk Türkiye'ye heyet göndermiştir. Türkiye ile siyasî konuları görüşen Arnavutluk heyeti, ticarî konularda her hangi bir görüşme yapmamıştır. Arnavutluk ile Türkiye arasında 15 Aralık 1923'te Muhadenet Muahedenamesi, İkamet Mukavelenamesi (Sözleşmesi) ve Tâbiyet İtilafnamesi imzalanarak iki ülke arasındaki siyasî ilişkilerin hukukî çerçevesi belirlenmiştir¹⁰⁴. Ancak bu anlaşmalar, her iki ülkenin meclislerinde onaylanmadığı için yürürlüğe girememiş ve Türkiye-Arnavutluk siyasî ilişkileri başlayamamıştır. Bu durum, Arnavutluk'un iç istikrarını sağlayamamış olmasından kaynaklanmıştır. Nihayet Ahmet Zogu'nun aralık 1924'te başbakan olması ve 21 Ocak 1925'te cumhuriyetin ilân edilmesinden sonra nisan 1925'te anlaşmalar onaylanmış ve iki ülke arasında resmi (siyasi) ilişkiler başlayabilmiştir.

İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul, 1985, s.13). 1924 yılının Şubat ayında Zogu'yu deviren isyancı bir ordu kurmuştur (Glenny, *a.g.e.*, s.340, Özcan, *a.g.e.*, s.49 vd.).

¹⁰¹ Mati kabilesinin şefi Cemal Paşa'nın ikinci oğlu olan Ahmet Zogu, 8 Ekim 1895'te çevresinde 150 evlik küçük bir köy bulunan Burgayet kalesinde doğmuştur (Fischer Bernd Jurgen, *King Zog And The Struggle For Stability In Albania*, Columbia University Press, New York, 1984, s. 1). Manastır'daki Askerî Lise'de bir süre öğrenim gördükten sonra İstanbul Galatasaray Lisesi'nde eğitimini tamamlamıştır. Türkçeyi çok iyi konuşur, şiir ve edebiyata düşkündür ve Hakkı Tarık Us'un "Vakit" Gazetesinde bir süre muhabirlik yapmıştır (Çetiner Yılmaz, *Bilinmeyen Arnavutluk*, y.y., İstanbul, 1966, s. 9. Karal Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi IX. Cilt: İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, s. 20. 1925 yılında başbakan ve cumhurbaşkanı, 1928 yılında da kral olmuştur (Özcan, *a.g.e.*, s.144 vd.).

¹⁰² Kuyucuklu, *a.g.e.*, s.15.

¹⁰³ A.Zogu İçişleri Bakanlığı sayesinde polis ve jandarma teşkilatını kontrol altına alabilmiştir (Giaffo, *a.g.e.*, s. 348, Özcan, *a.g.e.*, s.144).

¹⁰⁴ Şimşir Bilâl N., *Türkiye-Arnavutluk İlişkileri, Büyükelçilik Anıları (1985-1988)*, Asam Yayınları, Ankara, 2001, s.15-17.

On birinci madde gereği siyasî ve ticarî ilişkilerin birlikte yürütülmesi gerekirken Arnavutluk Türkiye’de kalan Arnavutların sorunlarını bir an önce çözebilmek için harekete geçmiş ancak ticarî konularda İtalya’yı Türkiye’ye tercih etmiştir. Türkiye ile Arnavutluk heyetleri arasında dostluk, ikamet ve tâbiyet anlaşmalarının imzalandığı Aralık 1923’te Arnavutluk Maliye Bakanı Nikolas Thashi (Nikola Thaçi), çeşitli ticarî konuları düzenlemek amacıyla İtalya’ya gitmiş ve iki ülke arasında ticaret ve dolaşım anlaşması imzalanmasına karar verilmiştir¹⁰⁵. Bu anlaşmanın Türkiye’yi ilgilendiren boyutu, İtalyan gemilerinin transit vergilerden muaf tutulmasıyla gerek Arnavutluk ve gerekse İtalya’nın üçüncü bir ülkeye imtiyaz verilmesini önleme konusunda da mutabık kalmış olmalarıdır. Bu durum, Arnavutluk’un dış politikasında ve ekonomisinde İtalya’ya bağımlılığının önünü açmıştır ve bu anlaşma ile İtalya, Arnavutluk’ta en çok tercih edilen ülke statüsü kazanmıştır¹⁰⁶.

Türkiye ise iki ülke arasında siyasî ilişkilerinin kurulması sonucunda oluşmuş olan dostluk ve kardeşlik ortamının kalıcı hale gelebilmesi için ticarî ilişkilerin kuvvetlendirilmesine çalışmış ve 1925 yılında Avlonya’da bir konsolosluk açmıştır. Türkiye Dışişleri Bakanlığı, Türkiye-Arnavutluk ticarî anlaşmasına temel olabilmesi için Avlonya Konsolosluğuna Arnavutluk’un 1921-1924 yılları arasındaki iktisadî ilişkilerini içeren ayrıntılı bir rapor hazırlatmıştır¹⁰⁷. Türkiye’nin Tiran Elçiliğinin Arnavutluk Hükûmetinin Türkiye ile bir ticaret anlaşması imzalama konusunda istekli olduğunu bildirmesi üzerine Ticaret Bakanı Ali Hayati Bey¹⁰⁸ başkanlığındaki bir heyete (29 Nisan 1926 günü 3506 nolu kararname ile) Arnavutluk ile ticaret anlaşması yapma (altı aylık) yetkisi verilmiştir¹⁰⁹. Ancak gelinen süreçte Arnavutluk, 27 Kasım 1926’da Tiran’da Dostluk ve Güvenlik Paktı’nı devamında 22 Kasım 1927’de Savunma Anlaşması’nı İtalya ile imzalayarak siyasî olarak da bu ülkenin nüfuzu altına girmiştir¹¹⁰. Yukarıda açıklandığı

¹⁰⁵ Pearson Owen, *Albania and King Zog: Independence, Republic and Monarchy 1908-1939*, The Center of Albanian Studies In Association with I B Tauris&Co Ltd., Newyork, 2004, s. 216. İtalya-Arnavutluk ticarî ilişkilerinin sebep ve sonuçları için ayrıca bakınız Özcan, *a.g.e.*, s. 174-178.

¹⁰⁶ İtalya Başbakanı Mussolini, bu anlaşmanın İtalya ile Arnavutluk arasındaki dostluk bağına güçlendirmesinin önemine dikkat çekmek suretiyle bu konuya açıklık getirmiştir. 20 Ocak 1924’te imzalanan bu anlaşma daha Türkiye-Arnavutluk anlaşmaları onaylanıp yürürlüğe girmeden önce 15 Mart 1925 tarihinde onaylanmıştır.

¹⁰⁷ Söz konusu rapor için bakınız. Özcan, *a.g.e.*, s.172-173.

¹⁰⁸ Ticaret Vekili Ali Hayati Bey’in başkanlığındaki heyet daha önceden Belçika ve diğer devletlerle ticaret anlaşması görüşmelerini yürüttüğü için Arnavutluk Hükûmeti ile imzalanacak olan ticaret anlaşması için de görevlendirilmiştir (*Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) 1926:fon kodu:18.01.01., yer no: 018.28.5, Özcan, a.g.e., s.171*).

¹⁰⁹ *BCA*, 1926, fon kodu:18.01.01. yer no:018.28.5. Özcan, *a.g.e.*, s.171.

¹¹⁰ İtalya-Arnavutluk anlaşmalarının sebep ve sonuçları için bakınız. Özcan, *a.g.e.*, s.184-199.

üzere bu dönemde Türkiye ile Arnavutluk arasında siyasî anlaşmalar yapılmış olsa bile siyasî ilişkileri kalıcı hale getirecek ve geliştirecek olan ticarî anlaşmalar yapılamamıştır. Dolayısıyla da anlaşmanın barıştan sonra yürürlüğe girmesi kararlaştırılan yedinci ve sonraki maddeleri uygulanamamıştır.

Mihalopulos'a göre, bu gizli anlaşma (tüm maddeleri ile) uygulansaydı Arnavutluk yalnızca müttefik değil, aynı zamanda Türkiye'nin uzun vadede uydusu olacaktı. Ancak Aralık 1922'de Ahmet Zogu'nun başbakanlığı üstlenmesinden sonra Arnavutluk'ta siyasî istikrarın sağlanması, Türkiye ile Yunanistan arasındaki düşmanlığın kaldığı yerden devam etmemesi ve sonunda Lozan Antlaşması'nın imzalanması gibi nedenlerle anlaşma uygulanamamıştır¹¹¹. Gerçekte, Mihalopulos'un belirttiği gibi Arnavutluk'ta 1922 yılında istikrar sağlanamamıştır. Çünkü Ahmet Zogu, 1924 yılının ortalarında Sırbistan'a sığınmış ve Aralık 1924'te ülkesine dönebilmiştir. Mihalopulos'un belirttiği gibi bu anlaşmanın uygulanmasıyla Arnavutluk Türkiye'nin uydusu değil, müttefiki olabilirdi ve Arnavutluk'un başka devletin (İtalya'nın) etkisi altına girmesi engellenebilirdi.

5.Sonuç

Türkiye ve Arnavutluk, I. Dünya Savaşı sürecinde aynı gizli anlaşmalarca paylaşılma konusu yapılmış ve savaş sonrası işgallerle karşı karşıya kalmıştır. Yayılmacı devletler ve onların uzantılarının giriştikleri işgallere karşı ilk direniş, Mustafa Kemal Paşa liderliğinde Anadolu'da başlamıştır. İşgallerin amacını doğru öngören ve değerlendiren Mustafa Kemal Paşa, geniş cepheli saldırının savunmasını diğer Müslüman ve mazlum ülkelerle dayanışma içerisine girerek yapmaya çalışmıştır. Türkiye ve Arnavutluk'ta ortak işgalci konumunda bulunan Yunanistan'a karşı TBMM Hükûmetiyle Arnavutluk Hükûmeti arasında anlaşmanın tarihi ve yeri belirlenemese de gizli bir anlaşma imzalanmış ve bu anlaşma çerçevesinde Türkiye ile Arnavutluk arasında bir işbirliği oluşturulmuştur. Bu anlaşmanın ilk altı maddesi her iki ülkenin istiklâl mücadelesiyle ilgilidir ve bu maddelerin uygulanmasıyla Arnavutluk'un ve Türkiye'nin Yunan işgalinden kurtulduğunu söylemek mümkündür.

Anlaşmanın bağımsızlık sonrasını ilgilendiren maddeleri millî ve bağımsız bir devlet olması öngörülen Arnavutluk'un Türkiye ile siyasî ve iktisadî ilişkilerini geliştirmesiyle ilgilidir. Ancak Mustafa Kemal Paşa gibi bir liderden yoksun olan Arnavutluk, bir türlü iç istikrarını sağlayamamış ve Arnavut liderler, İtalya'nın desteğine ihtiyaç duyarak bu ülkeye iktisadî ve siyasî tavizler vermek mecburiyetinde kalmıştır. Arnavutluk, yayılmacı İtalya'ya yaklaştıkça Türkiye'den uzaklaşmaya başlamış ve söz konusu gizli anlaşmanın bağımsızlık sonrası maddelerinin uygulanamaması sonucunda

¹¹¹ Mihalopulos, *a.g.m.*, s.108.

Türkiye-Arnavutluk ilişkileri inişli-çıkışlı bir seyir izleyerek bir türlü istenilen düzeye ulaşamamıştır. Bütün bu gelişmelerin bir sonucu olarak Arnavutluk Cumhurbaşkanı, krallığını İtalya'nın desteği ile kendi meclisine onaylatmış, Arnavutluk Balkan Pakti'na dâhil olamamış ve II. Dünya Savaşı'nda İtalya tarafından işgal edilmiştir.

KAYNAKÇA

A. AFETİNAN, **M. Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları**, TTK Basımevi, Ankara, 1991.

Akademia e Shkencave te Shqiperise, **Fjalor Enciklopedik Shqiptar**, Kristalina-KH, Tirane, 2008.

AKDAĞ, Ömer, "Millî Mücadele Şahsiyetlerinden Yusuf Kemal Bey (TENĞİRŞENK)",
<http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=DergiIcerik&IcerikNo=460>
18.07.2011.

AKŞİN, Aptülahat, **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.

AKŞİN, Sina ve Fırat, Melek, "İki Savaş Arası Dönemde Balkanlar"
Balkanlar, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, s.97-124.

AKYÜZ, Yahya, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.

ALPAN, Necip P., "Türkiye İle Arnavutluk'un İstiklâl Savaşlarındaki Parelizm Doğrultusunda Yaptıkları İşbirliği", **X. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler VI.Cilt**, TTK Basımevi, Ankara, 1994, s.2897-2904.

Anadolu'da Yeni Gün Gazetesi, 6 Eylül 1921 ve 20 Aralık 1922.

Arkivi i Ministrise Puneve Te Jashtme (AMPJ) (Arnavutluk Dışişleri Bakanlığı Arşivi), fon:251, yıl:1923, dosya:200, s.1 (**EK-1**).

Arkivi i Ministrise Puneve Te Jashtme (AMPJ) (Arnavutluk Dışişleri Bakanlığı Arşivi), fon:251, yıl:1923, dosya:200, s.5.

Arkivi Qendror Shtetëror (AQSH) (Arnavutluk Devlet Arşivi), Fon:146, tarih:1921, Dosya 30, s.1 (**EK-3**).

Arkivi Qendror Shtetëror (AQSH) Arnavutluk Devlet Arşivi, Fon:146, tarih:1921, Dosya 30, s.21 (**EK-4**).

Arkivi Qendror Shtetëror (AQSH) Arnavutluk Devlet Arşivi,
Fon:146, tarih:1922, Dosya 82, s. 57-65.

Atatürk'ün Milli Dış Politikası: (Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge) 1919-1923, T.C. Kültür Bakanlığı, Atatürk Dizisi, C.1, Ankara, 1994.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 1926, fon kodu:18.01.01. yer no:018.28.5.

BELLO, Hasan, "Mexheleja – Kodi Civil Osman dhe trashëgimia juridike osmane në Shqipërinë e viteve 1912-1929",

<http://zaninalte.al/2013/09/mexheleja-kodi-civil-osman-dhe-trashegimia-juridike-osmane-ne-shqiperine-e-viteve-1912-1929/>

ÇETİNER, Yılmaz, **Bilinmeyen Arnavutluk,** y.y., İstanbul, 1966.

DELVINA, Sherif ve KALOÇI, Dashnor, "Roli i Sulejman Delvinës si atdhetar dhe Kreyministër i Shqipërisë", **Gazeta Shqip,** 19 Nisan 2008 s.18-19., 19 Nisan 2008, s.18-19.

DEVELLİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat,** Aydın Kitabevi, Ankara, 1999.

FISCHER, Bernd Jurgen, **King Zog and The Struggle for Stability in Albania,** Columbia University Press, New York, 1984.

Gazeta Shqip, 19 Nisan 2008.

GIAFFO, Lou, **ALBANIA: Eye Of The Balkan Vortex,** Xlbrıs Corporation, United States Of America, 1999.

GLENNY, Misha, **Balkanlar 1804-1999: Milletçilik, Savaş ve Büyük Güçler,** Türkçesi: Mehmet Harmancı, Sabah Kitapları, İstanbul, 2001.

H.Milliyet Gazetesi, 7 Kasım 1921.

HALILAJ, İsa, "Selahudin Shkoza-Kurorë Lavdie në Ushtrinë Kombëtare Shqiptare (Në prag të 135 vjetorit të lindjes)", **Revista Koha i,** Nisan 2002, sayı:75, 48-50.

http://www.mfa.gov.tr/_disisleri-bakanlari-listesi.tr.mfa, 20.07.2011.

KAÇI, Nesip, "Atatürk Arnavutluk'ta Nasıl Değerlendiriliyor?", **Atatürk'ün Ölümünün 50. Yılı Sempozyumu (31 Ekim- 1 Kasım 1988),** Ankara Üniversitesi, Ankara, 1988, s. 49-58.

KANSU, Mazhar Müfit, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber,** I.Cilt, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997.

KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi IX. Cilt: İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918),** Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999.

KASAPI, Vangjel, “ Selaudin Shkoza Reformator i Madh Ushtar)”,
Rilindja, 10 Mart 1999, sayı:14, s.12.

KOCATÜRK, Utkan, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2007.

KUYUCUKLU, Nazif, **Balkan Ülkeleri İktisadı 1 Arnavutluk**, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul, 1985.

MACCAS, Leon, **La Question Greco-Albanaise**, Berger Levnault Editeurs, Paris, 1921.

MIHALOPOULOS, Dimitris /Selanik “Prospatheies gia Simbraksi Alvanias kai Kemalakis Tourkias: İ Mistiki Simfaniatou 1922”, **E’Panellinio Istoriko Sinderio Praktika**, Thessaloniki, 1984, s.93-108.

OKAR, Mehmet Ali, **Osmanlı Balkanlarının Son On Yılı (1902-1912)**, yayına hazırlayan Ahmet Mesut Okar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ağustos, 2013, İstanbul.

ÖZCAN, Halil, “Emekli Erkânıharp Miralay Selahattin Bey’in II. Meşrutiyet’in İlanına Katkısı”, **Atatürk Yolu Dergisi**, Bahar 2010, Yıl: 23, Sayı: 45. S. 83-102.

ÖZCAN, Halil, **Atatürk Dönemi Türkiye-Arnavutluk İlişkileri (1920-1938)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2011.

P. Sabah Gazetesi, 11 Mayıs 1921.

PAPADOPOULOS, Aleksandros K., **Apeiros” Khora O Oikoumenikos Ellenismos kai o Albanikos Ethnikismos**, Nea Synora-A.A. Livanis, Atina, 1992.

PEARSON, Owen, **Albania and King Zog: Independence, Republic and Monarchy 1908-1939**, The Center of Albanian Studies In Association with I B Tauris&Co Ltd., Newyork, 2004.

Posta e Korçes, 19 Temmuz 1921.

SELENİCA, T., **Ahqıprıa e Ilustruar L’albanie Illustrée, Albumı ı “Shqıprs më 1927.**

SHPUZA, Gazmend, “Arnavutluk-Türkiye İlişkileri”, **Ankara Üniversitesi TİTE Atatürk Yolu Dergisi**, yıl 6, c.3, Ankara, Mayıs 1993, s. . 335-347.

SKENDI, Starvo, **The Albanian National Awakening 1878-1912**, Princeton University Press Princeton, New Jersey, 1967.

SONYEL, Sâlahi R., **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2003.

SOYAK, Hasan Rıza, **Atatürk'ten Hatıralar**,Yapı Kredi Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, Ocak 2006.

Şimşir, Bilâl N., **Türkiye-Arnavutluk İlişkileri, Büyükelçilik Anıları (1985-1988)**, Asam Yayınları, Ankara, 2001.

T.Selenica, **Ahqipria e Ilustruar L'albanie Illustrëe, Albumi i "Shqipërisë më 1927"**, Tiran, 2008.

TBMM Z.Ceridesi, i.1,c.18, s. 12.

TENGİRŞENK, Yusuf Kemal, **Vatan Hizmetinde**, Bahar Matbaası, İstanbul, 1967.

TENGİRŞENK, Yusuf Kemal, **Vatan Hizmetinde**, Kültür Bakanlığı Cumhuriyet Kitapları, Ankara, 2001.

TURAN, Mustafa, **Millî Mücadele'de Siyasî Çözüm Arayışları**, Siyasal Kitabevi, 2. Genişletilmiş Baskı, Ankara, 2005.

Vakit Gazetesi, 9 Mayıs 1921.

YALÇIN, E.Semih, "Yusuf Kemal Tengirşenk (Hayatı ve Eserleri)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü**, Ankara, 1986.

YEL, Selma ve ÖZCAN, Halil "Mustafa Kemal'in Selahattin Saip Bey'i Arnavutluk'ta Görevlendirmesinin Sebep ve Sonuçları", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Mart 2008, Cilt: XXIV, sayı: 70, 57-74.

Summary

Albania sharing a common fate with the Ottoman Empire for nearly five hundred years exposed to occupations after World War I. Greece, which occupied the southern part of Albania in the same period, expanded the occupation thoroughly that it had initiated in the west of Anatolia. Mustafa Kemal General who was the Parliamentary President seeking remedies to prevent the Greek occupation in Anatolia and Albania from becoming permanent required military and political cooperation with Albania. In this context, a 12-point secret agreement (its place and date were unknown) was signed between the TBMM Government and the Albanian Government.

The first six articles of this agreement were concerned with the independence of the two countries and both countries developed cooperation against the Greek occupation. The main support for this cooperation was made by Turkey which had a long established state tradition and a strategist leader such as Mustafa Kemal General. Greece had to keep some of its troops that would plan to be sent to Anatolia on the Albanian border as a result of getting regular

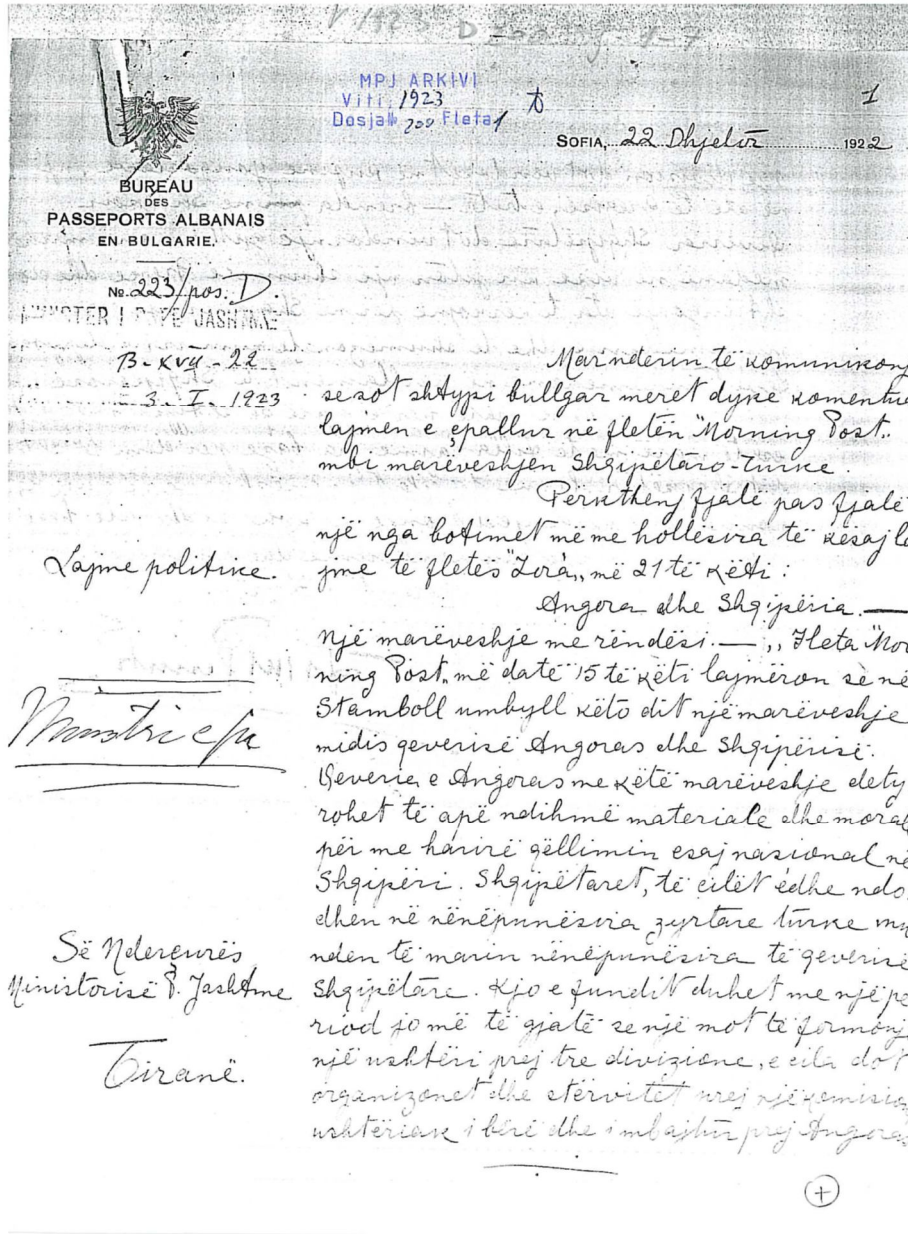
Albanian army and the deployment of a newly formed division on the Greek border, and Albanians' harassment on Greek soil with gang activity at this border. After the defeat of the Greek army in the Battle of Sakarya, Britain announced that this country had abandoned Albania's occupation and assertions in order to ensure Greece's power in Anatolia. Thus, Albania was freed from of the Greek invasion. The Turkish Army saved the territory from the Greek invasion by attacking after a year of preparation. Ataturk's Turkish-Albanian common front strategy was proved to be successful.

The six articles (articles 6-12) that include the post-independence period of the treaty could not be applied because Albania which didn't have a leader such as Mustafa Kemal General could not provide internal stability and gave some economic and political concessions to Italy. As Albania came close to the expansionist Italy, it moved away from Turkey and Turkey-Albania relations couldn't reach a desired level due to follow an up and down progress.

After gaining its independence, Turkey was laying the foundations of republic and being known and earned respect with the principle "peace in the country, peace in the world" inside and outside whereas the Albanian President had his own council to confirm his kingdom with the support of Italy. As a result of these developments, Albania could not be included in the Balkan Pact, and it was occupied by Italy in World War II. However, the articles that Atatürk put forth in the secret treaty after the independence predicted an independent Albanian State based on popular sovereignty, just like Turkey.

EKLER

EK-1

Sayfa/Page | 151

IGU J. Soc. Sci.,
4 (2), 2017,
pp. 119-157.

Arkivi i Ministrise Puneve te Jashtme (AMPJ) (Arnavutluk Dışişleri Bakanlığı Arşivi) Fon: 251, Yıl: 1923, Dosya: 200, s. 1.

Sofya Büyükelçiliği'nden Arnavutluk Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen (TBMM Hükûmeti ile Arnavutluk Hükûmeti arasında imzalanan Gizli Anlaşmaya dair) rapor.

Një divizion dot vendoset në rufinë yongaslave, një në atë të Greqisë, e treta — brenda për në Shqipëri.

Qeveria Shqiptare dot vendosnjë gjithë manë muhamedanë në vire ku jeton një shumicë Greqe dhe do shkriënganjë ata të kërkojnë për në Shqipëri një princ muhamedan si dhe të shumëzaretë numuri i deputetëve muhamedanë në parlament të Shqipërisë.

Nurr' është herë e parë që shtetja i vëndit është marë me të filla lajme pa baze për dëm të shtetit Shqiptar, lajme të cilat i nënëshruarë nurr që vonuarë të përgënjeshtronjë me kohë si dhe këtë herë.

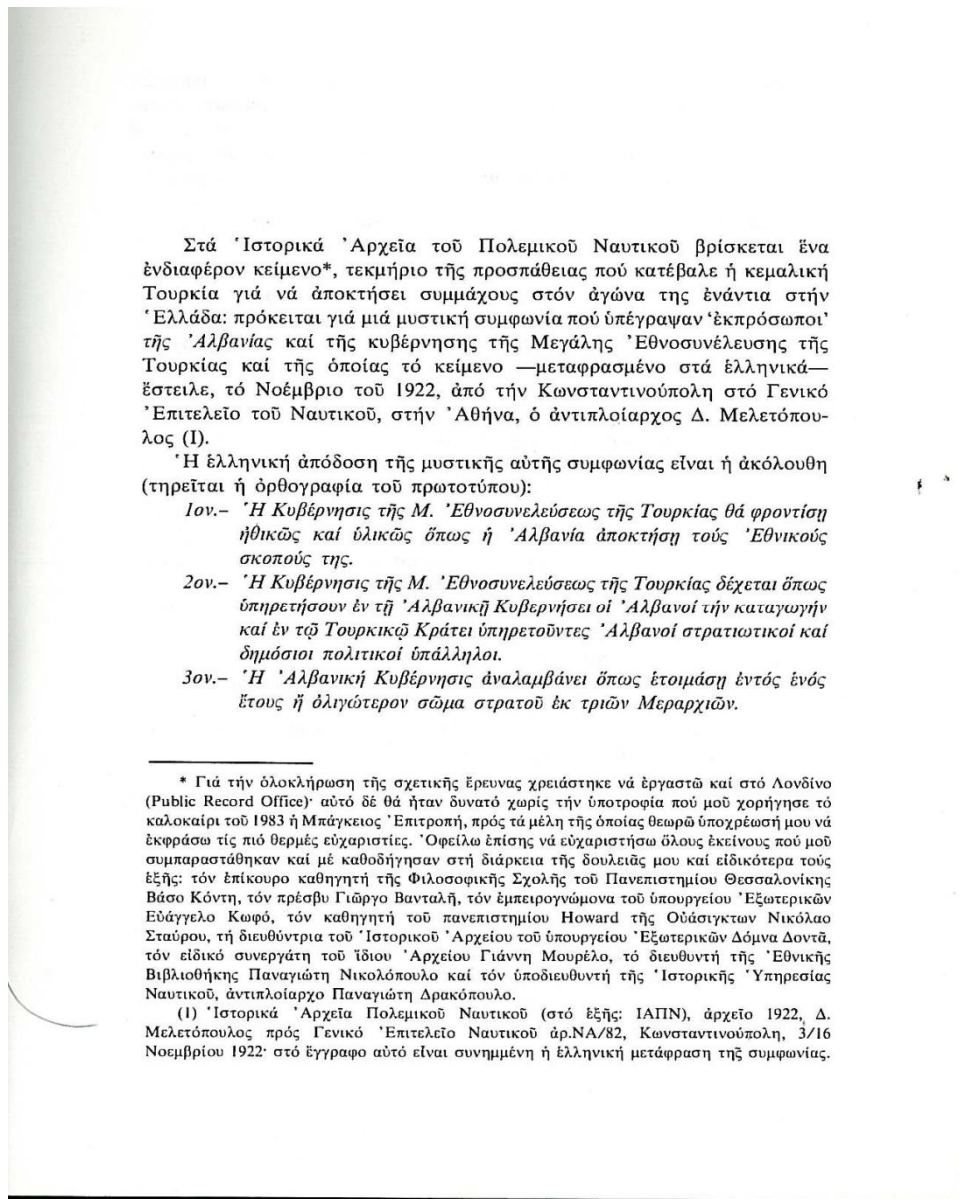
Me shumë nderime dhe përnjësi,

Gjërant' i Tyres,

Arif Puri

EK-2

Sayfa/Page | 153

IGU J. Soc. Sci.,
4 (2), 2017,
pp. 119-157.

Dimitris Mihalopoulos/Selanik "Prospatheies gia Simbraksi Alvanias kai Kemalikus Tourkias: I Mistiki Simfaniatou 1922", *E'Panellinio Istoriko Sinderio Praktika*, Thessaloniki, 1984, s. 95-96.

TBMM Hükümeti ile Arnavutluk Hükümeti arasında imzalanan Gizli Anlaşma'nın Yunanca çevirisi.

- 4ον.- 'Η 'Επιτροπή τῆς 'Εθν. 'Αμύνης [τῆς] Κυβερνήσεως 'Αγκύρας ἀναλαμβάνει ὅπως ἀποστείλῃ στρατ. ἀποστολήν διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ ἄνω σώματος.
- 5ον.- 'Η Κυβέρνησις τῆς 'Αλβανίας ἀναλαμβάνει ὅπως ἐκ τῶν Μεραρχιῶν ἢ μία διατεθῆ διὰ τὰ σερβικά, ἢ ἕτερα διὰ τὰ ἑλληνικά σύνορα ἢ δὲ τρίτη διὰ τὴν ἐσωτερικὴν τάξιν καὶ ἀσφάλειαν.
- 6ον.- 'Η 'Αλβανικὴ Κυβέρνησις ὑποχρεοῦται ὅπως διοργανώσῃ συμμορίας καὶ ἀποστείλῃ αὐτάς εἰς τὸ 'Ελληνικὸν ἔδαφος.
- 7ον.- 'Η 'Αλβανικὴ Κυβέρνησις ὑποχρεοῦται ὅπως ἐπειδὴ τὰ 2/3 τῆς 'Αλβανίας ἀποτελοῦνται ἐκ Μουσουλμάνων, ἢ Βουλῆ ν' ἀποτελῆται 90% [sic] ἐκ Μουσουλμάνων, οὐδέποτε δὲ θά χρησιμοποίησῃ εἰς τὰ Ὑπουργεῖα 'Εξωτερικῶν καὶ 'Εσωτερικῶν χριστιανούς Ὑπουργούς, [θά] φροντίσῃ δὲ συνάμα ὅπως βαθμηδὸν ἐποικίσῃ Μουσουλμάνους εἰς τὰ μέρη εἰς ἃ πλεονάζουν οἱ Ἕλληνας.
- 8ον.- Εἰς τὴν μέλλουσαν 'Εθνοσυνέλευσιν [θά] καθορισθῆ τὸ ζήτημα τοῦ πολιτεύματος, [θά] ληφθῆ δὲ μέριμνα ὅπως ἐξασφαλισθῆ ἡ λαϊκὴ κυριαρχία.
- 9ον.- 'Εν περιπτώσει καθ' ἣν δὲν ἤθελε ἐξασφαλισθῆ ἡ λαϊκὴ κυριαρχία νὰ προβοῦν εἰς δημοψήφισμα ἵνα ἐκλεγῆ εἰς Μουσουλμάνος Πρίγκηψ, πρὸς τοῦτο δὲ θέλουσι καταβληθῆ αἱ δέουσαι προσπάθειαι ἐκ μέρους τῶν Μουσουλμάνων βουλευτῶν καὶ τοῦ Μουσουλμανικοῦ πληθυσμοῦ.
- 10ον.- 'Η 'Αλβανικὴ Κυβέρνησις θέλει φροντίσῃ ὅπως τὸ ἐμπόριον περιέλθῃ εἰς χεῖρας Μουσουλμάνων ἐπὶ τούτῳ δὲ θέλουσι ψηφισθῆ εἰδικοὶ νόμοι ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο.
- 11ον.- Κατόπιν τῆς συνάψεως τῆς εἰρήνης κοινῇ συμφωνία τῶν δύο Κρατῶν θά διορισθῆ ἐπιτροπὴ ἣτις θέλει συνάψῃ Προξενικάς καὶ ἐμπορικὰς συμβάσεις.
- 12ον.- 'Εκτός τοῦ βου ἄρθρου τὰ ἕτερα θά ἐφαρμοσθοῦν κατόπιν τῆς συνάψεως τῆς εἰρήνης.
- 'Εν ὀνόματι τῆς 'Αλβανίας
Βουλευτῆς Δελβίνου
Πρώην Πρωθυπουργός Σουλεϊμάν Φεχμῆ
Πρώην Ὑπουργός Στρατιωτικῶν
Συν/χης Σελαχεδίν
- 'Εκ μέρους τῆς Κυβ. 'Αγκύρας
'Επίτροπος τῶν 'Εξωτερ.
Γιουσούφ Κεμάλ
Συν/χης 'Επιτελείου Σαμαου [sic]

Ποιά εἶναι ἡ σημασία τῆς συμφωνίας αὐτῆς; Αὐτὸ πού πρέπει νὰ ἔχει κανεὶς ὑπόψη του εἶναι ὅτι, ἂν καὶ ἡ ἀκριβὴς ἡμερομηνία τῆς συνάψεως δὲν εἶναι γνωστὴ, τὸ πῶς πιθανὸν εἶναι ὅτι ὑπογράφηκε πρὸς τὰ τέλη τοῦ 1922 (στό μέ ἡμερομηνία 3/16 Νοεμβρίου ἔγγραφο τοῦ Μελετόπουλου πρὸς τὸ Γενικὸ Ἐπιτελεῖο Ναυτικοῦ ἀναφέρεται ὅτι *συνήφθη ἐσχάτως*). Τότε, βέβαια, ἡ μικρασιατικὴ ἐκστρατεία εἶχε πιά τελειώσῃ· ὁ ἀγῶνας ὅμως ἀνάμεσα στὴν

EK-3

KESHILLI KOMBETAR (ulusal konsey) (sonato)
 № 227

196 1

Pe. Përkrahësues Kryeministrit

Tiranë

Kemi nderin me i bënë të njëjtin të Përkrahësues Kryeministrit të Keshilli Kombetar në mbledhjen e vet me 18. VII. 1921, kur pasë në bisedim deklaraten e Mustafa Kemalit në Parlamentin e Anguar përmbi shprehjen eje opinionit Shqiptar që gjendet në Shërbimin Gjyqk për të njëjtin në Shqipëri me qenë se traditat e 600 vjetve i lirisë moralisht këta dy popuj, vendet me një:

- 1.) Që Levensja pra humbë koke, t'at përçejshkëtoje me anën e shqiptit se, populli Shqiptar nuk ka asnjë lirisë morale me popullin Gjyqk dhe të përthjedet që përçejshkëtoje të përthjet sa më mirë e më shpejtë në Evropë e Europës;
- 2.) Që Levensja të mos u epi nëpunës atyne Shqiptarëve që vijne nga Fergija, dori sa të vërdhetet e të vëket në injurin ligj e ndershkëtoje, mbas të cilës të veproje mbas të;
- 3.) Që Levensja për atë Shqiptar të cilët kanë arshe në Shqipëri dhe gjenden në Shërbim të Mbretit Shqiptar, edhe në këto se provokojë kan marrëdhënie me Fergin ose marrin roga prej Sefi, t'i usjerri jashtë kufirit të Shqipërisë.

Prandë i lutem të Përkrahësues Kryeministrit që, me nderim dëftirën e Parlamentit dhe kur marrë para syesh rëndësinë e përasmë që ka këjo deklarat në politikë e Politike të jashtme të Shqipërisë, të marrë masat

AQSH .F. 146 .N. 1921 .D. 30 .fl. 1

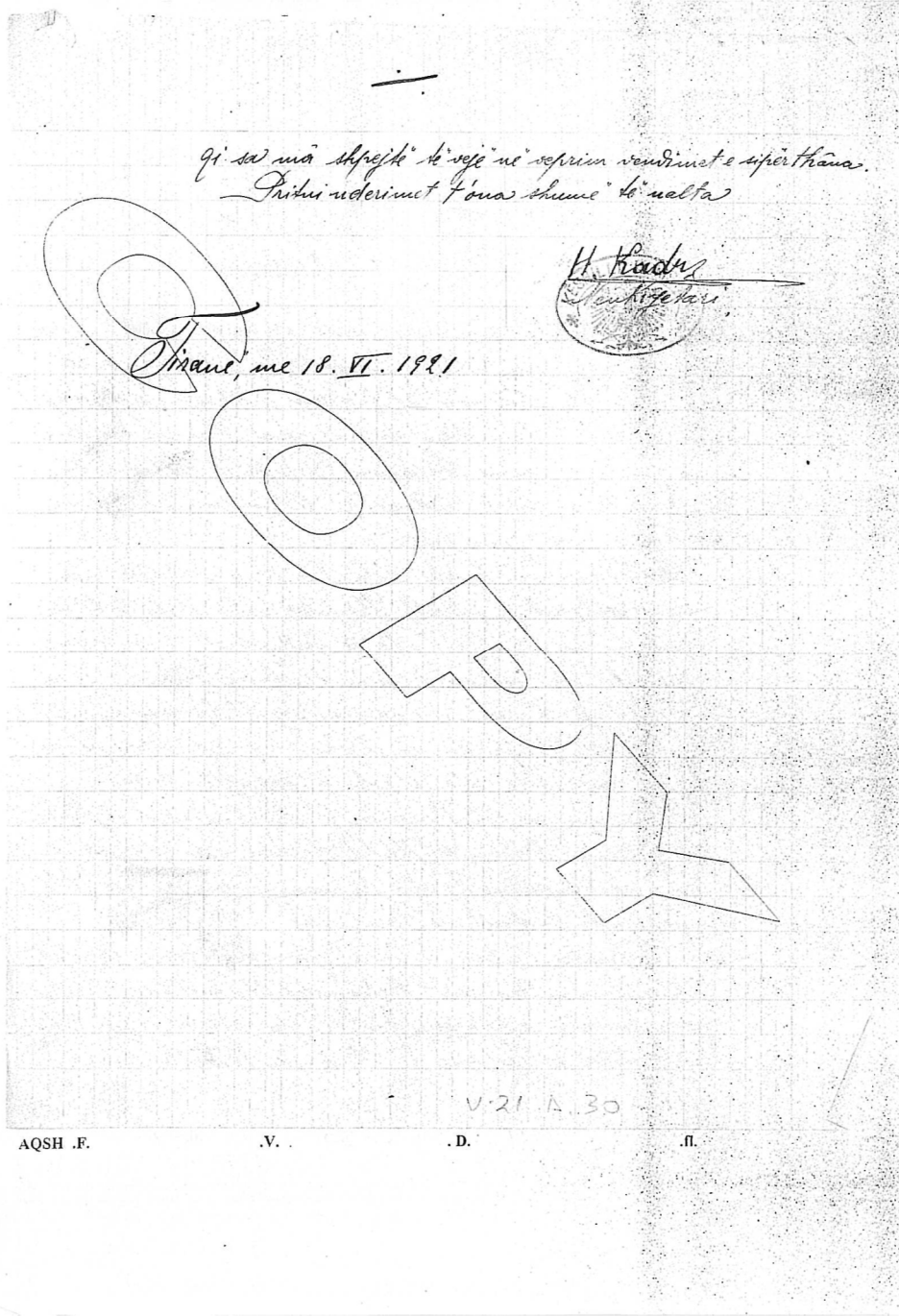
Arkivi Qendror Shtetëror (AQSH) (Arnavutluk Devlet Arşivi) Fon: 146, Yıl: 1921, Dosya 30, s. 1.

TBMM'nin Arnavut kökenli subayların Arnavutluk'a gitmesi için verdiği izin nedeniyle Arnavutluk Yüksek Konseyi'nin hükûmetine verdiği talimat.

EK-3'ün Devamı

Sayfa/Page | 156

İGÜ Sos. Bil. Derg.,
4 (2), 2017,
ss. 119-157.

EK-4

Propozicion

Dyke marrë para sysh deklaratat që ka bërë Mustafa Kemal me Parlamentin e Angoragë ku thote se, oficeret shqiptare nëo shërkim të Turqisë dhe cilët kanë krenuar të jenë të veje në shqipëri në punë shtetërore të kësaj lloji të veje të punëve për ~~reputacion~~ reputacion dhe të Turqisë, ndonëse është udhëzuar që të grafikon nga shqiptarët, 500 vjet traditë e kanë lidhur ~~me~~ me dy vendet me cilët me një mënyrë të pabundur. Këto deklarata kanë shkaktojnë dëm në politikën e jashtme të shqiptarëve, pra ndaj propozicion,

- 1- të bëjë një deklaratë parlamentare të besë që qytetarëve me të cilin të gjalle që asnjë llojë morali e simpatie e ilit popullit shqiptar me popullin turk, i cili me 500 vjet ~~gënjim~~ gënjim dhe te dështimit të armingjise dhe te ~~reputacion~~ reputacion
- 2- të bëhet një ligj ~~me~~ me të cilin të ndalohej të marrë nëpunës, që vijnë prej Turqisë, oficer e nëpunës, që vijnë prej Turqisë
- 3- Qeveria të bëjë një statistike e të kryer biografinë e tyre që kanë arritur nga Turqia. Atë që të kuptohen se janë në marrëdhënie me Turqinë të nxirren jashtë kufijve të shqiptarëve.

15/6/21. Ali Kelcyra

AQSH .F. 146 Deklarata me anë të shqiptarëve .D. 30 .n. 21
20.VI.921

Arkivi Qendror Shtetëror (AQSH) (Arnavutluk Devlet Arşivi) Fon: 146, tarih: 1921, Dosya 30, s.21.

Muhelif milletvekili Ali Kelcyra'nın Türkiye'den gelen her subay ve memurun en az üç yıl devlet hizmetlerinde görev almaması yönünde verdiği kanun teklifi.

An Ordered Qualitative Response Modeling Approach for the Estimation of Corporate Defaults and Other Forms of Exit

Sinan ALÇIN*, T. Sabri ÖNCÜ**

Abstract

We propose a new approach for the estimation of defaults and other forms of exit of borrowers. Our approach is based on the ordered qualitative response model. We first show that any ordered qualitative response model is equivalent to the competing risks model – commonly employed in the estimation of corporate defaults and other forms of exit – in continuous-time. We then construct the continuous-time likelihood function of the models and further present its discrete-time simplification. Lastly, we compare and contrast the competing risks and ordered qualitative response models through numerical experiments in a two-state setting, and demonstrate that none of the alternatives necessarily dominates the others. Our results indicate that it may be worthwhile to estimate the models in continuous-time.

Keywords: Banking, Risk Management, Finance, Econometrics, Financial Econometrics

Jel Classification: E50, G32, C58

Şirket Temerrütleri ve Diğer Türden Şirket Çıkışlarının Tahmini için Bir Sıralı Nitel Tepki Modelleme Yaklaşımı

Öz

Temerrütler ve diğer türden şirket çıkışlarının tahmini için yeni bir yaklaşım öneriyoruz. Yaklaşımımız sıralı nitel tepki modeli üzerine kuruluyor. Önce, sıralı nitel tepki modelinin – şirket temerrütleri ve diğer türden şirket çıkışları tahmininde sıkça kullanılan – rakip riskler modeline sürekli zamanda denk olduğunu gösteriyoruz. Sonra, modellerin sürekli zaman olabilirlik fonksiyonunu kuruyor ve daha sonra, bu fonksiyonun basitleştirilmiş kesikli zaman şeklini sunuyoruz. Son olarak, iki durumlu bir uzayda yaptığımız sayısal deneylerle rakip riskler ve sıralı nitel tepki modellerini

Özgün Araştırma Makalesi [Original Research Article]

Geliş Tarihi: 27.09.2016 Kabul Tarihi: 31.07.2017

DOI: <http://dx.doi.org/10.17336/igusb.348787>

* Assoc. Prof. Dr., İstanbul Kültür University, Department of Economics, İstanbul, Turkey, E-mail: s.alcin@iku.edu.tr [ORCID ID http://orcid.org/0000-0002-2330-0693](http://orcid.org/0000-0002-2330-0693)

** Visiting Research Professor, New York University, Stern School of Business, New York, United States, E-mail: sabri.oncu@gmail.com

[ORCID ID http://orcid.org/0000-0002-1092-7497](http://orcid.org/0000-0002-1092-7497)

karşılaştırıyoruz ve seçeneklerden hiçbirinin diğerine yeğlenir olması gerekmediğini gösteriyoruz. Elde ettiğimiz sonuçlar modellerin sürekli zamanda tahminlerinin yararlı olabileceğini gösteriyor.

Anahtar Kelimeler: Bankacılık, Risk Yönetimi, Finans, Ekonometri, Finansal Ekonometri

Jel Kodları: E50, G32, C58

1. Introduction

We are motivated by the ongoing push on the banks by their regulators around the globe to adopt Basel II – and, now, its revision, Basel III – to meet their capital adequacy requirements for the loans they make. According to the Basel Capital Accord, banks can employ one of two approaches: standard and advanced. If a bank chooses the standard approach, then the domestic banking regulator requires the bank to employ the standard rules of the Basel Capital Accord, applied uniformly across all participating banks to determine the risk weights for various loan categories to set aside capital to meet their regulatory obligations.

If a bank chooses the advanced approach, on the other hand, although it is still subject to the rules of the Accord, it can determine its own risk weights to various loan categories based on its internal credit risk models. This requires, among other things, the development of an internal-rating system to assess the default probabilities and the potential loss given default – that is, the credit risk – of the loans. However, passing from the standard to the advanced approach is usually subject to an assessment of and the approval by the domestic banking regulator of the bank's internal credit risk models.

It is with this in mind that we propose a qualitative response modeling approach for defaults and other forms of exit of borrowers that can be used to assess the quality of internal credit risk models employed by financial institutions. The model we propose is an alternative to the commonly employed duration models and can help the banks to choose from a larger menu of models to build their internal-rating models.

In a seminal article in 1975, Amemiya defined the qualitative response models “generically as models that involve one or more discrete random variables whose conditional probability distribution given the values of the independent variables is specified up to a finite number of parameters”.¹ The most well-known qualitative response models are Logit and Probit, although there are others. In the rating transitions and defaults literature, multi-period Logit and Probit have been the most popular among the qualitative response

¹ Takeshi Amemiya, “Qualitative Response Models”, *Annals of Economic and Social Management*, 1974, 4(3), 363-372

models. These models are generally referred to as “static” models in finance literature mainly because they have been employed traditionally in pooled estimations with the data from each firm in each period as if it were a separate observation.²

The simplest duration model is the survival model, which has just two states: alive and dead. Another well-known duration model is the competing risks model, which has many states: one alive, the rest are dead for different reasons, such as a heart attack or a traffic accident and the like. While the survival model is used in the modeling of defaults extensively, the competing risks model is used in the modeling of defaults as well as other forms of exit such as delisting from the exchanges or leveraged buyouts or mergers and acquisitions, to name but a few forms of exits other than defaults.³

The main proposition of this paper is that the ordered qualitative response models are equivalent to the competing risks model in continuous-time. Our proposition takes as special case the proposition of Shumway (2001) that “a multi-period ‘Logit’ model is equivalent to a discrete-time hazard model” and extends it to continuous-time. An important implication of our proposition is that ordered qualitative response models are not “static”. We then construct the likelihood function of our models in continuous – as well as in discrete – time, and compare and contrast the duration and ordered qualitative response models through numerical experiments in a two-state setting.

Although our discussion will have to be mathematical for inevitable reasons, we will try to keep the level of our mathematical exposition as easily accessible to bankers and other practitioners as we can. Therefore, we assume once and for all that all regularity conditions necessary for the derivation of our results hold. We organize the rest of the paper as follows. In Section 2, we discuss the competing risks formulation of defaults and other forms of exit, and show that any K -state ordered qualitative response model is equivalent to the K -state competing risks model in continuous-time. In Section 3, we construct our 3-state qualitative response model likelihood function in continuous-time – as well as in discrete-time – for the estimation of defaults and other forms of exit, and give a brief discussion of how the borrower specific variables, and the default and other exit processes can be estimated

² Tyler Shumway, “Forecasting bankruptcy more accurately: A simple hazard model”, *Journal of Business*, 2001, Vol. 74, 101–124

³ See, for example, Sanjiv Das, Darrel Duffie, Nikunj Kapadia and Leandro Saita, “Common failings: How corporate defaults are correlated”, *Journal of Finance*, 2007, 62, 93–117; Darrel Duffie, Andreas Eckner, Guillaume Horel and Leandro Saita, “Frailty correlated default”, *Journal of Finance*, 2009, 64, 2089–2123; Darrel Duffie, Leandro Saita and Ke Wang, “Multi-period corporate default prediction with stochastic covariates”, *Journal of Financial Economics*, 2007, 83(3), 635–665

jointly in our framework. We devote Section 4 to our numerical experiments and, finally, in Section 5, we conclude.

2. The Competing Risks Formulation of Defaults and Other Forms of Exit

2.1 Preliminaries

The competing risks model is a particular duration model. Duration models are characterized by a stochastic process, say, $Z(t)$, which takes values from a set of states, say, $S = \{1, 2, \dots, K\}$, over a period $\mathcal{T} = [a, T]$ or $\mathcal{T} = [a, T)$ with $T \leq \infty$, where K is the number of states. Let Z_t denote the history generated by the stochastic process $Z(t)$ up to time t . Suppose that there is a collection of some external variables, say, $X(t)$, that influences the time evolution of the stochastic variable $Z(t)$. Lastly, let X_t be the history up to time t of the external covariates $X(t)$ and denote by $Z_t \vee X_t$ the combined history of $Z(t)$ and $X(t)$.

With the above definitions, the state *transition probabilities* from time s to time t , $\mathbf{P}(s, t | Z_s \vee X_s) = [P_{ij}(s, t | Z_s \vee X_s)]$, relative to the history $Z_s \vee X_s$, are defined as

$$P_{ij}(s, t | Z_s \vee X_s) = \text{Prob}(Z(t) = j | Z(s) = i, Z_s \vee X_s) \quad (1)$$

for all $i, j \in S$ and $s < t \in \mathcal{T}$. If the transition probabilities depend on the combined history $Z_s \vee X_s$ only through the value of external covariates at time s , that is, if

$$P_{ij}(s, t | Z_s \vee X_s) = \text{Prob}(Z(t) = j | Z(s) = i, X(s)) = P_{ij}(s, t | X(s)), \quad (2)$$

then the process $Z(t)$ is called *Markov*. We assume now that the process $Z(t)$ is Markov and suppress the $X(t)$ dependence in the transition probabilities for convenience. Since we assumed that the process is Markov, it follows from the above that in this period

$$\mathbf{P}(s, u) = \mathbf{P}(s, t) \mathbf{P}(t, u), \quad s < t < u \in \mathcal{T}. \quad (3)$$

Associated with the above transition probabilities are the *transition intensities* $\lambda(t) = [\lambda_{ij}(t)]$ given by the derivatives

$$\lambda_{ij}(t) = \lim_{\Delta t \rightarrow 0} \frac{P_{ij}(t, t + \Delta t) - P_{ij}(t, t)}{\Delta t}, \quad i \neq j \quad (4)$$

and we set

$$\lambda_i(t) = -\lambda_{ii}(t) = \sum_{j \neq i} \lambda_{ij}(t). \quad (5)$$

It is clear from the above that the transition intensities measure the speeds with which the transition probabilities change. If for a state $i \in S$, $\lambda_{ij}(t) = 0$ for all $t \in \mathcal{T}, j \in S$, then this state is called *absorbing*, because this indicates that once the stochastic process $Z(t)$ enters that state, it remains there forever. The state $i \in S$ is called *transient*, otherwise.

2.2 The Competing Risks Model

In the case of competing risks model, only one of the states, say, state 1, is transient whereas all other states are absorbing. For convenience in what follows, we set $K = 3$ and note that our results readily generalize to any K . Therefore, our transition probability matrix $\mathbf{P}(s, t)$ takes the form

$$\mathbf{P}(s, t) = \begin{bmatrix} P_{11}(s, t) & P_{12}(s, t) & P_{13}(s, t) \\ 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 1 \end{bmatrix}, \quad (6)$$

so that from the equations (3) and (6) we have

$$= P_{1j}(a, t + \Delta t) - P_{1j}(a, t). \quad P_{11}(a, t)P_{1j}(t, t + \Delta t) \quad (7)$$

It then follows from the equations (4), (5) and (7) that

$$\lambda_{11}(t) = -\frac{d}{dt} \ln P_{11}(a, t) \quad (8)$$

and

$$\lambda_{1j}(t) = \frac{1}{P_{11}(a, t)} \frac{d}{dt} P_{1j}(a, t) \quad (9)$$

for any $t \in \mathcal{T}$ whereas for all $i, j \in S$ and $i \neq 1$ we have $\lambda_{ij}(t) = 0$. This luxury arises for two reasons. Firstly, we have assumed that the process is Markov over \mathcal{T} . Secondly, since state 1 is the only transient state, transitioning from state 1 to state 1 from time a to time t cannot include any transition from state 1 to any other state, for otherwise, the process $Z(t)$ is absorbed.

Solving the equations (8) and (9) subject to initial conditions $P_{11}(a, a) = 1$ and $P_{1j}(a, a) = 0$ for all $j = 2, \dots, K$, we get

$$P_{11}(a, t) = \exp\left\{-\int_a^t \lambda_{11}(u) du\right\} \quad (10)$$

and

$$P_{1j}(a, t) = \int_a^t \lambda_{1j}(z) \exp\left\{-\int_a^z \lambda_{11}(u) du\right\} dz, \quad j = 2, \dots, K. \quad (11)$$

If $K = 2$, then the above are the well-known equations of the survival model with the hazard function $\lambda_1(t) = \lambda_{12}(t)$ and the survival function $P_{11}(a, t)$. We will refer to all of the transition intensities $\lambda_{1j}(t)$ where $j \neq 1$ as the hazard functions of the competing risks model.

2.3 The Equivalence of Ordered Qualitative and Competing Risks Models

Let us set $K = 2$ for a while so that

$$P_{12}(a, t) = 1 - P_{11}(a, t) \quad (12)$$

and let $\mu_{a,1}(t - a)$ be the scalar valued function which solves the equation

$$\Phi(\mu_{a,1}(t - a)) = P_{11}(a, t), \quad (13)$$

where $\Phi(\cdot)$ is the cumulative probability distribution function of any qualitative response model. By the properties of $\Phi(\cdot)$, such a solution exists, is unique, and $\lim_{t \rightarrow a} \mu_{a,1}(t - a) = \infty$. Hence, we proved the proposition of Shumway (2001) in continuous-time.

Proposition 1. Any two-state qualitative response model is equivalent to the survival model in continuous-time.

Let us now go back, set $K = 3$, and suppose that $\mu_{a,1}(t - a)$ still solves the equation (13) with $K = 3$. In this case, we have

$$P_{13}(a, t) = 1 - (P_{11}(a, t) + P_{12}(a, t)). \quad (14)$$

Let us now suppose that $\mu_{a,2}(t - a)$ is the scalar valued function that solves the equation

$$\Phi(\mu_{a,2}(t - a)) = P_{11}(a, t) + P_{12}(a, t). \quad (15)$$

Again, by the properties of $\Phi(\cdot)$, such a solution exists, is unique and $\lim_{t \rightarrow a} \mu_{a,2}(t - a) = \infty$. Furthermore, it is evident that we have $\mu_{a,2}(t - a) > \mu_{a,1}(t - a)$ for all $t \in \mathcal{T}$. It then follows from the above that

$$\begin{aligned} P_{11}(a, t) &= \Phi(\mu_{a,1}(t - a)), \\ P_{12}(a, t) &= \Phi(\mu_{a,2}(t - a)) \\ &\quad - \Phi(\mu_{a,1}(t - a)), \end{aligned} \quad (16)$$

$$P_{13}(a, t) = 1 - \Phi(\mu_{a,2}(t - a)).$$

Hence, we proved that any three-state ordered qualitative response model is equivalent to the three-state competing risks model in continuous-time. Proceeding in the same manner, we have the following proposition.

Proposition 2. Any K -state ordered qualitative response model is equivalent to the K -state competing risks model in continuous-time.

We will refer to the functions $\mu_{a,j}(t - a), j = 1, 2, \dots, K - 1$, as the cutoff functions of the K -state ordered qualitative response model.

2.3 The Relationship Between Hazard and Cutoff Functions

In this section, we are interested in connecting the hazard functions of the competing risks model to our cutoff functions. To this end, let us denote by $\phi(\cdot)$ the probability distribution function associated with the cumulative probability distribution function $\Phi(\cdot)$. From (9) and (16) we get for any $t > a$

$$\lambda_{1j}(t) = \frac{\phi(\mu_{a,j}(t - a))\mu'_{a,j}(t - a) - \phi(\mu_{a,j-1}(t - a))\mu'_{a,j-1}(t - a)}{\Phi(\mu_{a,1}(t - a))}, \quad " \quad (17)$$

$j = 2, \dots, K - 1$, and we have

$$\lambda_{1K}(t) = -\frac{\phi(\mu_{a,K-1}(t - a))\mu'_{a,K-1}(t - a)}{\Phi(\mu_{a,1}(t - a))}. \quad (18)$$

It is clear from the equation (18) that when $K = 2$, we are back to the usual equation of the survival model. Since the hazard functions are positive, this equation shows also that $\mu'_{a,K-1}(t - a)$ is negative, that is, $\mu_{a,K-1}(t - a)$ is a decreasing function of its argument. Furthermore, since $\lim_{t \rightarrow \infty} \phi(t) = 0$, we also have $\lim_{t \rightarrow a} \mu'_{a,K-1}(t - a) = -\infty$. Indeed, using the equations (17) and (18), and rearranging, we get

$$\begin{aligned} & \phi(\mu_{a,j}(t - a))\mu'_{a,j}(t - a) \\ &= -\sum_{k=j+1}^K \lambda_{1k}(t)\Phi(\mu_{a,1}(t - a)). \end{aligned} \quad (19)$$

This shows that all of the $\mu_{a,j}(t - a)$ must be decreasing functions of time with $\lim_{t \rightarrow a} \mu'_{a,j}(t - a) = -\infty, j = 1, \dots, K - 1$.

To give a simple example, let us set $K = 2$ and suppose that the hazard function of the survival model is constant, that is, $\lambda_{12}(t) = \lambda > 0$. Since in this case there is just one cutoff function, let us drop its subscript and set

$a = 0$ for convenience. Let us now look at the Logit model whose cumulative probability distribution function is

$$\Phi(\mu(t)) = \frac{1}{1 + \exp\{-\mu(t)\}}. \quad (20)$$

Since we assumed that the hazard function of the survival model is constant, from (10) and (19) we get

$$\frac{1}{1 + \exp\{-\mu(t)\}} = \exp\{-\lambda t\} \quad (21)$$

so that $\mu(t) = -\ln[\exp(\lambda t) - 1]$, which is clearly a decreasing function of time, $\lim_{t \rightarrow 0} \mu(t) = \infty$ and $\lim_{t \rightarrow 0} \mu'(t) = -\infty$.

3. The Likelihood Function

3.1 A Single Borrower

In this subsection, we will look at a single borrower and suppose that the external covariates $X(t)$ are sampled with intervals of equal length Δt . This is a realistic assumption, since in the case of default estimation the external covariates would include borrower specific accounting and macroeconomic variables that can be observed at best monthly, if not quarterly (see, for example, Duffie et al, 2007). Suppose that the observations were made in the interval $[0, T]$ where $T = N\Delta t$ and N is the number of intervals. Let us set $t_i = i\Delta t, i = 0, 1, \dots, N$. Lastly, we have two absorbing states: the other types of exit state, state 2, and the default state, state 3. Let $\tau = \min(T, T_1, T_2)$ where T_1 and T_2 are the other exit and default times, respectively.

Let us now suppose that $Z^*(t)$ is a latent variable that generates the default and other forms of exit process $Z(t)$ for any $t \in [t_{i-1}, t_i), i = 1, \dots, N$ such that

$$\begin{aligned} Z(t) = 1, & \text{ if } Z^*(t) \leq \mu_{t_{i-1},1}(t - t_{i-1}), \\ & Z(t) = 2, \text{ if } \mu_{t_{i-1},1}(t - t_{i-1}) < Z^*(t) \\ & \leq \mu_{t_{i-1},2}(t - t_{i-1}), \end{aligned} \quad (22)$$

$$Z(t) = 3, \text{ if } Z^*(t) > \mu_{t_{i-1},2}(t - t_{i-1}).$$

We define $Y_j(t) = 1\{Z(t) = j\}, j = 1, 2, 3$ where $1\{\cdot\}$ is the indicator function which returns the value one if its argument is true and zero,

otherwise. We choose $\mu_{t_{i-1},j}(t_i - t_{i-1}) = \mu_j(t_{i-1}) = \alpha_j(X(t_{i-1}))$, $j = 1, 2$ where $\alpha_2(X(t_{i-1})) > \alpha_1(X(t_{i-1}))$ are functions to be specified.

Lastly, we assume for any $t \in [t_{i-1}, t_i]$, $i = 1, \dots, N$

$$Z^*(t) = \varepsilon(t) \tag{23}$$

where $\varepsilon(t)$ is either identically and independently distributed standard normal for Probit or identically and independently distributed logistic for Logit. Under these assumptions, the one-period transition probabilities in each interval $[t_{i-1}, t_i]$, $i = 1, \dots, N$ are given by

$$P_{11}(t_{i-1}, t_i) = \Phi(\mu_1(t_{i-1})),$$

$$P_{12}(t_{i-1}, t_i) = \Phi(\mu_2(t_{i-1})) - \Phi(\mu_1(t_{i-1})), \tag{24}$$

$$P_{13}(t_{i-1}, t_i) = 1 - \Phi(\mu_2(t_{i-1})).$$

The above fixes our ordered qualitative response function formulation of the one-period transition probabilities. Our second alternative is specifying the hazard function. So we set $\lambda_{1j}(t) = \lambda_{1j}(t_{i-1}) = \gamma_{j-1}(X(t_{i-1}))$, $j = 2, 3$ for any $t \in [t_{i-1}, t_i]$, $i = 1, \dots, N$ where $\gamma_j(X(t_{i-1}))$ are functions to be specified and recall that $\lambda_1(t) = \lambda_{12}(t) + \lambda_{13}(t)$. In this case, the one-period transition probabilities given by the equations (10) and (11) take the form

$$P_{11}(t_{i-1}, t_i) = \exp(-\lambda_1(t_{i-1})\Delta t)$$

$$P_{12}(t_{i-1}, t_i) = \frac{\lambda_{12}(t_{i-1})}{\lambda_1(t_{i-1})} \{1 - \exp(-\lambda_1(t_{i-1})\Delta t)\}, \tag{25}$$

$$P_{13}(t_{i-1}, t_i) = \frac{\lambda_{13}(t_{i-1})}{\lambda_1(t_{i-1})} \{1 - \exp(-\lambda_1(t_{i-1})\Delta t)\}.$$

Suppose now that at some time $\tau \in [t_{k-1}, t_k)$ for some k , $0 < k \leq N$, that is, in the kth period, either an exit or a default occurred. Then, the process gets absorbed in this interval and, depending on the type of "failure", one of the following probabilities $P_{11}(t_0, \tau)P_{1j}(\tau, \tau + \kappa)$ for $j = 2, 3$ needs to be computed for small κ . Since κ is small, from the equation (11) through straightforward calculations we get

$$P_{1j}(\tau, \tau + \kappa) = \lambda_{1j}(t_{k-1}) \kappa + O(\kappa^2), \quad j = 2, 3 \tag{26}$$

where we used the usual big-O notation.

Since

$$P_{11}(t_0, t_{k-1}) = \prod_{n=1}^{k-1} P_{11}(t_{n-1}, t_n), \quad (27)$$

it remains to determine $P_{11}(t_{k-1}, \tau)$ to write down the equation for $P_{11}(t_0, \tau)$. It is evident from the equation (10) that

$$P_{11}(t_{k-1}, \tau) = \exp\{-\lambda_1(t_{k-1})(\tau - t_{k-1})\}, \quad (28)$$

so we are done with the case when the one-period transition probabilities are modelled through the hazard function.

Let us now suppose that the one-period transition probabilities are modelled through the ordered qualitative response models and observe from the equations (24) and (25) that

$$\lambda_1(t_{k-1}) = \frac{1}{\Delta t} \ln \left[\frac{1}{\Phi(\mu_1(t_{k-1}))} \right], \quad (29)$$

$$= \frac{1}{\Delta t} \ln \left[\frac{1}{\Phi(\mu_1(t_{k-1}))} \right] \left\{ \frac{\Phi(\mu_2(t_{k-1})) - \Phi(\mu_1(t_{k-1}))}{1 - \Phi(\mu_1(t_{k-1}))} \right\}, \quad (30)$$

$$= \frac{1}{\Delta t} \ln \left[\frac{1}{\Phi(\mu_1(t_{k-1}))} \right] \left\{ \frac{1 - \Phi(\mu_2(t_{k-1}))}{1 - \Phi(\mu_1(t_{k-1}))} \right\}. \quad (31)$$

Lastly, we note from the equations (28) and (29) that

$$P_{11}(t_{k-1}, \tau) = \Phi(\mu_1(t_{k-1}))^{\frac{\tau - t_{k-1}}{\Delta t}}. \quad (32)$$

Therefore, the likelihood function for this borrower is

$$\mathcal{L}_C(\theta) = P_{11}(t_0, \tau) \{Y_1(\tau) + Y_2(\tau)\lambda_{12}(t_{k-1}) + Y_3(\tau)\lambda_{13}(t_{k-1})\} \quad (33)$$

where θ is the parameter vector to be estimated after either the functions $\alpha_j(X(t_{i-1})), j = 1, 2$ or the functions $\gamma_j(X(t_{i-1})), j = 1, 2$ are specified. Of course, it is evident from the above that specifying the functions $\alpha_j(X(t_{i-1})), j = 1, 2$ is one possible way of specifying the functions $\gamma_j(X(t_{i-1})), j = 1, 2$ in this framework. Note that if no failure occurred, then $\tau = T$ so that $\mathcal{L}_C(\theta) = P_{11}(t_0, T)$.

This is the first alternative. The second alternative is to ignore that the default or exit occurred in the interior of the interval $[t_{k-1}, t_k)$, set $\tau = t_k$ and, instead, use the likelihood function

$$\mathcal{L}_D(\theta) = P_{11}(t_0, t_{k-1})\{Y_1(t_k)P_{11}(t_{k-1}, t_k) + Y_2(t_k)P_{12}(t_{k-1}, t_k) + Y_3(t_k)P_{13}(t_{k-1}, t_k)\} \quad (34)$$

This amounts to discretizing the continuous exit and default process $Z(t)$. Although this discretization leads to some loss of information, the likelihood function becomes straightforward.

3.2 Many Borrowers

For convenience in what follows, we suppose that there is no *left truncation*, that is, no late entry of some of the borrowers into the data set. Similarly, we suppose that there is no *right censoring*, that is, no early departure of some borrowers from the data set except because of defaults or other forms of exit. In reality, however, borrowers may get left truncated, right censored, then left truncated again, then right censored again and so forth. That is, borrowers may come late, then drop out, then come back again and so forth without defaulting or exiting, because of missing data or some other reason. Although all of these can be handled within the ordered qualitative model formulation of defaults and other forms of exit with no essential difficulty, we ignore these possibilities for convenience in the following discussion.

With the above caveat, let us now suppose that there are M borrowers $m = 1, 2, \dots, M$, and subscript the latent process that generates the default and other forms of exit of the mth borrower by m so that it is $Z_m^*(t)$. Suppose now that $Z_m^*(t)$ are independent across borrowers and denote by $\mathcal{L}_m(\theta)$ either the continuous-time likelihood function (31) or the discrete-time likelihood function (32) for the mth borrower. Also let $X_m(t_i)$ denote the external covariates for the mth borrower, sampled at the discrete time points $t_i = i\Delta t, i = 0, 1, \dots, N$, and assume that $Z_m^*(t_i)$ and $X_m(t_i)$ are independent for each m . The $X_m(t_i)$ consists of two components, the economy-wide covariates $E(t_i)$ and the borrower specific covariates $B_m(t_i)$, that is, $X_m(t_i) = (E(t_i), B_m(t_i))$.

Lastly, let $\tau_m \in [t_{k(m)-1}, t_{k(m)})$ be the last time the mth borrower is observed in the $k(m)^{th}$ interval due to failure either in the form of default or other exit, or just the observation period ended. Suppose that failures occurred in L intervals beginning at times $t_{k(l)-1}$ where $l = 1, 2, \dots, L$, and set $t_{k(0)} = t_1$. Further, set $t_{k(L+1)} = t_{N+1} > t_N$, which is any time after the end of the observation period so that we can count the remaining borrowers, if any, on the last date of the observation period conveniently.

Let us now order the borrowers according to their failure times from the latest to the earliest, denote by $J(l), l = 1, 2, \dots, L$, the number of remaining borrowers at time $t_{k(l)}$ and set $J(0) = M$, the total number of borrowers in the beginning. Let us now define $M(t_i), i = 1, 2, \dots, N$, which counts the number of borrowers at time t_i as follows:

$$M(t_i) = J(l) \quad \text{if } t_i \in [t_{k(l)}, t_{k(l+1)}), l = 0, 1, 2, \dots, L, i = 1, 2, \dots, N.$$

With these definitions, we now introduce the combined external covariates vector at time t_i defined as $C(t_i) = (E(t_i), B_1(t_i), B_2(t_i), \dots, B_{M(t_i)}(t_i))$, and let $\Psi_{t_i}(\cdot | C(t_{i-1}), \vartheta)$ denote the joint probability density function of $C(t_i)$ conditioned on $C(t_{i-1})$ where ϑ is the parameter vector of this density function.

Under the above set up, the likelihood function of the above observations over the period $[0, T]$ is given by

$$\mathcal{L}(\vartheta, \theta) = \mathcal{L}(\vartheta)\mathcal{L}(\theta) \quad (35)$$

where

$$\mathcal{L}(\vartheta) = \prod_{i=1}^N \Psi_{t_i}(C(t_i) | C(t_{i-1}), \vartheta) \quad (36)$$

whereas

$$\mathcal{L}(\theta) = \prod_{m=1}^M \mathcal{L}_m(\theta) \quad (37)$$

This completes the construction of our likelihood function. Under our independence assumptions, it is clear that we can estimate the likelihood functions given by (36) and (37) separately. Once the model is estimated, the forward survival, other exit and default probabilities can be calculated through Monte Carlo simulations.

3.3 A Brief Note on the Possibility of Joint Estimation of Defaults, Other Exits and External Covariates

One advantage of our ordered qualitative response modeling approach is that it provides a simple tool for the joint estimation of defaults, other forms of exit and external covariates, if we choose our ordered qualitative response model as the ordered Probit. Recall that we assumed that the latent processes $Z_m^*(t)$ and the external covariates $X_m(t)$ are independent for each borrower m as well as that $Z_m^*(t)$ are independent across borrowers, $m = 1, 2, \dots, M$.

While the latter of these assumptions is plausible – with which we continue – the former may be questioned because the external covariates $X_m(t)$ contain borrower specific variables. Recall that $X_m(t) = (E(t), B_m(t))$

where $E(t)$ are the economy wide covariates and $B_m(t)$ are the borrower specific covariates. Unless there is a latent factor such as a crisis that influences all of the borrowers collectively, and leads to correlated defaults and contagion, an individual borrower's impact on the overall economy may be ignored. Therefore, in the absence of correlated defaults and contagion, it is plausible that economy wide covariates are independent from the individual borrower variables, which we continue to assume, also.⁴ In the absence of correlated defaults and contagion, it is plausible also that the borrower specific external variables are independent across borrowers, so suppose that $B_m(t)$ are independent across borrowers, as well.

Let us now focus on a single borrower and drop the subscript m for convenience. Also for convenience, suppose that there is one borrower specific variable, say, $B(t)$. Lastly, suppose that there are no other forms of exit so that a borrower either defaults or survives. Let state 1 be the survival and state 2 be the default state, and focus on two observations in discrete-time, at times $t = t_0$ and $t = t_1 > t_0$. The process $Z(t)$ is initialized at $t = t_0$ as $Z(t_0) = 1$ and the latent process $Z^*(t)$ determines the next state according as

$$Z(t_1) = 1, \text{ if } Z^*(t_1) \leq a \quad \text{and} \quad Z(t_1) = 2, \text{ if } Z^*(t_1) > a \quad (37)$$

For further simplicity, consider the following processes:

$$B(t_1) = b + \eta \quad (38)$$

$$Z^*(t_1) = \epsilon \quad (39)$$

where b is some constant, and η and ϵ are some random variables. Since both $B(t_1)$ and $Z^*(t_1)$ are variables associated with the same borrower, it may be desirable to consider the possibility that they may be dependent. This possibility can be addressed in our framework with no essential difficulty and without the curse of dimensionality, as we demonstrate below.

To this end, let us suppose that η and ϵ are jointly normally distributed with mean zero and the covariance matrix

$$\Sigma = \begin{bmatrix} \sigma^2 & \rho\sigma \\ \rho\sigma & 1 \end{bmatrix}$$

⁴ We address the issue of correlated defaults and contagion elsewhere.

In this case, the joint probability distribution is given by

$$\begin{aligned} & \phi_2(\epsilon, \eta) \\ = & \frac{1}{2\pi\sqrt{(1-\rho^2)\sigma^2}} \exp\left\{-\frac{\eta^2 - 2\rho\sigma\eta\epsilon + \sigma^2\epsilon^2}{2(1-\rho^2)\sigma^2}\right\}. \end{aligned} \quad (40)$$

Sayfa/Page | 172

İGÜ Sos. Bil. Derg.,
4 (2), 2017,
ss. 159-183.

Suppose now that the borrower did not default at time t_1 . Then the likelihood of this observation is

$$\begin{aligned} \mathcal{L}(a, b) = & \frac{1}{\sqrt{2\pi\sigma^2}} \exp\left\{-\frac{(B(t_1) - b)^2}{2\sigma^2}\right\} \Phi\left(\frac{a}{\sqrt{(1-\rho^2)}}\right) \\ & - \frac{\rho(B(t_1) - b)}{\sqrt{(1-\rho^2)\sigma^2}}. \end{aligned} \quad (41)$$

whereas if the default occurred at time t_1 , then the likelihood of this observation is

$$\begin{aligned} \mathcal{L}(a, b) = & \frac{1}{\sqrt{2\pi\sigma^2}} \exp\left\{-\frac{(B(t_1) - b)^2}{2\sigma^2}\right\} \left\{1\right. \\ & \left. - \Phi\left(\frac{a}{\sqrt{(1-\rho^2)}} - \frac{\rho(B(t_1) - b)}{\sqrt{(1-\rho^2)\sigma^2}}\right)\right\} \end{aligned} \quad (42)$$

where $\Phi(\cdot)$ is the standard normal cumulative distribution function. Since in most applications one works with a handful of borrower specific variables, the above can be extended to several borrower specific variables without much difficulty.

4. Numerical Experiments

In this section, we compare and contrast the predictions of the competing risks and ordered qualitative response models in a two-state setting for eight simulated data sets of 50,000 firm-periods. State 1 is the survival state whereas state 2 is the default state so that the competing risks model is simply the survival model. We use a version of the Cox model to model the hazard function of the survival model and work with the Probit model as a representative of the qualitative response models. We then set the data sampling period length as $\Delta t=1$ for convenience, suppose there is an external variable X that drives the defaults, and draw 50,000 values for X assuming that it is identically and independently distributed standard normal.

Finally, we generate our default data for two sets of parameter values from the following four models that give the survival probabilities as follows.

a) Probit: $P_{11}(0,1) = \Phi(\alpha_{PROBIT}(X)), \alpha_{PROBIT}(X) = A_{PROBIT} + X,$

b) Cox: $P_{11}(0,1) = \exp(-\lambda_{COX}(X)), \lambda_{COX}(X) = \exp(A_{COX} - X),$

c) Chi Squared: $P_{11}(0,1) = X^2(\alpha_{CHI}(X)), \alpha_{CHI}(X) = \exp(A_{CHI} + X),$

d) Beta: $P_{11}(0,1) = B(\alpha_{BETA}(X)), \alpha_{BETA}(X) = 1/(1 + \exp(A_{BETA} + X)).$

In the above, $\Phi(\cdot)$, $X^2(\cdot)$ and $B(\cdot)$ are the cumulative distribution functions of the standard normal, Chi Squared with unit degree of freedom and Beta with unit shape parameters, respectively. We choose the free model parameters A_{PROBIT} , A_{COX} , A_{CHI} and A_{BETA} to generate two data sets from each of the models in such a way that the resulting in-sample unconditional default probabilities in the first data sets are 5%, whereas they are 15% in the second data sets. Table 1 summarizes the chosen free parameter values.

Table 1. Summary of Simulated Data

This table summarizes the models and selected free parameter values that are used to generate the data of 50,000 firm-periods for each of the eight simulated data sets.

Simulation 1: Unconditional Default Probability: 5%

Data Generating Model	Probit	Cox	Chi Squared	Beta
Free Parameter Value	2.326	-3.41913	1.94021	-3.34253

Simulation 2: Unconditional Default Probability: 15%

Data Generating Model	Probit	Cox	Chi Squared	Beta
Free Parameter Value	1.4646	-2.17793	1.00125	-2.04379

Next, we estimate the models for each of the data sets under the assumption that the observations are made in discrete-time. Table 2 summarizes the estimation results. All parameter estimates and models are statistically significant at better than 1%. Although a comparison of models based on the likelihood ratios is not a proper comparison for non-nested models, we nevertheless see from this comparison in Panels A and B that when Probit is the data-generating model, Probit appears to fit the data better than Cox, whereas when Cox is the data-generating model, Cox appears to fit

the data better than Probit. These results are expected and included only as a check on our results.

Table 2. Comparison of Probit and Cox Models in Discrete-time

This table presents the estimation results of Probit and Cox models for eight simulated data sets of 50,000 firm-periods. All parameter estimates and models are statistically significant at better than 1%.

Panel A. Data Generating Model: Probit

Model	Simulation I		Simulation II	
	Probit	Cox	Probit	Cox
Constant	2.311	-4.168	1.462	-2.530
Slope	0.989	-1.668	0.997	-1.422
Loglikelihood				
Null	-9925.76	-9925.76	-21135.45	-21135.45
Model	-6827.81	-6912.10	-14943.32	-15126.97
Likelihood Ratio	6195.91	6027.33	12384.26	12016.97

Panel B. Data Generating Model: Cox

Model	Simulation I		Simulation II	
	Probit	Cox	Probit	Cox
Constant	1.843	-3.435	1.388	-2.194
Slope	0.507	-1.008	0.581	-0.999
Loglikelihood				
Null	-9925.76	-9925.76	-21135.45	-21135.45
Model	-8718.25	-8706.93	-18215.03	-17833.21
Likelihood Ratio	2415.02	2437.67	5840.86	6604.48

Panel C. Data Generating Model: Chi Squared

Model	Simulation I		Simulation II	
	Probit	Cox	Probit	Cox
Constant	2.250	-3.995	1.328	-2.295
Slope	0.933	-1.517	0.796	-1.115
Loglikelihood				

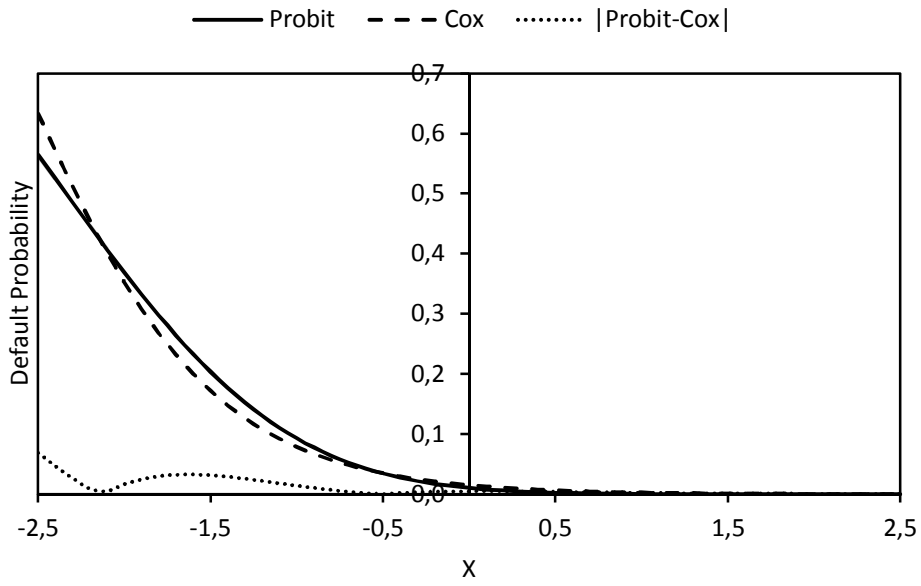
Null	-9925.76	-9925.76	-21135.45	-21135.45
Model	-7082.03	-7259.74	-16578.74	-16876.59
Likelihood Ratio	5687.47	5332.05	9113.43	8517.72

Panel D. Data Generating Model: Beta

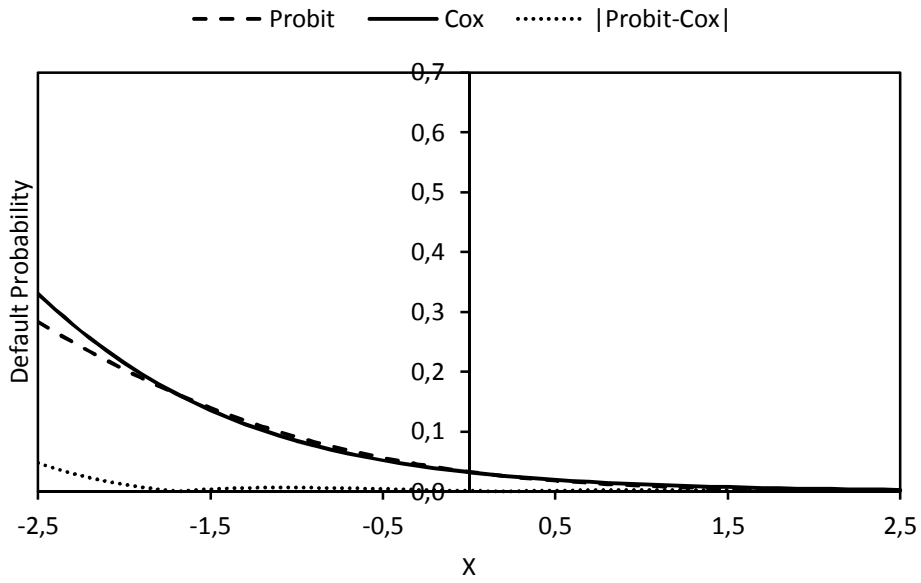
Model	Simulation I		Simulation II	
	Probit	Cox	Probit	Cox
Constant	1.819	-3.382	1.182	-2.116
Slope	-0.470	0.941	-0.547	0.870
Loglikelihood				
Null	-9925.76	-9925.76	-21135.45	-21135.45
Model	-8860.21	-8852.18	-18500.08	-18500.97
Likelihood Ratio	2131.11	2147.15	5270.76	5268.96

However, the results in Panels C and D are interesting. In these panels, the data generated from the Chi Squared and Beta models represent “real world” data whose distribution is “unknown”. From these panels – again based on a comparison of the likelihood ratios – we see that when the data-generating model is Chi Squared, Cox appears to fit the data better than Probit, whereas when the data-generating model is Beta, the roles are reversed (although the models appear to tie for the second set of simulations in this case).

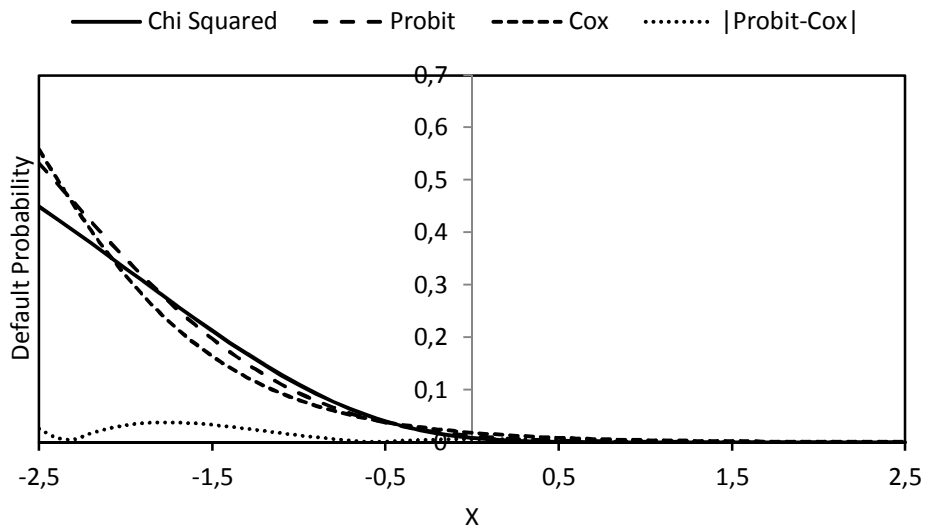
Figure 1 depicts the predicted one-period default probabilities from the Probit and Cox models as functions of the underlying external variable X , and compares their predictions with the “true” default probabilities for the first simulated data sets where the unconditional default probability is 5%.

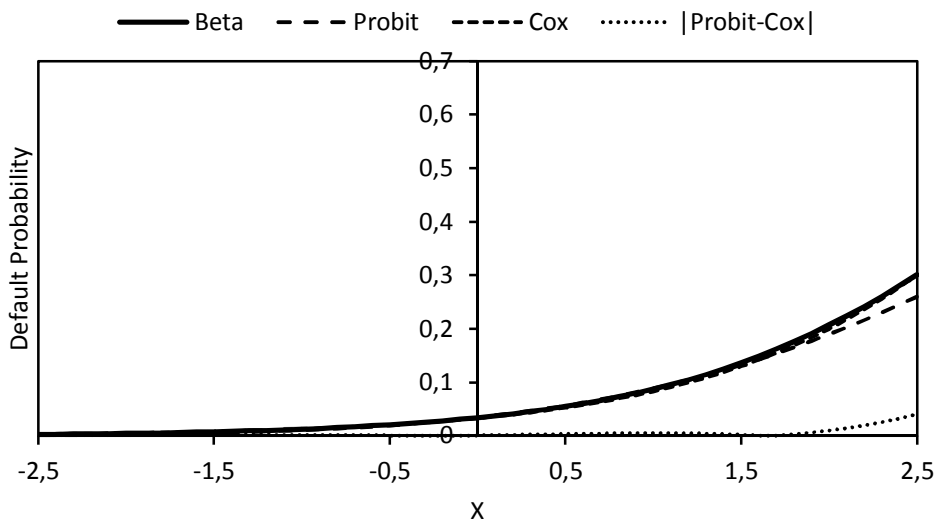
a) Data Generating Model: Probit

b) Data Generating Model: Cox

c) Data Generating Model: Chi Squared

d) Data Generating Model: Beta

Figure 1. Comparison of Probit and Cox Models in Discrete-time – In Sample Unconditional Default probability: 5%

The figures plot one-period default probabilities as estimated by discrete-time Probit, Cox and data-generating models as functions of the simulated firm-period variable X for the simulated data of 50,000 firm-periods. In Figures 1.a and 1.b, only the estimated models are included because the data-generating model and its estimation produce indistinguishable graphs.

In Figures 1.a and 1.b, we compare the Probit and Cox models when the data-generating model is one of them, and see that although the models agree in their predictions for the most part, the deviations at the left extreme – where the predicted default probabilities are large – can be as large as 7% for our simulated data sets. However, this does not constitute a problem for Basel capital requirements, because at that level of one-period of default probabilities, all boundaries are crossed despite the deviations.

In Figures 1.c and 1.d, we compare the Probit and Cox models when the data-generating processes are “unknown” (that is, when they are Chi Squared and Beta, respectively). We see from these figures that not only the Probit and Cox models generally agree with each other, but also they do not deviate from the “true” models significantly except at the extremes.

Lastly, we turn our attention to continuous-time, and focus on the last two data-generating models, that is, Chi Squared and Beta. We keep our original simulated data sets generated by these models, but randomly assign to the defaults a default time between zero and one. The results of our estimations based on these data are reported in Table 3.

Table 3. Comparison of Probit and Cox Models in Continuous-time

This table presents the estimation results of Probit and Cox models for four simulated data sets of 50,000 firm-periods. All parameter estimates and models are statistically significant at better than 1%.

Panel A. Data Generating Model: Chi Squared with Randomized Default Times

Model	Simulation I		Simulation II	
	Probit	Cox	Probit	Cox
Constant	2.278	-3.967	1.335	-2.304
Slope	1.014	-1.573	0.780	-1.088
Loglikelihood				
Null	-9905.86	-9905.86	-21048.58	-21048.58
Model	-6917.36	-7103.42	-16534.63	-16831.65
Likelihood Ratio	5977.00	5604.88	9026.74	8433.86

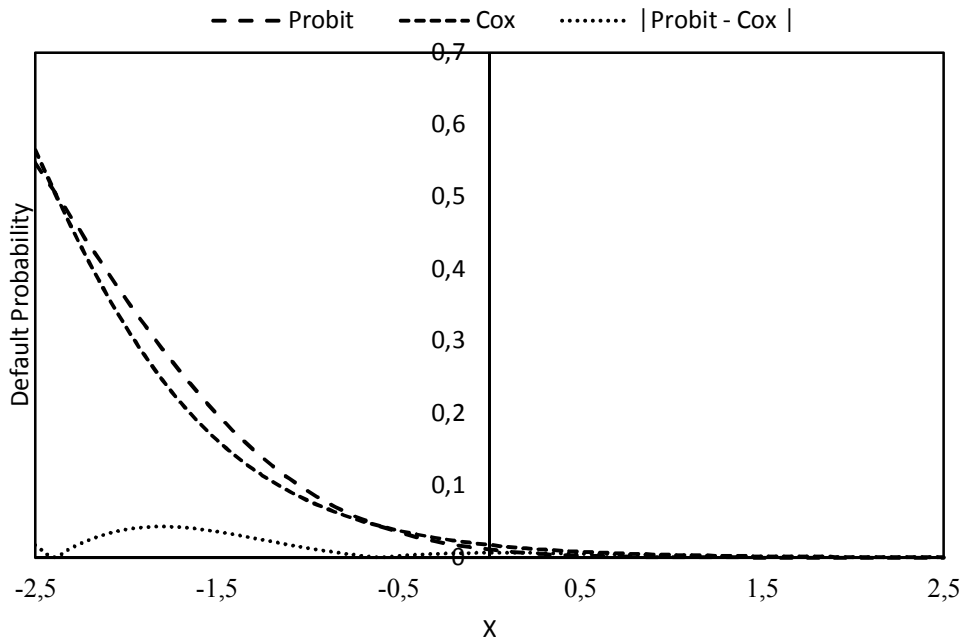
Panel B. Data Generating Model: Beta with Randomized Default Times

Model	Simulation I		Simulation II	
	Probit	Cox	Probit	Cox
Constant	1.817	-3.369	1.197	-2.136
Slope	-0.479	0.944	-0.545	0.860

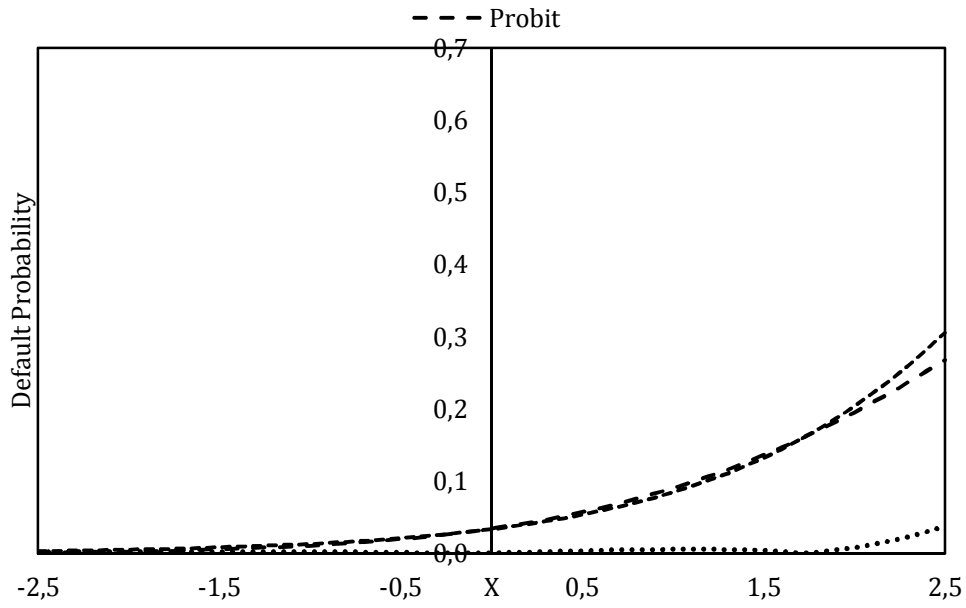
Loglikelihood				
Null	-10011.31	-10011.31	-20936.61	-20936.61
Model	-8921.64	-8925.30	-18331.93	-18350.47
Likelihood Ratio				
	2179.34	2172.02	5209.36	5172.28

All of the parameter estimates and models reported in Table 3 are statistically significant at better than 1%. As before, we note that although a comparison between two non-nested models is not appropriate based on such criteria, our results show that our Probit formulation appears to fit the data better than the Cox model in all of the samples based on these criteria in our simulated samples.

Since in these sets of simulated data the “true” data generating processes are truly unknown, we compare predictions of the Probit and Cox models without any reference to any “true” default probabilities in Figure 2.

a) Data Generating Model: Chi Squared with randomized default times

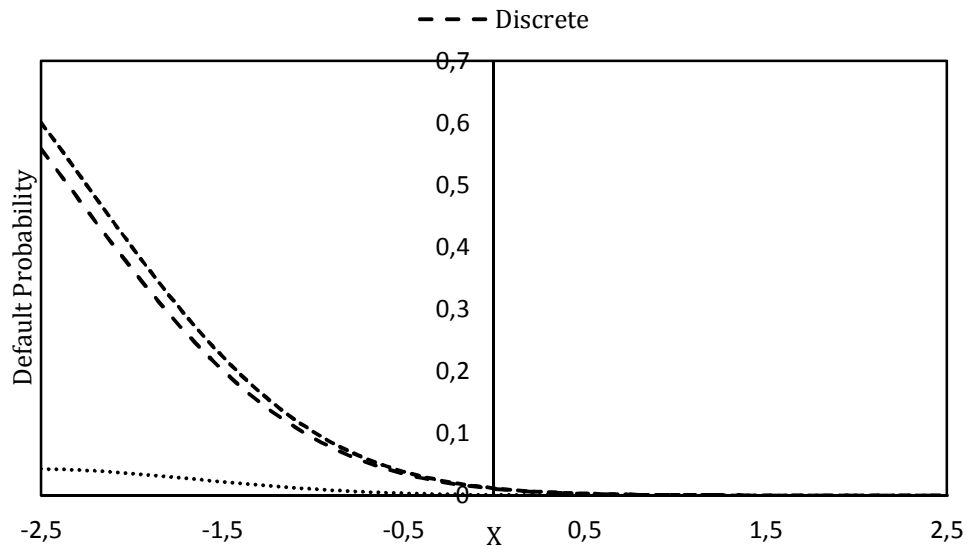
b) Data Generating Model: Beta with randomized default times

Figure 2. Comparison of Probit and Cox Models in Continuous-time - In Sample Unconditional Default Probability: 5%

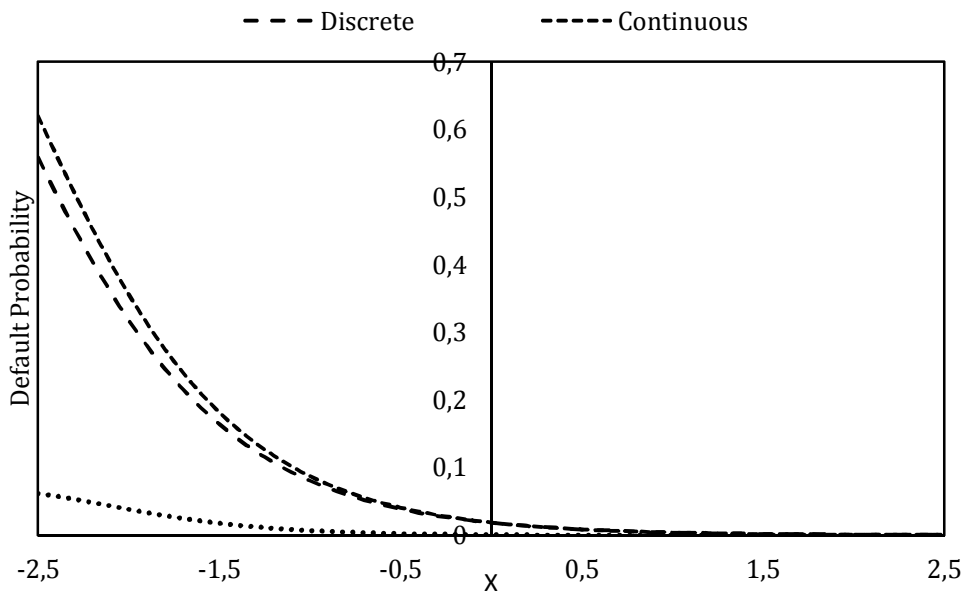
The figures plot one-period default probabilities as estimated by continuous-time Probit and Cox Models as functions of the simulated firm-period variable X for the simulated data of 50,000 firm-periods. The data-generating models are Chi Squared and Beta with randomized default times.

This figure shows for our simulated data that the Probit model appear to predict lower default probabilities than the Cox model, at least, at the extremes of the distribution. However, since the “true” data-generating processes are unknown in this case, it is not possible to reach any conclusion based on this figure regarding which of the models does better than the other. This is because the results depicted in this figure are specific to our simulated data sets. Therefore, there is no assurance that the predictions of the models depicted in this figure can be generalized to other data sets for which the underlying data-generating processes are different.

Notwithstanding this, however, the results depicted in Figure 3 show that not accounting for defaults that occur between discretized sampling times may lead to the underestimation of the default probabilities. Figures 3.a and 3.b compare the continuous-time and discrete-time predictions of the Probit and Cox models, respectively, and provides support for this.

a) Probit

b) Cox

Figure 3. Comparison of Discrete-time Probit and Cox Models with Their Continuous-time Equivalents - In Sample Unconditional Default Probability: 5%

The figures plot one-period default probabilities as estimated by Probit and Cox Models as functions of the simulated firm-period variable X for the simulated data of 50,000 firm-periods in continuous-time and discrete-time. The data-generating model is Chi Squared with randomized default times.

Let us close this section by summarizing our observations from the numerical experiments of this section as follows.

1) As long as the underlying data generating process for the defaults is not known, it is not possible to decide whether they are the qualitative response or duration models that are the better suited to the task, at least, in discrete-time;

2) No matter which class of models is chosen, it may be worthwhile to estimate the models in continuous-time, for otherwise, default probabilities may be underestimated.

5. Conclusions

Motivated by the ongoing push on the banks by their regulators around the globe to adopt Basel II – and, now, its revision, Basel III – to meet their capital adequacy requirements for the loans they make, we developed an approach for the estimation of defaults and other forms of exit of borrowers. Our approach is based on the ordered qualitative response models.

We first showed that ordered qualitative response models are equivalent to the commonly employed competing risks model in continuous-time, indicating that competing risks could be modeled using ordered qualitative response models in addition to duration models. We then constructed the likelihood function of ordered qualitative response models for the estimation of defaults and exits in continuous-time and presented a simpler discrete-time version. Furthermore, since borrower specific variables are expected to be dependent, we gave a brief discussion of how the borrower specific external variables, and the default and other exit processes can be jointly estimated in our framework. Lastly, we compared and contrasted the competing risks and ordered qualitative response models through numerical experiments in a two-state setting, and demonstrated that none of the alternatives necessarily dominates the others. Further, we demonstrated that it may be worthwhile to estimate the models in continuous-time.

Under the ongoing push of the banking regulators, the banks are expected to move from the standard approach to the advanced approach of the Basel Capital Accord. While the standard approach is easy to implement, the advanced approach requires the banks to develop their internal credit risk models. However, passing from the standard to the advanced approach is subject to an assessment of and the approval by the domestic banking regulator of the banks' internal credit risk models. We hope that the ordered qualitative response modeling approach we proposed provides the banks with a broader menu of models to choose from and that it offers a convenience to the banks and their regulators for the assessment of internal credit risk models.

REFERENCES

AMEMIYA, Takeshi, "Qualitative Response Models", *Annals of Economic and Social Management*, 4 (3), 1975, pp. 363-372.

DAS, Sanjiv, Darrel DUFFIE, Nikunj KAPADIA, and Leandro SAITA, "Common Failings: How Corporate Defaults are Correlated", *Journal of Finance*, 62, 2007, pp. 93-117.

DUFFIE, Darrel, Andreas ECKNER, Guillaume HOREL, and Leandro SAITA, "Frailty Correlated Default", *Journal of Finance*, 64, 2009, pp. 2089-2123.

DUFFIE, Darrel, Leandro SAITA, and Ke WANG, "Multi-period Corporate Default Prediction with Stochastic Covariates", *Journal of Financial Economics*, 83 (3), 2007, pp. 635-665.

SHUMWAY, Tyler, "Forecasting Bankruptcy More Accurately: A Simple Hazard Model", *Journal of Business*, 74, 2001, pp. 101-124.

Özet

Tüm dünyada, bankacılık düzenleyicilerinin bankaları yönelttikleri Basel II - ve şimdilerde revizyonu Basel III - sermaye yeterliliği düzenlemelerinden alınan ilham ile şirket temerrütleri ve diğer türden şirket çıkışlarının tahmini için bir yaklaşım önerilmektedir. Yaklaşımımız sıralı nitel tepki modelleme yaklaşımıdır. İlk olarak, bu amaçla kullanılan rekabet eden riskler modeli ile sıralı nitel tepki modellerinin denk oldukları gösterilmiştir. Yapılan, rekabet eden risklerin sıralı nitel tepkiler olarak da modellenebileceğini göstermektedir.

Bunu takiben, şirket temerrütleri ve diğer türden şirket çıkışlarının tahmini için sürekli zamanda ihtimal fonksiyonu kurulmuş ve sonrasında bu fonksiyon, bir de basitleştirilmiş kesikli zaman ihtimal fonksiyonuna indirgenmiştir. Yaptığımızın en önemli yanı ise genel değişkenler ile temerrüt ve diğer çıkış değişkenlerinin nasıl birlikte tahmin edilebileceği konusunda yol göstermektedir ki yapılan, bu konuda ilktir.

Üniversite Öğrencilerinde Dinin Etkisi ile Tüketici Karar Verme Tarzları Arasındaki İlişki*

Murat SEYFİ**, Merve ÇERÇİ***

Öz

Küreselleşme ve artan rekabet ortamında tüketici davranışlarının belirlenmesine yönelik birçok sınıflandırma çalışmaları yapılmaktadır. Dinsel etkilerde sadece kişilerin dini yaşam alanlarını değil aynı zamanda din dışı başka davranışlarını biçimlendirdiği için tüketici karar verme süreçlerinde etkisinin araştırılması oldukça önemli bir konudur. Bu çalışmanın amacı gençlerin dinsel etkileri hissetme düzeyleri ile tüketim tarzları arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu bağlamda Tüketici Karar Verme Tarzları ve Gençlerin Dinsel Etkiyi Hissetme Düzeyleri ölçekleri kullanılarak İstanbul ve Tokat'da yaşayan gençlerin katılımıyla bir anket araştırması yürütülmüştür. Elde edilen veriler ile yüzde ve frekans hesapları, ilişkisiz grup t testleri, pearson çarpım moment korelasyonu, regresyon analizleri yapılmıştır. Araştırma sonuçları ve sınırlılıkları tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Dinsel Etkiler, Tüketici, Tüketici Davranışları, Tüketici Karar Verme Tarzları

The Relationship Between the Influence of Religion and Decision Making Styles of Consumers Among University Students

Abstract

Various studies are being conducted regarding the determination of consumer behaviour in the era of globalization and increasing competition. Since religious influences not only structure the individuals' religious life settings, but also their behaviours other than religion, it is important to investigate religion's impact on consumer decision-making processes. The aim of this research is to analyse the relationship between the levels of young people's religious influences and consumer styles. In this regard, by using Consumer Styles Inventory and The Levels of Young

Özgün Araştırma Makalesi [Original Research Article]

Geliş Tarihi: 09.01.2017 Kabul Tarihi: 15.05.2017

DOI: <http://dx.doi.org/10.17336/igusb.284708>

* Bu çalışma TÜBİTAK'ın katkıları ile hazırlanmıştır.

** Yrd. Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Nispetiye Uygulamalı Bilimler Yüksek Okulu, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, Tokat, Türkiye, E-posta:

seyfi.murat@gmail.com **ORCID ID** <http://orcid.org/0000-0002-7188-235X>

*** Ar. Gör., Marmara Üniversitesi, Halkla İlişkiler Bölümü, İstanbul, Türkiye, E-posta: merve.cerci@marmara.edu.tr

People's Feeling Religious Effects as scales, a survey has been applied with the participation of young people at Istanbul and Tokat. With the data received, the calculations of percentage and frequency, independent group t tests, Pearson Moment Correlation, regression analysis have been conducted. Lastly, the results and the restrictions of the research have been discussed.

Keywords: Globalization, Religious Effect, Consumer, Consumer Behaviour, Style of Consumer Consumption Decisions

Giriş

İletişim teknolojilerindeki gelişmeler ve küreselleşmenin etkileri ile tüketici davranışları çok hızlı bir şekilde değişmekte ve gelişmektedir. Son yıllardaki çalışmalar özellikle din ile ilgili değerlerin günlük tüketim alışkanlıklarını doğrudan etkilediğini göstermiştir. Özellikle firmalar dini değerleri ön plana çıkararak markalar yaratmaya odaklanmıştır. Örneğin İslami inançlara göre tasarlanmış "Helal" yiyecekler müşteri sadakati ve memnuniyeti açısından önemli bir öge olmuştur. Bu yüzdende ürün ve dindarlık ile ilgili bilgiler yeni iletişim araçları ile hedef kitleye ulaşmakta ve bireylerde davranış değişikliği yaratmaktadır. Şirketler tüketicilerin inançları ile yaratılan markanın inançlarını eşleştirme çabasına girmiştir.

Bu çalışma hiperrekabet ortamında müşteri memnuniyeti ve sadakatini etkileyen faktörlerin dinsel boyutunun tespit edilmesi açısından önemli bir çalışmadır. Türkiye'de yapılan çalışmalara baktığımızda hipotez üretmekten ziyade alan araştırması niteliğinde yapılan çalışmalar olduğu görülmektedir. Bunun da temel nedeni alanda çok fazla çalışma olmamasıdır. Bu çalışma bundan sonra yapılacak olan hipotezler için bir temel oluşturacaktır.

Bu çalışmanın amacı gençlerin tüketim alışkanlıklarında dinin ne derece etkili olduğunu tespit etmek ve demografik özellikleri ile ilişkisini açıklamaktır. Konu ile ilgili yurtdışında birçok çalışma yapılmış iken ülkemizde bu alanda yapılan çalışmalar yok denecek kadar azdır. Çalışma kapsamında tüketici karar verme tarzları ve dindarlık arasındaki etkinin ne oranda olduğunu tespit etmek amacıyla regresyon testleri yapılmıştır. Bu bağlamda çalışmamız yurtiçinde yapılan çalışmalardan ayrılmakta ve literatüre yeni bir bakış açısı katmaktadır. Yapılan istatistiksel analizler sonucunda dindarlığın tüketim davranışlarını etkileme düzeyi tartışılmıştır.

1.1. Din Kavramı

Din kavramının temelinde "bağlanmak" vardır. Bu bağlanma dinin temeli kutsal kitaba ve peygamberinin davranış ve sözlerine dayanmaktadır. Amacı ise "değerlerin" hayata geçirilmesidir. Bu değerler, doğruluk, dürüstlük, iyi ahlak gibi temel değerlerdir.¹ Delener'e göre; Din, kutsal olana yönelik

¹ Niyazi Öktem, *Laiklik Din ve Alevilik Yazıları*, Der Yayınları, İstanbul, 1995, s.30.

birleşik bir inanç ve uygulama sistemi olarak tanımlanırken, dindarlık ise, belirli dini değerleri insanlar tarafından uygulanma derecesi olarak tanımlanmaktadır.² Ayrıca din yaşamın akışını doğrudan etkileyen hakikatlar sistemi ile doğrudan ilişkilidir. Hakikatler bağlamında karşımıza çıkan din kavramı, insanın iç dünyasını etkileme özelliğine sahiptir. Bu etkileme ise yaşanan çevre ile doğru orantılıdır.³ Tüm insanlık tarihi boyunca insanların sosyal ve ekonomik yaşantılarını etkilenmiş bir olgu olan din, bu nedendir ki ekonomik faaliyetlerden ayrı düşünülmesi mümkün değildir.⁴ Birçok araştırmacı din ile satın alma davranışları arasında anlamlı ilişki olduğunu savunmuştur.⁵ Tabii ki her dinin kendine has özelliklerinin olmasından dolayı, tüketiciler üzerindeki etkileri de farklılık göstermiştir. Bununda temelinde her dinin hayatı yorumlama noktasında kendi dinamiklerinin olması yatmaktadır. Örneğin İslam dinine göre, “insan muhakeme yeteneği, özbilinçlik ve iradeli seçim” ile yaratılmıştır.⁶ İnsanın doğasına aykırı bir özellik taşımayan İslam dini, iktisadi hayatta karşılaşılabilecek sorunları çözmeye yönelik kuralları barındıran, değişmez ilkelerinin yanında zamana ve koşullara göre yorumlanabilir özelliğe sahip bir dindir. Bu hali ile de problemlerin çözümlerine katkı sağlamaktadır.⁷

Dinin birtakım işlevleri bulunmaktadır. Toplumun normlarına ve değerlerine meşruluk kazandırarak sosyalleşme işlevine sahiptir. Bu değer ve normlara uyulması için sahip olunan birtakım kurallar eşliğinden sosyal kontrol sağlar. Ayrıca bu değerler arasında bir hiyerarşi yaratarak değerler hiyerarşisi sağlama işlevine de sahiptir. Bunların yanı sıra dayanışma işlevine sahiptir. Davranışlara meşruluk kazandırma işlevine sahiptir. İnananlarına zihniyet ve kimlik kazandırır. İç uyumu ve tutarlılığı sağlayarak ontolojik doyum sağlar.⁸ Bu yüzden din sadece Allah’a inanma süreci değil, bir yaşam biçimidir.

1.2. Din Perspektifinde Tüketim Olgusu

Ekonomi literatüründe tüketim; bedel karşılığı satın alınan mal ve hizmetler ile hissedilen ihtiyacın karşılanması olarak tanımlansa da, tüketim yalnızca ekonomik bir süreçten ibaret olmayarak, üretim ile yok etme

² Nejdete Delener, “The Effects of Religious Factors on Perceived Risk in Durable Goods Purchase Decisions” *Journal of Consumer Marketing*, 1990, 7(3), 1990, 27-38

³ Öktem, a.g.e., s. 29.

⁴ Werner Sombart, *Kapitalizm ve Yahudiler*, çev. Sabri Gürses, 2.Baskı, İleri yayınları, İstanbul, 2005.

⁵ Delener, a.g.e. ; Schiffman ve Kanuk, 2009; Essoo and Dibb, 2004.

⁶ Ali Çoşkun, *Çok kültürlülük, Çoğulculuk ve İslam. Din Antropolojisi*. Ali Çoşkun (ed.). Kesit. İstanbul, 2014. ss. 177-216.

⁷ Beşir Hamidoğulları, *İktisadi Sistemlerin Temelleri*, Risale yayınları, İstanbul, 1998. s. 323.

⁸ Hamza Bahadır Eser, “Dinin Siyasi Davranışlar Üzerindeki Etkisi: Antalya Örnek Olay Araştırması”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14/3, 2012, ss. 104-106.

arasında geçen ve içinde kültürel ve sosyal bir takım davranış örüntülerini barındıran bir olgudur.⁹ Bu yüzden de kişinin toplumdaki konumu ve sınıfının belirlenmesine olanaklar sunan dirik bir örüntüdür. Buda tüketimin toplum içerisinde katmanlar yaratmasına ve sınıfsal ayrılıkları tetiklemesine sebep olmaktadır. Diğer bir deyişle, toplum içerisinde tüketim kültürünün gelişimi toplum içindeki sınıflanmalar ile biçimlenmektedir. Örneğin toplum içerisinde Aristokrasi veya dinsel sınıflar ön plana çıkıyorsa, toplumun tüketim kültürü de buna göre şekillenebilmektedir.¹⁰

Tarihsel süreçte dinin sahip olduğu değerler sistemi ile yan yana gelişen ve değişen tüketim olgusu, ihtiyaç duyulanın tatminden uzaklaşarak bu bağlamda arzuların tatmine doğru evrilmiştir.¹¹ İlk tüketim kalıplarına bakıldığında, yapılan davranışların dinin etkisi ile yapılan yönlendirmeler sonucunda ortaya çıktığı görülmektedir. Buna göre, 17. Yüzyılın başlarında İngiltere’de iç savaşın ertesinde ilk üretim modellerinin ortaya çıkmasında dinsel olgular önemli rol oynamıştır. Kazancın sistematik, akla uygun ve barışçıl bir şekilde dağılımının önemli olduğu Püritenlik özellikle de tarım ve imalat kapitalizminin içinde yer alan burjuvaları önemli ölçüde etkilemiştir.¹² Bir Protestanlık doktrini ve ibadet şekli olan Püritenliğe, göre elde edilen kazanç lüks yaşam için harcanmadan yeniden yatırıma yönlendirilmek üzere kullanıma ayrılmaktaydı.¹³ Böylelikle kapitalizmin ilk temelleri atılmış oldu. Yetişkin erkeklerin ve erkek çocuklarının kıyafetlerinin sadeliğinde ve evin sağlam inşa edilmesi fakat gösterişsiz renkler ve modeller ile dekore edilmesine kadar kurallar dizisi ile tüketim tercihlerini yönlendiriliyordu.¹⁴ Buna karşı aynı dönemde İngiliz püritarizminin karşısında, Protestanlık ve püritarizminden daha az etkilenmiş olan Fransa İspanya ve İtalya gibi ülkelerde moda, mücevher gösterişli ev dekorasyonları gibi israf sayılabilecek tüketim harcamaları çok daha fazlaydı.¹⁵

Dini eğilimi yüksek gruplar bağlamında tüketim olgusuna baktıktan sonra tüketiminin kapitalist metalar ile idol ve ikonların büyüsunü bozarak geldiği noktaya bakmak da gerekirse, gelinen noktada kapitalizme ait metalar kutsal ikon ve idollerin yerini almak sureti ile onların büyüsunü bozmuş, bu durum yazgının önceden belli olması ve kurtuluş günü gibi düşüncelerin var

⁹ Jean Baudrillard, *Tüketim Toplumu*, (çev. H, Deliceçaylı), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2004. s. 46

¹⁰ Ünsal Oskay, *19. Yüzyıldan Günümüze Kitle İletişimin Kültürel İşlevleri. Kurumsal Bir Yaklaşım*. AÜ SBF Yay, Ankara 1983, ss. 175-178.

¹¹ Kaban, a.g.e., s. 11.

¹² Robert Bocock, *Tüketim*, 3. Baskı. Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2009, s. 21

¹³ George Ritzer, *Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek*, (çev. Şen Süer Kaya), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 93.

¹⁴ Cengiz Yanklar, *Tüketimin Sosyolojisi*, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2006.

¹⁵ Bocock, a.g.e., s.22.

olmadığını bir dünya yaratmıştır.¹⁶ Modern tüketim fanteziler yaratarak, hiçbir zaman doyurulmaz bitmez tükenmez ihtiyaçlar ortaya koyarak sistematik bir devamlılık yaratmaktadır.¹⁷ Bu durum dinin tüketimden ayrıştığı anlamına gelmemektedir, yalnızca paradigma değişimidir. Din tutumlarının belirlenmesinde önemli bir yere sahip olması nedeniyle hala tüketim üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu bilinmektedir.¹⁸

1.3. Dinin Tüketici Davranışlarına Etkisi

Dinin tüketiciler üzerindeki etkisi üzerine yabancı alan yazında yer alan konu ile başlıca çalışmalar şunlardır: İlk sayılabilecek çalışma, 1976 yılında Engel tarafından yapılmıştır. Engel bu çalışmasında, Brezilya'daki farklı dini grupların, ürün ve hizmet algılarının satın alma davranışlarına etkisini ortaya koymaya çalışmıştır.¹⁹ Hirschman (1983) çalışmasında, Yahudi, Katolik ve Protestan grupların hafta sonu eğlencilerine yönelik tüketim kararlarında, konut seçimlerinde, ulaşım tercihlerinde ve evcil hayvan seçimlerinde önemli farklılıklar olduğuna dikkat çekmiştir.²⁰ Örneğin, Musevilik inancına sahip tüketiciler, daha çok yaratıcılık aramakta ve diğer 2 grup ile karşılaştırıldıklarında ise daha az marka mağaza sadakatine sahipler. Hirschmandan 3 yıl sonra yayınladığı çalışmasında Wikes ise, dini grupların ve dindarlığın tüketicilerin seçimlerini etkileyen, kanaat önderleri, kredi kartı kullanarak alışveriş yapma, riskten kaçınma ve yaşam doyumu gibi konular üzerinde etkisi olduğunu saptamıştır.²¹ Diğer taraftan bazı araştırmalarda ise çok dindar kişilerin satın alma kararlarında daha az dindar insanlara göre daha büyük risk alma eğiliminde olduklarını iddia etmiştir.²²

Mokhlis, çalışmasında, çok dindar insanların daha az dindar insanlara oranla daha az ani satın alma kararı verdiklerini ve daha az dindar insanlara oranla fiyat ve kalite odaklı olduklarını ortaya çıkarmıştır.²³ Choi, oldukça dindar Güney Koreli tüketiciler üzerine yaptığı çalışmasında, bu tüketicilerin daha az dindar ve inançsız tüketicilere oranla daha az marka, ürün ya da

¹⁶ Kadir Zorlu, *Modern Tüketim Tarihinde Tüketim Araştırmaları*, Global Yayınları, Ankara, 2006, s. 107.

¹⁷ Ritzer, a.g.e., ss. 96-97.

¹⁸ Bonne ... [ve öte.], 2009; Delener, 1990; Lada ... [ve öte.], 2009; McDaniel and Burnett, 1990.

¹⁹ James F. Engel, "Psychographic Research in a Cross Cultural Nonproduct Setting." *NA-Advances in Consumer Research*, (3), 1976, p. 100.

²⁰ Elizabeth C. Hirschman, "Religious Affiliation and Consumption Processes: An Initial Paradigm", *Research in Marketing*, (6), 1983, pp. 131-170.

²¹ Rober E. Wilkes & John J. Burnett ve Roy Howell, "On The Meaning And Measurement of Religiosity in Consumer Research" *Journal of the Academy of Marketing Science*, 1986, 14(1), pp. 47-56.

²² Delener, a.g.e.

²³ Safiek Mokhlis, "The Effect of Religiosity on Shopping Orientation: An Exploratory Study in Malaysia" *Journal of American Academy of Business*, 9.1, 2006, pp. 64-74.

mağaza değiştirme eğilimden olduklarını saptamıştır.²⁴ Bilgin ise, etnografik bir araştırma ile sanayisi az gelişmiş Türkiye gibi bir ülkede, İslami dini ideolojinin marka anlamları konusunda düşük gelirli tüketici grubu nasıl bilgilendirdiğini incelemiştir.²⁵

Yerli alan yazında konu ile ilgili az sayıda çalışma bulunmaktadır. 2012 yılında Çubukcuoğlu ve Haşiloğlu tarafından kaleme alınan çalışmada, tüketicilerin dindarlık seviyelerinin ile onların satın alma davranışlarına ait birçok faktör arasında anlamlı ilişki saptanmıştır.²⁶ Eser, 2014 yılındaki çalışması ile dinin siyasal tutumların şekillenmesinde etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır.²⁷ Son olarak konu ile ilgili 2012 yılında Köroğlu tarafından tüketim olgusu dindarlık ekseninde ele alındığı bir doktora tezi yazılmıştır.²⁸

Yapılan araştırmalar şunu göstermiştir ki; eğer bir kişi inançlı ise bu durumun onun davranışlarını etkilediği bilinmektedir²⁹ Bazı çalışmalar özellikle semboller ve ritüellere odaklanmıştır. Çünkü dini değerler ve sahip olunan inançlar insan davranışlarını, sembolik değerler ve ritüeller aracılığı etkilemektedir. Örneğin evlilikler, cenaze törenleri gibi gelenekler dinin etkisi ile şekillenir, organ bağışı, evlilik öncesi cinsellik gibi toplumsal konular ile ilgili kamuoyunu etkiler. Kişilerin günlük yaşamlarında neyin serbest (helal), neyin yasak (haram) olduğunu belirler.³⁰

Din tüketici davranışlarını sadece satın alma veya almama gibi tek düze eylemlerle biçimlendirmez. Din eksenli ortaya çıkan davranışlarda derin etkileri olan birçok faktör bulunmaktadır. Bunun temel nedeni ise dinin, tutumların belirlenmesinde önemli bir yere sahip olmasıdır.³¹ Belirli dine mensup kişilerin sahip olduğu yükümlülükler bulunmaktadır, dini kurallar gereği kullanmasının ya da yemesinin yasak olduğu ürünler, örneğin Müslüman inancına sahip kişilerin domuz ürünleri yememesi gibi³² ; Neyin yasak neyin serbest olduğunu belirleyerek, tutum davranışları yönlendiren

²⁴ Youngtae Choi, "Religion, Religiosity, and South Korean Consumer Switching Behaviors", *Journal of Consumer Behaviour*, 9(3), 2010, pp. 157-171.

²⁵ Elif İzberk Bilgin "Infidel Brands: Unveiling alternative meanings of global brands at the nexus of globalization, consumer culture, and Islamism", *Journal of Consumer Research*, 39(4), 2012, pp. 663-687.

²⁶ Mehmet Emre Çubukcuoğlu, Selçuk Burak Haşiloğlu, "Dindarlık Olgusunun Satın Alma Davranışı Faktörleri Üzerinde Etkisi" *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 4/ 1.(1), 2012, s.18.

²⁷ Eser, a.g.e.

²⁸ Zehra Köroğlu, *Tüketim Kültürü ve Din*. Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, 2012.

²⁹ Nizar Souiden & Yosr Jabeur, "The impact of Islamic beliefs on consumers' attitudes and purchase intentions of life insurance". *International Journal of Bank Marketing*, 33, (4), 2015, 423-441

³⁰ Hamza Khraim, "Measuring religiosity in consumer research from Islamic perspective", *International Journal of Marketing Studies*, 2,(2), 2010, 166-179.

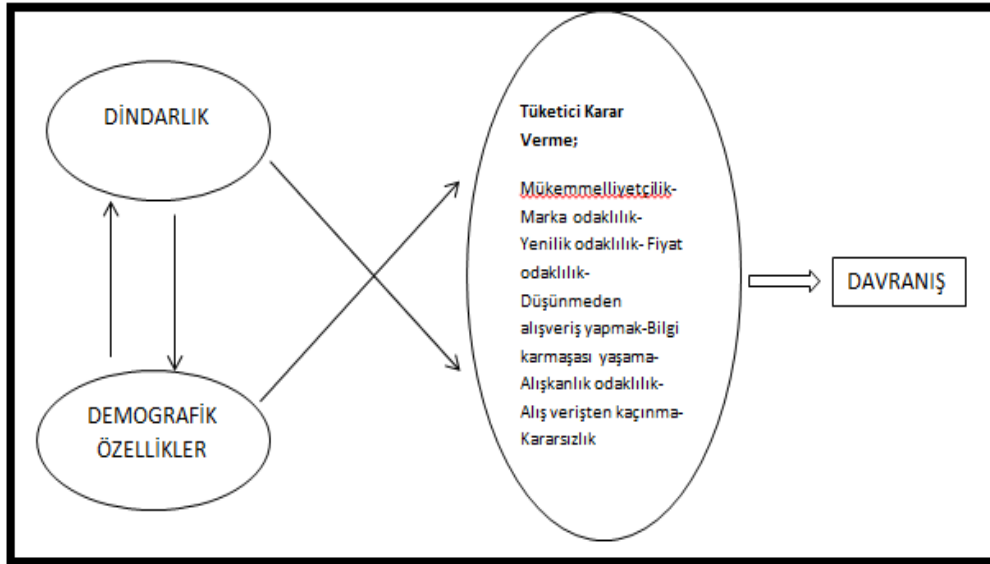
³¹ Bonne ... [ve öte.], 2009; Delener, 1990; Lada ... [ve öte.], 2009; McDaniel and Burnett, 1990.

³² Mokhlis, a.g.e.

din bu yolla tüketici davranışlarını etkilemektedir.³³. Bununla birlikte bazı araştırmalar bu etkinin kişilere göre değişkenlik gösterdiğini ortaya koymuştur.³⁴ Ayrıca tek tanrılı dinlerin (İslamiyet, Hristiyanlık ve Musevilik gibi), tüketici davranışlarına etkisi çok tanrılı dinlere oranla çok daha fazladır. Bu üç semavi dinin inanları farklı derecelerde, kıyafet, diyet, iş ilişkileri gibi hayatının çok farklı yönlerine dokunan birtakım kuralları izlemeleri gerekliliği de bilinmektedir.³⁵

2. Araştırma Modeli ve Hipotezi

Bu araştırmanın amacı dini hissetme düzeyinin tüketici karar verme süreçlerinde ne gibi etkileri olduğunu tespit etmektir. Bunun için gençlerin dindarlık düzeyleri, tüketici karar verme davranışları ve demografik özellikleri göz önüne alarak kişilerde oluşan davranış değişikliği süreçlerinde hangi faktörlerin ne oranda etkili olduğu araştırılmıştır. Bu kapsamda araştırma modelimiz şu şekilde formüle edilmiştir;

Bu bağlamda araştırmanın hipotezleri şu şekildedir;

H1:Dindarlık düzeyleri ile tüketici karar verme düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H2:Dini hissetme düzeyleri tüketici davranışlarını etkiler.

H3:Demografik özellikler ile tüketici karar verme süreçleri arasında ilişki vardır.

³³ Kim ... [ve öte.], 2004; Bonne ... [ve öte.], 2007; Mokhlis, 2006; Shaari ve Afritin, 2010.

³⁴ Delener, a.g.e.; Choi ... [ve öte.], 2010.

³⁵ Djamchid Assadi, "Do Religions Influence Customer Behavior? Confronting Religious Rules And Marketing Concepts", *Cahiers du CEREN*, (5), 2003, 2-13.

2.1. Örneklem

Araştırmanın örneklemini belirlerken homojen bir örneklem yaratmak için farklı şehirlerde ve farklı kültürel özelliklere sahip gençleri içermesine dikkat edilmiştir. Bu bağlamda hem Türkiye'nin en büyük kenti olan İstanbul hem de küçük ölçekli kenti olan Tokat'ta bulunan üniversite öğrencilerinden oluşan bir örneklem oluşturulmuştur. Örneklemin yaş aralığı 17-25 olup, toplam 361 kişiden oluşmaktadır. Örneklemin %55,7 (201) kadın, % 44,3 (160) erkektir.

2.2. Araştırma Araçları

Araştırmanın hipotezlerini test etmek amacıyla iki ölçek kullanılmıştır. Birincisi Yapıcı (2006) tarafından geliştirilen 17 maddelik "Üniversiteli Gençlerin Dini Hissetme Düzeyi" ölçeği. İkincisi ise Sprolls & Kendall (1986) tarafından geliştirilen Tüketici Tarzları Envanteridir (Consumer Styles Inventory). Bu ölçek Dursun ve diğerleri tarafından Türkçeye uyarlanmış ve "Tüketici Karar Verme Tarzları Ölçeği" (2013) olarak adlandırılarak geçerlilik güvenilirlik testleri yapılmıştır. Ölçek 5'li likert tipte olup, 22 soru maddesinden oluşmaktadır. Tüketici Karar Verme Tarzları ölçeği mükemmelliyetçilik, marka odaklılık, yenilik odaklılık, fiyat odaklılık, düşünmeden alışveriş yapmak, bilgi karmaşası yaşama, alışkanlık odaklılık, alışverişten kaçınma ve kararsızlık alt faktörlerinden oluşmaktadır.

2.3. Bulgular

Tablo1: Araştırmaya katılanların demografik özellikleri

	Frekans	Yüzde
Cinsiyet		
Kadın	201	55,7
Erkek	160	44,3
Yaşamını Geçirdiği Yer		
Büyükşehir	183	50,7
Küçük Şehir	178	49,3
Alış Veriş Yapma Sıklığı		
Her gün	8	2,2
Haftada birkaç kez	49	13,6
Ayda birkaç kez	89	24,7
İhtiyaç duydukça	215	59,6

	Frekans	Yüzde
İnternet Üzerinden Alış Veriş Yapma		
Hiç yapmadım	114	31,6
Haftada birkaç kez	17	4,7
Ayda birkaç kez	59	16,3
Yılda birkaç kez	171	47,4
Sosyal Ağ Hesabı		
Hiç hesabım yok	37	10,2
Yalnızca 1	87	24,1
1-3	143	39,6
3 ve daha fazla	94	26
İnternet Kullanma Sıklığı		
Haftada birkaç saat	22	6,1
Günde 1-2 saat	66	18,3
Günde 3-4 saat	113	31,3
Günde 4 saatten fazla	160	44,3
İnterneti Kullanma Amacı		
Eğlence	262	72,6
Sosyalleşme	196	54,3
Bilgi Edinme	271	75,1
Alış veriş yapmak	142	40,2
Aile Geliri		
1000 TL altı	60	16,6
1000-3000	176	48,8
3000-5000	61	16,9
5000-7000	47	13
7000-10000	10	2,8
10000 üstü	5	1,4

2.4. Araştırmanın Hipotezlerinin Test Edilmesi

Araştırmanın hipotezlerini test etmek amacıyla iki ölçek kullanılmıştır. Ölçeklerin güvenilirlik düzeyini tespit etmek için Cronbach's Alfa değerlerine bakılmıştır. Bu kapsamda "Üniversiteli Gençlerin Dini Hissetme Düzeyi" ölçeği

Cronbach's Alfa:0,943 "Tüketici Tarzları Envanterinin" ölçeğinin Cronbach's Alfa:0,726 olarak tespit edilmiştir. Bu değerler ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirliği için yeterlidir.

Araştırmanın Birinci Hipotezi gençlerin dini hissetme düzeyleri ile tüketici karar verme düzeyleri arasında ilişki vardır. Bu kapsamda iki ölçek arasında pearson korelasyon testi yapıldı ve anlamlı bir sonuç çıkmıştır.

Tablo2: Tüketici Karar Verme Tarzları ile Dindarlık Arasındaki İlişki

		Dini hissetme	Tüketici karar verme
Dini hissetme düzeyi	Pearson Correlation	1	,209**
	Sig. (2-tailed)		,000

Araştırmaya katılanların dindarlı düzeyleri ile tüketici davranışlarının alt faktörleri arasındaki ilişkiyi hesaplamak için pearson korelasyon testi yapılmıştır. Dini hissetme düzeyi ile Tüketici karar verme düzeyleri arasında 0,209 oranında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki var.

Tablo3:Dindarlık ile tüketici davranışı alt faktörleri arasındaki ilişki

		Mükemmeliyet	Marka - fiyat odaklılık	Moda	Fiyat odaklı	Dikkatsizlik	Alışkanlık_mar-ka_bağlılığı	Alışverişten kaçınma	Bilgi karmaşası	Kararsızlık
Dindarlık	Pearson Correlation	,142**	,096	,200**	,225**	-,052	,038	-,009	,164**	,079
	Sig. (2-tailed)	,008	,069	,000	,000	,325	,469	,859	,002	,136

Tablo 3'de yer alan verilere göre moda, fiyat odaklılık ve bilgi karmaşası alt faktörleri ile dindarlık arasında anlamlı ilişki söz konusudur.

Araştırmanın ikinci hipotezi olan dini hissetme düzeyinin tüketici davranışları üzerine etkisi olup olmadığını belirlemek amacıyla tek yönlü regresyon analizi yapılmıştır.

Tablo4: Regresyon Analizi

Model		Sum of Squares	Df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	2,789	1	2,789	15,727	,000 ^b
	Residual	61,186	345	,177		
	Total	63,976	346			

Tablo4 de yer alan verilere göre regresyon analizi yapılabilir.

Tablo5: Ölçekler Arası Doğrusal Regresyon Testi

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
1 Dini Hissetme Düzeyi	2,807	,078		36,014	,000
	,090	,023	,209	3,966	,000

a. Dependent Variable: Tüketim

Tablo 5’de yer alan verilere göre; gençlerin dini hissetme düzeylerinin, tüketim alışkanlıkları üzerine etkisini araştırmak için doğrusal regresyon testi yapılmış ve dini hissetme düzeyinin tüketici karar verme süreçlerinde pozitif yönlü etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmanın üçüncü hipotezi demografik özellikler ile tüketici davranışları arasında anlamlı ilişki vardır. Araştırmaya katılanların yaşam alanlarına göre anlamlı sonuçlar olup olmadığını anlamak için t testi yapılmıştır.

Tüketim Alt Faktörleri	Yaşam Alanlarına Göre	
	t	P
Mükemmelliyeçilik	-4,719	,000
Marka Fiyat Odaklılık	5,254	,000
Moda	-,196	,845
Fiyat Odaklı	-2,569	,011
Dikkatsizlik	,931	,353
Alışkanlık Marka Bağlılığı	-5,643	,000
Alışverişten Kaçınma	-,153	,878
Bilgi Karmaşası	1,195	,233
Kararsızlık	2,239	,026

Yaşam alanlarına göre Mükemmelliyeçilik, marka fiyat odaklılığı ve alışkanlık marka fiyat odaklılığı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

3. SONUÇ

Din ve tüketici karar verme süreçleri ile ilgili literatürde çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Yurtdışında hem din ile ilgili disiplinler hem de tüketim üzerine çalışmalar yapan disiplinler bu alanda birçok çalışma yaparken ülkemizde bu tip çalışmalar yok denecek kadar azdır. Bu yüzden konu ile ilgili hipotez geliştirmekten ziyade araştırma soruları oluşturularak konu yorumlanmaya çalışılmıştır.³⁶ Bu çalışma konu ile ilgili bir hipotez koyarak dini hissetme düzeyinin tüketici davranışları üzerindeki etkisini istatistiki olarak açıklamayı amaçlamıştır. Bu kapsamda yapılan araştırmalar sonucunda elde edilen verilerin normal dağılım göstermesinden dolayı bağımsız iki grup arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik "t" testi, ölçekler arasındaki ilişkiyi tespit etmeye yönelik pearson korelasyonu ve ölçeklerin birbiri üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik tek yönlü regresyon analizi yapılmıştır. Bu analizler sonucunda; Araştırmanın birinci hipotezi olan ölçekler arasındaki ilişkiyi tespit etmeye yönelik korelasyon testi yapılmış ve anlamlı sonuçlar bulunmuştur. Bu sonuç bu alanda yapılan diğer çalışmalar ile uyumluluk göstermektedir.³⁷ Dindarlığın ne oranda tüketici davranışlarına etki ettiği ile ilgili yapılan regresyon analizi sonucunda; "Tüketici Karar

³⁶ Çubukçuoğlu & Haşiloğlu, a.g.m., s.8

³⁷ Çubukçuoğlu & Haşiloğlu, 2012; Delener, N. 1994; Essoo, N. and Dibb, S. 2004; Syed S. Alam, R. Mohd & B. Hisham, 2011

Verme= $2,807+0,90*\text{Dindarlık}$ ” düzeyinde bir etkisi olduğu tespit edilmiştir (H2).

Yapılan istatistiki değerlendirmeler sonucunda katılımcıların cinsiyet, internet kullanım alışkanlıkları ile tüketici davranışları arasında anlamlı bir ilişki bulunamazken, yaşam alanlarına göre tüketici davranışları arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir (H3). Ayrıca araştırmaya katılanların yaklaşık %72,6’sı interneti eğlence amaçlı kullanırken alışveriş amaçlı kullananların oranı %40,2 dir.

Yapılan bu tip çalışmalar ile dindarlık ve tüketim arasında çok önemli ilişkiler olduğu tespit edilmiştir. Özellikle bireylerin tutum ve davranışlarını direk etkilediği bir çok çalışmada ortaya konmuştur. Bu yüzdende günümüzde firmalar tüketicilerin inançları ile markalarının yarattığı değerleri eşleştirme çabasına girmiştir. Böylelikle markalar ortak değerleri ve inançları içeren, ve tüketici ile organik bağ geliştiren hikayeler oluşturabilmektedirler. Buda tüketicinin sadakati ve memnuniyeti ile ilgili yeni faktörlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Artık günümüzde dinsel inançları temsil eden kahramanlar, ritüeller ve semboller markaların kendi hikayelerinde sıkça kullanılır hale gelmiştir.

İnsanların tüketici davranışlarını etkileyen bir diğer unsurda markanın itibarıdır. İnsanların dini inançları doğrultusunda hareket eden firmalar kendilerine yeni bir itibar kanalı yaratabilmektedir. Dinin tüketici davranışlarının etkisi ve buna bağlı olarak itibar yaratma sürecinde bankacılık sisteminde de kullanıldığı tespit edilmiştir.³⁸ . Buda dinin tüketim davranışlarına etki derecesinin davranışa dönüşme süreçlerini açıklamaktadır.

Konu ile ilgili yapılacak bundan sonraki çalışmalarda müşteri sadakatinin, itibarın ve memnuniyetinin dindarlık düzeyi ile ilişkisinin incelenmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

ABOU-YOUSSEF, Mariam Mourad Hussein, Wael KORTAM, Ehab ABOU-AISH, Noha EL-BASSIOUNY, "Effects of Religiosity on Consumer Attitudes Toward Islamic Banking in Egypt" **International Journal of Bank Marketing** 33 (6), 2015, pp. 786-807.

ALAM, Syed Shah, Rohani MOHD, and Badrul HISHAM. "Is religiosity an important determinant on Muslim consumer behaviour in Malaysia?", **Journal of Islamic Marketing**, 2(1), 2011, 83-96.

³⁸ Abou-Youssef... [et. al.], "Effects of Religiosity on Consumer Attitudes Toward Islamic Banking in Egypt", *International Journal of Bank Marketing*, 2015, 33(6), pp. 786-807.

ASSADI, Djamchid, "Do Religions Influence Customer Behavior? Confronting Religious Rules And Marketing Concepts", **Cahiers du CEREN**, 5, 2003, pp. 2-13.

BAUDRILLARD, Jean, **Tüketim Toplumu**, çev. H. Deliceçaylı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2004.

BOCOCK, Robert, **Tüketim**. 3. Baskı, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2009.

BONNE, Kairjn, Iris Vermeir, Florence Bergeaud-Blackler, Wim Verbeke, "Determinants of halal meat consumption in France", **British Food Journal**. 109, (5), 2007, 367-386.

CHOI, Youngtae, Religion, religiosity, and South Korean consumer switching behaviors. **Journal of Consumer Behaviour**. 9(3), 2010, pp. 157-171.

CHOI, Youngtae, Rahul KALE, & Jongkuk SHIN, "Religiosity and consumers' use of product information source among Korean consumers: an exploratory research", **International Journal of Consumer Studies**. 34, (1), 2010, pp. 61-68.

ÇOŞKUN, Ali, **Çok kültürlülük, Çoğulculuk ve İslam. Din Antropolojisi**. Ali Çoşkun (ed.). Kesit. İstanbul. 2014, ss. 177-216.

ÇUBUKÇUOĞLU, Mehmet Emre & Selçuk Burak HAŞILOĞLU, Dindarlık Olgusunun Satın alma Davranışı Faktörleri Üzerinde Etkisi. **Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi**. 4/ (1), 2012, ss. 1-18.

DELENER, Niyazi, "The Effects of Religious Factors on Perceived Risk in Durable Goods Purchase Decisions" **Journal of Consumer Marketing**, 7(3), 1990, pp. 27-38.

DELENER, Niyazi, "Religious contrasts in consumer decision behaviour patterns: their dimensions and marketing implications", **European Journal of Marketing**. 28, (5), 1994, pp. 36-53.

DURŞUN, İnci, Ümit ALNIAÇIK & Ebru TÜMER KABADAYI, "Tüketici Karar Verme Tarzları Ölçeği: Yapısı ve Boyutları" **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi**, 9(19), (2013), ss. 293-304.

EL-BASSIOUNY, Noha, "The one billion plus marginalization: toward a scholarly understanding of Islamic consumers", **Journal of Business Research**. 67, (2), 2014, pp. 42-49.

ENGEL, James, " Psychographic research in a cross cultural non product setting." **Advances in Consumer Research**, 3(1). 1976, pp. 98-101.

ESER, Hamza Bahadır, "Dinin Siyasi Davranışlar Üzerindeki Etkisi: Antalya Örnek Olay Araştırması" **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. 14/3, 2012, ss. 97-136.

ESSOO, Nittin and Sally DIBB, "Religious influences on shopping behaviour: an exploratory study", **Journal of Marketing Management**, Vol. 20, 2004, pp. 683-712.

HAMİDOĞULLARI, Beşir, **İktisadî Sistemlerin Temelleri**. Risale Yayınları, İstanbul. 1988.

HIRSCHMAN, C. Elizabeth, "Religious Affiliation And Consumption Processes: An Initial Paradigm" **Research in Marketing**, (6), 1983, pp. 131-170.

İZBERK, E. Bilgin, "Infidel Brands: Unveiling Alternative Meanings of Global Brands at The Nexus of Globalization, Consumer Culture, And Islamism" **Journal of Consumer Research**, 39(4), 2012, pp. 663-687.

KHRAIM, Hamza, "Measuring Religiosity in Consumer Research From Islamic Perspective", **International Journal of Marketing Studies**. 2, (2), 2010, pp. 166-179.

FAM Kim Shyan, David S. WALLER, and B. Zafer ERDOĞAN, "The influence of religion on attitudes towards the advertising of controversial products", **European Journal of Marketing**, 38, 5(6), 2004, pp. 537-555.

KÖROĞLU, Zehra, **Tüketim Kültürü ve Din**. Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, Gümüşhane, 2012.

LADA, Suddin, Geoffrey Harvey TANAKINJAL, and Hanudin AMIN, "Predicting intention to choose halal products using theory of reasoned action", **International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management**, 2,(1), 2008, pp. 66-76.

MCDANIEL W. Stephen & John J. BURNETT, "Consumer Religiosity and Retail Store Evaluative Criteria", **Journal of the Academy of Marketing Science**. 18, (2), 1990, pp. 101-112.

MOKHLIS, Safiek, "The effect of religiosity on shopping orientation: an exploratory study in Malaysia", **Journal of American Academy of Business**. 9, (1) , 2006, pp. 64-74.

OSKAY, Ünsal, **19. Yüzyıldan Günümüze Kitle İletişimin Kültürel İşlevleri. Kurumsal Bir Yaklaşım**. AÜ SBF Yay, Ankara, 1983.

ÖKTEM, Niyazi, **Laiklik Din ve Alevilik Yazıları**. Der Yayınları. İstanbul, 1995.

RITZER, George, **Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek**, (çev. Şen Süer Kaya), İstanbul. Ayrıntı Yayınları. 2000.

SCHIFFMAN, G. Leon and Leslie Lazar KANUK, **Consumer Behavior**, Pearson Education, Harlow. 2009.

SHAARI, Jamal Abdul Nassir, and N. S. Mohd ARIFIN, "Dimension of Halal Purchase Intention: A Preliminary Study, **International Review of Business Research Papers**. 6, (4), 2010, pp. 444-456.

SOMBART, Werner, **Kapitalizm ve Yahudiler**, (çev. Sabri Gürses) (2.Baskı). İstanbul: İleri Yayınları.2005.

SOUIDEN, Nizar, and Yosr JABEUR, "The impact of Islamic Beliefs on Consumers' Attitudes And Purchase Intentions of Life Insurance" **International Journal of Bank Marketing**. 33, (4), 2015, pp. 423-441.

WILKES, Robert E., John J. BURNETT, and Roy D. HOWELL, "On the meaning and measurement of religiosity in consumer research." **Journal of the Academy of Marketing Science**, 14 (1), 1986, pp. 47-56.

YANIKLAR, Cengiz, **Tüketimin Sosyolojisi**. Birey Yayıncılık, İstanbul. 2006.

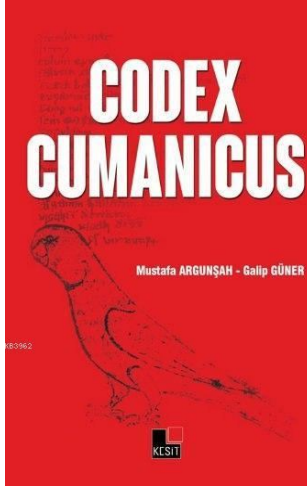
Summary

The developments in communication technologies and the effects of globalization and consumer behavior are rapidly changing and developing. Recent studies have shown that religious values directly affect daily consumption habits. In particular, companies are focused on creating brands that put religious values at the forefront. This study is an important study in determining the religious dimension of the factors affecting customer satisfaction and loyalty in hypercarbia environment. When we look at the studies done in Turkey, it is seen that studies conducted in the nature of an area survey as a hypothesis. That is why the basic reason is that there is not much work on the field. This work will then form the basis for the hypotheses to be made.

Within the scope of the study, regression tests were conducted to determine the extent of the effect between consumer decision-making styles and religiousness. In this context, our work is separated from the work done in Turkey, and the literature adds a new perspective. As a result of the statistical analyzes made, the level of the effect of religiousness on consumption behavior is discussed. As a result, significant relationships between religion and consumer behavior were identified.

KİTAP İNCELEMESİ – 1

Hazırlayan: Hayrullah KAHYA*

CODEX CUMANICUS

Yazarlar:

Mustafa ARGUNŞAH, Galip GÜNER

Codex Cumanicus

İstanbul: Kesit Yayınları,

2015, 1080 s.

ISBN: 9786059100595

Bizans kaynaklarında Koman/Kuman, Müslüman kaynaklarında Kıpçak/Kıfçak denilen Kıpçak Türklerinin asıl vatanı Deşt-i Kıpçak denilen Karadeniz'in kuzeyinde bozkırlardır. Burada güçlü bir devlet kuramayan Kıpçaklar Mısır ve Suriye'de Memlükler devletini kurmuşlar ve kendi dilleri ile yazmış oldukları eserlerin hemen hepsini bu coğrafyada meydana getirmişlerdir. Deşt-i Kıpçak bölgesinde yalnızca *Codex Cumanicus* ve Ermeni Kıpçakçası metinleri yazılmıştır.

Codex Cumanicus, "Kuman Kitabı" anlamına gelir ve bir çeşit sözlüktür. Latin alfabesinin Gotik harfleriyle yazılmış Orta Türkçe dönemine ait tek eserdir. Bu niteliği onun en önemli özelliklerinden biridir. Çünkü böylece eser, Arap harflerinin Türkçenin yazımında yetersiz kaldığı dilsel sorunların çözümüne katkı sağlayabilmektedir.

Codex Cumanicus birisi İtalyan, diğeri Alman bölümü olmak üzere iki ayrı defterin birleşmesinden oluşan bir metindir. Tek nüshası Venedik'tedir. 13. yüzyılın sonunda yazıldığı tahmin edilmektedir.

Codex Cumanicus üzerindeki bilimsel çalışmalar 19. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren başlamıştır. Günümüze kadar üzerinde yüzlerce bilimsel

Kitap İncelemesi (Book Review)

* Yrd. Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, E-posta:

hayrullahkahya@hotmail.com [ORCID ID](https://orcid.org/0000-0002-1192-6453) <http://orcid.org/0000-0002-1192-6453>

çalışma yapılmıştır. Eser, tam metin olarak ilk olarak 1880 yılında C. G. Kuun tarafından yayımlanmıştır. Bu yayından sonra eserin ikinci kez tam olarak yayını elimizdeki yayın ile Mustafa Argunşah ve Galip Güner tarafından 2015 yılında yapılmıştır.

Argunşah ve Güner, kitabın giriş bölümünden önce yaptıkları çalışma hakkında kısa bilgi vermişlerdir. Eserin “Giriş” bölümünde *Codex Cumanis*’un nüshaları, yazılış tarihi, yazıldığı yer, yazarı, amacı, bölümleri ve eser üzerinde yapılan çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmanın “*Codex Cumanicus*’un Dil Özellikleri” başlıklı bölümünde eserin yazım özellikleri (ünlülerin yazımı, ünsüzlerin yazımı), ses bilgisi (ünlü uyumları, ünlü değişmeleri, ünlü yuvarlaklaşması, ünlü daralması, ünlü genişlemesi, ünlü düzleşmesi, ünlü türemesi, ünlü düşmesi, ünsüz değişmeleri, ünsüz düşmesi, kelime başında ünsüz türemesi, ünsüz göçüşmesi) ve şekil bilgisi (türetme ekleri, çekim ekleri, soru eki, zamirler, sıfatlar, zarflar, edatlar, ünlemler, birleşik fiiller, fiilimsiler) üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulmuştur.

Codex Cumanicus’un birinci defteri İtalyanlar bölümü olarak bilinir. Burada Latince bir giriş, alfabetik ve üç sütun hâlinde Latince, Farsça ve Kumanca kelime listeleri vardır. Elimizdeki çalışmada “*Codex Cumanicus I Metin*” başlıklı bölüm eserin söz konusu birinci bölümünün okunuşunu içermektedir. Yazarlar, bu bölümü dört sütuna ayırmış, üçüncü sütunda metnin çeviri yazısını, dördüncü sütunda ise özgün biçimini göstermişlerdir. Metne sonradan eklendiği anlaşılan kelimeleri ise italik olarak yazmışlardır.

Codex Cumanicus’un ikinci bölümü ise Almanlar bölümüdür. Bu bölümde Almanca-Kumanca bir sözlük ile Kuman gramerine ilişkin bilgiler vardır. Bölümün sonunda Kumanca bilmeceler de bulunmaktadır. Elimizdeki çalışmanın “*Codex Cumanicus II Metin*” başlıklı bölümü söz konusu ikinci deftere aittir. Çalışmanın bu bölümünde metnin özgün biçimi ve çeviri yazısı alt alta verilmiştir. “*Codex Cumanicus II Metin – Çeviri*” başlıklı bölümde ise ikinci defterin çeviri yazısı yorumlanarak yeniden ele alınmıştır. Bu bölümdeki metinler geniş kitlelerin de kullanabilmesi amacıyla konularına göre ayrılmış, paragraf ve metin düzenlemesi yapılmış ve noktalama işaretleri konulmuştur. Metnin kenarındaki kelimeler “Sözler” başlığı ile bu bölüme eklenmiştir. Metinlerin Türkiye Türkçesindeki karşılıkları da verilmiştir. “*Codex Cumanicus I Dizin*” ve “*Codex Cumanicus II Dizin*” başlıkları altında her iki defterde geçen tüm kelimelerin dizinleri ayrı ayrı yapılmıştır. Dizinde kelimelerin anlam farklarına, kelimelerin -varsa- Latince, Farsça ve Almanca karşılıklarına da yer verilmiş, kelimelerin hangi sayfa ve satırlarda kaç kez geçtiği de gösterilmiştir. Kelimeler, eğer cümle içinde geçiyorsa dizinde bu cümlelere de yer verilmiştir. Çalışmada yararlanılan kaynaklar “Kaynakça” bölümünde belirtilmiştir. Çalışmanın sonunda *Codex Cumanicus*’un bilgisayar programları yardımıyla daha okunaklı hale getirilmiş tıpkıbasımı bulunmaktadır.

Kitap İncelemesi – 1:
Codex Cumanicus

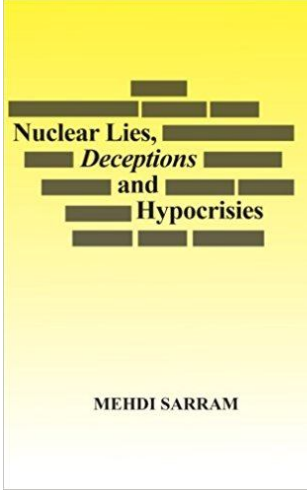
1880 yılından sonra ilk kez bütün metin halinde yayımlanan *Codex Cumanicus*'un Türkçe olarak yayınlanması öncelikle Türk dünyası açısından bir kıvanç kaynağıdır. Yazarların titiz, uzun ve yorucu bir çalışma ile ortaya koydukları bu eserin Türklük bilimine yeni bir kaynak kazandırdığını belirtiriz.

Sayfa/Page | 203

IGU J. Soc. Sci.,
4 (2), 2017,
pp. 201-203.

KİTAP İNCELEMESİ – 2

Hazırlayan: Kahraman SÜVARI*

NUCLEAR LIES, DECEPTIONS AND HYPOCRISIES (NÜKLEER YALANLAR, ALDATMACALAR VE RİYAKÂRLIKLAR)

Yazar: Mehdi SARRAM

Nuclear Lies, Deceptions and Hypocrisies,

California: GM Books,

2015, 492 s. (e-kitap),

ISBN: 9781382238252

Günümüzde geliştirilen en güçlü silahlar tahrip gücü son derece yüksek ve kullanıldığında kitlesel bir yıkıma yol açan nükleer silahlardır. Bu tür silahlara sahip olan ya da sahip olduğu düşünülen devletler, özellikle kendilerine tehdit olarak gördükleri devletlerin bu tür silahları ya da bu tür silahları üretmek amacıyla kullanabilecekleri nükleer teknolojiyi elde etmelerini önlemek için çeşitli politikalar izlemektedirler. Bu politikaların kimi zaman uluslararası hukuk ve normlar dışında uygulandığı görülmektedir. Buna karşılık, bu tür uygulamalara maruz kalan ve nükleer teknolojiyi sivil ya da askeri amaçlı kullanmak için elde etmek isteyen devletler de bu tür baskılardan kurtulmanın yollarını aramaktadırlar. İran doğumlu Amerikalı nükleer enerji uzmanı Mehdi Sarram, bu kitabında, nükleer enerjinin kullanımı konusunda devletler arasındaki bu mücadeleyi nükleer programa sahip Irak, Suriye, İsrail, İran, Pakistan, Hindistan ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) üzerinden incelemiştir. Kitapta, özellikle nükleer silah ve teknolojiye sahip iki ülke olan Amerika Birleşik Devletleri ve İsrail'in kendi çıkarlarına uymayan devletlerin bu tür teknolojiyi elde etmelerini yalan ve yanıltıcı politikalar ile nasıl engelledikleri üzerinde durulmuştur.

Kitap İncelemesi (Book Review)

* Ar. Gör., Yıldız Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul, Türkiye, E-posta:

kahramansuvari@hotmail.com [ORCID ID http://orcid.org/0000-0002-8137-9010](http://orcid.org/0000-0002-8137-9010)

1979 İslam Devriminden önce İran nükleer programının önemli kademelerinde çalışmış ve aynı zamanda 1980'lerin başında Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'nda görev yapmış olan Mehdi Sarram, nükleer enerji kariyerine 1982'den itibaren yerleştiği Amerika Birleşik Devletleri'nde devam etmiştir. Sarram'ın, kitabında, konu ile ilgili yararlandığı birincil kaynakların yanında kendi tecrübelerinden de söz etmesi kitabın içeriğini zenginleştirmiştir.

Kitap, önsöz ve sonuç bölümü haricinde her bir ülkedeki nükleer meseleler ile ilgili gelişmelere ilişkin değerlendirmenin ayrı bölümlerde incelendiği yedi bölümden oluşmuştur. Irak başlıklı birinci bölümde, özellikle İsrail'in 1981 yılında Irak'ın Fransa ile yaptığı antlaşma bağlamında inşa ettiği Tammuz-1 (Osirak) adlı nükleer santralini bombalamaya yönelik gerçekleştirmiş olduğu askeri saldırısı, saldırının Irak nükleer programı üzerindeki etkisi ve uluslararası toplumun bu saldırıya vermiş olduğu tepki incelenmiştir. Sarram, İsrail'in Irak'a yönelik yapmış olduğu askeri saldırının uluslararası hukuka uymayan ve uluslararası nükleer silahsızlanma rejiminin güvenilirliğine zarar veren bir eylem olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca, İsrail tarafından saldırıdan önce de Irak'ın nükleer programını durdurmaya yönelik suikast, bombalama gibi bir takım örtülü operasyonlar gerçekleştirildiği de belirtilmiştir. Saldırıdan sonra Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi nezdinde İsrail'i kınayan bir karar çıkmış olsa da, Sarram, uluslararası toplumun bu saldırıya karşı ciddi anlamda bir tepki göstermediğini ve göstermediği için de İsrail'in benzer bir saldırıyı daha sonra başka bir ülkeye yönelik gerçekleştirdiğini belirtmiştir. Bununla birlikte, yapılan bu hava saldırısının Irak'ın nükleer programına ciddi oranda zarar verdiğini belirten Sarram, İsrail'in saldırıyı uluslararası toplum nezdinde haklı çıkarmak için Irak'ın nükleer faaliyetleri ile ilgili öne sürdüğü bir takım gerekçelerin de asılsız olduğunu ileri sürmüştür. Irak'ın Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'na taraf olduğuna ve nükleer tesislerinin Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (UAEK)'nun denetimine tabi olduğuna değinen Sarram, Irak'ın İsrail'in iddia ettiği gibi nükleer silah geliştirmek amacıyla olduğu düşünülse bile söz konusu nükleer santralin bu amaca uygun olmadığını, bu niyetinin Fransız yetkililer ve UAEK denetçileri tarafından fark edileceğini belirtmiştir. Ancak, Sarram'ın o dönemde Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'nın Fransa tarafından onaylanmamış olduğunu belirtmemesi bu bölüme ilişkin bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Birinci bölümde, ayrıca, kitabın bütün bölümlerinde değinilecek olan Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması ile ilgili genel bir bilgi verilmesinin yanında Irak'ın nükleer programının kısa bir tarihçesi ve nükleer tesislerinin durumu hakkında bir değerlendirmenin de okura sunulduğu görülmektedir.

Suriye adlı ikinci bölümde Sarram'ın Suriye'nin nükleer programını incelerken 1981 yılındaki saldırıya benzer şekilde İsrail'in 2007 yılında bu defa Suriye'nin nükleer programını durdurma amacıyla "önleyici saldırı"

konsepti altında Al Kibar tesisine yönelik gerçekleştirmiş olduğu bir başka hava saldırısını ön plana çıkardığı söylenebilir. İsrail'in söz konusu saldırıyı Amerika Birleşik Devletleri'nin bilgisi dâhilinde gerçekleştirdiğine değinen Sarram, Suriye'nin saldırıya maruz kalan binanın iddia edildiği gibi nükleer bir tesis olduğunu hiçbir zaman kabul etmediğini ancak diğer taraftan Şam yönetiminin saldırıdan sonra denetim yapmak isteyen UAEK ile de tam bir işbirliği içerisinde olmadığını belirtmiştir. Sarram, Suriye'nin niyeti ne olursa olsun İsrail tarafından gerçekleştirilen bu saldırının bir önceki saldırı gibi uluslararası hukuk ve normları çiğneyen bir eylem olarak değerlendirilmesi gerektiğini üzerinde durmuştur. Saldırı sonrası uluslararası toplumun tepkilerini 1981 yılındaki saldırı ile karşılaştıran Sarram, gerçekleştirilen bu saldırıdan sonra olaya sadece Güvenlik Konseyi'nin sessiz kalmadığını aynı zamanda yapılan bu saldırıya Arap ülkeleri ile birlikte Suriye'nin yakın müttefiki İran'ın da bir tepki göstermediğine değinmiştir. Ayrıca Sarram, İsrail'in bölgedeki nükleer tekel statüsünü korumak istemesi, İran'a mesaj göndermek ve bölgede caydırıcılığını güçlendirmek istemesi gibi faktörlerin İsrail'i bu saldırıyı gerçekleştirme nedenleri arasında olabileceğini belirtmiştir. Diğer taraftan, kitabın basım tarihi 2015 yılı olmasına rağmen konu ile ilgili 2014 yılında çıkarılan UAEK raporuna bölümde yer verilmemesi önemli bir eksiklik olarak değerlendirilebilir.

Sarram'ın kitapta nükleer enerji konusunda yalan ve yanıltıcı politikalara en fazla başvuran ülkelerden biri olarak değerlendirdiği İsrail, üçüncü bölümde ele alınmaktadır. Kitaptaki en kapsamlı ikinci bölüm olan İsrail adlı bu bölümde, Sarram, öncelikle nükleer silah kapasitesine sahip olmasına rağmen resmi olarak bunu açıklamayan ve bu konuda belirsizlik politikası izleyen İsrail'in nükleer programını nasıl oluşturduğunu, nükleer silah kapasitesini nasıl elde ettiğini anlatmaktadır. İsrail'in nükleer enerji konusunda Fransa ile yaptığı işbirliği neticesinde nükleer programının temeli olan Dimano reaktörünü geliştirdiğini belirten Sarram, dönemin İsrail başbakanı Ben Gurion'un nükleer teknolojinin barışçıl amaçla kullanılacağı konusunda Fransa Cumhurbaşkanı De Gaulle'e söz vermiş olmasına rağmen İsrail'in bu konuda yalan söylediğini ve nükleer silah elde etmek için gerekli altyapı çalışmalarına o dönemde yer verdiğini yazmaktadır. İsrail'in Eisenhower döneminden itibaren gelen Amerika Birleşik Devletleri Başkanlarına da yanıltıcı bilgiler verdiği Sammir tarafından dile getirilmiştir. Sammir, Nixon yönetiminin İsrail'in nükleer silaha sahip olduğunu ancak bu bilgiye rağmen İsrail yönetimine 1968 yılında imzaya açılan Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'nı imzalamasına yönelik baskı yapmayacağına karar verdiğine dikkat çekmektedir. Nitekim İsrail halen bu antlaşmaya taraf olmuş değildir. Ayrıca, Sammir, bu bölümde İsrail'in bölgedeki başka ülkelerin nükleer programlarını durdurmak ya da geciktirmek için yaptığı birtakım operasyonlara örnekler vermekte ve İsrail'e yönelik UAEK'nın ne tür kararlar aldığını karar sayıları ile yazmaktadır. Bazı önemli belgeler ile İsrail nükleer

tesisine ait olduğu belirtilen bazı fotoğraflara bölümde yer verilmesi Sarram'ın argümanlarını güçlendirdiği söylenebilir.

Sarram'ın kitabındaki en geniş bölüm olan İran adlı beşinci bölümde, İran'ın nükleer programı, 2015 yılında İran'ın P5+1 ile yaptığı nükleer antlaşma ve krize konu olan nükleer tesisler incelenmiştir. Şah döneminde başlayan İran nükleer programının gelişiminin devrimden önceki bölümünü anlatırken Sarram'ın özellikle kendi tecrübelerinden yararlandığı görülmüştür. O dönem, İran'ın nükleer çalışmaları içerisinde çeşitli kademelerde görev yapan Sarram, İran'ın nükleer programını Amerika Birleşik Devletleri'nin desteği ile barışçıl amaçla başlattığını belirtmiş ve devrimden sonra dahi nükleer silah elde etmeye yönelik bir niyetinin olmadığını ifade etmiştir. İran'ın P5+1 ile yaptığı nükleer antlaşmayı inceleyen Sarram, antlaşmanın son derece İran'ın aleyhine maddeler içerdiğini, bölgede kendisinden başka bir nükleer devlet İsrail'in bu antlaşmadan memnun olması gerektiğini yazmıştır. Örneğin, yapılan nükleer antlaşma gereği, İran'ın elinde bulundurabileceği zenginleştirilmiş uranyum yüzde 3,67'yi geçmeyecektir. Bu madde ile ilgili olarak, Sarram, İran'ın nükleer araştırma reaktörünün yakıt olarak yüzde 20'lik zenginleştirilmiş uranyuma ihtiyaç duyduğuna ve bu reaktörün de kanser hastaları için radyoaktif izotopları üretmesinden dolayı önemli bir tesis olduğuna değinmiştir. Ayrıca, yapılan bu antlaşmanın birçok maddesinin İran'ın da taraf olduğu Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması ile uyummadığını belirten Sarram, bu durumun İran'ın üzerinde yıllarca çalıştığı ve ciddi miktarda kaynak ayırdığı nükleer programına büyük oranda zarar verdiğini dile getirmiştir. İran'ın nükleer çalışmalarını askeri amaca yönelttiğine dair somut bir kanıt olmadığını ileri süren Sarram, buna rağmen Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin İran'a yönelik yaptırımlar uyguladığını ve bu yaptırımların İran'a insani ve ekonomik olarak ciddi zarar verdiğini belirtmiştir. Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'na taraf olan İran'ın UAEK'ya denetim konusunda daha geniş kapsamlı yetkiler veren Ek Protokolü imzaladığını ancak onaylamadığını vurgulayan Sarram, bu yüzden 2002 yılında nükleer krizin başlamasına sebep olan Natanz zenginleştirme tesisinin ortaya çıkmasının (diğer bir ifade ile bu inşaat halindeki bu zenginleştirme tesisinin varlığının UAEK'ya İran tarafından bildirilmemiş olmasının) Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşmasını ihlal etmediğini yazmıştır. Sarram'ın bölümde sorduğu İran'ın nükleer silah geliştirme niyetinde değilse neden UAEK ile çelişkili bir yol izliyor soruya tam bir cevap vermemesi ve ayrıca, İran'ın nükleer bomba üretmekten sadece 1-2 yıl geride olduğuna dair iddiaların olduğunu belirtmesine rağmen bu iddialara karşı böyle bir durumda İran'ın nükleer teknoloji bakımından ne safhada olduğuna ilişkin kendi argümanını ortaya koymaması bölümdeki önemli eksikliklerdir.

Kitabın beşinci ve altıncı bölümü sırasıyla Pakistan ve Hindistan adı altında okura sunulmaktadır. Bu bölümlerde Sarram, Pakistan ve Hindistan

devletlerinin nükleer çalışmalarını incelemiştir. Pakistan'ın nükleer silaha sahip olmasında oldukça etkili bir figür olan Pakistanlı metalurjist Abdul Qadir Khan'ın sadece Pakistan'ın değil Libya, İran gibi Ortadoğudaki başka ülkelerin nükleer programlarında da önemli etkisinin olduğu bölümde belirtilmiştir. Ayrıca, Khan'ın özellikle nükleer bomba yapımına ilişkin bilgileri Hollanda'dan konusu iki devletin hükümetlerinin niyetleri ile ilgili uluslararası kamuoyunu yanılttıklarını yazan Sarram, NYSÖ Antlaşmasına taraf olmayan bu devletlerin 1998 yılında çeşitli nükleer silah denemeleri gerçekleştirdiklerini ancak ABD'nin bu duruma yeterli tepki vermediğine değinmiştir. Sarram'ın dikkat çektiği önemli nokta, envanterinde yaklaşık olarak yüz civarı nükleer bomba olduğu düşünülen ve sahip olduğu nükleer teknoloji sayesinde her yıl belli bir miktar savaş başlığı da üretebilen Pakistan'ın istikrarsız siyasi yapısından dolayı, özellikle nükleer güvenlik açısından tehlikeli bir ülke olduğunu belirmesidir. Diğer taraftan Sarram, özellikle George W. Bush yönetimi altında Hindistan ile ABD arasında yapılan 123 antlaşması'nın uluslararası nükleer silahsızlanma çabalarına zarar verdiğini ifade etmiştir. Bu antlaşma ile ABD, NYSÖ Antlaşmasını imzalamayan Hindistan'a nükleer teknoloji transferi yapacağını beyan etmiştir. Bu antlaşma, nükleer silahların yayılmasını önlemek amacıyla kitabın önceki bölümlerinde görüldüğü gibi kimi devletlere baskı yapan ABD'nin bazı devletlere de "farklı" davrandığını göstermektedir.

Kitabın son bölümünü Amerika Birleşik Devletleri'nin nükleer politikalarına ayıran Sarram, bu bölümde ABD'nin uluslararası nükleer silahsızlanma rejimi içerisinde diğer ülkelerin nükleer çalışmalarına ne şekilde müdahil olduğuna söz konusu ülkeler bağlamında değinmiştir. Bu bölümde verilen bilgilerin, kitabın diğer bölümlerini destekler nitelikte olduğu söylenebilir. ABD'nin daha önce de bahsedilen İsrail'in Irak'a ve Suriye'ye yönelik gerçekleştirdiği bir takım hukuk dışı eylemlerine tepki vermediği belirtilmiştir. George W. Bush yönetiminin nükleer meselelere yaklaşımı eleştirilmiştir. Örneğin, bu dönemde Washington Yönetiminin Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'na taraf olan İran'a yönelik çeşitli yaptırımlar ile baskı yapıldığı belirtilirken söz konusu antlaşmaya taraf olmayan Hindistan'la ise nükleer işbirliği antlaşması yaptığının birkez daha vurgulandığı görülmektedir. Diğer taraftan, ABD medyasından bazı yayın organlarının ve bir takım düşünce kuruluşlarının nükleer meseleler konusunda (özellikle İran nükleer programı üzerine) kamuoyuna yanlış bilgi verdiği belirtilmiştir. Kitabın diğer bölümlerinde ilgili ülkelerin nükleer çalışmalarına kronolojik olarak değinirken bu bölümde ABD'nin nükleer çalışmalarına değinilmediği görülmüştür.

Kitabın bütünü ele alındığında, yedi ülkeye ilişkin nükleer çalışmaları değerlendiren Sarram'ın ABD ve İsrail'in nükleer politikalarında hukuk dışı faaliyetlerde bulunduğunu vurgularken aynı hassasiyeti nükleer programı olan çalışmadaki diğer ülkelere göstermediği görülmüştür. Bununla birlikte, konuya ilişkin değerlendirmesini okura yansıtırken Sarram'ın kimi zaman

birincil tekil şahıs, kimi zaman üçüncü tekil şahıs üzerinden değerlendirme yapması, sayfa düzeninin özenli yapılmamış olması ve ayrıca metin içerisinde bazı kelimelerin hatalı olarak yer alması kitabın genel anlamda şekilsel olarak önemli eksiklikleri arasında değerlendirilebilir. Sonuç olarak, Sarram'ın bu eserinin, devletler arasındaki nükleer güç mücadelesini şeffaf ve anlaşılır bir şekilde ele alması literatüre önemli katkı sağlamıştır.

YAYIN İLKELERİ ve YAZIM KURALLARI

BİRİNCİ BÖLÜM

Amaç, Kapsam, İçerik ve Tanımlar

Tanımlar:

Dergi: İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ni,

Derginin Sahibi: Üniversite kurucu vakfı adına İstanbul Gelişim Üniversitesi Rektörünü,

Yayın Kurulu: İİSBF Dekanlığı tarafından belirlenen, Sosyal ve Beşeri Bilimler alanında görev yapan, alanında bilimsel çalışmalarıyla öne çıkan ve dergide görev alan öğretim üyelerini,

Hakem Kurulu: Alanında uzmanlaşmış, yayın kurulu tarafından en az beş farklı üniversiteden seçilmiş öğretim üyelerini,

Editör: İstanbul Gelişim Üniversitesi İİSBF Dekanlığı tarafından görevlendirecek öğretim üye ve/veya öğretim üyelerini,

Editör Yardımcıları: İİSBF Dekanlığı tarafından ilgili bölümlerden belirlenen öğretim üyelerini,

Yazı Kurulu: Editör tarafından belirlenen öğretim elemanlarını ve öğrencileri ifade etmektedir.

Amaç ve Kapsam:

1. Amaç, İstanbul Gelişim Üniversitesi İİSBF bünyesinde yer alacak olan Sosyal Bilimler Dergisi'nin (İGÜSBD) yayınına ilişkin esasları düzenlemektir.

2. Derginin amacı İktisadi ve İdari Bilimler, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler vb. beşeri bilimler bünyesindeki farklı disiplinlerden ortak bir akademik platform oluşturmaktır. Bununla birlikte dergide kitap tanıtımı ve incelemesine de yer verebilmektir.

3. Dergide, İktisadi ve İdari Bilimler, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, Hukuk, Sanat Tarihi, Arkeoloji, İletişim Bilimleri, Dil Bilimi, Güzel Sanatlar, Tarih, Sosyoloji, Psikoloji, Türk Dili ve Edebiyatı, Felsefe, Coğrafya, Güvenlik ve Eğitim Bilimleri alanlarındaki bilimsel yazılar yayımlanır.

4. Dergi, yılda iki kez (Nisan ve Ekim aylarında) yayımlanır.

5. Dergi uluslararası hakemli bir dergidir.

İçerik:

Dergiye gönderilen yazılar;

1. Alana özgü uygun araştırma, yöntem ve modeller kullanılarak hazırlanmış ve alana bir katkıda bulunabilme niteliğe sahip olmalıdır.

2. Daha önce yayınlanmış bir yazıyı değerlendiren, eleştiren, bu konuda yeni ve dikkate değer görüşleri ortaya koyan araştırma veya inceleme özelliği taşımalıdır.

3. Dergide, bir kavramın ya da teorinin tartışıldığı, eleştirildiği ya da açıklandığı türden araştırma, biyografi ve derleme makalelere, bilimsel alana katkı niteliğindeki çevirilere yer verilebilir.

4. Dergi yayım esaslarına uygun yazım ilkeleri ve formatında olmalıdır.

5. Yukarıda sıralananların yanı sıra dergide kitap tanıtımlarına ve/veya incelemelerine de yer verilebilir.

İKİNCİ BÖLÜM Görevler

Derginin işleyişini sağlayan kurullar:

1. Yayın Kurulu'nun Görevleri:

a. Olağandışı durumlar hariç yılda iki kere toplanır.

b. Yayın Kurulu, dergiye gönderilen yazıları, biçim ve alan uygunluğu açısından inceleyerek, akademik camiada yazının uzmanlarını (tezler, yayınlar ve uzmanlık sahasını esas alarak) tespit eder, uygun hakem değerlendirmesine sunulmasını sağlar.

c. Hakem değerlendirmelerine göre, makalenin yayınlanıp yayımlanmayacağına karar vererek, hakemden kabul alan makalelerin yayın sıralamasını yapar.

ç. Özel sayı çıkarılmasına salt çoğunlukla karar verir.

2. Hakem Kurulu:

Hakemler, gönderilen yazıları yöntem, içerik ve özgünlük açısından inceleyerek, yayına uygun olup olmadığına karar verir. Makalelerin konusuna göre her sayıda değişiklik gösterebilir.

3. Editör:

a. Yayın Kurulu üyeleri arasındaki koordinasyonu sağlar.

b. Dergiye gelen yazıların ön değerlendirmesini yapabilmek için özel dönemler hariç Yayın Kurulu'nu yılda iki kez toplantıya çağırır.

c. Yayın Kurulu adına editöryal sorumluluk alır.

ç. Göreviyle ilgili olağandışı durumlarda, çalışmaların aksamaması için yardımcılarından birini yetkilendirir.

4. Editör Yardımcıları:

Yayın Kurulu üyeleri arasındaki koordinasyonun sağlanması, yazıların hakem sürecinin takip edilmesi, hakemlerin raporlarının değerlendirilmesi konularında editöre yardımcı olur.

5. Yazı Kurulu:

a. Teknik konularda ve yazıların takibinde editöre yardımcı olur.

b. Dergiye gönderilen yazıların düzeltmelerini yapar ve dergiyi basıma hazır hale getirir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM Değerlendirme

1. Dergi Yayın Kurulu tarafından biçim ve alanlar açısından uygun bulunan yazılar değerlendirme yapılması için konunun uzmanı iki hakeme gönderilir. Hakem değerlendirmelerinin ikisi de olumlu ise çalışma yayına kabul edilir. Biri olumlu, diğeri olumsuz ise makale üçüncü bir hakeme gönderilir. Yayınlanması için düzeltilmesine karar verilen yazıların, yazarları tarafından en geç (posta süresi dâhil) 20 gün içerisinde teslim edilmesi gereklidir. Düzeltilmiş metin, Dergi Yayın Kurulu'nun gerek gördüğü durumlarda, değişiklikleri isteyen hakemlere tekrar gönderilir.

2. Gönderilen yazılar iki alan uzmanının "yayımlanabilir" onayından sonra, Yayın Kurulu'nun son kararı ile yayımlanır. Yazarlar, hakem ve Yayın Kurulunun eleştiri, değerlendirme ve düzeltmelerini dikkate almak durumundadır. Katılmadığı hususlar olması durumunda, yazar bunları gerekçeleri ile ayrı bir sayfada bildirme hakkına sahiptir.

3. Hakem oluru alan makaleler, Yayın Kurulu tarafından derginin konu içeriği esas olmak üzere, hakem raporlarının tamamlanma tarihlerine göre sıraya konarak yayımlanır.

4. Dergiye gönderilen yazılar yayımlansın veya yayımlanmasın iade edilmez.

5. Kabul edilmeyen makalelerin yazarlarına e-posta yoluyla bilgi verilir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM Kurallar

Dergide yer alacak makaleler, aşağıdaki maddelerde yer alan kuralları taşıyor olmalıdır:

1. Dergi, "Uluslararası Hakemli Dergi" statüsüne uygun, Nisan ve Ekim aylarında olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanmaktadır. Gerekli hallerde Yayın Kurulu'nun salt çoğunluğuyla Özel Sayı olarak da yayımlanabilir.

2. Dergiye gönderilen makaleler daha önce başka bir yerde yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.

3. Dergiye yayımlanmak için gönderilen yazılar:

a. **Özgün Araştırma Makalesi:** Bilime yenilik getiren, daha önceki tezleri çürüten veya yeni bir bakış açısı getiren, yeni belgeler ortaya koyan çalışma,

b. **Derleme Makale:** Tartışmalı veya muğlak halde olan bir konuda, bütün bibliyografyayı tenkit ederek bir sonuca bağlayan çalışma,

c. **Kitap tanıtımı:** Dergi, kendi yayım alanlarıyla ilgili güncel ve yeni yayımlanmış kitapların tanıtımına ilişkin çalışma,

ç. **Kitap İncelemesi:** Dergi, kendi yayım alanlarıyla ilgili güncel ve yeni yayımlanmış kitapların incelemesine yönelik çalışmalara açıktır.

d. Tüm eserlerin yayımlanıp, yayımlanmayacağına yayın kurulu karar verecektir.

4. Dergide yayınlanan yazıların, telif hakkı dergiye aittir. Yazar, dergide yayımlanmasına onay verilen yazısının her türlü telif hakkını devretmiş olduğunu kabul eder. Yazı kurulu, telif hakkı karşılığında yazarlarına beş adet dergi gönderir. Yayınlanmış yazının başka bir yayımda tekrar yayımlanması derginin iznine bağlıdır.

5. Dergiye gönderilen tercüme edilmiş yazılar için, yazının sahibinin yayın izni ve metnin orijinali gereklidir. Ayrıca tercüme çalışmaları da telif çalışmaları gibi hakem onayına gönderilir.

6. Dergide yayımlanan makalelerdeki görüşler, yazarlarının şahsi görüşleri olup; İstanbul Gelişim Üniversitesi'nin ve dergi kurullarının resmi görüşleri niteliğini taşımaz.

7. Yazardan düzeltme istenmesi durumunda, düzeltinin en geç 20 gün içinde yapılarak, Yayın Kurulu'na ulaştırılması gerekmektedir.

8. Yazarlar unvanlarını, görev yaptıkları kurumları, haberleşme adresleri ile telefon numaralarını ve elektronik posta adreslerini mutlaka bildirmelidir.

9. Yayımlanacak makalelerde esasa ilişkin olmayan düzeltmeler Yazı Kurulunca yapılabilir.

10. Dergiye gönderilen makaleler intihal tarama aracı ile de incelenir.

Yazım Kurallarına İlişkin Esaslar:

1. Dergide, derginin içeriğiyle ilgili özgün ve bilimsel nitelik taşıyan tüm makalelere, hakem heyetinin değerlendirmeleri neticesinde yer verilmektedir

2. Yazım dili Türkçe, İngilizce, Fransızca, Almanca ve Rusça'dır. Yazım ve noktalama ile kısaltmalarda Türk Dil Kurumu İmlâ Kılavuzunun en son baskısı esas alınır. Gönderilen yazılar dil ve anlatım açısından bilimsel ölçülere uygun, açık ve anlaşılır olmalıdır.

3. Yayımlanmak üzere gönderilen yazılar, istisnai durumlar dışında özet ve kaynakça dâhil yaklaşık 8.000 kelimedenden fazla olmamalıdır.

4. Makalenin ana bölümlerinde yazı karakteri Cambria, 11 punto, dipnotlar 10 punto yazılmalıdır.

5. Yazar adı, sağ köşeye, italik koyu, 11 punto olarak yazılmalı; unvanı, görev yeri ve elektronik posta adresi dipnotta (*) işareti ile 10 punto yazılarak belirtilmelidir. Diğer açıklamalar için yapılan dipnotlar metin içinde ve sayfa altında numaralandırılarak verilmelidir.

6. Makalenin başlangıç kısmına (150 kelimeyi geçmeyecek şekilde), Türkçe ve İngilizce makalelerde Türkçe ve İngilizce öz (abstract); diğer dillerdeki makalelerde ise özgün dil dışında İngilizce ve Türkçe öz ile beş adet anahtar kelime yazılmalıdır. Makalenin sonuna, 750 kelimeyi geçmeyecek şekilde, Türkçe makalelerde İngilizce, İngilizce makalelerde Türkçe özet (summary) eklenecektir. Diğer dillerdeki makalelerde de Türkçe ve İngilizce özet ayrı ayrı metne eklenmelidir.

7. Şekil, resim, grafik ve tablolar numaralandırılmalıdır. Şekil, resim ve grafik adları altında; tablo adı tablonun üzerinde yer almalıdır. Şekil, resim, grafik ve tablo içerisindeki yazı ve rakamlar 8 punto yazılmalıdır.

8. Yazı içinde kullanılan grafikler WINDOWS ortamında açılacak bir grafik formatında, fotoğraflar da JPG formatında ve 300 piksel çözünürlüğünde gönderilmelidir. Dergiye gönderilen yazı ve grafiklerin (resim, tablo, ekler vs.) dijital kayıtları bir CD ile gönderilmelidir. Makalenin konusuyla ilgili belge ve fotoğrafların orijinalleri veya baskıya uygun nitelikte olanları seçilmelidir. Fotoğraf altına ve şekil kenarına yazar adı belirtilmelidir.

9. Dilbilgisi ve anlatım yönünden yüksek oranda hata içeren makaleler değerlendirilmeye alınmayacaktır.

10. Latin alfabesi kullanılan dillerde isim orijinal haliyle verilmelidir. Diğer dillerde yazılan isimler ise İngilizce veya Türkçe transliterasyonu ile kullanılmalıdır.

11. Makaleler, ULAKBİM DergiPark sistemine yüklenmelidir (Adres: <http://dergipark.gov.tr/igusbd>). Gönderim sırasında "İGÜSBİD Etik Beyan ve Telif Devir Formu" da mutlaka doldurulup sisteme yüklenmelidir. Zorunlu hallerde, bilgisayar ortamında Microsoft Word sürümlerinde bir CD'ye kayıt edilerek posta yoluyla veya elektronik posta yoluyla igusbd@gelisim.edu.tr adresine gönderilebilir.

Sayfa Düzenine İlişkin Esaslar:

1. Paragraf yazısı, ilk satır 1 cm, paragraflar arası önceki 3 nk, sonra 3 nk, iki yana dayalı, satır aralığı bir buçuk olmalıdır.
2. Sayfa düzeni normal, sayfa yapısı üstten 2,5 cm, alttan 2,5 cm, sol 4 cm, sağ 2,5 cm, cilt payı 0, üst bilgi 1.25 cm. alt bilgi 2,5 cm olmalıdır.
3. Metin içindeki başlıklar 1 cm içeride olmalıdır.
4. Sayfa numaraları alt ortada verilmelidir.

Metin İçinde Referans ve Göndermelerin Yazımına İlişkin Esaslar:

1. Göndermeler (referanslar), sayfa altında numaralandırılarak verilecektir.
2. Dipnotlarda yayın adları (Kitaplarda kitap adı, makalelerde dergi adı) italik yazılacak, atıflarda alıntı yapılan sayfa numarası mutlaka belirtilecektir.
3. Aynı kaynağa yapılan atıflarda kitaplar için, a.g.e., makaleler için a.g.m., tezler için a.g.t., raporlar için a.g.r. aynı sayfa için aynı yer kısaltmaları italik olarak kullanılmalıdır.
4. Dipnot yazımında uyulacak kurallar aşağıda, "Dipnot Yazım Kuralları" başlığı altında, detaylı bir şekilde verilmekte olup; yazarların bu düzene uymaları gerekmektedir.

Dipnot Yazım Kuralları

a-Tek yazarlı kitap ya da makale

i-Kitap:

Çağrı Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*, Ankara, İmge Kitabevi, 2001, s. 55.

ii-Makale:

Gökhan Çetinsaya, "Essential Friends and Natural Enemies: The Historic Roots of Turkish-Iranian Relations", *Middle East Review of International Affairs*, Cilt 7, No 3, 2003, s. 116-132.

b-İki yazarlı kitap ya da makale

i-Kitap:

Gülten Kazgan ve Natalya Ulçenko, *Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya*, İstanbul, Bilgi, 2003, s. 32.

ii-Makale:

Thomas G. Mahnken ve James R. FitzSimonds, "Revolutionary Ambivalence: Understanding Officer Attitudes Toward Transformation", *International Security*, Cilt 28, No 2, 2003, s. 122-135.

c-Üçten fazla yazarlı kitap ya da makale

i-Kitap:

Mehmet Gönlübol...[ve öte.], *Olaylarla Türk Dış Politikası, 1919-1995*, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1996, s. 129.

ii-Makale:

David Dranove...[et al.], "Is More Information Better? The Effects of "Report Cards" on Health Care Providers", *Journal of Political Economy*, Cilt 11, No 3, 2003, s. 25.

d- Kitapta makale

Joseph Turow, "A Mass Communication Perspective on Entertainment Industries", James Curan ve Michael Gurevitch (der.), *Mass Media and Society*, Londra, Edward Arnold, 1991, s. 160-167.

e- Çeviri kitap

Meltem Müftüler Baç, *Türkiye ve AB: Soğuk Savaş Sonrası İlişkiler*, çev. Simten Coşar, İstanbul, Alfa, 2001, s. 41.

f- Gazete Yazısı

Hasan Cemal, "Fiyasko ve Çıkış Yolu", *Milliyet*, 18 Aralık 2003, s. 7.

Yazarı belli olmayan gazete yazıları:

"Başbakan Washington Yolcusu", *Cumhuriyet*, 22 Aralık 2003, s. 8.

g- Yazarı belli olmayan resmi ya da özel yayınlar, raporlar vb.

Enerji Teknolojileri Politikası Çalışma Grubu Raporu, Ankara, TÜBİTAK, Mayıs 1998, s. 35.

h- Arşiv belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Başbakanlık Hususi Kalem, 33218, 10 Aralık 1943.

i- İnternet'ten alınan kaynaklar

Mustafa Aydın, "ABD Dünyadan Ne İstiyor", 23 Mart 2003, <http://www.haberaliz.com/detay.php?detayid=325> (Erişim Tarihi 19 Aralık 2003), s. 1.

j- Söyleşi

İlber Ortaylı, Ankara, 10 Ekim 2003, kişisel görüşme.

k- Yüksek Lisans-Doktora Tezleri

Mustafa Pulat, *Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası: Türkiye'nin Avrupa Savunmasındaki Geleceği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002, s. 10.

Kaynakça Yazımında Uyulacak Esaslar:

1. Atıfta bulunulan kaynağın tam kimliği verilecektir. Atıfta bulunulmamış eserler kaynakçada gösterilemez.
2. Kitaplar, makaleler, raporlar, gazeteler, arşiv belgeleri vd. ayrı ayrı kendi içinde alfabetik sıra ile verilecektir.
3. Kaynakçada yazar soyadı büyük ve başta; adı ise küçük harflerle yazılacaktır. Varsa diğer yazarlar makaledeki sıraya göre ad-soyad biçiminde (soyadlar büyük harflerle) verilecektir.
4. Makalelerin yer aldığı sayfa aralığı tam olarak belirtilecektir.

Aşağıda örnek bir kaynakça gösterilmiştir:

KARABULUT, Bilal, "Avrupa Birliği-İsrail İlişkileri", **Gazi Akademik Bakış Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, Yaz 2008, ss. 1-18.

KARACA, Ragıp Kutay, **Güç Olma Stratejisi Çin**, IQ Yayınları, İstanbul 2008.

SANDIKLI Atilla, "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası Işığında Avrupa Birliği'ne Giriş Süreci", İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul 2007 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Belge, Tablo, Şekil ve Grafiklerin Kullanımında Uyulacak Esaslar:

1. Ekler (belgeler), yazının sonunda verilecek ve altında belgenin içeriği hakkında kısa bir bilgi ile bilimsel kaynak gösterme ölçütlerine uygun bir şekilde kaynak yer alacaktır.
2. Diğer ekler (Tablo, Şekil ve Grafik) normal yazı dışındaki göstergelerin çok olması durumunda Tablo, Şekil ve grafik için başlıklar; Ek Tablo: 1, Ek Grafik: 3 ve Ek Şekil: 7 gibi yazılmalı, ekler, kaynaklardan sonra verilmelidir.
Bu eklere metin içerisinde yapılan atıfların mutlaka Ek Tablo:1, Ek Grafik: 3 veya Ek Şekil: 7 şeklinde yapılmalıdır. Tablo, şekil, grafik ve resim alıntı yapılmışsa, mutlaka kaynak belirtilmelidir.

KAYNAKÇA Yazımı İle İlgili Esaslar:

A. KİTAP

- Tek Yazarlı Kitap:

Ragıp Kutay Karaca, **Güç Olma Stratejisi Çin**, IQ Yayınları, İstanbul 2008.

- İki Yazarlı Kitap:

Atilla Sandıklı, İlhan Güllü, **Geleceğin Süper Gücü Çin**, Tasam Yayınları, İstanbul, 2005.

- Üç ve üçten Fazla Yazarlı Kitap:

Selçuk Esenbel...[ve öte.], **Türkiye’de Çin’i Düşünmek**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2013.

- Çeviri Kitaplar:

Bernard Lewis, Modern **Türkiye’nin Doğuşu**, (çev. Metin Kıratlı), TTK yayını, 3. Baskı, Ankara 1991.

- Yazar veya Editör Adı Bulunmayan Kitap:

Tarihi Yaratan 1000 Büyük Adam, Milliyet yayını, İstanbul 1985.

- Birden Fazla Ciltten Oluşan Yayınlar

Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, Cilt V, TTK Yayınları, Ankara 2007.

B. MAKALE

- Derleme Kitaplarda Makale

Fırat Purtaş, “Rusya’nın Demografik Krizi ve Rusya Türklerine Etkileri”, Necdet Öztürk, Ali Satan, der., **Türk Dünyasının Problemleri ve Çözüm Önerileri**, IQ Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 85-97.

- Dergilerde Yazarı Belli Olan Makale

Niu Song, “The Strategic Partnership between South Korea and the United Arab Emirates”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Sayı:17, Nisan 2013, ss. 132-136. (varsa cilt numarası da yazılır.)

- Dergilerde ve Gazetelerde Yazarı Belli Olmayan Makale

“Balkanlarda Türk Varlığı”, **Toplumsal Tarih**, cilt: X, sayı: 7, Mayıs 1990, Ankara s. 8.

- Günlük Gazetelerden Alınmış Makaleler

Fuat Keyman, “Türkiye’yi bekleyen ciddi tehlikeler”, **Milliyet**, 4 Eylül 2013, s. 9.

- İnternet Dergisinde Makale

İslam Halidov, “Kırgızistan Devrimlerinde Son Durum”, **Akademik Bakış**, Sayı: 38 Yıl: 2013, ISSN: 1694-528X, <http://www.akademikbakis.org/38/07.htm>.

C. RAPOR

- Yazarı Belli Olan Rapor

Salih Akyürek, Mehmet Ali Yılmaz, “Türk Silahlı Kuvvetlerine Toplumsal Bakış”, **BİLGESAM Raporu**, İstanbul, 2013.

- Yazarı Belli Olmayan Bir Kurum, Firma ya da Enstitünün Yazarı Olduğu Rapor

“Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye”, **BİLGESAM Raporu**, 27 Kasım 2012, s. 33.

D. ANSİKLOPEDİ MADDESİ

“Türkiye’ye Savaş Denizden Geliyor”, **I. Dünya Savaşı Ansiklopedisi**, C.1, İstanbul 1976, ss. 76-79.

E. TEZLER

Yayınlanmamış Tezlerin başlıkları için italik kullanılmayacaktır.

Hakan Tunç, “Wallerstein’e Göre Modern Dünya Sistemi”, Beykent Üni., İstanbul 2010 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

F. İNTERNET

- Kamu Kurumlarının İnternet Sayfaları

T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, “G20 Zirvesi kapsamında Suriye’deki insani durum ele alındı.”, <http://www.mfa.gov.tr/default.tr.mfa>

- **E-Posta Yoluyla Tartışma Gruplarına, Forumlara vb. Gönderilen Mesajlar**

Abdulahap Kara, “Kazak Mitolojisinin Dildeki Yansımaları”, (Mesaj: 25), 10 Temmuz 2007, http://groups.google.com/group/turktarihciler/browse_thread/thread/f8cef971cca8fd7b

G. KONFERANSLARDA SUNULAN TEBLİĞLER

Çağrı Erhan, “Çok Taraflı İş Birliğine Geçiş Sürecinde Tehdit Algılamaları ve Uluslararası Mukabele Yöntemleri”, Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik Sempozyumu, Bildiriler, 29-30 Mayıs 2003, ATASE yayını, Ankara 2003, ss. 84-101.

H. BROŞÜR

Alev Keskin, 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi Harp Tarihi Broşürü, ATASE Yayınları, Ankara 2000, s.7.

İ. RESMÎ YAYINLAR

Yusuf Sarıncı, **Ottoman Archives and Ethio-Ottoman Relations**, Başbakanlık Basımevi, Ankara 2001.

J. HARİTALAR VE ŞEMALAR

Kayseri Turizm Haritası, Harita, Kayseri Valiliği Yayını, 2003.

K. BÜLTEN

Sami Selçuk, “Türkiye’de uzlaşma kültürü yok”, **Atatürk Üniversitesi Haber Bülteni**, Atatürk Üniversitesi yayınları, Erzurum, 2008, ss. 10-11.

L. ARŞİV BELGELERİ

BOA., Y.A.HUS., D: 512, G: 72, Belge no (lef): 3, ATASE., BHK., K: 685, A: 6-8288, D: 5, F: 2.

PUBLICATION PRINCIPLES and GUIDELINES

CHAPTER I

Objective, Scope, Contents and Descriptions

Descriptions:

Journal: İstanbul Gelişim University Journal of Social Sciences,

Owner of the Journal: Rector of Istanbul Gelisim University on behalf of University's founding Foundation;

Publication Board: Faculty members who are determined by the Dean of Economics, Administrative and Social Sciences, working in the field of Social Science and Humanities, and have an outstanding scientific work.

Referee Board: At least five faculty members selected from different universities who are specialised in the field.

Editor-in-Chief: Faculty member(s) appointed by the Dean of the Economics, Administrative and Social Sciences Faculty of Istanbul Gelisim University.

Assistant Editors: Faculty members designated by the Dean of the Economics, Administrative and Social Sciences Faculty from related departments.

Editorial Board: Students and teaching members determined by the editor.

Objectives and Scope:

1. The objective is to regulate principles for the publication of Istanbul Gelisim University Journal of Social Sciences (IGUJSS) which will take place under the aegis of the Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences.
2. The aim of the journal is to create a common academic platform from the different disciplines within the humanities such as Economics, Administrative Sciences, Political Science and International Relations etc. Additionally, the journal also publishes book reviews and presentations.
3. The journal publishes scientific articles on Economics and Administrative Sciences, Political Science and International Relations, Law, History of Art, Archaeology, Communication Sciences, Linguistics, Fine Arts, History, Sociology, Psychology, Turkish Language and Literature, Philosophy, Geography, Security and Education Sciences.
4. The journal is published twice a year (April and October).
5. IGUJSS is an international refereed journal.

Content:

Articles submitted to the journal;

1. Must be prepared by using relevant research methods and models to their own field, and must have the ability to contribute to the field.

2. Must be a research or study which assesses, criticizes, presents new and interesting views about a formerly-published work.
3. The journal may also include research, statement, biography or compilation papers, translations or book criticisms of contribution to scientific field in which a concept or theory is discussed, criticized or explained.
4. Publication in the journal should be in accordance with the format and publishing principles.
5. In addition to these, journal may publish book promotions and reviews.

CHAPTER II: Responsibilities

Rules Determining the Functioning of the Journal

1. Responsibilities of the Publishing Board:

- a) Meets twice a year except in unusual circumstances.
- b) Publication Board examines the papers to the journal in terms of relevancy of form and field, identifies experts of literature in the academy (based on theses, publications and the field of expertise), and submits them to relevant referee assessments.
- c) It decides whether the paper will be published or not according to referee decisions, and makes the ordering and list of papers to publish for those approved by the referee.
- d) It decides on the publication of special issue with absolute majority.

1. Referee Board:

Referees examine the papers submitted as to methodology, scope and originality, and decide whether they are appropriate for publication. They may change in each issue depending on the content of the article.

1. Editor-in-Chief

- a) He/she ensures coordination among members of the Publication Board.
- b) He/she calls the Publication Board to meet at certain times, except for special times, in order to make a pre-assessment of papers to the journal.
- c) He/she takes up the editorial responsibilities on behalf of the Publication Board.
- d) He/she assigns one of the vice editors in extraordinary circumstances on matters related to his/her responsibilities in order prevent disruption of work.

2. **Assistant Editors:** They assist editor-in-chief in ensuring coordination between the members of the publication board, following up referee process of the papers, and examining the referee reports.

3. Publication Board:

- a) They assist the editor-in-chief in technical matters and the follow up of the papers.
- b) They correct the manuscripts submitted to the journal and make the journal ready for printing.

CHAPTER III An Assessment

1. Publication Board of the Journal sends to two referees of expertise the papers it has found relevant in terms of form and fields for assessment. The paper is accepted for publication if both of the referees are positive. If one referee report is positive while the other one is negative, the paper is sent to a third referee. The papers which have been decided to be reviewed shall be submitted by the author(s) within no later than 20 days (including the duration of postal service). The revised text may be re-examined by the demanding referees should the Journal publication board find necessary.

2. The papers submitted shall be published within the final decision of the Publication Board following the “can be submitted” approval of the two experts in the field. Authors shall take into account criticisms, assessments and revisions of the referees and the Publication Board. If the author has any points he/she does not agree with, he/she has the right to specify these issues in a separate page within the justification thereof.

3. The papers, following the approval by the referees, are ordered by the Publication Board, based on dates of completion of referee reports and also based on the scope of the journal.

4. The papers submitted to the journal shall not be given back whether published or not.

5. Authors of the papers that are not accepted for publication are informed by e-mail.

CHAPTER IV Rules

Papers to be published on the article must bear the following rules in the articles below:

1. Journal shall be published in two editions annually, as April and October editions in line with the status of an 'International Refereed Journal'. It may be published as a Special edition if necessary if Publication Board decides by absolute majority.
2. Papers submitted to the journal should not have been published or sent for publication elsewhere.
3. The papers submitted to the journal must be one of the following:
 - a. **Original Research Article:** a study which brings innovation to science invalidates former arguments or brings a new perspective, presents new documents.
 - b. **Review Article:** a study on a controversial or ambiguous issue which discusses all eth bibliography and makes an argument.
 - c. **Book Promotion:** a study on the promotion of a newly published work in the related field.
 - d. **Book Review:** a study on the review of newly published books in the relevant field

- e. Publication of all articles submitted to the journal depends on the decision of the Publication Board.
4. The copy right of the papers published in the journal belongs to the journal. The author agrees to transfer all copy rights of the paper which has been approved to be published in the journal. Editorial Board sends five copies of the journals to the author in exchange of the copy right. Any re-publication of the published work is subjected to the approval of the journal.
5. For translations submitted to the journal, publication permission of the author and original of the text are required. Translations shall also be submitted to the approval of the referee similar to copy right issues.
6. The views in the papers published in the Journal are personal views of the authors, and do not represent the official views of the IGUJSS.
7. Revision on the papers should be sent to the Editorial Board latest within 20 days, should the author is requested.
8. Authors' titles, institutions, and correspondence addresses, telephone numbers and e-mail addresses must be reported.
9. Meritorious corrections to the articles accepted for publication are done by the Editorial Board.
10. The articles submitted to the journal are also reviewed by the plagiarism screening tool.

Principles as to the Editorial Board

1. All the articles to the Journal which are related to the content of the journal, original and have scientific quality are published based on the assessments of the Referee Board.

2. Language of publication is Turkish, English, French, German, and Russian. The most recent edition of the spelling guide of Turkish Language Institution is taken into account for language use, punctuation and abbreviations. The texts submitted must be clear and understandable, and be in line with scientific criteria in terms of language and expression.

3. The texts submitted to be published (excluding for exceptions) must be no longer than 8,000 words including the abstracts and references.

4. The type character should be Cambria with a font size of 11 pt. in the main parts of the article, and 10pt in footnotes.

5. Name of the author must be placed at the right corner in bold italics, in 11 type size; his/her title, place of duty and e-mail address must be indicated in the footnotes with (*) in 10 type size. Footnotes for other explanations must be provided both in the text and down the page in numbers.

6. At the beginning of the articles written in Turkish and English, abstracts in Turkish and English (not exceeding 150 words); for the articles written in French, Russian or German, abstracts in Turkish, English and an abstract in the original language along with five keywords should immediately precede the text. At the end of the article, a summary in English (not exceeding 750 words) for texts written in Turkish; a summary in Turkish for the texts written in English; and summaries in

Turkish and English for the texts written in French, Russian or German should immediately follow the text.

7. Figures, pictures, graphs and tables should be numbered and must be written in 8pt. The figure, picture and graph names should be placed under them, while table name should be placed above the table.

8. Graphs used within the text should be sent in a format that can be opened in WINDOWS environment, while photographs should be submitted in JPG format and at a resolution of 300 pixels. Texts and graphs submitted to the article (picture, table, attachments etc.) should also be sent in a CD with their digital records. Among the documents and original photos related to the content of the article, those ones appropriate for publication should be selected. Name of the author should be indicated at the edge of the figure or below the photo.

9. Articles with significant errors in grammar and expressions will not be taken into the assessment process.

10. For languages using Latin alphabet, the name should be provided in original writing. Names written in other languages should be provided together with English or Turkish translations.

11. The articles should be uploaded to the ULAKBİM JournalPark web site. (Address: <http://dergipark.gov.tr/igusbd>). At the time of submission, "IGUJSS Declaration of Ethical Responsibility and Copyright Transfer Form" must be completely filled in and loaded into the system. In case of necessity, it can be saved in a CD in Microsoft Word versions on a computer and sent via mail or by e-mail to igusbd@gelisim.edu.tr

Principles as to Page Layout

1. Indentation must be, for the first line, 1 cm; spacing before must be 3 pt., after must be 3 pt., justified, and line spacing must be 1, 5.

2. Page layout should be normal, page set up must be 2,5 cm from top, 2,5 cm from bottom, 4 cm from left, 2,5 cm from right, gutter 0, header 1.25 cm. footer 2,5 cm.

3. Sub-headings must be within 1 cm from the preceding heading.

4. Page numbers must be placed at the bottom centre.

Principles as to References and Citations within the Text

1. References and citations shall be given down the pages in numbers.

2. Name of the publications in footnotes (Book name in books and journal name in articles) shall be indicated in italic; page numbers cited shall be absolutely specified.

3. With regard to citations to the same resource, "Ibid" shall be used in italic the same place for the same page.

4. The rules pertaining to footnotes are presented in details in the attached box under the heading of "Rules as to Footnotes"; authors must abide by these rules.

Principles as to Writing Bibliography:

1. Full identity of the resources cited shall be given; any un-cited resource shall not be presented in the references.
2. Books, articles, reports, newspapers, archival documents...[et al.] will be given separately in alphabetical order in their own kind.
3. In bibliography, surname of the author will be written first and in capitals; and the name will be written in small letters. Other authors will be given in the form of name-surname (surnames in upper case) according to the order in the article.
4. Exact page numbers of the papers should be specified.

A Sample Bibliography is presented below:

KARABULUT, Bilal, "Avrupa Birliği-İsrail İlişkileri", **Gazi Akademik Bakış Dergisi**, Volume 1, Number 2, Summer 2008, pp. 1-18.
KARACA, Ragıp Kutay, **Güç Olma Stratejisi Çin**, IQ Publishing, Istanbul 2008.
SANDIKLI, Atilla, "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası Işığında Avrupa Birliği'ne Giriş Süreci", İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Istanbul 2007 (Unpublished Doctorate Thesis).

Principles to Abide By in Using Documents, Tables, Figures and Graphs:

1. Attachments (documents), shall be presented at the end of the text and down below shall be a brief information as to the content of the document and proper citation in line with the relevant criteria.
2. Other attachments (Table, Figure, Graphs) shall be presented as Additional Table: 1, Additional Graph: 3 and Additional Figure 7 if indicators other than the text are too many in number; attachments shall be presented after the REFERENCES.
References to these attachments in the text shall absolutely be made as Additional Table: 1, Additional Graph 3 or Additional Figure 7. If citation has been made for table, figure, graph or picture, resource shall absolutely be indicated.

Principles as to the Writing of BIBLIOGRAPHY:

A. BOOKS

- Works with single author:

Ragıp Kutay Karaca, **Güç Olma Stratejisi Çin**, IQ Publishing, Istanbul 2008.

- Works with two authors:

Atilla Sandıklı, İlhan Güllü, **Geleceğin Süper Gücü Çin**, Tasam Publishing, Istanbul 2005.

- Books with three or more authors:

Selçuk Esenbel...[et al.], **Türkiye'de Çin'i Düşünmek**, Boğaziçi Üniversitesi Publishing, Istanbul 2013.

- Translated Books:

Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu** (trans. by Metin Kıratlı), TTK Publishing, 3rd Edition, Ankara 1991.

- Books with Name of Author or Editor Non-Specified:

Tarihi Yaratan 1000 Büyük Adam, Milliyet Publishing, İstanbul 1985.

- Books with More Than One Edition:

Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, Volume V, TTK Pub., Ankara 2007.

B. PAPERS

- Paper in Compilation Books

Fırat Purtaş, "Rusya'nın Demografik Krizi ve Rusya Türklerine Etkileri", Necdet Öztürk, Ali Satan, (der.) **Türk Dünyasının Problemleri ve Çözüm Önerileri**, IQ Publishing, İstanbul 2007, pp. 85-97.

- Paper with Author Specified in Journals

Niu Song, "The Strategic Partnership between South Korea and the United Arab Emirates", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Number: 17, April 2013, pp. 132-136. (If available, the volume number is also written.)

- Paper with Author Non-Specified in Journals and Newspapers

"Balkanlarda Türk Varlığı", **Toplumsal Tarih**, Volume: X, Number: 7, Mayıs 1990, Ankara p. 8.

- Papers from Daily Newspapers

Fuat Keyman, "Türkiye'yi bekleyen ciddi tehlikeler", **Milliyet**, 4 September 2013, p. 9.

- Paper from Internet Journal

İslam Halidov, "Kırgızistan Devrimlerinde Son Durum", **Akademik Bakış**, Number: 38 Year: 2013, <http://www.akademikbakis.org/38/07.htm>.

C. REPORTS

- Report with Author Specified

Salih Akyürek, Mehmet Ali Yılmaz, **Türk Silahlı Kuvvetlerine Toplumsal Bakış, BİLGESAM Report**, İstanbul 2013.

- Report of an Institution, Company or Institute with Author Non-Specified

"Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye", **BİLGESAM Report**, 27 November 2012, p. 33.

D. ENCYCLOPEDIA ARTICLES

"Türkiye'ye Savaş Denizden Geliyor", **I. Dünya Savaşı Ansiklopedisi**, V.1, İstanbul 1976, pp. 76-79.

E. THESES

No italics shall be used for headings of non-published Theses

Hakan Tunç, "Wallerstein'e Göre Modern Dünya Sistemi", Beykent Üni., İstanbul 2010 (Unpublished Master Thesis).

F. INTERNET

- Web Pages of Public Institutions

Official Website of Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Turkey, "G20 Zirvesi kapsamında Suriye'deki insani durum ele alındı.", <http://www.mfa.gov.tr/default.tr.mfa>

- Messages Sent to Discussion Boards, Forums etc by E-Mail

Abdulvahap Kara, "Kazak Mitolojisinin Dildeki Yansımaları", (Message: 25), 10 July 2007, http://groups.google.com/group/turk-tarhnciler/browse_thread/thread/f8cef971cca8fd7b

G. PAPERS PRESENTED IN CONFERENCES

Çağrı Erhan, "Çok Taraflı İş Birliğine Geçiş Sürecinde Tehdit Algılamaları ve Uluslararası Mukabele Yöntemleri", Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik Sempozyumu, Presentations, 29-30 May 2003, ATASE Publishing, Ankara 2003, pp. 84-101.

H. BROCHURES

Alev Keskin, 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi Harp Tarihi Broşürü, ATASE Publishing, Ankara 2000, p. 7.

İ. OFFICIAL PUBLICATIONS

Yusuf Sarınoy, **Ottoman Archives and Ethio-Ottoman Relations**, Başbakanlık Printing, Ankara 2001.

J. MAPS AND FIGURES

Kayseri Turizm Haritası, Harita, Kayseri Valiliği Publishing, 2003.

K. BULLETINS

Sami Selçuk, "Türkiye'de uzlaşma kültürü yok", **Atatürk Üniversitesi Haber Bülteni**, Atatürk Üniversitesi Publishing, Erzurum, 2008, pp. 10-11.

L. ARCHIVE DOCUMENTS

BOA., Y.A.HUS., D: 512, G: 72, Belge no (lef): 3, ATASE., BHK., K: 685, A: 6-8288, D: 5, F:

**İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları (İGÜ Yayınları) Tanıtım:
Yayınlanmış Kitaplar (2012-2017):**

Yayın No	Yazar adı	Eser adı	ISBN
1	Öğ. Gör. Emel Tozlu	Aesthetic Theory of Bertolt Brecht and Cinema	978-605-62823-0-0
2	Yrd. Doç. Dr. Aybike Serttaş Ertike	Televizyon: Alternatif Evren	978-605-62823-1-7
3	(Haz.) Yusuf Akçay	Doğumunun 400. Yılında Uluslararası Evliya Çelebi Sempozyumu Bildirileri	978-605-359-479-6
4	Öğ. Gör. Öznur Yaman	Meslek Yüksekokulları İçin İşletme Yönetimi - 1 (İKMEP İçeriğine Uyumlu)	978-605-62823-2-4
5	Yrd. Doç. Dr. Alaattin Fırat, Ar. Gör. Fatih Gökbayrak	Yeni Türk Ticaret Kanunu (6102 Sayılı Kanun): Ticaret Hukuku ve Şirketlerine Getirilen Yenilikler	978-605-62823-3-1
6	Öğ. Gör. Semiye Bottan	Türkiye'nin Denim Giysi İhracatının Ülkelere Göre Tasarım Farklılıkları	978-605-62823-4-8
7	Öğ. Gör. Tarık Babayiğit	Batik Sanatı	978-605-62823-5-5
8	Prof. Dr. A. Kazım Kirtiş	Pazarlama İlkeleri: Global ve Yönetimsel Yaklaşım	978-605-62823-8-6
9	Prof. Dr. A. Kazım Kirtiş	Dış Ticaret İşlemleri Muhasebesi: Teorik ve Uygulamalı	978-605-62823-6-2
10	Prof. Dr. A. Kazım Kirtiş	Pazarlama Yönetimi: Global ve Yönetimsel Yaklaşım	978-605-62823-9-3
11	Doç. Dr. Oğuz Feyzioğlu	Ekonometri: Matris Cebiriyle Ayrıntılı Teori ve Uygulamalar	978-605-4827-00-8
12	Dr. Ali Orhan Aydın	Yapay Zekâ: Bütünleşik Bilişim Doğru	978-605-4827-03-9
13	Öğ. Gör. Sefer Darıcı	Bilinçaltı Reklamcılık ve İletişim Teknikleri	978-605-4827-04-6
14	Prof. Dr. Cevdet Atay	Genel ve Temel Hukuk Kavram ve Kurumları	978-605-4827-13-8
15	Prof. Dr. Sinan Çağdaş	Mühendislikte Mekanik-Statik	978-605-4827-14-5
16	Yrd. Doç. Dr. İsmail Cem Ay	Dünya Bankası'nın Önerdiği Yapısal Uyum Programlarının Azgelişmiş Ülkelere Etkilerinin Ülke Örnekleriyle İncelenmesi	978-605-4827-01-5
17	Doç. Dr. Ulaş Başar Gezgin	Bilişsel Bilimler Elkitabı	978-605-4827-15-2
18	Prof. Dr. Osman Zekayi Orhan	Dünyada ve Türkiye'de Lojistik Sektörünün Gelişimi	978-605-4827-08-4

19	Prof. Dr. Osman Zekayi Orhan	Türkiye'de Bütçe ve Maliye Politikaları	978-605-4827-11-4
20	Prof. Dr. Osman Zekayi Orhan	Keynezyen ve Monetarist İstikrar Politikaları	978-605-4827-07-7
21	Prof. Dr. Osman Zekayi Orhan	Gümrük Birliği Sürecinde Türk Otomotiv Sanayiinin ve Otomotiv Yan Sanayiinin Rekabet Gücü	978-605-4827-09-1
22	Prof. Dr. Osman Zekayi Orhan	Sınır Ticaretinin Türkiye Ekonomisine Etkileri	978-605-4827-10-7
23	Prof. Dr. Osman Zekayi Orhan	Türkiye'de Tarımsal Destekleme ve Taban Fiyatları Politikası	978-605-4827-12-1
24	Prof. Dr. Osman Zekayi Orhan	Başlıca Enflasyon Teorileri ve Türkiye'de Enflasyon	978-605-4827-05-3
25	Yrd. Doç. Dr. İsmail Cem Ay	Basel Kriterleri Çerçevesinde Türk Finans ve Bankacılık Sektörünün Yeniden Düzenlenmesi	978-605-4827-02-2
26	Yrd. Doç. Dr. Hasan Tınmaz – Yrd. Doç. Dr. İlker Yakın (ed.)	Engelsiz Bilişim 2013 Sempozyumu Bildirileri (Uluslararası Katılımlı)	978-605-4827-17-6
27	Prof. Dr. M. Sinan Çağdaş	Şekil Değiştiren Cisim Mekaniği: Mukavemet I	978-605-4827-19-0
28	Esra Köten, Barış Erdoğan	Engelli Gençler, Sosyal Dışlanma ve İnternet	978-605-4827-20-6
29	Assoc. Prof. Dr. R. Kutay Karaca - Prof. Dr. Wang Li (eds.)	Sino-Turkey Relations: Concept, Policies and Prospects	978-605-4827-18-3
30	Prof. Dr. M. Sinan Çağdaş	Şekil Değiştiren Cisim Mekaniği: Mukavemet II	978-605-4827-21-3
31	Leman Kuzu	Üretim İşletmelerinde İnsan Kaynakları ve Çalışan Personelin Motivasyonu	978-605-4827-22-0
32	Yrd. Doç. Dr. Sinem Tuna, Yrd. Doç. Dr. Deniz Akçay (ed.)	Approaches on New Media: Proceedings of 1st International New Media Conference (May 21, 2015, Istanbul, Turkey)	978-605-4827-28-2
33	Yrd. Doç. Dr. Elif Güneri	Akl Hastalıkları ve Şiddet: Şiddetin İnsanlığımızdan, Deliliğimizden Değil!	978-605-4827-23-7
34	Yrd. Doç. Dr. Alaattin Fırat, Ar. Gör. Fatih Gökbayrak	Dış Ticaret ve Türkiye'nin Dış Ticareti	978-605-4827-06-0
35	Yrd. Doç. Dr. Elif Güneri	Rorschach Testi: Dinamik-Diagnostik Yaklaşım	978-605-4827-25-1
36	Prof. Dr. M. Sinan Çağdaş	Uygulamalı SAP2000: Yapı Sistemlerinin Modellenmesi: Projelendirmede Çubuk (Frame), Kabuk (Shell) Asolid, Solid Elemanlar Kullanımı: Statik ve Dinamik Analiz	978-605-4827-26-8
37	Yrd. Doç. Dr. Elif Güneri	Kayıp Ülkeler: Şizofreni-Bipolar Affektif Bozukluk (Mani)	978-605-4827-24-4
38	Prof. Dr. Naci Yücefer	İnşaat Mühendisliğine Giriş: Temel Konular, Elaltı Bilgileri, Örnekler	978-605-4827-16-9

39	Öğ. Gör. Işık Akın	The Impact of Credit Risk Management on the EU Banks Performance	978-605-62823-7-9
40	Öğ. Gör. Ünsal Tazegül	Güreş Anıları ile Atatürk	978-605-4827-29-9
41	Yrd. Doç. Dr. Nazlı Gamze Sansar	Sermaye Piyasaları ile Sürdürülebilir Kalkınma	978-605-4827-30-5
42	İstanbul Gelişim Üniversitesi	İstanbul Gelişim Üniversitesi: Stratejik Plan: 2016-2020	978-605-4827-31-2 978-605-4827-32-9
43	Prof. Dr. M. Sinan Çağdaş	Bilgisayar Uygulamaları ile Rijitlik Matrisleri Metodu	978-605-4827-27-5
44	Yrd. Doç. Dr. Deniz Akçay, Yrd. Doç. Dr. Sinem Tuna (ed.)	Crossroads of Representations: Proceedings of 2nd International New Media Conference (April 21, 2016, Istanbul, Turkey)	978-605-4827-33-6
45	Doç. Dr. Veysel Yılmaz	Eozinofilik Pnömoniler	978-605-4827-34-3
46	Doç. Dr. Veysel Yılmaz	Akciğer Kanseri ve PET/BT'deki Yanlış Pozitifliğin İrdelemesi	978-605-4827-35-0
47	Doç. Dr. Erol Yıldır	Uccello'dan Gericault'ya Avrupa Resminde At İmgesi	978-605-4827-39-8
48	Öğ. Gör. İpek Fatma Çevik	Graphic Design in Television Decor	978-605-4827-36-7
49	Prof. Dr. Rasim Kale	Antrenman Bilgisi: Ders Kitabı	978-605-4827-37-4
50	Yrd. Doç. Dr. Şahin Gök	Approaches, Methods and Techniques in Teaching Writing	978-605-4827-38-1
51	Prof. Dr. Nimet Hülya Tırmandoğlu Talu (ed.)	ICEFM 2017: International Conference on Economics, Finance and Management, 13-15 April 2017, Istanbul: Abstract Book	978-605-4827-43-5 978-605-4827-44-2
52	Doç. Dr. Ragıp Kutay Karaca, Yrd. Doç. Dr. Fatma Zeynep Özkurt (ed.)	New Concepts and New Conflicts in Global Security Issues	978-605-4827-40-4
53	Yrd. Doç. Dr. Elif Güneri Yöyen	Psikolojide Kullanılan Ölçekler	978-605-4827-42-8
54	Prof. Dr. İzzet Gümüş (ed.)	Genel İşletme	978-605-4827-46-6

Kitaplarımızı temin etmek için Pandora Yayınevi'nin aşağıdaki iletişim bilgilerinden yararlanabilirsiniz. Aynı zamanda yayınlarımızı tüm seçkin yayınevlerinden edinebilirsiniz.

pandora

Satış: satis@pandora.com.tr

Adres: Büyükparmakkapı Sokak No: 3/A, Beyoğlu - İstanbul

musterihizmetleri@pandora.com.tr | Bilgi: bilgi@pandora.com.tr

Telefon: +90 (850) 200 2206 - (212) 230 0962 | **Faks:** +90 212 219 4292

Ağ Sayfası: <http://www.pandora.com.tr>

İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

Adres: Rektörlük Binası - Cihangir Mah. Şehit Jandarma Komando Er Hakan Öner

Sk. No: 1 Avcılar 34310 / İstanbul / Türkiye

iguyayinlari@gelisim.edu.tr

Telefon: 0212 4227000 / 350 **Belgeç:** 0212 4227401

İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ

Cihangir Mah. Şehit Jandarma Komando Er Hakan Öner Sk.

No: 1 34310 Avcılar / İstanbul / TÜRKİYE

bilgi@gelisim.edu.tr

Telefon: +90 212 422 70 00

+90 850 622 67 00

Belgeç: +90 212 422 74 01

Ağ Sayfası: www.gelisim.edu.tr